

Institut

Perspectives del segle XXI:
població, societat i país

d'Estudis

PUBLICACIONS

DE LA

PRESIDÈNCIA

38 / 2012

Cicle de conferències

Catalans

**PUBLICACIONS
DE LA
PRESIDÈNCIA
38 / 2012**

Perspectives del segle XXI: població, societat i país

PUBLICACIONS

DE LA

PRESIDÈNCIA

Cicle de conferències

38 / 2012

Perspectives del segle XXI : població, societat i país : cicle de conferències. —
(Publicacions de la Presidència ; 38)

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788499651286

I. Institut d'Estudis Catalans II. Col·lecció: Publicacions
de la Presidència ; 38

1. Catalunya — Previsió — Congressos

003(467.1)(061.3)

4

© dels autors de les conferències

© 2012, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juliol de 2012

Tiratge: 100 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei
Editorial de l'IEC

Compost per fotocomposició gama, s. l.

Impressió a Impresión Offset Derra, SL

ISBN: 978-84-9965-128-6

Dipòsit Legal: B-23179-2012

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

ÍNDIX

Presentació,
a càrrec de Salvador Giner,
president de l'Institut d'Estudis Catalans
9

Població i salut,
a càrrec de Josep Laporte,
membre de la Secció de Ciències Biològiques
de l'Institut d'Estudis Catalans,
18 d'octubre de 2004
13

Immigració: gent i país,
a càrrec de Jordi Pujol,
antic president de la Generalitat de Catalunya,
10 de novembre de 2004
47

El futur de la cultura catalana,
a càrrec de Josep M. Castellet,
escriptor i editor, 22 de desembre de 2004
71

La població a Catalunya: perspectives per al segle XXI,
a càrrec d'Anna Cabré,
directora del Centre d'Estudis Demogràfics i catedràtica
de Geografia Humana de la Universitat Autònoma
de Barcelona, 19 de gener de 2005
95

El territori: dinàmiques i polítiques,
a càrrec d'Oriol Nel·lo,
secretari de Planificació Territorial de la Generalitat
de Catalunya, 16 de febrer de 2005
135

6

El futur del treball com a factor de socialització
i cohesió social a Catalunya,
a càrrec d'Oriol Homs,
director general de la Fundació Centre d'Iniciatives
i Recerques Europees a la Mediterrània,
16 de març de 2005
167

Catalanisme, nacionalisme i segle XXI,
a càrrec de Josep M. Puig Salellas,
membre de la Secció de Filosofia i Ciències Socials
de l'Institut d'Estudis Catalans,
20 d'abril de 2005
197

**Sessió de cloenda del cicle: contribucions dels ponents
nomenats per les seccions, 9 de maig de 2005**

Secció de Ciències Biològiques,
a càrrec de Lluís Garcia i Sevilla
241

Secció de Ciències i Tecnologia,
a càrrec de Salvador Reguant
289

Secció Filològica,
a càrrec de Vicent Pitarch
295

Secció de Filosofia i Ciències Socials,
a càrrec de Salvador Giner
301

Secció Històrico-Arqueològica,
a càrrec d'Eva Serra
313

Debat: «Perspectives del segle XXI:
població, societat i país»,
23 de maig de 2005
323

PRESENTACIÓ,

A CÀRREC DE

SALVADOR GINER,

PRESIDENT

DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

La reflexió intensa, científica i rigorosa sobre la condició del món contemporani, i particularment la de les societats de llengua i cultura catalanes, és una de les tasques principals de l'Institut d'Estudis Catalans. Com a acadèmia nacional, avui ja centenària, l'Institut mai no s'ha entès a ell mateix solament com a lloc d'encontre per als intel·lectuals, científics i acadèmics del país, sinó també com a centre de recerca, producció i difusió d'aquell coneixement que es fonamenta en l'anàlisi, la racionalitat i l'estudi. *Sapere aude*, gosar saber, i *sine ira et studio*, els dos manaments, respectivament, d'Immanuel Kant i Baruch de Spinoza, presideixen la passió intel·lectual que en gran manera mou l'acadèmia catalana.

És per aqueixes raons que l'Institut d'Estudis Catalans organitza cicles de conferències i seminaris on tota mena d'experts, tant si són membres de la casa o de les seves nombroses societats filials, com si són convidats externs, presenten intervencions sobre l'estat de la qüestió en camps de crucial importància per a la societat contemporània.

La societat catalana es troba avui davant una cruïlla històrica. La intensitat del canvi demogràfic, cultural, tecnològic, migratori, científic i fins i tot polític a principis del segle XXI a casa nostra és d'un abast molt considerable. És per això que l'Institut dedicà la seva atenció durant el curs 2004-2005 a la consideració dels esdeveniments i problemes que ens afecten com a poble i com a ciutadania constitutiva de la nostra nació. A fi i efecte d'assolir aquella tasca, l'IEC convocà un conjunt d'estudiosos i professionals molt qualificats perquè presentessin les seves reflexions, propostes i recomanacions. Els temes tractats llavors no poden ser més crucials: la població i demografia, la salut, les migracions, la cultura, incloent-hi la llengua, la ciència, l'economia i el mercat de treball, entre d'altres.

Quan encara presidia l'acadèmia catalana el professor Josep Laporte i Salas, l'aleshores Equip de Govern decidí

presentar un cicle de conferències sobre un conjunt de problemes cabdals per al país. El president Laporte em va encarregar el disseny de les intervencions i la tria dels convidats. Haig d'agrair a tots ells la immediata acceptació de la nostra invitació, sense excepció. Com comprovarà el lector, es tracta de personalitats molt destacades i, totes, autoritats màximes en el seu camp d'activitat. La seva col·laboració en la presentació dels texts que avui posem a l'abast de la ciutadania ha estat molt considerable. A tots ells, el nostre més profund agraïment. Vull estendre'l també al llavors secretari científic de l'Institut, el doctor Francesc Gonzàlez i Sastre, per la seva col·laboració eficaç en el cicle de conferències en les quals es basen els texts que avui presentem, i al professor Ricard Guerrero, actual secretari científic, que s'ha encarregat de confegir el volum que teniu a les mans.

Aquest important recull és dedicat a la memòria del nostre malaguanyat president Josep Laporte, a qui vaig demanar que obrís el cicle amb una intervenció sobre la població catalana i la seva salut, com a eminent farmacòleg, recent conseller, i també recent president de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya i del Patronat de l'Hospital de Sant Pau; càrrecs, aquests darrers, que abandonà per incorporar-se a la presidència de l'Institut. El seu entusiasme pel progrés del coneixement científic i per la seva pàtria, que veia mútuament lligats, continua inspirant la tasca de l'Institut durant el seu segon segle d'existència.

POBLACIÓ I SALUT,

A CÀRREC DE

JOSEP LAPORTE,

MEMBRE DE LA SECCIÓ

DE CIÈNCIES BIOLÒGIQUES

DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS,

18 D'OCTUBRE DE 2004

Vaig acceptar la petició que em va fer amb insistència Salvador Giner per a participar en aquest cicle perquè fa exactament dinou anys, concretament el 17 d'octubre del 1985, vaig pronunciar a la inauguració del curs de l'Institut un discurs d'ingrés sobre el tema «Població i salut a Catalunya». Per això, van pensar que valia la pena que duigués a terme una revisió sobre una qüestió de la qual ja havia fet intervencions altres vegades en diferents llocs; sempre està bé —em sembla a mi—, comparar el que ha passat durant aquest temps. Tractaré exclusivament de salut, no de població —com vaig fer aquell dia—; de població en tractarà una persona molt més qualificada, la professora Anna Cabré, que en té una gran experiència.

Voldria començar per ressaltar una cosa que tothom sap: entre la població i la salut, entre el país i la salut —per a dir-ho d'una altra manera—, hi ha un lligam molt estret; la salut és bàsica per al benestar individual, però també per al benestar col·lectiu, i no hi ha dubte que millorar la salut mitjançant l'assistència sanitària i diverses mesures és un dels punts forts d'allò que en diem l'*Estat del benestar*. La salut, de tota manera, també influeix quantitativament sobre la població i, viceversa, la població influeix sobre la salut; com veurem de seguida, hi ha una interdependència molt clara. I veurem també de seguida que els paràmetres per a mesurar la salut són, sobretot, paràmetres demogràfics. Només voldria assenyalar, per a acabar aquesta introducció, les aportacions d'un metge català, malauradament poc conegut, Pere Felip Monlau, que va viure al segle XIX, entre 1808 i 1871, que a més era demògraf, higienista i polític; va fer moltes coses a la vida i és qui va convocar per primera vegada uns congressos d'higiene i demografia. Monlau va escriure, entre d'altres, dues obres molt importants: l'una, *Elementos de higiene pública*, i l'altra, *Abajo las murallas*. Aquest últim treball, *Abajo las murallas*, presentat i publicat el 1841, anava a

favor d'enderrocar les muralles de Barcelona per motius poblacionals. La ciutat antiga de Barcelona era una població massa densa i les condicions higièniques no eren prou favorables, i per això Monlau va portar la bandera d'aquest objectiu. Finalment va aconseguir que tot anés com havia d'anar.

Seguidament explicaré una mica què és la salut, la mesura de la salut, els canvis que s'han esdevingut en la salut i les seves perspectives de futur. Definir la salut no és fàcil, perquè n'hi ha moltes definicions, i cada vegada són més àmplies. L'Organització Mundial de la Salut (OMS) la va definir ja fa uns quants anys dient que «la salut és un estat de complet benestar físic, mental i social, no solament l'absència de malaltia», per tant, és molt més que no estar malalt. En el Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana de l'any 1976, que va tenir lloc a Perpinyà, el malaguanyat Jordi Gol va formular una definició de la salut com «una manera de viure que és autònoma, solidària i joiosa». I, posteriorment, Diego Gracia, l'eminent professor de la Universitat Complutense, ha definit la salut d'una manera que a mi encara m'agrada més: «la capacitat de dur a terme el projecte de vida que un es marca». Per tant, això és una definició molt més biogràfica que no pas biològica. I afegeix Gracia: «Si jo volgués ser practicant de l'esport, córrer els 100 metres lllisos, o nedar, o competir en qualsevol esport, seria una persona malalta, però com que el meu objectiu ha estat ser professor universitari, em considero una persona sana.»

Així, doncs, els límits de la salut són difícilment delimitables. I una altra cosa que ho demostra és l'error que es va produir quan es va crear el National Health Service a Anglaterra, al Regne Unit, després d'acabada la Segona Guerra Mundial. La teoria dels que aleshores manaven, Beveridge, etc., era que dins de la població del Regne Unit hi havia una part molt important de la població que estava sana i una part més petita que estava malalta, per tant, van pensar: si fem un

esforç durant uns anys per a intentar posar bons els qui estan malalts, l'esforç serà inicial, però després cada vegada estarem millor. Els fets han demostrat que les coses van al revés, que com més assistència es dóna, més assistència es demana. El ciutadà vol estar bo i sa amb aquest concepte ampli que s'ha subratllat, i per això els mateixos anglesos acaben dient que hi ha una frontera borrosa entre la salut i la malaltia, i que aquella imatge que la salut es podia considerar una gota de líquid mesurable ha passat a ser una mena d'atmosfera planetària de densitat de creixement. Per tant, és molt difícil establir els límits exactes de la salut.

No cal dir que, sent tan difícil definir la salut, mesurar-la encara ho és més, perquè ben bé no sabem què hem de mesurar, i la prova és que els principals indicadors sanitaris es basen no en la salut sinó en la no-salut, és a dir, en la mortalitat i la morbiditat, en la freqüència de les malalties, en el temps i en el moment en què la gent es mor. No hi ha dubte, des d'aquest punt de vista, que un dels indicadors principals i més indicatius —com es veurà de seguida i és ben sabut— és el de la mortalitat infantil. La mortalitat infantil és la proporció d'infants que moren el primer any de vida. L'evolució que la mortalitat infantil ha fet a Catalunya és la següent. Durant el segle XX, l'any 1900, el primer any morien cent cinquanta de cada mil nadons. Aquesta xifra ha anat baixant progressivament. L'any que vaig donar la conferència, el 1983, era d'11,3, i actualment és de 3,5, una xifra que és difícilment superable o disminuïble, perquè hem de tenir en compte que hi ha nadons que neixen sota unes condicions que fan la vida d'aquests pràcticament impossible i, per tant, si milloréssim tant, el que fariem de vegades és fer sobreviure monstres. Aquesta és realment una mesura molt exacta de les condicions sanitàries de cada país. A la figura 1 es mostra la mortalitat infantil als països més desenvolupats; s'hi pot comprovar que la xifra de Catalunya és absolutament com-

SUÈCIA	3.40	GRÈCIA (1999)	6.15
FINLÀNDIA	3.61	POLÒNIA	8.11
DINAMARCA (1999)	4.17	HONGRIA	9.22
FRANÇA (1999)	4.32	PORTUGAL	5.54
CATALUNYA	3.48	BULGÀRIA	13.31
NORUEGA (1999)	4.03	ALEMANYA (1999)	4.54
HOLANDA	5.13	ROMANIA	18.63
IRLANDA	6.17	ITÀLIA (1999)	5.21
ÀUSTRIA	4.83	EUA	6.90
ESPANYA (1999)	4.47	REPÚBLICA TXECA	4.10
ANGLATERRA I PAÍS DE GAL·LES	5.58	ISRAEL	5.95

FIGURA 1. Mortalitat infantil en els països desenvolupats. 2000.

parable a la dels països més avançats des d'aquest punt de vista, que són els països escandinaus (Suècia, Finlàndia, etc.). En canvi, a mesura que el PIB i el nivell socioeconòmic de les diferents societats disminueix, la mortalitat infantil s'incrementa fins a xifres com les que teníem nosaltres fa molts anys, i actualment, a països del Tercer Món, en lloc de tenir una ràtio de 3, 8 o 10 morts ‰, en tenen 60 o 80‰.

Això va absolutament lligat a l'expectativa de vida. A la figura 2, es mostra l'expectativa de vida, que depèn naturalment de la mortalitat més o menys precoç. A la ban-

17

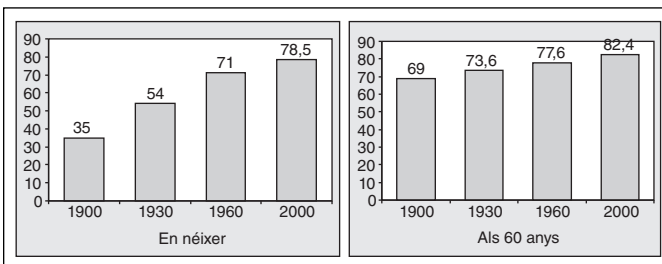

FIGURA 2. Evolució de l'esperança de vida en néixer i als 60 anys a Catalunya (1900-2000).

da esquerra, l'expectativa de vida en néixer, que l'any 1900 era només de 35 anys —sobretot per la gran mortalitat infantil que hi havia—, va anar pujant fins als 54 el 1930, als 71 el 1960 i als 78,5 l'any 2000. Quan l'any 1985 vaig fer aquesta explicació a l'IEC, era si fa no fa com ara, de 77,5 anys, pels 78,5 d'ara. Però també es pot calcular l'esperança de vida a partir dels seixanta anys. Per exemple, es pot calcular a partir de moltes edats, però no amb un ritme tan acusat. També la supervivència a partir dels seixanta anys s'ha anat incrementant, a partir del 1900 fins al 2000: una persona de seixanta anys el 1900 podia esperar de viure'n nou; una persona de seixanta anys l'any 2000 pot esperar, de mitjana, de viure'n vint-i-dos. Per tant, són aspectes absolutament lligats: mortalitat infantil i esperança de vida. Hi ha, naturalment, altres indicadors, però sempre giren més o menys a l'entorn del mateix —anys perduts de vida, mortalitat perinatal, el que modernament en anglès se'n diu DALY (*disability-adjusted life year*), o sigui, el càlcul dels anys de vida perduts, o viscuts amb una deficiència determinada, etc. Més endavant es tornarà a reprendre aquesta qüestió.

No tot és degut realment a la medicina, n'hi ha moltes més causes, i això es veu molt clar, sobretot, en la transició epidemiològica. Com hem explicat, fa cent anys el principal flagell per a la humanitat, aquí i a tot arreu, eren les infeccions. Avui ja no és així —a casa nostra; en altres llocs ho continua sent. I aquest fet tan important que és la transició epidemiològica és el que ha produït el canvi en les causes de les malalties i de mort. No hi ha dubte que en això la sanitat hi ha fet molt, però tots els especialistes coincideixen a afirmar que tant o més que la sanitat hi han intervingut molts altres factors: la millora de la nutrició, sobretot, la revolució de la natalitat, la higiene, les mesures preventives, d'asèpsia i de vacunació, per exemple; en aquest sentit, un gran epide-

miòleg anglès, Mc Ewen, deia ja fa bastants anys: «La salut de l'home és determinada especialment pel seu comportament, l'alimentació i el món que l'envolta, i està influenciada més marginalment per l'atenció mèdica personal.» No hi ha dubte que hi ha grans diferències històriques, però també encara ara hi ha grans diferències geogràfiques. Han millorat molt, però no d'una manera total i uniforme.

Tot el que s'ha comentat fins aquí es reflecteix en les projeccions següents. La figura 3 ha estat editada en una

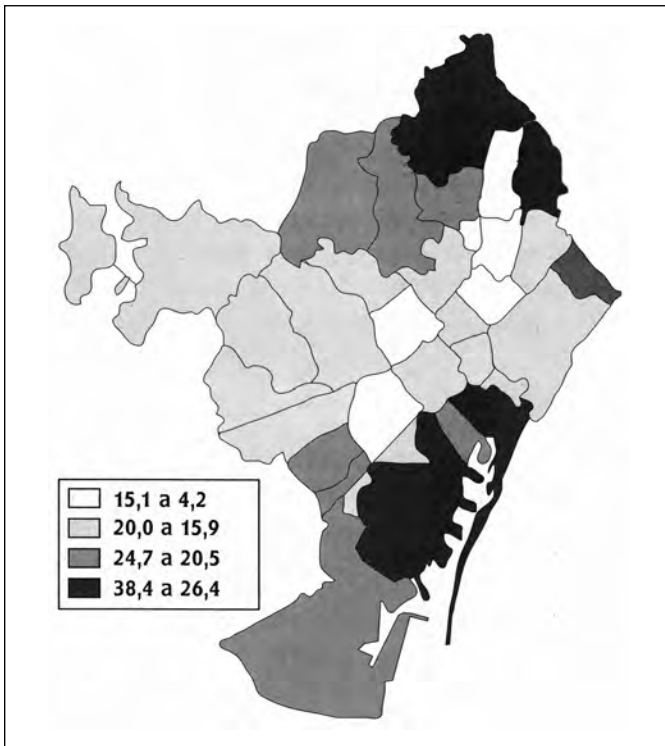

FIGURA 3. Analfabetisme a la ciutat de Barcelona, per barris.

publicació sobre salut de l'Ajuntament de Barcelona, en què es marca amb més intensitat els barris on l'analfabetisme és més gran. A la figura 4, treta de la mateixa publicació, es mostren els anys de vida perduts segons els barris. Pràcticament coincideixen analfabetisme i nivell de vida baix precisament amb les morts prematures més importants. I encara més, a la figura 5, que ja té uns quants anys, s'ha dividit la mortalitat prematura, els anys de vida perduts, pels deu dis-

20

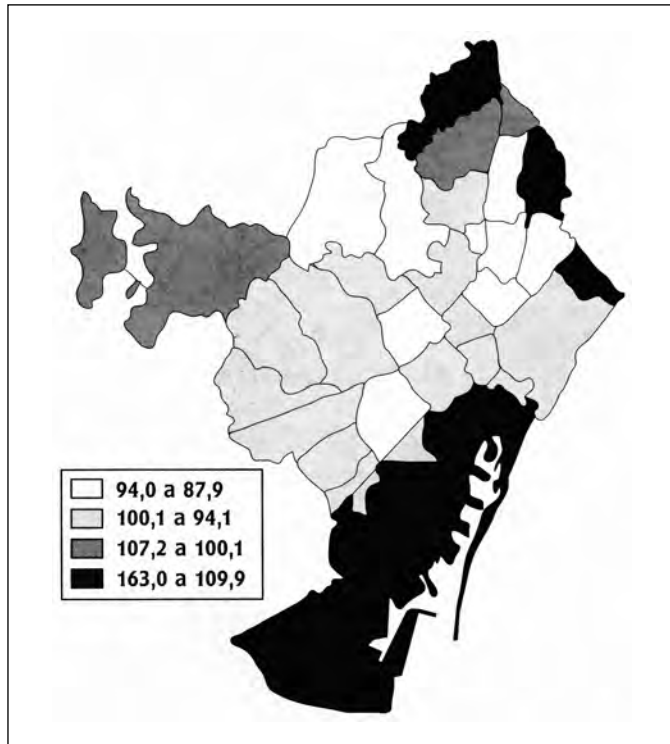

FIGURA 4. Mortalitat prematura relativa a la ciutat de Barcelona, per barris.

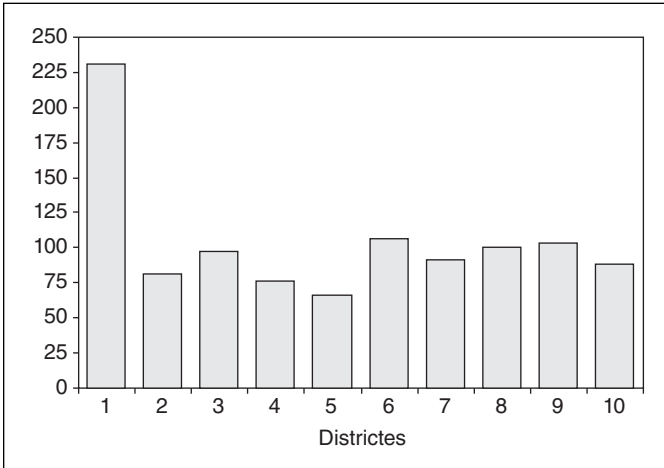

FIGURA 5. Anys potencials de vida perduts, en funció del districte de residència.

trictes de Barcelona. El districte primer té una mortalitat prematura molt més gran que no pas la resta de districtes; val a dir que això s'esdevé des de fa cinc o sis anys, i que —com es veurà de seguida— aquesta mortalitat ha estat determinada en part per la sida. Actualment, moment en què la sida ha deixat de ser, afortunadament, la primera causa de mort entre la nostra joventut, la supervivència en aquest districte segurament ja és més gran.

Alhora hi ha hagut molts canvis qualitius. La figura 6 és treça d'un treball d'un epidemiòleg català, Andreu Segura, que ha fet un estudi mitjançant una enquesta en què es preguntava a la gent el grau de salut. Això, naturalment, és una cosa molt subjectiva; d'una banda, els homes, i, de l'altra, les dones. Mirem només les dones: se'ls pregunta com es troben, si es troben molt bé, si es troben regular, o si es troben malament o molt malament; les columnes indiquen, segons

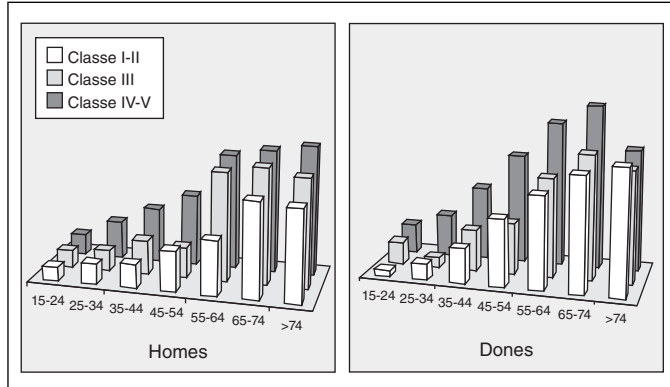

Figura 6. Individus amb salut «dolenta», segons la classe social, edat i sexe. Enquesta de salut de Catalunya, any 1994.

22

les diverses edats i classes socials, el nombre de persones que diuen que no es troben bé. Les més altes són sempre les corresponents a les classes socials inferiors.

Reprement el que deia més amunt, la mortalitat ha canviat molt. Per què ha canviat, tant quantitativament com qualitativament? L'any 1900 la mortalitat total era de 26,3%, el 1940 era de 13,5%, el 2000 era només de 10,1%. Però tant o més important que el percentatge —a conseqüència de tot el que s'ha comentat— són les causes d'aquestes morts. Al començament del segle XX la causa principal eren evidentment les infeccions, estretament relacionada amb allò que s'ha comentat sobre la mortalitat infantil, les malalties respiratòries, el sistema nerviós, etc. L'any 1940, evidentment, les causes eren completament diferents: primer, les malalties circulatòries; segon, els tumors; tercer, les malalties de l'aparell respiratori; quart, les del digestiu, i una altra que està creixent, que són les causes externes, de què tractarem més endavant.

Parem-nos un moment, abans d'entrar en més consideracions, en l'evolució de les infeccions. Les infeccions han baixat molt. Es pot comprovar a la figura 7, amb dades del Regne Unit, amb un descens constant de la mortalitat per milió d'habitants deguda a la tuberculosi des de l'any 1830 fins a l'any 1970. No va ser fins aproximadament l'any 1875 que es va identificar la causa de la malaltia; els miasmes es van transformar en un bacil tuberculós, en el bacil de Koch. La mortalitat va continuar baixant gràcies sobretot a la millora de la nutrició, a les mesures preventives, a la higiene, etc. La quimioteràpia, realment eficaç contra la tuberculosi, no va aparèixer fins al final de la dècada dels cinquanta, quan la mortalitat per tuberculosi ja havia baixat d'una manera extraordinària, tot i que després, naturalment, diríem que

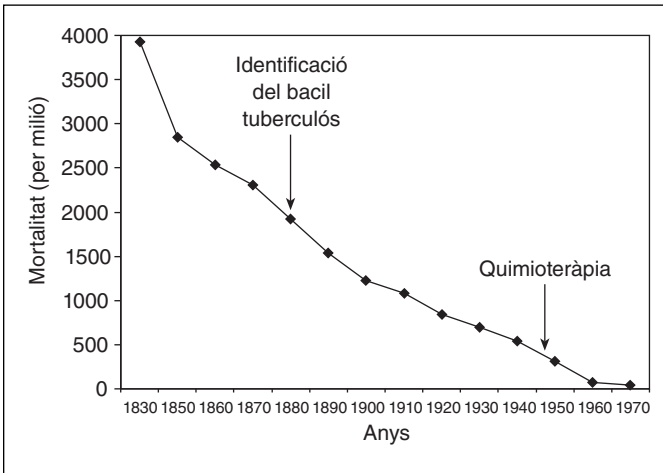

FIGURA 7. Taxes de mortalitat per tuberculosi respiratòria a Anglaterra i al País de Gal·les, amb indicació dels moments en què fou descobert el seu agent causal i en què hom disposà de fàrmacs antituberculosos eficaços. En aquest segon moment (cap al 1947) la mortalitat ja s'havia reduït més de deu vegades (de Mc Keown).

els fàrmacs, de què afortunadament disposem, donen un cop molt fort a la infecció tuberculosa. Les infeccions en general han baixat, doncs, en tots els sentits. A la figura 8 es mostren les infeccions més corrents a Catalunya; això sí que és una comparació directa entre el que vaig comentar l'any 1985 i el que comento aquí, que és la freqüència de tres tipus d'infeccions corrents, la brucel·losi, la febre tifoide i la tuberculosi; són dades tretes del butlletí d'informació sanitària, que recull les declaracions obligatòries que els metges fan sobre les malalties que són de declaració obligatòria i, entre d'altres, hi ha aquestes infeccions. La brucel·losi ha baixat de 9,5 malalts per cent mil habitants a 1,14 malalts; la febre tifoide ha baixat de 8 a 0,38 —ara disposem d'una teràpia realment molt eficaç—, i la tuberculosi no ha acabat de desaparèixer, però ha baixat més de la meitat: ha passat de 44,6 a 19,28. També aleshores feia un estudi de la freqüència diferent de les infeccions per comarques; ara també l'he fet en aquest estudi. Tant pel que fa a la febre tifoide com pel que fa a la tuberculosi podríem dir que l'ordre de comarques ha variat totalment i és una mica a l'atzar; en canvi, és curiós que,

	1982	2002
BRUCEL·LOSI	9,5	1,14
FEBRE TIFOIDE	8,0	0,38
TUBERCULOSI	44,6	19,28

Taxes per 100.000 habitants

FIGURA 8. Freqüència d'infeccions corrents.

quant a la brucel·losi, que és una zoonosi —o sigui, una malaltia que pateixen determinats animals—, les tres comarques que segueixen ocupant els tres primers llocs, molt destacades, sobre la freqüència de brucel·losi, són, tant ara com l'any 1982, el Pallars Sobirà, la Vall d'Aran i el Pallars Jussà, o sigui, comarques pirinenques on hi ha realment una quantitat de bestiar important, perquè la brucel·losi es pot contreure a través de la llet o dels derivats làctics, però també es pot contreure directament per contacte amb els animals infectats.

No hi ha dubte, doncs, que les malalties infeccioses han estat molt reduïdes, molt contingudes a casa nostra i, en general, a tots els països del món occidental. Però això no passa a tot arreu, les infeccions segueixen sent un flagell al Tercer Món. L'OMS explica, per exemple, que cada any moren tres milions d'infants a causa de diarrees infantils. Això és degut al fet que moltes poblacions encara no disposen d'aigua potable. N'hi ha altres causes: han aparegut resistències a certs productes antibiòtics o quimioteràpics que fins avui s'havien mostrat realment molt eficaços. Un d'aquests casos és el paludisme, que segueix sent una de les pandèmies mundials més importants, tot i que a casa nostra no n'hi ha. Abans hi havia hagut endèmia, però ara només n'hi ha, podríem dir, d'importació. Especialment a l'Àfrica subsahariana el paludisme és un flagell; en conjunt, a tot el món, produeix més de dos milions de morts. S'ha parlat últimament del possible descobriment i aplicació d'una vacuna contra el paludisme, perquè els fàrmacs actius contra el paludisme en molts llocs es fan resistents i fan poc efecte. Tot i que diuen que aquesta vacuna només té un 35% d'eficàcia, si realment poguéssim disminuir el 35% aquests dos milions, se salvarien set-centes mil vides cada any; si es demostra l'eficàcia d'aquesta vacuna, és un pas molt important.

Però, seguint amb les infeccions, a part de les infeccions antigues, n'hi ha de noves i hi ha funcions que no hi havia, o si més no jo no recollia, fa dinou anys. Hi ha una trentena d'infeccions noves que han aparegut durant aquest últim temps; esmentaré només la legionel·losi, de la qual de tant en tant es produeix un brot en determinades circumstàncies o ciutats; ja no cal dir la malaltia de les *vaques boges*, l'encefalopatia espongiforme bovina, produïda per un prió, no per un virus ni per un microbi, sinó per un prió; i sobretot el gran flagell actual ha estat a tot arreu, i molt especialment aquí a Catalunya, la sida, la síndrome d'immunodeficiència adquirida. És una malaltia que va ser identificada al començament de la dècada dels vuitanta; a la figura 9 se'n mostra l'evolució, els casos de sida per any, diagnosticats, que són les columnes; s'han anat incrementant d'una manera molt accelerada des del 1985 fins al 1994, però a partir d'aleshores afortunadament baixa. La línia que hi ha a sota de les columnes és el nombre de morts que hi ha hagut a Catalunya cada any per causa de la sida. Aquesta baixada és deguda no a mesures dietètiques ni nutritives, sinó completament a una acció terapèutica eficaç dels fàrmacs retrovirals, que tenen una eficàcia considerable; no curen, o sigui, el malalt que té la sida no es guareix, però es transforma en un

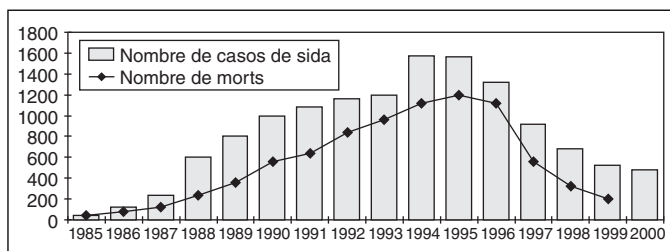

FIGURA 9. Casos de sida per any de diagnòstic i morts, Catalunya 1985-2000.

malalt crònic que haurà de continuar indefinidament un tipus de tractament o un altre. A Catalunya ha estat un problema greu, però on ha tingut realment un efecte devastador ha estat als països subsaharians, fins al punt que, en molts d'aquests països, no solament s'ha incrementat la mortalitat, especialment la mortalitat juvenil, sinó que ha disminuït també l'expectativa de vida d'una manera significativa.

A continuació tractaré succintament sobre les malalties no transmissibles, que són realment un grup heterogeni. Els problemes de nutrició són molt importants a tot arreu; hi ha molts nens de països desenvolupats que pateixen diarrees, però molts d'aquests nens pateixen també desnutrició i, segons l'OMS, actualment a tot el món hi ha cent setanta milions de nens amb risc de morir de gana. Però, al contrari d'això, i com a contrapartida, als països que formem part del que es diu la *societat opulenta*, no hi ha aquestes misèries, sinó que de menjar n'hi ha força, i potser massa i tot, i el que s'està convertint cada vegada més en un problema és l'obesitat. L'obesitat produeix a l'any, a tot el món, mig milió de morts, i s'està estenent cada vegada més entre nosaltres. Abans pensàvem que això era propi dels Estats Units i d'altres països semblants, però cada vegada veiem més obesos al nostre país, especialment entre la població infantil. No hi ha dubte que està relacionat amb el canvi de la dieta; la dieta mediterrània, que es diu que és tan sana —i que en el fons ho és—, ha estat en gran part substituïda per altres dietes molt nutritives, però massa nutritives i molt menys higièniques. A part d'això, aquesta societat opulenta a què m'he referit pateix sobretot les anomenades *malalties degeneratives*, que en part són degudes a factors genètics, però en una part important a factors de risc que moltes vegades són factors conductuals, o sigui, que depenen de la conducta de cadascú, de l'alimentació, de l'exercici, de la contaminació atmosfèrica, de la intoxicació, de les drogues, de la hipertensió, etc. La

conseqüència és que actualment el que predomina com a causes de mort són les malalties cardiovasculars i els tumors, i no perquè no s'avanci. A la figura 10, que és un esquema tret d'una publicació estrangera que mostra la tendència de la mortalitat deguda a malalties cardiovasculars a diversos països del món, cal fixar-se que, en general, tret de Rússia, que ha tingut una ondulació, les malalties cardiovasculars, amb tota certesa, van disminuint, perquè estan més ben tractades i hi ha més prevenció.

Hi ha una altra qüestió, a la qual m'he dedicat bastant a la meua vida, que m'interessa de tractar: les drogues. No hi ha dubte que les drogues han tingut i tenen una gran importància en el conjunt de la història de la humanitat, amb grans diferències geogràfiques i històriques, i la segueixen tenint avui. I sempre, a tots els llocs, i encara actualment, hi ha dos tipus de drogues: les drogues assumides per la societat i les drogues no assumides o prohibides. No m'estendré amb les prohibides, tot i que no deixen de ser un problema molt

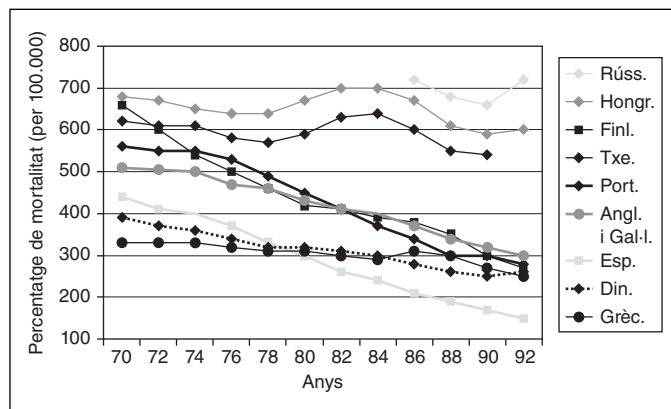

FIGURA 10. Tendència de la mortalitat deguda a malalties cardiovasculars a diversos països.

important, especialment entre la joventut, però vull insistir una mica, en canvi, en les drogues assumides, que entre nosaltres són sobretot el tabac i l'alcohol. El tabac és un exemple extraordinari de causa de malalties i de mort; a tot el món, segons dades de l'OMS, moren cada any tres milions de persones a causa directa o indirecta del tabac, i a Catalunya en moren nou mil, és a dir, una sisena part del total de morts que hi ha a Catalunya. El tabac pot produir moltes afeccions: càncer de pulmó, malalties cardiovasculars, etc. S'han fet moltes campanyes per combatre l'hàbit tabàquic, però aquestes campanyes, en general, a fora i aquí, tenen una eficàcia limitada. Unes dades: l'any 1983, el Departament de Sanitat va començar a fer una campanya intensa en contra de l'hàbit tabàquic; l'any 1983 hi havia un 58 % d'homes fumadors i un 20 % de dones fumadores; actualment, fa poc, la freqüència dels homes ha baixat del 58 % al 39 %, en canvi, la freqüència d'hàbit tabàquic en dones ha passat del 20 % al 30 %, o sigui que, de mitjana, poca cosa hem guanyat. Tal com diu l'OMS, no hi ha cap dubte que el tabaquisme és el primer problema sanitari evitable. No n'hi ha cap altre d'evitable que tingui la transcendència del tabac, perquè el tabac, a més a més, no solament pot influir negativament en la salut de qui practica l'hàbit, sinó que també té influència sobre el que se'n diuen *fumadors passius*, o sigui, sobre la gent que viu al voltant d'un fumador més o menys intens.

Quant a l'alcohol, tothom sap què és l'alcoholisme: l'alcoholisme crònic és una malaltia també massa arrelada a casa nostra; a part de trastorns somàtics importants, en produeix de psíquics i socials realment molt greus, però és molt important també, i això sí que surt al diari pràcticament cada dia o, si no, cada setmana, l'alcoholisme agut, que és una de les causes més importants d'accidents de trànsit. És un problema realment molt greu, perquè a Catalunya, tot i que ha

baixat una mica, moren cada any al voltant de cinc-centes persones per accidents de trànsit. La gran majoria d'aquestes persones són gent jove, o sigui que la quantitat d'anys de vida útils, o simplement d'anys de vida perduts, és extraordinàriament gran. Amb això, crec —no parlo del que s'ha de fer amb el tabac, que ja ho veurem— que la vigilància i, en fi, la penalització de conduir en determinades circumstàncies, ha de ser un dels grans objectius d'aquest país. No pot ser que perdem quatre-centes cinquanta o cinc-centes vides cada any per aquesta causa. Bé, hi ha moltes altres afeccions en les quals no hi entraré, com les afeccions congènites, els accidents i els traumatismes.

Finalment, quant a les perspectives de futur —ja ho he dit altres vegades—, jo tinc molt poca confiança en aquesta ciència que en diuen *prospectiva*, i sempre poso el mateix exemple: un autor, Gisbert, l'any 1990, va escriure una biografia del president Roosevelt, i una de les coses que hi deia era el següent: els anys trenta el president nord-americà, Franklin Delano Roosevelt, va encarregar l'elaboració d'un ampli estudi sobre les tecnologies futures. L'estudi va causar una gran impressió: resultava fascinant, però no preveia l'arribada de la televisió, ni la del plàstic, ni la dels avions de reacció, ni la dels trasplantaments d'òrgans, ni tan sols la dels bolígrafs. O sigui que sempre passen coses, evidentment, que no es poden esperar.

No hi ha dubte que es pot seguir millorant en la sanitat i el tractament del típus que sigui de les malalties i de la prevenció de la salut. I els grans progressos que s'estan fent ara en àrees com la genòmica, i com la proteòmica, juntament amb altres progressos tècnics de diagnòstic i terapèutic, no hi ha dubte que ens oferiran en el futur nous horitzons. Però de tota manera el que jo em pregunto i es pregunta molta gent —no és pas una originalitat meva— és: en el futur què passarà? Anirà millorant cada vegada més la salut —vull

dir la salut col·lectiva, la que es refereix a la dels ciutadans? Això és difícil de dir perquè no vull oblidar que, des del punt de vista del progrés i del desenvolupament, el Club de Roma i altres instàncies han assegurat que mai no hi ha un progrés indefinit, que s'arriba a un moment límit, que és la sostenibilitat, i que d'allà ja no es passa. Què passarà en el futur? No pronostico res, però sí que vull comentar un estudi que va publicar l'OMS sobre el futur de la salut que va encarregar a l'escola de salut pública de Harvard. Explica les diferències en les causes de mortalitat; inclou les principals causes de mortalitat al món l'any 1990 i les principals causes de mortalitat previstes per l'OMS l'any 2020. Cal fixar-se en el gran canvi que hi ha hagut: el 1990, encara, als països del Tercer Món les infeccions, i especialment les infeccions respiratòries i les diarrees, són importants, però en canvi, a casa nostra, evidentment ara —però a tot el món passarà si fa o no fa el mateix—, les principals causes de mort seran la cardiopatia isquèmica (és a dir l'infart de miocardi), les depressions, els accidents de trànsit, els accidents vasculars cerebrals, i també la pneumopatia obstructiva i les infeccions respiratòries, menys preeminents. A la figura 11 es mostra un altre esquema, extret del mateix treball, que representa la pèrdua d'anys de vida ponderats amb discapacitat, deguda a tres factors: la diarrea, representada per la línia descendent, que és des del 1990 fins al 2020; la sida, que tal com s'ha comentat més amunt pel que fa a Catalunya té un comportament similar; la freqüència de la mortalitat per sida s'incrementa fins al 2004 en el conjunt del món, i després s'estabilitza o bé té tendència a baixar fins al 2020; el tabac, en canvi, una de les causes previsible més importants de malaltia i de mort segons l'OMS, puja d'una manera continuada des de l'any 1990 fins a l'any 2020. I això fa, com es pot comprovar a la figura 12, que l'expectativa estimada de vida el 1990 i el 2020 pugi, però no a tot arreu igual. Segons l'OMS, els països del món

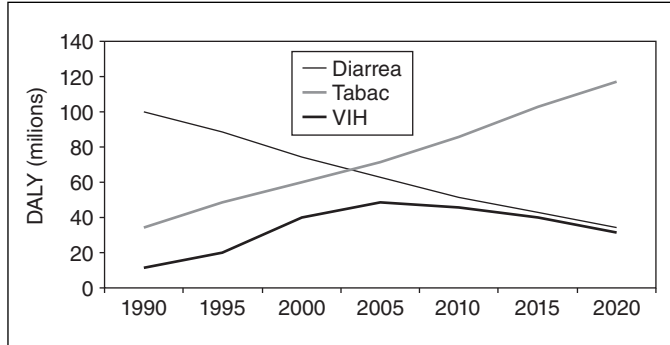

FIGURA 11. Pèrdua d'anys de vida ponderats amb discapacitat (disability adjusted life year or DALY). Projectió cap a l'any 2020.

estan dividits en set regions, que depenen del potencial econòmic, de la tècnica, del grau d'educació i del producte interior brut (PIB); Catalunya, evidentment i afortunadament, pertany a la primera. En el conjunt del món les perspectives de vida des d'ara fins al 2020 poden augmentar; a d'altres zones, no tant. També s'incrementaran a les zones menys desfavorides, però de tota manera l'any 2020 hi continuarà havent unes grans diferències —els punts negres que hi ha a dalt de la figura— entre les perspectives de vida del Primer Món i les del Tercer Món.

La pregunta que ens podem fer ara és si es continuarà allargant la vida humana gràcies a la situació socioeconòmica més favorable i als progressos de la sanitat. Hi ha gent que diu que sí; jo opino que això és molt difícil que passi per un sol motiu, un argument que a mi em sembla molt important: s'ha comentat més amunt l'esperança de vida en néixer, l'esperança de vida als quaranta anys, l'esperança de vida als seixanta anys, que s'ha anat incrementant, però tots els estudis demostren que l'esperança de vida als vuitanta-cinc anys,

que és de sis anys, fa vint anys que no es mou, o sigui, no s'incrementa la durada de la vida. El que s'incrementa naturalment és el nombre de persones que arriben a velles, d'una manera molt significativa, no cal dir-ho, als països més desenvolupats. Aquest fet planteja problemes molt greus: a Catalunya, per exemple, l'any 1900 hi havia quatre vegades més joves que vells, entenen per joves les persones fins a quinze anys, i entenen per vells les persones de seixanta-cinc anys o més; el 31% de joves i el 4% de vells, exactament. Avui les coses han canviat radicalment, l'any 2000 —avui encara deu ser pitjor—, hi havia un 13% de joves i un 18% de gent gran o vells, i això evidentment planteja greus problemes, d'una banda econòmics, però també greus problemes

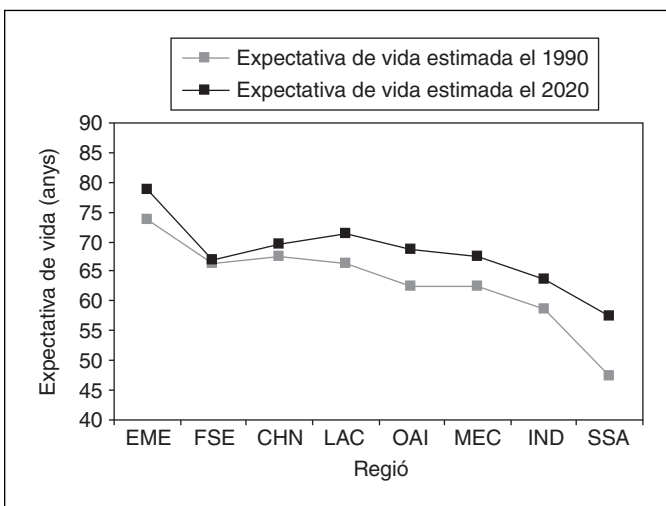

FIGURA 12. Esperança de vida al 1990 i projecció al 2020, en diferents regions del món.

EME: països d'economia de mercat; FSE: antic bloc soviètic; CHN: Xina; LAC: Amèrica Llatina i Carib; OAI: resta d'Àsia or. i Pacífic; MEC: Orient Mitjà i països islàmics; IND: Índia; SSA: Àfrica subsahariana.

morals: val la pena prorrogar la vida tant com es pugui, fent tots els esforços, gastant-se molts diners? Per a què?, es pregunta Kaplan, que és el president de l'Associació Americana de Bioètica. El que comenta és que el que aconseguirem anant per aquest camí és una gran collita de vells que repaiegen, i —afegeixo—, a més a més d'això, comporten una despesa sanitària i sociosanitària molt important. No hi ha dubte —tothom ho coneix, perquè els diaris en van plens—, que la despesa sanitària creix sense parar per molts motius. No hi vull entrar, però arriba un moment en què s'hi ha de posar un límit, i aquest és un dels problemes que tenim, no a Catalunya i a tot l'Estat, sinó pràcticament a tot el món. I al costat d'això, de la mateixa manera que sempre dic i afirmo que el sistema sanitari que afortunadament tenim a casa nostra, a Catalunya, i també en el conjunt de l'Estat, és un sistema sanitari capaç, amb defectes —no hi ha res perfecte en aquest món—, però que atén bé les persones, l'assistència sociosanitària, en canvi, no està a la mateixa alçada, especialment l'assistència a la gent gran, a la gran quantitat de gent gran que viu moltes vegades sola i amb unes condicions econòmiques molt deplorables. Encara ens queden moltes fites per assolir, si és que mai s'assoleix un perfecte Estat del benestar.

No hi ha dubte que la salut és un component essencial del benestar, i que el que hem de fer, com deia Sans i Sabrafen, és intentar, més que donar més anys a la vida, donar més vida als anys. Al costat d'això, no ens podem preocupar només de la salut de casa nostra, ens hem de preocupar —i en general es fa— de la salut mundial. Som en un món globalitzat, som en allò que ja en diuen l'*aldea total* i, és clar, el fet que a l'Àfrica, o en altres llocs, hi hagi problemes sanitaris importants no ens ha de deixar indiferents, no ja per humanitarisme envers les poblacions que ho pateixen, sinó també per la nostra pròpia seguretat. Avui tot es propaga a la

velocitat del llamp i qualsevol problema sanitari al món ens ha de preocupar —ja hem vist el que passa amb la sida.

Per a acabar, tal com s'ha dit moltes vegades, la salut és cosa de tots, i cal prendre mesures globals per a fer els possibles perquè aquesta salut es mantingui bé o millori, i no hi ha cap dubte —com he comentat molts cops i seguiré fent-ho— que la salut té un component individual. Cadascú ha de ser, i és moltes vegades, el guardià de la seva pròpia salut, perquè, a part dels factors genètics, els factors conductuals influeixen molt sobre l'estat de salut d'un mateix. Acabo amb la mateixa citació amb què vaig acabar l'any 1985, que no és d'ara, ni de l'any 1985, sinó que és de fa dos mil cinc-cents anys. Fa dos mil cinc-cents anys Heràclit deia: «Quan no hi ha salut el seny no es pot revelar, la cultura no es pot manifestar, la força no pot lluitar, la riquesa no pot ser útil i la intel·ligència no es pot aplicar.»

DEBAT

MODERADOR (SALVADOR GINER): Si algú vol intervenir, s'obre el debat.

JOSEP CARRERAS: Se m'acut que en alguns casos és evident que una causa de mort ha augmentat en el decurs del temps, però no hi ha situacions en què el que passa és que es diagnosticava com a tal malaltia la mateixa malaltia que abans no es diagnosticava, per exemple, les depressions? Ara diem que hi ha molta depressió i que va augmentant. No ho sé, perquè no és el meu camp; ja sabeu que jo sóc bioquímic i potser dic una cosa que no té gaire sentit, però és que abans no hi havia depressions o és que no es diagnosticaven? I sobretot en les dones, es deia: això són manies de les dones, que facin la seva feina i els desapareixeran les manies. Ho comentàvem amb la doctora Durfort: les malalties nervioses han disminuït, però han augmentat les de tipus circulatori. No pot ser que abans fossin classificades com a malalties nervioses, per exemple, malalties que són de circulació cerebral? Fins a quin punt diagnosticar amb més precisió comporta trobar un increment superior de malalties a l'increment real?

JOSEP LAPORTE: Estic absolutament d'acord amb aquesta observació. Les causes de mort varien perquè varien les malalties, però també perquè varien les tècniques de diagnòstic. Ara sabem que és bastant freqüent la malaltia d'Alzheimer entre la gent gran; abans aquesta malaltia no era coneguda i això s'atribuïa a trastorns circulatoris. No hi ha cap dubte que el perfeccionament dels mètodes exploratoris i del diagnòstic fa que la manera de catalogar les malalties no sigui igual que fa cinquanta anys i no cal dir, que fa cent anys, a l'època en què encara es parlava dels miasmes i no dels bacteris.

N. n.: L'increment de l'esperança de vida, és a dir, l'envelliment de la població, és molt preocupant. Com es pot fer front a aquesta qüestió des d'un punt de vista polític, social i tècnic?

JOSEP LAPORTE: Aquest és un dels grans problemes, un dels grans reptes de la nostra societat. Evidentment no podem recórrer a l'eutanàsia, però sí que, a part de no entestar-nos a prolongar vides que ja sabem que són absolutament irrecuperables, no hi ha cap altra solució que preocupar-nos, des del punt de vista social d'aquesta qüestió —de fet aquesta és una qüestió en certa manera mèdica, però també és d'abast general i polític. Ja ho he dit abans i ho repeteixo ara: una de les coses que des del punt de vista del que anomenem *Estat del benestar* falla a casa nostra és l'assistència. L'assistència socio sanitària ha millorat, no n'hi ha cap dubte, però com que cada vegada hi ha més proporció de gent gran i més proporció de gent gran amb pocs recursos —perquè, és clar, una altra cosa que té a veure amb tot això, que hi va lligat, és que les persones grans tenen uns recursos limitats, que una cosa és el que cobra, per exemple, un catedràtic d'universitat que està en actiu, i una altra cosa és el que cobra de pensió un catedràtic d'universitat jubilat—, aleshores és quan vénen els problemes i quan la misèria, aquesta misèria que en diuen del Quart Món, s'incrementa a casa nostra. Jo malauradament no tinc la recepta per a arreglar-ho; només una aportació presupostària més gran, una atenció més gran a tots aquests col·lectius tan desfavorits, pot permetre de millorar la situació general.

MERCÈ DURFORT: El doctor Carreras diu que la medicina és excessivament intervencionista, sobretot en l'àmbit pediàtric. Justament ara a Anglaterra s'està vivint un cas que, des d'un punt de vista legal, ja s'ha diagnosticat. Però, per exemple, a casa nostra tinc constància que de vegades surten endavant

criatures que poden viure durant dos o tres anys, amb mala qualitat de vida per a elles i evidentment per als pares, amb el sacrifici que això representa. Ja sé que ara estic en un terreny relliscós. Hi ha comitès de bioètica, però... de quina manera es podria regular una mica? Perquè hi ha casos en què el cervell es desenvolupa una quarta part i sols garanteix una mala qualitat de vida durant quatre o cinc anys i el final és irreversible.

JOSEP LAPORTE: Segurament d'una manera indirecta ja m'hi he referit, a això. Quan he parlat de la mortalitat infantil he dit que la xifra actual ja és molt difícilment rebaixable, perquè ara, amb la tècnica que tenim, de la qual de vegades s'abusa, es fan sobreviure infants, alguns dels quals es recuperen, però en d'altres, la recuperació ja és molt difícil. Aquest és un tema, tant o més que sanitari, bioètic —ja ho he dit abans, també—, no cal dir que no sóc partidari de l'eutanàsia en cap cas, però sí de restringir l'activitat pretesament terapèutica en casos en què ja es veu que no hi ha res a fer. I des d'aquest punt de vista, penso que el testament vital és una eina molt important, evidentment no per als infants, però sí per a la gent gran, que és una cosa que a més a més, aquí ja es comença a practicar en certa manera.

MIQUEL ÀNGEL ASENJO: Jo no seré tan pessimista. Les cambres de comerç recentment han dit que fins ara l'habitatge era el motor de l'economia; a partir d'ara, en els pròxims anys, serà la salut, tot allò dedicat a la sanitat. Així, s'ha de creure que la major part del pressupost de despesa de la sanitat serà per als salaris del personal que treballa en la sanitat. Per tant, és un motor de l'economia, no és un consumidor. I, a més a més, si hi hagués una persona valenta que digués que les pensions haurien de ser retornades per tenir cura de persones, i hi hagués un fons de solidaritat perquè s'hi apuntés qui volgués

—podria ser aportant no sé si el tot o una part de la pensió—, no seria gens difícil aconseguir una bona assistència, perquè està demostrat que a partir dels seixanta-cinc anys es gasta el mateix, es mori a l'edat que es mori la persona, perquè es gasta en els últims sis o set mesos de la vida.

JOSEP LAPORTE: Realment jo no he de contradir el doctor Asenjo, que explica coses carregades de raó. No hi ha dubte que, per exemple, la indústria farmacèutica és un motor molt important de la nostra economia i que a la vegada que ens lamentem que la sanitat costa molts diners, això és una font de vida per a molta gent i per a moltes col·lectivitats. Però la despesa sanitària arriba un moment que és imparable i s'ha de parar. I si, a Catalunya, tenim un gran dèficit sanitari —hi ha molts metges—, jo voldria remarcar que encara és més gran aquest dèficit si tenim en compte els salaris que la sanitat pública dona als seus metges i a les seves infermeres, que és molt inferior al salari que reben els seus coreligionaris als altres països d'Europa. O sigui que si es fes, des d'aquest punt de vista, justícia, el dèficit seria encara més gran.

39

MIQUEL ÀNGEL ASENJO: Tinc una qüestió molt important a comentar. Això del dèficit és real. Real, però relatiu. Té més dèficit Televisió Espanyola, per exemple. I a Catalunya tenim una situació molt específica, que és d'agrair, però hi ha molts hospitals que són molt cars per a una sanitat que és possible fer-la igual o millor sense tants hospitals. Però ara bé, digues a la gent de Calella o de Blanes, etc., que no hi ha hospital... La sanitat hospitalària és molt cara i el Josep ho sap perfectament.

JOSEP LAPORTE: Jo volia parlar de salut, no de sanitat, i menys encara d'assistència sanitària, per motius obvis que vostè i tothom coneix molt bé, o sigui que em limito a dir el que he

dit i no faig més comentaris sobre el nostre sistema d'assistència sanitària, que ja he dit abans que em sembla molt correcte, sense cap mena de dubte. Perfecte en aquest món no hi ha res, els serveis sanitaris d'aquest país poden tenir les seves fallades i les seves insuficiències, però són, d'això sí que n'estic segur, perfectament equiparables als de qualsevol país de l'Europa occidental, i no cal dir que molt millor que els dels Estats Units, perquè no sé si s'hi han fixat, però la mortalitat infantil allà és del 6,5%, no del 3,5% que tenim aquí. Però, és clar, allà tenen un altre sistema, no hi ha Estat del benestar, ni s'hi apropen, hi ha aproximadament quaranta milions de persones que no tenen garantida una assistència sanitària. O sigui que, dins de tot, jo penso que no estem tan malament.

N. n.: Jo faré una pregunta absolutament naïf, però que em preocupa molt. El doctor Laporte ha dit que cap país no pot resistir la despesa sanitària, que és creixent i que en un moment o altre s'ha de parar. On es posa el límit i qui posa el límit? Perquè ara mateix s'ha dit una cosa molt interessant: als Estats Units, que són més productius i més competitius que nosaltres, la sanitat és pitjor. Llavors, què hem de fer, seguir els interessos de l'economia o intentar que l'economia s'adapti perquè l'assistència sanitària sigui la millor possible i, per consegüent, mantenir l'Estat del benestar com sigui i sacrificar-ho en altres aspectes? M'agradaria sentir la seva reflexió sobre on posem el límit, qui ho decideix, i aleshores, és clar, els que es queden a la cuneta, per què?

JOSEP LAPORTE: Bé, evidentment, aquesta és una pregunta no sanitària, és una pregunta política. Hi ha els diners que hi ha i no més, si no és que et vulguis endeutar successivament, com malauradament passa. Es parteix de la base d'un pressupost i dins del pressupost hi ha un ordre de prioritats, els diferents

polítics poden tenir un ordre de prioritats diferent, però el que és evident és que si el pressupost és de cent, aquests cent s'han de repartir, i s'han de repartir no solament amb la sanitat, sinó amb l'ensenyament i amb les infraestructures i amb el benestar social i amb moltes altres coses. Aleshores és quan el polític, que és qui té la responsabilitat de decidir això, estableix el que a ell li sembla el millor ordre de prioritats. Uns altres polítics poden no coincidir-hi. Des del punt de vista de la despesa sanitària, la despesa sanitària de Catalunya i la despesa sanitària del conjunt de l'Estat s'ha incrementat en relació amb la que era fa vint o vint-i-cinc anys en tant per cent del PIB, però encara no estem, no cal dir-ho, a l'alçada dels Estats Units, ni ganes, perquè els Estats Units, amb la mala situació que tenen, gasten aproximadament el 12% del seu PIB en despesa sanitària, i aquí no passem, si fa no fa, del 6%, però sí que ens podríem acostar al que tenen França i Alemanya, que és aproximadament del 8%. Però repeteixo, jo en política no m'hi vull ficar.

41

JORDI CARBONELL: Jo volia dir que la conferència del doctor Laporte ha estat un model de llengua, de precisió, de concisió i de claredat, i voldria felicitar-lo per la qualitat d'aquesta conferència.

JOSEP LAPORTE: Moltes gràcies. No puc dir res més.

MANERO: Jo vinc del camp de l'economia i, per consegüent, de salut i de sanitat en sé molt poc. El que passa és que vostè ha fet una definició al començament que trobo que encaixa amb la pregunta que volia fer. Ha parlat que la salut segurament era la capacitat de dur a terme un projecte de vida. Jo diria que possiblement un dels problemes, possiblement no sanitari, però en canvi sí de salut, que tenim en aquests moments és que hi ha molta gent a qui se li acaba el projecte de vida

d'una forma massa prematura. I aprofundint ja des d'un punt de vista més sociològic, diria que, a més, especialment amb un percentatge cada vegada més elevat, ens trobem possiblement amb una incongruència: la gent cada vegada s'incorpora més tard al treball i, en canvi, a partir dels quaranta i no sé quants, si per casualitat et quedés a l'atur, difícilment trobes feina. I suposo que això, des del punt de vista de salut, especialment insisteixo en aquella definició que ha fet vostè, hi té bastant a veure.

JOSEP LAPORTE: No puc dir que no. La definició que he donat de salut, que ha estat ara comentada, ja ho he dit, no és meva, sinó que és d'un professor de Madrid que es diu Diego Gracia. Jo precisament per aquest component més biogràfic que biològic que dóna la salut, hi estic molt d'acord. Ara, totes les consideracions ulteriors, sobre si es pot fer o no es pot fer, malauradament a casa nostra i a tot arreu hi ha molta gent que emprèn un projecte determinat i que després, pels motius que sigui, no el pot continuar. I, és clar, també tenim aquest concepte tan ampli de salut: una persona frustrada és una persona malalta, des d'aquest punt de vista, des d'aquest ampli concepte de salut. Abans no era així; abans qui no estava sa era qui tenia una malaltia molt determinada. Però avui dia, això ja ho deia Laín Entralgo, un home sa és aquell que no ha estat suficientment explorat; tots tenim o podem tenir un problema o un altre, o sigui que això ja és una qüestió molt personal i depèn de la consciència i de la decisió de cadascú.

MANERO: El que deia jo és que, d'alguna manera, si ho mirem des del punt de vista purament sanitari, ens trobarem que segurament moltes de les persones que reben atenció sanitària, o fins i tot, que dediquen el seu temps a l'atenció sanitària, és perquè no poden portar a terme el que en el seu

moment ha estat el seu projecte de vida, vinculat al seu treball, a la seva vida professional; i en canvi, jo diria que ens preocupem molt d'aquest dèficit sanitari i possiblement hi hauria una causa per a solucionar aquest dèficit sanitari. El que sí que és clar és que, d'alguna manera, això comportaria un canvi de salut en el sentit ampli de salut.

JOSEP LAPORTE: Sí, és evident. En aquesta vida, tots coneixem gent molt frustrada, perquè volia fer una cosa i no l'ha poguda fer. Si considerem aquest concepte tan ampli de salut, aquesta gent també són malalts, per definició; per la definició que dèiem de Diego Gracia. Ara, resoldre aquests casos està absolutament fora del meu abast i de les possibilitats que jo veig en un futur.

N. n.: Hi ha hagut un moment en què ha parlat del problema global de la salut i aquest és un dels que em tenen preocupat, perquè ara estem pensant com n'estem, de bé, com podríem estar-ne, de bé. Recordo una conversa amb una persona experta en l'Àfrica subsahariana que em va fer una reflexió a la qual no he trobat sortida i la plantejo aquí, per veure si hi reflexionem entre tots. Em va dir que, si enviem ajut mèdic a l'Àfrica subsahariana, aconseguim que les mares, en lloc de veure morir els seus fills de malaltia, els veuen morir de fam. Per a una mare és pitjor veure que un fill es mor de fam que no de malaltia.

JOSEP LAPORTE: Certament, malauradament les coses són així. I per això, abans deia, i tots hi estarem d'acord, que hem de pensar en el Tercer Món. No podem oblidar el Tercer Món, ni podem oblidar el Quart Món que hi ha aquí, en molts pisos i molts racons, gent que no té les condicions suficients per a viure. Però la gran amenaça, ja ho he dit, i això ho corrobora, i ho repeteixo, és que això és una bomba que ens pot

explotar i de la qual nosaltres també podem rebre les conseqüències.

MODERADOR: No sóc jo qui ha donat la conferència, i no sé si interfereixo, però la meua idea és que vostè ha plantejat una qüestió crucial. Arran de les intervencions del doctor Schweitzer, a qui fins i tot van donar el Premi Nobel de la Pau pel seu hospital al Camerun, s'ha plantejat aquesta qüestió d'una manera molt viva. Perquè, és clar, la introducció de les vacunes a l'Àfrica dispara la població. La població es dispara, i això es pot complicar amb prejudicis socials o racials, com ha passat entre els tutsis i els hutus. Ja l'any 1968, i lamento dir que algun col·lega meu, sociòleg o polítòleg —penso que va ser algun sociòleg—, ja va avisar que allò es repetiria, hem tingut les massacres espantoses que hem vist a Rwanda, Burundi, ara fa tres o quatre anys, abans de la guerra de Bòsnia. La fórmula, la coneixem; el més greu, el més tràgic, és que la coneixem, el que no podem introduir —com que hi ha tants científics, ho diré d'aquesta manera—, és només una variable, un factor, dins d'una població, per exemple, amb tota la bona fe, eliminar la malaltia amb una vacuna. A Europa ja va passar, amb el doctor Jenner, amb la invenció de la vacuna es va disparar la població europea; fins i tot amb la vacuna de la grip pot augmentar la població. El que s'ha de fer és que si s'intervé al Camerun s'ha de portar medicina moderna, bons hospitals, però s'ha de dur a terme un nou programa de protecció de l'ambient, perquè les selves del Camerun desapareixen; has de crear una millor agricultura i indústria; baixar l'expansió de la població, controlar la població. És molt fàcil: no cal introduir mètodes anticonceptius, només educant les dones baixa la població. A tota la badia de Bengala hi ha estudis que han fet sociòlegs i demògrafs, i la variable que realment canvia la població és l'educació de les dones, no l'educació universitària, que també,

perquè l'educació superior fa que les dones endarrereixin la reproducció, sinó només que s'introdueixin escoles. És un país musulmà i les nenes no tenen educació; en aquells poblets de la desembocadura del Ganges, que és tot el país, en alguns pobles tenim grups de control —perquè hi ha pobles que no tenen escoles per a nenes, allà on hi ha escoles per a nenes—, només que se'ls ensenyi educació primària, no sé perquè, aquestes nenes, quan són més grans, tenen menys fills. Responent a la pregunta, és qüestió de fer plans conjunts, introduir-hi tres o quatre variables, i no només un hospital, una vacuna. Una vacuna és anar amb la panxa inflada, fam, violència. És qüestió d'atacar el problema per quatre o cinc de les mil variables que hi ha. Això ho sap l'ONU, la UNESCO; n'hi ha proves i estudis, però fem molt poc, perquè els polítics internacionals de vegades no volen actuar. Perdoneu la meua intervenció, però no m'he pogut estar de dir la meua. Si no hi ha cap més pregunta, clouré la sessió agraint la presentació que ha fet el president d'un tema tan important.

IMMIGRACIÓ: GENT I PAÍS,

A CÀRREC DE

JORDI PUJOL,

ANTIC PRESIDENT

DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA,

10 DE NOVEMBRE DE 2004

No és el primer cop que faig una conferència sobre immigració. O que publico un llibre. O que faig unes declaracions. És un tema del qual tracto des de fa cinquanta anys. Ho he fet en escrits clandestins des dels anys cinquanta i en mitjans de comunicació com *Le Monde* o *La Vanguardia*, en llocs que van des de l'Hospitalet o el barri del Besòs fins a la Sorbona o el Casino de Madrid.

N'he parlat pensant principalment en Catalunya, naturalment, però mirant sempre d'estar al corrent del que passa arreu del món. Perquè aquest sí que és un fenomen global.

Que hi hagi dedicat atenció des de fa tants anys és fàcil d'entendre. És que des de fa molts anys té una gran transcendència econòmica i social, política i cultural i, finalment, identitària de Catalunya.

Com deia, fa cinquanta anys. Afegeixo que sempre he tingut la mateixa posició, que sempre he propugnat la mateixa resposta: Catalunya històricament ha estat, i ara és i ha de ser, un país d'acollida i ha d'actuar amb voluntat d'integració de la gent que ve de fora.

Personalment, o a través d'institucions i instruments diversos, he mirat de treballar en aquesta direcció. Per exemple, amb aquella definició de «català és tota persona que viu i treballa a Catalunya». Era una definició inspirada, d'una banda, en la voluntat d'obertura, en la idea que el que ha de comptar és el futur i el projecte, és el treball i l'horitzó de progrés personal i familiar. I hi afegia de vegades la voluntat de ser català, o de contribuir al progrés del país. És a dir, sempre amb valors o actituds voluntaristes i no deterministes. I de present o de futur, no només de passat.

I, d'altra banda, amb la posició totalment contrària a un urbanisme que creava barris separats i que no ajudava a la barreja de la gent, al seu contacte, ni als matrimonis mixtos, o a la coincidència en entitats de tota mena. Recordo, com a exemple, un article meu a *Cuadernos de Arquitectura*

al final dels anys seixanta en què demanava als arquitectes que miressin de contrarestar la política de barris separats. Era una petició ingènua, perquè no teníem cap mena de poder polític i perquè anava en contra dels interessos immobiliaris. Però que marcava una posició.

En resum, tot plegat significava, i significa avui, facilitar el contacte entre la gent, la barreja i sobretot la convivència. I significava confiar que amb el temps això faria més fàcil la integració i la realització d'aquell eslògan tan utilitzat a les manifestacions dels anys setanta: «Catalunya, un sol poble».

Per desgràcia, aquest interès no ha estat ni prou general ni prou conseqüent. En general, a la qüestió demogràfica no se li ha donat tota la importància que té la població en general, que té el seu repartiment per edats, i molt menys encara, que té la immigració. Aquest ha estat sovint —i ho és ara d'una manera molt clara— una mena de tema tabú, que es tracta amb por, o que es tracta amb mentalitat acomplexada. O bé, pitjor, amb ànim sensacionalista o molt marcadament partidista.

Aquí ningú o quasi ningú no s'ha atrevit a parlar d'aquests temes —natalitat, família, immigració—, com el 1992 ho feien uns polítics i intel·lectuals alemanys encapçalats per Helmut Schmidt en un llarg article titulat «Perquè els alemanys no s'extingeixin». Un article que consta de tres parts. La primera —«No responsabilitzar-se del futur»— deia que «la negació dels interessos de futur és una amenaça per a l'existència». La segona —«La promoció de la natalitat»— recomanava una política de fort suport a la família com a condició perquè hi hagués una represa de la natalitat. La tercera —«La formulació i l'aplicació d'una política d'immigració conseqüent»— parla que Alemanya necessitarà immigració i de la necessitat que els immigrants «s'integrin ràpidament». Cap polític català mai no ha parlat en aquests termes d'aquests problemes. Em sembla que jo sóc un dels qui més s'hi

han acostat, i sé les reaccions que això provoca. Un cop feta aquesta referència només em cal precisar, si és que cal, que la immigració de la qual parlo és l'actual, no la dels anys cinquanta, seixanta o setanta. Aquella ja forma part del país, com tots nosaltres. De fet, ja havíem donat per acabat el tema immigratori fins fa sis o set anys, quan va començar amb força la vinguda de gent de fora.

Amb aquests antecedents meus, però també de CiU, s'entén que el Govern de CiU de la Generalitat de Catalunya fes la primera proposta de la nova llei d'immigració o d'estrangeria l'any 1998. Val a dir que poc després IU i IC-Verds van fer-ne una altra. Però podria cridar l'atenció que davant d'un tema de tanta transcendència la iniciativa no sorgís dels dos grans partits espanyols.

A Europa la immigració ha esdevingut una qüestió prioritària. Espanya ha esdevingut durant els dos últims anys el país europeu que rep més immigració. Cal dir també que la política feta fins ara per a controlar, canalitzar i seleccionar la immigració ha resultat poc eficaç, i que les dues lleis d'estrangeria aprovades del 1999 ençà van tenir una tramitació poc afortunada i una aplicació molt deficient —encara que cal reconèixer que a tot Europa la política d'immigració no és prou efectiva. Però per a Espanya el problema no té tanta transcendència, com, per exemple, per a Catalunya. De fet, l'alt percentatge que rep d'immigració sud-americana li permet un creixement important de població, amb aspectes positius en més d'un sentit i sense gaires problemes d'integració.

El cas de Catalunya és diferent. D'una banda, per la importància relativa de la població immigrada, que és molt alta. Se'ns diu que en cinc o sis anys hem passat de poc més de sis milions d'habitants a set —habitants de fet, encara que no empadronats. Caldria comprovar aquestes xifres. El que sabem del cert és que les dades oficials a 31 de desembre de 2001 donaven a Catalunya una població de 6.506.000 habitants.

Però hi ha població no comptabilitzada. I en tot cas és un creixement molt fort i molt ràpid. D'altra banda, la nostra immigració té una integració més difícil, perquè en part és musulmana, i en part perquè la immigració sud-americana no té una integració tan fàcil aquí com a la resta de l'Estat.

Com deia abans, controlar la immigració és molt difícil. Aquí i a tot arreu. Però especialment per a Catalunya. Per exemple, el Govern de la Generalitat, i CiU, vam ser els primers a proposar que hi hagués reagrupament familiar. Ho vam fer per una qüestió d'equitat i d'humanitat, i amb el desig d'estabilitzar i normalitzar la població immigrada. I en part ha estat així, però amb la contrapartida d'un gran descontrol en les entrades i de més tendència a la *guetització*. I amb la conseqüència també d'haver provocat un increment de la immigració.

Tot plegat fa que a Catalunya la immigració a hores d'ara sigui una qüestió de la màxima importància:

a) Des d'un punt de vista demogràfic.

b) Des d'un punt de vista econòmic. Des del punt de vista, per exemple, de quanta mà d'obra estrangera necessitem, o bé de si és veritat que gràcies a la immigració d'aquí a vint anys es podran pagar les pensions dels que es jubilin aleshores, o bé si això és compensat o no per l'increment de despeses que ara ja comporta la immigració. És a dir, econòmicament, la immigració ens equilibra o ens desequilibra?

c) Des del punt de vista social i també d'identitat nacional. És a dir, des del punt de vista dels valors compartits, de la convivència i de la cohesió.

Pel que fa a Europa, reproduiré simplement el que representa —concretament a 31 de desembre de 2001— la immigració en diversos països: el 8,9% de la població a Alemanya, el 9,1% a Àustria, el 5,6 a França, el 5,5 a Suècia, el 4,8 a Dinamarca, el 2,1 a Itàlia —i, per cert, el 35,6% a Luxemburg. I a Suïssa és el 20%. En la pràctica algunes d'aquestes

dades són més altes, perquè no inclouen ni els il·legals ni els naturalitzats. A Espanya el 2002 era del 3,16 %, però els últims tres anys ha vingut molta gent, i a més hi ha moltíssims il·legals. D'altra banda, la distribució és molt desigual, amb una presència molt alta a Catalunya (del 24,81 %, segons dades oficials de persones legalitzades) i que entre legals i il·legals es calcula que ara no és inferior al 24-25 % del total espanyol. Però seria molt més alta encara si es confirmés que a hores d'ara a Catalunya hi ha més de set milions d'habitants.

Aquestes xifres i l'actitud d'alguns sectors de la immigració han creat finalment alarma a Europa. Dic *finalment* perquè durant molts anys o bé s'ha fet veure que ningú no se n'adonava o bé ha estat tractat amb criteris de poc control i poca limitació, en part perquè molts països europeus havien posat l'accent en la política generosa d'asil de gent perseguida i amenaçada. Però ara a tot arreu això ha canviat. Deia un responsable molt alt de la Comissió Europea: «El regnat del políticament correcte s'ha acabat. Ara la gent s'atreveix a dir que hi ha un problema. I ara en això s'hi treballa de debò.» Això —en paraules de Brussel·les— volia dir la immigració legal, necessària, segons la Comissió, per raons econòmiques, el dret d'asil, que és intocable però que ben aplicat té poc volum, i els dos greus problemes de la immigració il·legal i de les màfies. I, de fet, fa poc, la Comissió Europea va aprovar un nou pla contra la immigració il·legal.

Però, a part de l'increment de la immigració, potser el que ha introduït més alarma en l'opinió pública i política europea és l'actitud de sectors importants de la immigració, hostils a la integració. Un sol testimoni per a il·lustrar-ho: novament el de l'excanceller alemany Schmidt, que fa un parell d'anys va fer una forta crítica del canceller actual, Schröder, a propòsit del multiculturalisme i de la política d'integració: Schmidt deia textualment: «Tenim set milions d'estrangers, la majoria dels quals no es volen integrar». Val a dir que d'ales-

hores ençà el Govern alemany, d'acord amb l'oposició demòcrata cristiana, ha fet una llei d'immigració més restrictiva que l'anterior, i més exigent en termes d'integració i dret de residència —més exigent, per exemple, pel que fa al coneixement de la llengua i de la història d'Alemanya.

Davant de tot això, quins posicionaments hi ha? Comencem pels que hi ha a Catalunya, o hi ha hagut.

En general hi ha hagut molta mandra d'enfrontar-se amb el problema. Hi ha hagut sectors de molt bona fe. Molt angèlics. Hi ha hagut brots racistes, i per la banda oposada, intents d'utilitzar-ho distribuïnt a tort i a dret acusacions de racisme. Hi ha hagut por, també.

Hi ha hagut polítics —alguns de l'esquerra més benestant— que han reclamat «portes obertes», o bé, tot d'un plegat, «papers per a tothom», i que han negat que una política així provoqui un efecte crida. I s'ha parlat pel dret i pel revés dels drets dels immigrants, però no dels seus deures. Crec haver estat dels primers que van reclamar que no es parlés només de drets sinó també de deures, i això va provocar crítiques molt fortes. I tot això ha contribuït a crear complexos de culpabilitat en sectors de gent del país. I por de ser titllats de racistes. I cal tenir ben present que quan un grup majoritari té complexos d'aquesta mena resta a mercè de la minoria.

Catalunya no ha de tenir complexos. Dins d'Espanya és la que millor ha acollit la immigració. I millor que molts països europeus. Ha de ser vigilant en el compliment dels seus deures envers els nouvinguts, però a més ha d'exigir que les nostres normes siguin observades i ha de reclamar tot el respecte envers el nostre país.

Tot el que els deia ha passat. Però també és cert que hi ha hagut una evolució positiva, que ha anat des de discursos i gesticulacions poc afortunats de fa quatre o cinc anys, fins a les declaracions d'altres polítics com Montilla i Corbacho —i no és casual que les fessin alcaldes bons coneixedors del que

és la realitat. «Propugnar portes obertes provoca marginació i alimenta el racisme. La integració no vol ni paraules buides ni actituds de fermesa postissa», va dir Montilla. O bé el que va dir Corbacho: «L'esquerra ha d'evolucionar en el discurs de la immigració; no podem rebre tothom.» Per cert, Montilla va dir una altra cosa que cal tenir molt en compte: «Cal un ampli acord que tregui aquest tema de la disputa electoral.»

Cal esperar que finalment s'afronti amb més garanties d'eficàcia i amb més sinceritat. Recordo que l'any 2000, quan es discutia el segon projecte de llei d'estrangeria, un molt i molt alt dirigent del PSOE, president d'una comunitat autònoma especialment afectada per la immigració, va dir: «ja que potser vosaltres [CiU] teniu la possibilitat d'influir, procura que per al permís de residència calguin cinc anys i no dos, procura que la llei sigui restrictiva». El mal és que en aquell mateix moment el seu partit s'expressava en termes ben diferents.

Però què passa fora d'aquí? Què passa als països europeus més avançats. Alguns d'aquests són socialdemòcrates i universalistes fins a la medul·la. A Suècia, per exemple, passa que el primer ministre, Persson, diu que durant deu anys el país no acceptarà cap nou immigrant.

Si insisteixo repetidament en aquests exemples és perquè a casa nostra sovint es diu que això de la immigració és una mania de gent resclosida. I perquè sovint es rebutja que es faci una política d'integració, i en canvi es propugna el multiculturalisme o simplement la fragmentació de la societat i el relativisme a ultrança, que fa que finalment allò que ha construït el país perdi sentit i valor com a eina col·lectiva de treball i d'identificació. I segur que hi haurà a Catalunya sectors de població que mantindran àmbits propis de religió i costums. Com passa als Estats Units o en un cert sentit també a França o a la Gran Bretanya o a Suïssa. Però en cap cas aquests països no han acceptat que això pugui significar el

rebuig dels valors bàsics del país o simplement d'ignorància volguda o de distància respecte a aquests valors. D'allò que els anglesos en diuen els *basics*, els francesos els *valeurs républicaines* i els nord-americans el *mainstream*; o els alemanys la *Leitkultur*, és a dir, la cultura de referència, que és el que Schmidt defensa.

De tot això que a Catalunya de vegades es considera que no és de bon to preocupar-se'n, a tot arreu és motiu de molta atenció. I preocupació.

Insistiré en això amb el testimoni d'excepció que és Jean Daniel, director de *Le Nouvel Observateur* i intel·lectual d'esquerres de gran prestigi. Diu que el preocupa la identitat francesa. La veu amenaçada, perquè segons ell ha minvat molt la capacitat francesa d'integrar la gent que ve de fora. Dit a Catalunya això pot semblar molt i molt exagerat. Però ell ho argumenta així. Diu que França disposava de quatre grans instruments d'integració. Un ha desaparegut, diu ell, que era l'exèrcit. Els altres tres han perdut força i eficàcia integradora, segons ell: l'escola, l'Església i els sindicats. I segons ell, això —aquesta pèrdua de capacitat integradora— és molt negatiu a França.

Em podria referir a altres testimonis semblants, també francesos, com Michel Rocard, o suecs, danesos o holandesos. I abans ja he parlat d'Alemanya. Però val la pena aturar-se en el cas de la Gran Bretanya. El Govern britànic ha optat clarament per la política d'integració i en contra del multiculturalisme. Contra el que ha qualificat com la «confusió del multiculturalisme». La consigna clara del Govern —responsent a un clam de l'opinió pública— és que el que cal és treballar en la direcció de «compartir valors». És la política del que anomenen *share values*.

Una preocupació semblant, i una reacció semblant, també es dona als Estats Units, al país del *melting pot* i del *mainstream*. I no només ara amb motiu del toc d'alerta de

Hutchinson motivat per la forta immigració, sobretot mexicana, però també més en general sud-americana, sinó que ja fa temps, deu o dotze anys, el que va ser el col·laborador més directe del president Kennedy, Arthur Schlesinger, va alertar sobre els factors que podien desunir els Estats Units, el que en va dir «the desuniting of America». La preocupació és la mateixa: el rebuig a la integració.

De tota manera, la societat americana és molt potent i capaç de superar aquesta resistència. El que sí que pot passar —de fet ja comença a passar— és que els Estats Units esdevinguin un país bilingüe, si més no bona part del país. Però sense rebutjar els seus valors bàsics. I evidentment tothom sabent parlar anglès.

Torno al cas de França. El president Chirac hi ha insistit darrerament. La integració, ha dit, s'ha de fer a través d'un contracte. Ha dit que els nous immigrants s'han de «comprometre amb un autèntic contracte d'integració que especialment inclogui la possibilitat de rebre una formació i l'aprenentatge ràpid de la nostra llengua». I insisteix en la necessitat de crear plataformes d'acollida. De fet, l'Església, els sindicats i l'escola eren —i són, poc o molt— plataformes d'acollida. Ara se n'han de fer de noves.

De fet, a França hi ha molta discussió sobre això, que va des del vel a l'escola fins al reforçament de la lluita contra la discriminació, sempre amb especial insistència en el tema escolar i lingüístic. I sempre donant per fet que la integració no pot ser rebutjada.

La idea del contracte d'immigració no és només francesa. Per exemple, a Dinamarca la llengua és un criteri de selecció de la immigració i el permís de residència requereix un examen previ de llengua, cultura i història del país. A Alemanya, que acaba d'aprovar una nova llei d'immigració més exigent que l'anterior, ja des del 2002 els immigrants havien de fer cursos de llengua i història alemanya.

Als Països Baixos es fa un esforç considerable per a satisfer les necessitats materials dels immigrants —habitatge i ajuts socials, sobretot—, però s'estableixen sancions contra els qui es neguen a concloure un *contracte d'inserció lingüística* o que deixen les classes a mig curs. I podríem anar allargant la llista.

I un altre aspecte que cal considerar és que tots aquests països, que desitgen la integració, consideren que és un procés ja per si mateix lent, ara de vegades entorpit pel rebuig d'alguns sectors de la població. Consideren que l'assumpció d'allò que hem dit els *basics* o els *valors republicans* no es fa d'avui a demà. Per això tots aquests països procedeixen lentament en la concessió de la ciutadania. Estan en la línia d'aquell alt dirigent del PSOE que he anomenat abans i que demanava lentitud en el procés. Per desgràcia, les tensions incrementades d'aquests darrers anys han alentit encara més el procés en general a tot Europa.

Però tornant a Catalunya, cal sobretot insistir en un fet, i és que la integració no es pot fer només per llei o per decret. La integració requereix lleis i decrets, però a més és el resultat de la interacció de moltes coses. Per a començar, de la voluntat del país d'acollida de voler integrar realment. Si el país d'acollida no té tremp ni voluntat de seguir sent el que és i ha estat, i si rep una immigració molt forta, anirà quedant marginal dins de casa seva mateix —o del que havia estat casa seva. Això va lligat a la convicció que el propi país val la pena, i que val la pena ser-ne. I que, per consegüent, es considera que l'oferta integradora és positiva i és bona també per als nousvinguts.

En segon lloc, la integració requereix que la plataforma d'integració sigui sòlida i realment atractiva. Que realment ofereixi possibilitats de progrés per a la gent que ve de fora. I això torna a ser no només un tema de lleis i de decrets sinó de realitat i d'estructura econòmiques, d'oferta social, de

clima positiu, d'oferta de promoció individual i col·lectiva. Com deia un vell amic meu vingut d'Àguilas durant els anys cinquanta: «Vaig decidir quedar-me aquí, tot i les dificultats inicials, perquè vaig veure que a Catalunya els meus fills podrien aspirar a més que jo.»

També cal que el clima social i humà del país d'acollida sigui positiu. Que sàpiga combinar la voluntat de no ser diluït, de seguir sent el que és amb una actitud d'obertura. Que la societat d'acollida sàpiga respectar els drets dels nous vinguts i al mateix temps exigir que compleixin els seus deures envers si mateixa. Que sigui realment una societat en tots sentits inclusiva.

Si a Catalunya no passés tan sovint, afortunadament, que un immigrant al cap de poc, ell o el seu fill, accedeixen a un bon nivell econòmic i social; si la relació entre la gent més enllà de cognoms i llengües no fos tan fluïda; si no existissin ni el Barça ni els castellers; si les escoles no fossin tan integradores, si no existís res d'això, per més lleis i decrets que féssim, el problema restaria sense solució. No ja des d'un punt de vista català, sinó simplement amb vista a tenir una societat ben estructurada i convivencial.

Sobre la immigració a casa nostra hi ha encara una altra discussió: la immigració és un problema, és un risc o és una oportunitat? Que és i que planteja un problema és innegable. Conec prou bé i de primera mà l'impacte social i econòmic que ha representat la immigració dels darrers sis o set anys i també la pressió que ha exercit sobre la nostra convivència i la nostra cohesió, i fins i tot sobre la nostra identitat, perquè pugui afirmar amb tota rotunditat que és un problema. Repeteixo: els francesos ho consideren un problema, i els alemanys, i els holandesos, i nosaltres no? Seria absurd.

Ara bé: és també un risc? O és una oportunitat? És un risc i una oportunitat. Qui pot negar que és un risc suplementari per a la nostra llengua? Qui pot negar que a hores d'ara

això afecta ja la convivència a molts barris i a molts pobles? Qui pot negar que la immigració exerceix ja, per raons objectives i subjectives alhora, una forta pressió sobre el nostre sistema escolar? Al mateix temps, és una oportunitat? Dependrà de si som capaços de dominar els factors de risc i convertir-los en fets positius. Que és possible. I que hem de fer que sigui possible.

Dir que tot això només és una oportunitat, una felicitat oportunitat, sense més, és una frivolitat. És amagar el cap sota l'ala. Tothom sap que no és veritat. I limitar-nos a dir que és un risc, que és quelcom negatiu, sense fer tot el que calgui perquè el risc esdevingui oportunitat, és obrir la porta a un fracàs col·lectiu de gran magnitud.

Traslladem-nos als anys cinquanta, seixanta i setanta, anys d'immigració procedent de la resta d'Espanya. Qui pot negar que va plantejar un seriós problema? Recordem tants i tants barris de barraques, tanta marginació, els Habitatges del Governador i els dèficits de tota mena de les poblacions que amb poc temps van multiplicar per dos, per tres, per cinc, la seva població; o per deu. Recordem el xoc mental que per a nosaltres va representar aquella situació. I això comportava un risc de fractura social, de confrontació cultural, de tensió lingüística, de mentalitat excloent a banda i banda.

També representava una possibilitat. És mèrit de tots nosaltres que finalment el risc es diluís, que el problema s'anés resolent i que l'oportunitat superés el risc. És evident, per exemple, que sense la immigració d'aquells anys Catalunya no hauria pogut progressar de la manera que ho ha fet. I tampoc —i això també és evident— sense el patrimoni humà, cultural, social i econòmic que Catalunya havia acumulat a través del temps. És a dir, sense la continuïtat històrica amb tota la seva complexitat.

Això ho he resumit moltes vegades dient que la història de Catalunya, i la seva realitat d'avui, es resumeix en vint

segons: són Jaume I —una manera de dir l'edat mitjana—, que funda Catalunya amb el territori, la llengua, la cultura, les institucions i el sentiment col·lectiu; la revolució econòmica dels segles XVIII i XIX, que la salven de la decadència i li donen impuls econòmic, social i cultural, i els canvis demogràfics, l'esforç alhora d'integració i de modernització i el moviment polític del segle XX.

De l'èxit de tots plegats —dels sis milions— ens en podem congratular. Però d'altra banda ens indica el camí que ara hem de seguir. És el mateix que «català és tot home, o dona, que treballa a Catalunya», presentar Catalunya com una proposta de futur, sobretot per als fills i per als néts, crear unes condicions socials, econòmiques i cíviques realment acollidores, etc. Amb el benentès que no es fa d'avui a demà. Que amb la millor bona voluntat del món la millora de les condicions i la solució dels problemes que provoca una molt forta immigració és difícil, i no immediata. Sobretot si a més és molt diversa i en bona part culturalment molt llunyana. Però malgrat això, l'única política vàlida és la d'aconseguir el que abans hem anomenat «compartir valors». Sabem que hi haurà alguns sectors de la immigració actual que mantindran alguns elements de diferenciació, com passa als Estats Units, a la Gran Bretanya o a França, però això només seria greu si a més hi hagués un rebuig dels valors bàsics de la societat catalana. De la cultura central. Del tronc central. D'aquell tronc central del qual tantes vegades he parlat. Del que assegura la consistència, la continuïtat del país i la continuïtat de la societat.

Insisteixo molt en el fet que l'urbanisme, l'escola, el treball i l'organització social en general evitin la compartimentació de la societat, facin fàcil que la gent es barregi, que col·labori, que es casi, que convisqui. Algú ha volgut veure en això una contradicció amb la crítica que en algun moment he fet del mestissatge.

Qui conegui el que he dit i he escrit —i he fet durant molts anys— sap que la meua crítica no va contra, repeteixo, la barreja de gent —que d'altra banda i afortunadament és un fet general, començant per les nostres pròpies famílies—, sinó contra una actitud que es dóna en sectors de casa nostra que tendeixen a menystenir o ignorar la pròpia cultura catalana i els valors bàsics de la nostra societat; a negar-li el paper central en la vertebració de la nostra societat i en la garantia de la nostra continuïtat històrica i de la unitat bàsica del nostre poble.

D'aquesta actitud que rebutjo, se n'ha dit *mestissatge cultural* i *multiculturalitat*, que és el que, com deia, rebutgen els països que volen conservar la seva manera de ser.

He parlat de valors bàsics. I de valors que cal compartir. I també de compromisos que cal compartir. Els transcriu una frase utilitzada a la Gran Bretanya en el marc de la doctrina que inspira la política d'integració del Govern. Diu: «Si els immigrants accepten els *basics*, els valors bàsics, no hi ha motiu per a protestar si mengen i ballen d'una manera diferent.» I què són els *basics*? Els valors que cal compartir *share values*. Cal definir-los.

Molts països europeus insisteixen en les institucions, la llengua i els drets humans. Què han de ser els *basics* a Catalunya? Cal desenvolupar-ho, perquè fins ara no ho hem fet prou. Atrevim-nos a fer-hi una aproximació.

Hi ha d'haver per part de tots els habitants de Catalunya una assumpció clara de drets i deures. Dels drets humans —humans i socials—, per a començar.

Hi ha d'haver el compromís o la voluntat de crear una societat que permeti la promoció de les persones, a través de la formació i d'una estructura social i una mentalitat que ho facin possible.

Hi ha d'haver el respecte a les institucions del país i a les normes bàsiques de conducta que el país s'ha donat, i que han de fer efectiva una voluntat de viure junts.

Hi ha d'haver l'acceptació que tots plegats som a Catalunya —i no només a Espanya—, i que Catalunya té el dret a assegurar la seva continuïtat històrica. I que a això, d'una manera o altra, hi ha de contribuir tothom.

Hi ha d'haver l'acceptació que la llengua catalana és un element bàsic de Catalunya i que cal que sigui apresada i parlada.

Hi ha d'haver el convenciment del paper primordial que en tot això ha de tenir l'escola —però també l'Administració.

Hi ha d'haver un compromís de Catalunya envers tots els seus habitants, i hi ha d'haver un compromís dels seus habitants envers Catalunya. Cal explicar-ho també als nous vinguts.

De fet, cal parlar clar a tothom. Sense embuts. I amb esperit positiu. Perquè el repte, o el problema, o el risc, o l'oportunitat —com vulguin— és molt important.

Els he parlat molt de convivència, de cohesió social, de capacitat d'oferir a tots els ciutadans una perspectiva de futur. I que tot això requereix una actitud positiva i incloent. Però també requereix disposar dels mitjans necessaris per a fer que Catalunya sigui una plataforma d'acolliment positiva. I això vol dir des que la gent es guanyi la vida fins que tots els ciutadans disposin dels serveis propis d'un bon Estat del benestar o que a través de l'ensenyament i d'una societat dinàmica sigui possible la promoció de tothom. Tot això requereix que la Generalitat disposi d'un sostre competencial i d'un finançament més alts que els que tenim. També per això hem reclamat durant anys una interpretació de l'Estatut més favorable, sense aconseguir-ho prou, i per això demanem ara, ras i curt, un nou Estatut. I un millor finançament.

No els parlo del nou Estatut com una mena de contribució obligada al tema més actual. Els en parlo perquè un nou Estatut només serà realment millor si, a part de reconèi-

xer-nos segons quines competències, o d'admetre segons quina simbologia o possibilitar més projecció internacional, resol bé i definitivament el finançament i ens dóna, més clarament que fins ara, la possibilitat de defensar la nostra identitat. Això afecta la llengua, l'escola, la cultura, l'Administració. Però també tot allò referent a la immigració. En el cas de Catalunya, la immigració no és igual que en el de Madrid o Castella-la Manxa o l'Aragó. És molt diferent i de molta més transcendència per a la seva personalitat col·lectiva. Catalunya ha de tornar a demostrar que és de debò un país d'acollida, que té vocació integradora, que té capacitat de fer una proposta de futur positiva per a tots els que hi viuen. Però, per això, necessita més diners, més capacitat de control i més poder polític i administratiu.

Si tot això no ho té en compte el nou Estatut la reforma serà inútil. Tinguem les eines econòmiques i polítiques que tinguem. I un Estatut prou bo o no tan bo. I les coses fora d'aquí evolucionaran d'una manera que també ens influirà molt. Però en darrer terme, els catalans ens hem d'aferrar al que ha estat una manera de fer que ha fet possible que contra el pronòstic històric no solament haguem sobreviscut, sinó que a casa mateix i a Espanya i a Europa haguem tingut un paper, haguem construït un país i una societat de prou qualitat i força per a atraure tanta gent. Perquè no parlariem d'immigració si Catalunya fos un país decadent i incapaç d'oferir quelcom de realment atractiu. I al que ens hem d'aferrar és a la nostra història, a la nostra identitat, al nostre model de societat, i també a la nostra cultura d'intercanvi, de diàleg i sobretot de *viure junts*. De viure junts. En un marc de barreja, de convivència, de compartir valors. Amb mentalitat, individualment i col·lectivament, de projecte i de promoció.

Si ho fem confio que una vegada més serem capaços de convertir el problema en un repte i el repte en una oportunitat. Si ho aconseguim, serà bo per a tothom.

DEBAT

MODERADOR (SALVADOR GINER): Si algú vol intervenir, s'obre el debat.

MANUEL CUYÀS: Parlant de l'idioma, l'altre dia un diari publicava que molts immigrants, de l'Amèrica del Sud o del Magrib, havien dit que no els interessava continuar fent classes de català perquè ningú no els parlava en català, ni a la feina, ni als despatxos ni enlloc. Perquè la reacció dels catalans, sobretot quan es troben davant de persones que veuen que tenen una certa dificultat de parlar el català però que s'entenen perfectament en castellà, és agafar la llengua vehicular, que és el castellà. I això és de difícil solució amb lleis o amb estatuts.

64

JORDI PUJOL: És cert que un dels punts més febles que tenim és que l'actitud individual, personal, de la gent no és prou ferma. Jo m'he trobat amb gent que m'ha dit: «He après el català, però on és, aquest català?» M'ho deia una persona equatoriana, amb trets indis: «Em poso a parlar en català, però la gent em veu amb aquesta cara i se'm posa a parlar en castellà. On és el català?» Això evidentment no és culpa de l'equatorià, és culpa nostra, que segurament no hem sabut, no hem estat capaços, no només el Govern, amb la seva part de responsabilitat, sinó tots, d'inculcar un cert esperit de resistència en aquest sentit, de fer entendre que la defensa del país es fa cada dia, cada vegada que obres la boca. A Convergència tenim tres o quatre d'aquests immigrants, que són militants: l'un és hindú, l'altre és de Síria, l'altre és negre, de Gàmbia, potser. Tots tres s'han proposat aquesta experiència: entren en un bar parlant perfectament català, però els contesten en castellà. Ells demanen per què els parlen en castellà, i els responen: «Fa cara d'indi, vostè!» Ho hauríem de

tornar a fer; algunes vegades ho havíem fet, des del Govern, no sé si hi vam insistir prou, no sé si aquestes coses es resolen només des del Govern. Valdria la pena que ara es tornés a aquest tema. També, de vegades, les lleis hi poden ajudar una mica. L'altre dia vaig anar amb la meua dona a sopar a un restaurant. Ens van tractar molt bé. Tots eren sud-americans, de l'Equador, del Perú, eren gent molt cortesa i amable, i se'ls notava que feien un esforç per parlar català. Jo els vaig parlar en català tota l'estona, em van entendre, algú mig parlava català; aleshores vaig demanar la carta en català, però no la tenien; la tenien en castellà, en francès, en anglès. Què faig jo dilluns al matí? Truco al director general de Política Lingüística de la Generalitat, i li dic a tal carrer, número tal, hi ha un restaurant... L'Antoni Mir, conegut d'aquesta casa, em diu que ells no ho fan això, que jo mateix ho traslladi a Comerç. «A tal carrer, a tal lloc, hi ha un restaurant, de bona gent, però que no tenen la carta en català. Facin el favor d'enviar un inspector i que la facin en català.» Quanta gent hi ha que ho faci, això? I aquests la faran en català, si hi va un inspector, que això sempre imposa una mica; si no costa res fer això... Jo crec que ara la nostra societat estaria en condicions de fer una campanya d'aquest tipus, entre altres coses perquè el Govern actual no tindrà un inconvenient que tenia el meu: no l'atacaran per fer això; perquè l'oposició actual al Govern de la Generalitat no l'atacarà si pren mesures en aquest sentit. L'oposició anterior sí que ho feia. I, d'altra banda, el Govern actual té prou influència en segons quins mitjans de comunicació i en segons quins sectors perquè no l'ataquin tant com ens atacaven a nosaltres cada vegada que dèiem que havíem de fer alguna cosa en aquest sentit. En darrer terme, la premsa, els polítics, el món intel·lectual, els professors, els universitaris, la gent de les associacions, la gent d'Òmnium i la gent de tants llocs, ha de treballar en aquesta línia.

JAUME RIUS: Crec que els polítics catalans no lluiten prou per fer una llei d'estrangeria ben feta, amb un bon suport, per a arreglar d'una vegada per sempre aquesta entrada i sortida; perquè és que aquí ve tothom. Una altra qüestió és que sembla que ens ho agafem de broma, però no ho és: tenim una ètnia que ens porta problemes. És una gent que ve a recuperar l'al-Àndalus. Jo no estic en contra de les mesquites, només vull saber què hi ha dins de les mesquites. I pel que fa al tema de l'Estatut, permeti'm fer un incís: aquesta lluita per l'Estatut és una ximpleria, el que s'ha de fer és canviar la Constitució. Som quatre nacions, doncs hem de convertir Espanya en un estat federal i s'ha acabat el bròquil.

JORDI PUJOL: Ara damunt la taula tenim la reforma de l'Estatut. Jo m'hi he referit i he dit una cosa que no se sol dir: la reforma de l'Estatut ha de tenir en compte aquest tema. Parlem de moltes coses, però sobre la immigració i sobre com podem actuar més eficaçment, no se'n sol parlar. Nosaltres com a Govern hi havíem intervingut i tot plegat no va sortir bé, perquè tots plegats ho vam fer bastant malament, però hi vam intervenir per fer una llei d'estrangeria, d'immigració, perquè la llei antiga, la del 1983, no servia. Vam mirar la possibilitat d'establir uns certs controls. Com a mínim demanàvem una cosa que segurament està molt mal vista: que es demanés visats a la gent. Hi ha un país sud-americà al qual ara es demanen visats, però abans en venien quatre avions al dia, sobretot a Barajas, entre Iberia i la KLM. D'ençà que hi ha visat, vénen quatre avions a la setmana. No pot ser que aquí arribi la gent amb un passaport turístic, i que quan surti de l'aeroport, n'hi hagi un que els el reculli perquè ha de servir per a un altre. Al cap de tres mesos, un turista se n'hauria de tornar, però no només no se'n torna, sinó que s'ha perdut. Nosaltres hauríem de ser els capdavanters a ajudar al desenvolupament d'aquests països. De tot

això que vostè diu, en farem el que podrem. De moment tenim l'Estatut d'autonomia i tenim la possibilitat de dir que hem de donar visats i hem de fer una vigilància més estricta. Fent això podem fer més del que hem fet fins ara, però no tant com vostè demana.

LLUÍS HUGUET: Crec que no hem reflexionat prou sobre el nostre fracàs col·lectiu d'integrar els castellans. I no ho dic despectivament. Crec que era un somni i ho continua sent pensar que ho integrarem tot. Veig que hi ha molt bones voluntats però que hi ha poca mesura de la realitat. I la realitat és contundent. Jo no crec que això de parlar en castellà sigui tan dolent, perquè em sembla que és una manera de donar la mà a algú. És cert que el català s'està perdent al carrer, però què el pot salvar? Més subvencions? Més funcionaris? La meua opinió és rotundament no. Només el pot salvar un prestigi, i avui el prestigi de moltes coses catalanes no hi és, sinó que hi ha antipatia, perquè s'exigeix en certes coses, però en canvi, no és pràctic, com aquí es diu, perquè serveix de poc.

JORDI PUJOL: Té raó. El que passa és que potser la realitat no s'acaba només aquí. Quan jo vaig a un lloc i m'increpen uns immigrants perquè em reclamen que parli en castellà i se m'aixeca una persona que deu ser del món dels immigrants dels anys seixanta o setanta, i en castellà els diu: «Però vostès què s'han cregut! Aquest senyor és el president, i parla en català!» Això també és un grau d'integració. El que ja és segur que no tindrem és un país monolingüe català. El perill que podem arribar a tenir és que el català sigui minoritari, però monolingüe català, ja no. Com probablement, amb el temps, tampoc no el tindran els Estats Units, encara que allà, evidentment, la pressió de l'Estat americà és molt gran, i tothom sabrà més o menys parlar anglès. No tothom, però.

Avui, en realitat hi ha gent que no sap parlar anglès, als Estats Units, però aquests estan condemnats a la marginalitat. Vostè té tota la raó, però li vull dir que segurament hauríem de fer un nou esforç. Sobre la immigració que vostè en diu castellana, primer hi ha hagut l'error de la gent catalanoparlant que es passa al castellà amb molta facilitat, amb tota normalitat, i que és un fenomen molt preocupant en aquests moments i sobretot en alguns sectors de joventut; i després hi ha una altra cosa que no hem explicat prou bé: tota aquesta immigració d'origen castellà va tenir una actitud molt positiva en el sentit que no va crear problemes quan vam introduir el català en una pila de coses. Quan el Govern de la Generalitat, ja fa un munt d'anys, va decidir introduir el català com a llengua vehicular a l'escola, abans de fer-ho, vaig reunir-me amb una pila de pares a Santa Coloma de Gramenet. Els vaig dir: «Si volem salvar el català, hem de fer que la llengua vehicular de l'escola sigui el català, i no el castellà; és a dir, que no s'ensenyi català en tres classes, sinó que la llengua sigui el català.» Em van dir que tirés endavant, perquè tenia raó. Val a dir que en aquell moment la gent sentia més la necessitat de saber català, perquè potser encara no sabien que nosaltres no defensaríem prou aferrissadament el català en l'ús quotidià. Però, en definitiva, allò va ser molt positiu, perquè em podrien haver dit que fes escoles catalanes, escoles castellaneres, una mica de català, una mica de castellà, etc., però no ho van dir, i no hem tingut ni una protesta en vint anys, d'això. El que passa és que aleshores havíem de demanar un nou esforç, que no ha estat demanat ni amb prou insistència, ni amb prou encert, ni amb prou continuïtat, potser: que ells facin més esforç per a passar al català, no dic normalment, però habitualment. Per exemple, que vagi algú a una oficina pública i que de l'altra banda del taulell li contestin en castellà, educadament, això no hauria de ser; s'hauria de contestar en català amb tota naturalitat. S'haurien d'haver fet més coses, sobretot en la línia

de crear un estat d'ànim diferent. Quan hi ha una immigració molt forta, i aquest és el problema que es plantegen ara els americans a Califòrnia, i que a més té continuïtat geogràfica i familiar, etc., aleshores el problema és molt gros. M'explico: fins ara, els immigrants que arribaven a l'Amèrica del Nord venien de l'altra banda del mar. Quan arribaven a l'Amèrica del Nord havien tallat totalment amb el seu origen; les famílies s'havien quedat a Alemanya, a Irlanda, a Suècia, on fos. I no hi havia continuïtat, i no podien continuar parlant suec, potser entre ells, però no podien continuar parlant en suec, ni ucraïnès, ni grec. Ara, la immigració mexicana té una continuïtat física; hi ha un món hispanoparlant que va des de l'Argentina i que arriba a Mèxic i fins a dalt de tot de Califòrnia, i a més és contínua, i presenta pocs canvis, només que s'han traslladat una mica, perquè és en el fons una mateixa societat que s'autoalimenta. I ara això els americans s'ho comencen a plantejar: què passarà exactament amb això? I nosaltres això encara ho tenim molt més: la continuïtat física i familiar és total.

69

ANTONI PUIG: El problema ha canviat. No és el mateix l'immigrant que venia de ponent i que acabava entenent el català i ara els seus fills són catalans i parlen català, que l'immigrant d'ara. Això ha canviat. Ara, en el mapa de l'Islam, la península Ibèrica està en vermell. D'aquesta gent, n'hi ha que vénen amb esperit de reconquesta. Em deia una senyora de Girona que comentava amb uns immigrants del sud la conveniència d'integrar-se i li van contestar: «Miri, senyora, no es preocupi, que vostè, d'aquí a cinc anys, serà musulmana.» Aquesta gent ve amb un altre esperit.

**EL FUTUR
DE LA CULTURA CATALANA,**

A CÀRREC DE

JOSEP M. CASTELLET,

ESCRIPTOR I EDITOR,

22 DE DESEMBRE DE 2004

Voldria fer una precisió abans de començar: ha sortit als diaris que el títol d'aquesta conferència era *El futur de la llengua catalana*; no cal dir que tots vostès comprendran que jo no estic capacitat per tractar el tema de la llengua i, per tant, era un error. Intentaré parlar de la cultura catalana, malgrat que és bastant complicat parlar del futur, sigui de la llengua, sigui de la cultura.

Salvador Giner ha fet esment que jo vaig publicar, l'any 1983, un llibre que es titulava *Per un debat sobre la cultura a Catalunya*. Això és cert, però, de fet, aquest debat no es va produir, si més no públicament; en privat hi va haver alguns comentaris, però aquest llibre, que m'he vist obligat a rellegir ara, conté alguns elements que jo no diria profètics, però sí que miren cap al futur i que a mi mateix en aquests moments m'han sorprès. Ho dic perquè si faig o em veig obligat a fer alguna reflexió sobre aquesta obra, els prego que no ho vegin com un acte de vanitat sinó per la meua inserció des de fa molts anys en temes de la cultura a Catalunya.

Per mi era difícil encetar aquest tema, perquè no sabia per on començar. Si havíem de definir què era cultura catalana, perdiem tota la sessió; jo crec que, amb gent de cultura com són tots vostès, no cal entrar en gaires definicions, sobretot perquè la cultura té un avantatge, i és que cadascú pot fer seu un concepte determinat de cultura a través de les vivències culturals que ha tingut al llarg de la seva vida. Per tant, és un concepte que toca molts temes, que en pot tocar molts més, que alguns creiem que potser els hauria de tocar tots d'una manera o d'una altra, o els hauria d'englobar tots, d'una manera general. El gran avantatge és que el concepte s'adapta una mica a les necessitats de cadascú i, en alguns moments, a les necessitats de la història. I aquest és el començament que he previst, que és adaptar-me a les necessitats de la història i explicar el procés, que, en definitiva, és

el procés que jo he viscut. Juntament amb mi veig aquí tota una sèrie de gent que també l'han viscut i l'han conviscut amb mi i que faran més entenedor el plantejament. Aquest plantejament comença perquè en un moment determinat —a començament dels anys seixanta— una sèrie de joves —ho érem en aquell moment—, i que no havíem participat a la Guerra Civil, és a dir, l'havíem sofert com a nens o hi havíem estat molt pròxims, però no hi havíem participat com a contendents, fem una reflexió que és la de no saber ben bé què passa amb el nostre país, des d'un punt de vista lingüístic, des d'un punt de vista cultural i, òbviament, des d'un punt de vista polític. Això es pot agafar al revés, començar per la cosa política i acabar per les altres. La veritat és que anem coincidint en determinats terrenys, som amics, coneguts, cadascú fa la tasca que ha triat en aquell moment i ens posem d'acord per fer un congrés de cultura catalana, que no és el Congrés de Cultura Catalana que ha passat a la història, sinó que és un congrés de cultura catalana que no hi ha passat, però que, després de les paraules que llegiré, espero que en quedi memòria, encara que sigui d'una manera molt minsà.

73

Llegiré un fragment que explica aquest Primer Congrés de Cultura Catalana, escrit i redactat pel que va ser el nostre secretari, Francesc Vallverdú, perquè veieu en què va consistir. Diu Francesc Vallverdú, que actualment és el president de la Fundació del Congrés de Cultura Catalana:

Fa més de quaranta anys, un grup d'intel·lectuals va concebre la idea de celebrar un magne esdeveniment cívic, cultural, un congrés de cultura catalana que contribuís a superar la situació repressiva imposada pel franquisme i obrir noves perspectives en l'àmbit cultural català. Entre els promotors d'aquesta iniciativa hi havia Joan Triadú, Oriol Bohigas, Josep M. Castellet, Oriol de Bolòs, Jordi Carbonell, Joaquim Molas, Josep Fontana,

Jordi Cots i jo mateix [Francesc Vallverdú] que, per l'edat, em va correspondre actuar de secretari. Això passava l'any 1961, recordem-ho, temps en què el nostre projecte i les nostres reunions havien de ser clandestins, o quasi. Tenint en compte l'època, la mobilització fou prou important des dels camps humanístics i literaris fins als camps científics i tècnics passant per una llarga gamma d'àrees culturals —cinema, teatre, arts plàstiques—, la nostra iniciativa va posar en contacte professionals que no es coneixien entre ells, malgrat compartir els mateixos interessos intel·lectuals i ciutadans. [...]

L'any 1963, doncs, dos anys després, prop de quatre-centes persones es van trobar un diumenge al matí als Escolapis de la ronda de Sant Antoni per debatre en els seus respectius àmbits i després, al vespre, a l'auditori del CIF, que aleshores dirigia Joan Triadú, per escoltar un discurs del doctor Jordi Rubió. Ara, tot i que aquests actes havien de constituir el tret de sortida del congrés, els organitzadors van posar-hi tant d'esforç que les reserves d'energia s'esgotaren i, de fet, aquella jornada n'esdevingué la cloenda.

Bé, aquesta em sembla que és una ironia que està molt ben emprada per part de Francesc Vallverdú, però organitzar un congrés clandestí va ser una cosa bastant complicada. No ho va ser tant el Congrés de Cultura Catalana que, per nosaltres, els que vam participar en el primer, és el segon i que, per a la major part de la gent, és l'únic important que hi ha hagut. Aquest darrer va començar sota el franquisme, el mateix any que havia de morir el dictador, el 1975, sota l'emparedat del Col·legi d'Advocats, quan, bàsicament a través de Josep Pi Sunyer i Cuberta, que n'era el secretari, tot un grup de gent, alguns dels quals érem els mateixos, d'altres eren gent més jove, vam incitar el Col·legi d'Advocats que ens fes la cobertu-

ra legal dels actes, que s'inicien aquell any i que en durarien dos, però que a diferència del Primer Congrés de Cultura Catalana, ja vam tenir fins i tot un pressupost important. Una part petita dels diners va ser dels mateixos assistents a l'acte, d'altres parts més importants van sortir dels llocs d'on sortien en aquella època, que era a través de mecenatges generosos, i també vam nomenar la persona que ha fet miracles, en aquest sentit, que ha estat en Pep Espar, perquè en fos el gerent, fins al punt que vam mobilitzar més o menys uns setanta-cinc milions de pessetes de l'època, que Déu n'hi do!

Aleshores vam constituir un gran congrés, òbviament de tots els països de parla catalana, els quals per abreujar anomenaré Països Catalans, i per tant, hi havia viatges a pagar, reunions, etc., és a dir, els milions de pessetes tenien un sentit. Tot es va muntar d'una manera bastant professional, malgrat que el resultat no ho va ser tant, de professional, perquè cada àmbit, dels molts que n'hi va haver, va enfocar les coses d'una manera diferent, ja que no hi havia unes directrius estrictes; jo crec que l'espontaneïtat amb la qual es van manifestar aquestes ponències va donar a aquest Congrés, tot i un cert confusionisme, també una frescor, una novetat que per primera vegada es manifestava en públic a Catalunya, sobre els nostres problemes culturals, en un sentit molt ampli. Era la temptativa de donar les bases per a una reflexió, no pel que s'acostava sinó per allò que era ja bastant imminent i que era el reconeixement d'un autogovern, en forma d'Estatut, de la realitat de la societat catalana. El Congrés es va acabar una mica precipitadament perquè ja hi havia hagut les primeres eleccions i alguns dels membres que formaven part del Congrés havien passat a la política i molts d'ells continuarien en política. Però es va acabar, i es va acabar tal com s'havia d'acabar: es va fer una liquidació, i uns resums econòmics, com es fan aquestes coses quan ja es poden fer relativament ben fetes.

D'això en van quedar quatre volums, un dels quals porto aquí, que recullen les ponències i les discussions d'aquest Congrés, que va mobilitzar, no tots, òbviament, amb ponències i discussions, però sí amb adhesions, subscripcions i tot aquest tipus de coses, aproximadament unes dotze mil persones dels Països Catalans. Per tant, es pot considerar que fossin els que fossin els seus resultats, això va ser un fet important de mobilització de consciències i de mentalitats. Evidentment, amb diferències notables respecte al Principat, al País Valencià, a les Illes, o a la Catalunya Nord, però el fet és que tothom qui ho va voler, va poder-hi ser present.

Una altra importància d'aquest Congrés, del qual ja dic que científicament es podrien discutir moltes coses, és que va ser un congrés plural. Allí no es va fer distinció d'ideologies de cap mena. Allí va participar qui hi va voler participar i a ningú no se li va demanar si tenia carnet o si no en tenia, si tenia una ideologia o si en tenia una altra; simplement era un grup important de catalans i de catalanes que es van reunir durant dos anys, de diversos àmbits i de diversos llocs de la geografia dels Països Catalans per discutir els temes que en aquells moments els sortien de dins. Jo crec que aquest fet de la pluralitat és important i va quedar ben reflectit en la breu etapa de la presidència del president Tarradellas i del govern de la Generalitat provisional. En aquell primer moment, el conseller Pere Pi i Sunyer, que era conseller d'Ensenyament i Cultura, va formar un Consell Assessor de Cultura reduït en el qual hi havia gent d'ensenyament i del món de la creació, i que va tenir la curta durada que va tenir aquell període transitori. Malgrat la brevetat d'aquesta etapa, en aquell Consell Assessor de Cultura es van apuntar una sèrie d'idees que s'havien de traspasar al primer Govern de la Generalitat que sortís de les eleccions. Aquestes eleccions, com vostès saben, van donar com a vencedora, encara que com a força minoritària, Convergència, i es va formar un Govern de Con-

vergència i Unió Democràtica, si no recordo malament, amb el suport dels vots de la UCD, la Unió del Centre Democràtic, i d'Esquerra Republicana. Va ser nomenat president Jordi Pujol, el qual va designar conseller Max Cahner. Max Cahner, com a figura cultural, em sembla que ningú en aquells moments no el podia discutir; era un home que venia de *Germinàbit*, de *Serra d'Or*, que havia fundat Edicions 62 i la Gran Enciclopèdia Catalana; és a dir, tota una sèrie d'activitats que, a més a més, tenien una projecció ja d'entrada molt clara cap als Països Catalans i jo diria que molt específicament cap al País Valencià. El problema és que ningú de nosaltres no sap exactament quines van ser les seves converses amb el president Pujol i l'encàrrec que aquest li va fer, perquè Max Cahner va tenir la sort de ser un conseller fundacional, tenint en compte que el primer conseller, Pere Pi i Sunyer, no havia tingut temps, pràcticament, de fer de conseller: fins i tot en cultura només hi havia una direcció general, portada per Jordi Maragall. No sabem exactament els termes de l'encàrrec, perquè d'allí va sortir un mandat, que va tenir aquesta virtut fundacional, i per tant hi va haver moltes coses que es van començar i que van continuar després. Ara, el Departament de Cultura va fer una tasca fundacional, però partidista, és a dir, molt de partit, sense tenir en compte que Convergència, si no m'equivoco, no va arribar a tenir el 30% dels vots i, per tant, va necessitar uns suports per arribar al Govern. Jo crec que des d'aquell moment hagués convingut, si més no, continuar i ampliar el consell de cultura que havia creat el conseller Pi i Sunyer, d'acord amb el president Tarradellas, i seguir per aquesta línia de començar les coses amb una visió de pluralitat, és a dir, de mirar de representar els diversos aspectes ideològics del país. Això no va ser fet, i la situació, en alguns casos, es va endurir, hi va haver ressentiments i, en definitiva, una sèrie de situacions conflictives en les quals no cal entrar ara.

No devia anar prou bé aquesta primera legislatura, des del punt de vista cultural, perquè en la segona legislatura, en què Convergència ja va manar amb més suficiència de vots, el president Pujol va nomenar conseller de Cultura Joan Rigol, i hi va haver un canvi notable, des del punt de vista d'enfocament dels problemes. El conseller Rigol, des del començament, va buscar assessoraments múltiples, jo diria d'una gran pluralitat de punts de vista. Aleshores va veure clar que en aquells moments a Catalunya el que convenia era un pacte cultural, un acord cultural entre els diversos partits i, finalment, va crear un Consell Assessor de Cultura. Aquest Consell Assessor va estar format per moltes persones, aproximadament una quarantena, entre les quals hi havia el ventall ideològic del país; en principi no hi faltava ningú, ni hi faltava una representació d'algunes personalitats, poques, d'alguns catalans que estaven dins el que podríem anomenar «cultura castellana», perquè eren escriptors en llengua castellana. En destacaré dos: Jaime Gil de Biedma i Manuel Vázquez Montalbán. No recordo si n'hi havia més, però el cas és que ells es van incorporar en aquest Consell amb tota normalitat i, òbviament, els seus companys de consell no vam tenir en compte les discriminacions que s'han tingut tantes vegades en aquest país entre unes persones i unes altres.

El pacte cultural, que en aquell moment es va entendre, més que com un pacte entre partits, va ser un pacte entre institucions, entre la Generalitat i, per exemple, les diputacions. Quan això estava endegat i fins i tot s'havia fet la firma dels acords entre la Generalitat i les diputacions, que eren les que tenien més força econòmica, hi va haver una crisi. Oficialment no es va explicar mai, però tothom la coneix: havia esclatat l'afer Banca Catalana. Jo he entès sempre perfectament que el president Pujol se sentís molt afectat, fins i tot des d'un punt de vista polític, sospitant que allò podia ser una maniobra que venia del partit que en aquells moments

governava a Madrid. De la mateixa manera que no sé què havien parlat el president Pujol i el conseller Cahner, tampoc no sé el que van parlar el president Pujol i el conseller Rigol, però es va produir la dimissió d'aquest darrer i immediatament es va nomenar un nou conseller, que va ser Joaquim Ferrer, i va desaparèixer, per encant, el pacte cultural i va desaparèixer el Consell Assessor de Cultura, cosa que puc certificar personalment, perquè jo en formava part. El conseller Ferrer suposo que va fer el que va poder perquè va ser un nomenament a corre-cuita, i crec que posteriorment els consellers de cultura de la Generalitat es van formar més aviat a partir de la concepció moderada i eclèctica del conseller Guitart, que va ser conseller durant tres mandats consecutius.

El conseller Guitart va mantenir, si més no, el contacte personal amb algunes poques persones que havien format part del Consell de Cultura del conseller Rigol i un parell de vegades l'any les reunia per parlar d'una manera absolutament informal dels problemes que tenia i de com podien veure, aquests assessors informals, les etapes del desenvolupament del seu Departament.

Jo crec que en aquell moment van quedar una mica llimades les friccions que s'havien produït en l'etapa Cahner, però no es va reproduir mai més dins l'àmbit general de la cultura catalana l'entesa que hi havia hagut sota el mandat del conseller Rigol. Tinguin en compte que tot això són apreciacions personals, però són apreciacions personals d'uns fets que he viscut relativament a prop i que penso que es poden objectivar. A partir del mandat del conseller Guitart he anat seguint la política cultural de la Generalitat amb molt d'interès i, absolutament en cap cas, no en faria una desqualificació global. Durant aquests anys s'han fet moltes coses, s'han fet grans infraestructures i l'únic que he d'objectar —i aquesta és una objecció de fons— és que aquests governs, en el terreny cultural, no van voler adonar-se que a Catalunya el

problema era molt complex. Aquí hi havia hagut una situació catastròfica, que era la lingüística. Des d'aquest punt de vista, d'una manera o d'una altra, al Parlament els partits es van posar d'acord (amb les abstencions i amb les discussions que es vulgui) perquè hi hagués, el 1983, la Llei de normalització lingüística —que va ser en principi i en aquells moments, com va pensar molta gent, una bona llei. I posteriorment, l'any 1998, si no recordo malament, va sorgir l'altra llei de política lingüística. Aquí hi va haver moltes discussions de fons, hi va haver molta gent que no hi estava d'acord, però es va arribar a una entesa. Això no es va plantejar mai en el terreny de la cultura, i al meu entendre es va seguir, durant els anys, que van ser molts, del Govern de Convergència, una política erràtica. Ha passat molt temps durant el qual s'han perdut bous i esquelles, en el sentit que s'ha perdut el temps en moltes coses i, sobretot, diners. Sempre ens queixem que no hi ha diners, i és veritat que no n'hi havia per a les coses culturals, segons la política del partit del Govern. Però és clar, quan hi ha hagut duplicacions i quan no hi ha hagut una concepció global i una direcció que intentés el consens en la mesura que es pogués, vam arribar a situacions que s'haguessin pogut resoldre d'una altra manera. Insisteixo, seria molt fàcil dir que l'etapa dels governs del president Pujol ha estat una catàstrofe. No. S'han fet algunes de les coses que s'havien de fer; les altres, no s'han fet o s'han fet malament. Les raons de fons són les mateixes: la idea del Consell de Cultura del conseller Pi i Sunyer, sota la presidència del president Tarradellas, i la doble temptativa ja més àmplia, feta pel conseller Rigol, de pacte cultural i de consell assessor, es van perdre i crec que tots plegats hi van perdre molt.

Amb tot això, ens enfrontem amb el present i amb el futur. Ja he separat la política lingüística, que potser tampoc no hauria d'haver format part dels consells de cultura: és un

aspecte tan vibrantment polític que ens l'estem trobant avui en dia malauradament encara com un problema a resoldre amb el Govern central per un cantó, amb la comunitat autònoma valenciana manada pel PP, etc. Sigui com sigui, aquest és un problema polític que s'hauria d'haver tractat fora dels departaments de cultura.

He de fer esment del llibre que vaig publicar el 1983. Vaig intentar que el llibre fos una reflexió des del principi fins a la fi del procés cultural que podia passar a Catalunya, com podia anar, i una de les coses que em van semblar relativament clares és que s'havia de buscar l'especificitat catalana, s'havia de definir d'una manera àmplia l'expressió «cultura catalana» de tal manera que englobés la totalitat de la població de Catalunya: si érem sis milions, doncs sis milions; o si són catalans els que viuen i treballen a Catalunya, doncs que fossin catalans també des de tots els punts de vista culturals. Reconec que aquest llibre va ser una reacció contra el projecte Max Cahner i que potser té expressions una mica dures. Però algunes propostes que jo plantejava, com la del pacte cultural, eren bastant pròximes a les del conseller Rigol, o altres que anaven més enllà del consell assessor de Rigol, amb un text que llegiré ara, i que ha esdevingut actualitat al cap de vint anys i escaig. Deia, a la pàgina 140, que «penso, i ho he dit al capítol primer, que és inconcebible que no existeixi un consell nacional de cultura [això era l'any 1983]. No vull ni pensar les raons per les quals l'actual Govern de la Generalitat no l'ha promogut. Li és vedada l'existència superactiva i a voltes executiva d'aquest tipus de consell a països de la més alta competència política dins les democràcies europees. Em resisteixo a pensar que vivim en un país petit, ple de problemes culturals, d'identitat, de reconstrucció, etc., en el qual la supèrbia del Govern es permet de prescindir dels consells, de l'assessorament o de l'ajut tècnic d'estaments professionals, de personalitats culturals, de tota

mena de ciutadans que avui estan treballant en els seus camps respectius per a la consideració i el futur de Catalunya, marginats, però, pel que respecta a la seva opinió i col·laboració, sobre la millor política a escollir i a executar no solament en el terreny de les seves activitats sinó en el més global de la interdependència i de la multiplicitat de camps que formen l'entrellat de la societat catalana. No es tracta de consells o assessorament privats i sectorials per tant, sinó d'un col·lectiu amb una visió totalitzant de les qüestions. Probablement en el si d'un consell nacional de cultura podrien plantejar-se desapassionadament i seriosament tota una sèrie de qüestions que avui romanen presoneres d'una comunitat que no troba els mitjans d'expressar-les o són motiu de reflexió solitària d'aquelles persones interessades en el desenvolupament col·lectiu de la societat i que no poden fer res més que manifestar la seva impotència. Un plantejament públic i adequat dels problemes comportaria el principi de la seva solució, o almenys de les propostes adients per a aquesta. El diàleg no existeix i el monòleg secret del Govern, si existeix, el desconeixem. Se'ns diu que la política cultural són les realitzacions del departament corresponent, però també el senyor Fernández de la Mora va definir el franquisme com "el estado de obras" i és evident que en quaranta anys en va fer moltes. Amb això no vull establir comparances odioses i injustes; vull dir que el món de la cultura només pot tenir uns protagonistes que són els que hi treballen, els que la creen, els que tenen sensibilitat per reconèixer-la i gaudir-ne i que són aquests protagonistes els qui han de determinar l'abast d'una política de la cultura que després el Govern ha de dur a terme. Pot semblar que un consell nacional de cultura és difícil de constituir i d'assegurar-ne la continuïtat i eficàcia, però no ho és si el plantejament no és voluntarista sinó professional i funcional, de la mateixa manera que n'existeixen amb eficiència en països més avançats que el nostre.

[Evidentment el primer de tots va ser, acabada la Primera Guerra Mundial, que és quan es van implantar les polítiques culturals, el British Council. Després van proliferar a la major part de països de l'Europa occidental.] D'altra banda, el consell hauria de tenir els ajuts tècnics que necessités en cada cas i ell mateix no hauria d'estar constituït només per personalitats del món de la cultura tradicional, sinó també per experts en diverses branques: ciències socials, comunicació, economia, etc. [...] No podem continuar vivint de l'humor, de les capacitats o dels interessos incerts, d'unes poques persones designades pel Govern ni que se'ns digui que els assessoraments ja es busquen privadament. Un tipus d'activitat com aquesta ha de ser pública, plural, transparent i col·lectiva i d'una manera o altra ha de ser vinculant per als governants, siguin del partit o de les coalicions que siguin. Es tracta de la garantia de la continuïtat per a una política cultural de cara al futur.»

Lamento haver hagut d'aprofitar aquesta invitació de l'Institut d'Estudis Catalans per dir que jo ja parlava del futur de la cultura catalana en uns termes similars amb els que, encara avui, l'actual Govern de Catalunya ho ha decidit. Simplement essent present en el programa de Govern del tripartit que governa en aquests moments, un consell de la cultura i de les arts, després de veure el primer resum després de les cent setanta consultes que ha fet el comissionat Bricall, nomenat pel president Maragall, i els seus assessors, es fa evident que el compromís que aquest consell estigui constituït l'any 2005 és un compromís que si el Govern actual no compleix, li haurem de retreure com avui m'he permès de retreure moltes coses als anteriors consellers o governs de Convergència i Unió. Crec que, com que no és inventar res sinó que és mirar de treure el millor del que ja han estat fent els que tota la vida hem vist com a països democràtics avançats del món occidental, jo crec que això d'una manera o d'una

altra hauria d'anar a missa si es fa ben fet, si es fa d'una manera plural, si es fa sense quotes de partit, i jo diria sense cap mena de quotes. Es tracta que els futurs assessors tinguin uns currículums suficientment importants per poder ser aprovats pel Parlament de Catalunya, que és qui en definitiva ha de donar el vistiplau i que comenci, per dir-ho així, una nova etapa. Una nova etapa que naturalment té un vessant que en alguns aspectes acabem de veure que ja ha començat, i que ha començat amb èxit, que és el de la projecció exterior de la cultura catalana. Acabem de viure a Guadalajara (Mèxic) la fira del llibre hispanoamericà, que aquest any, com tots sabeu, estava dedicat a Catalunya. He parlat amb una sèrie de gent que hi ha participat i, pel que sembla, en principi, els resultats són positius, no solament perquè puguem expandir la nostra cultura, sinó per un altre problema molt important, i en aquest cas, com que era del llibre, respecte dels escriptors: recuperar l'autoestima. Els escriptors d'aquest país i els editors d'aquest país i tota la gent que està relacionada amb el món del llibre, contínuament estem més que amenaçats: simplement llegim constantment que la llengua catalana va malament, que arribarà un moment en què això s'acabarà. El tema va començar ja fa molts anys, amb el manifest d'*Els Marges*, i hi ha una contribució molt recent de l'Institut d'Estudis Catalans sobre aquesta qüestió. Tot això produeix una inquietud a la gent que treballa i viu en aquest sector. Una presència i un reconeixement exterior, que no passa sempre a l'interior d'Espanya —jo diria que més aviat aquestes coses no estan ben resoltes—, és un increment de l'autoestima a través d'un increment de les possibilitats de desenvolupar, en aquest cas concret, i per tant, de la llengua i de la literatura, de donar-nos un impuls a nosaltres mateixos perquè no defallim i perquè seguim treballant. Per tant, considero que el fet de l'arrancada de l'Institut Ramon Llull és un bon començament. No sé com ha de quedar inclòs o no

dins el Consell de la Cultura i de les Arts, que és l'altra bona notícia. Crec que si parlem de futur, se'ns han obert unes portes, que són la creació de l'Institut Ramon Llull, que no és d'aquest Govern tripartit, sinó que va ser creat abans; crec que aquesta projecció cap a l'exterior és fonamental i sospito que un consell de la cultura i de les arts és un dels temes que enfocaria prioritàriament si arriba, com és de desitjar, a bon port. Per acabar, voldria dir unes paraules de Pierre Vilar: «La configuració de Catalunya com una nació moderna no resideix en els fets diferencials: geografia, ètnia, llengua, dret, psicologia o història, sinó en les raons per les quals un medi donat en un moment donat ha pres consciència. Jo penso que la cultura és una de les coses que han ajudat a prendre consciència.» D'una manera difusa, d'una manera concreta, de la manera que els deia al començament: no hi ha una definició de cultura potser vàlida per a tots, hi ha una definició de cultura vàlida per a cadascun de nosaltres. Aquesta definició de cultura és la que ens ha ajudat, a vostès i a mi, a prendre aquesta consciència que no depèn únicament d'una cosa, d'una llengua, d'una ètnia, etc., sinó que depèn d'un fet que acaba fent història. I és curiós que hagi estat un historiador, Pierre Vilar, qui hagi intentat definir el sentit de nació en aquests termes.

DEBAT

MODERADOR (SALVADOR GINER): Si hi ha algú que vulgui plantejar alguna qüestió, ara obrim un torn de preguntes.

ORIOL GONZÁLEZ: M'agradaria fer referència als consells culturals dins de Catalunya, dins del territori nacional dit per uns, i autonòmic per uns altres: més que això seria més aviat un consell interautonòmic amb totes les autonomies de parla catalana. És igual que la Fira de Guadalajara, de la qual ha dit que el país convidat era Catalunya, i més aviat era la cultura catalana.

86

JOSEP M. CASTELLET: Això, de moment, té una mala resposta, una mala solució, perquè no tenim cap notícia d'un possible interès del Govern actual del PP, del País Valencià (o de la Comunitat Valenciana), d'incorporar-se al Ramon Llull, i havent-se produït una ruptura que puc jutjar en aquest moment, amb les Illes Balears, crec que si hi hagués un consell assessor, segurament el consell assessor prendria el punt de vista d'unitat de la llengua i d'unitat de la cultura, però això no vol dir que pogués ser un consell assessor o nacional (o com es vulgui dir) que pogués reunir les tres comunitats o que pogués reunir tots els Països Catalans. No ho crec. Això no treu que al pensament de cadascun dels membres que formin part d'aquest consell hi hagi un rerefons que segueixi pensant en la unitat de la llengua i de la cultura.

ORIOL GONZÁLEZ: Parlar de Països Catalans és més aviat una entelèquia, oi? Sobretot si sents parlar gent del PP, sembla que en facin broma...

JOSEP M. CASTELLET: He esmentat Països Catalans, com he dit, perquè ens entenguem tots, però els «Països Catalans»,

fins que la cosa no canviï... Seria molt difícil de fer comprendre a la gent catalanoparlant del País Valencià això. Estic parlant que, en el Consell de la Cultura i de les Arts que es formi, s'escolliran una sèrie de persones, i aquestes persones es manifestaran com vulguin, però és segur que la major part tindran al rerefons la idea d'unitat de llengua i cultura. Des de Catalunya hi ha una clara consciència d'unitat de llengua i cultura, però és difícilment demostrable. Caldria que deixéssim que primer es realitzés el Consell de la Cultura i de les Arts, i després veure què dona de si.

JORDI CARBONELL: M'ha semblat molt interessant que plantegeu tota la història dels congressos de cultura catalana, començant pel primer, pel clandestí, el dels anys seixanta, continuant pel segon, que de vegades algú considera el primer, i continuant per les polítiques posteriors. És evident que la concepció d'aquests congressos era una concepció de Països Catalans, no solament per l'objecte de l'anàlisi, sinó per la participació de la gent. És cert que avui és difícil aconseguir una coordinació amb uns governs tan sui generis com són els governs de PP al País Valencià i a les Illes, però el que no és un inconvenient és que es puguin nomenar membres d'un consell creat al Principat i que procedeixin d'altres bandes. Jo voldria en certa manera mencionar que l'Institut d'Estudis Catalans funciona per aquest procediment i que a la Secció Filològica hi haurà els problemes de l'Acadèmia de la Llengua Valenciana (això és una altra història), però a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans hi ha membres del País Valencià, membres de les Illes Balears, membres de la Catalunya Nord, a part d'haver-hi els membres del Principat, per tant, una possibilitat de construcció orgànica, tot i que en principi l'Institut Ramon Llull sembla que anava per aquí, en aquests moments és difícil, i no val la pena analitzar-ne les causes, però sí que des del Principat es pot fer un consell o

una política cultural amb mentalitat de Països Catalans i això és fonamental, perquè si el país i la cultura del país han de subsistir, han de subsistir complets. No tindria sentit, per exemple, que una persona com el Joan Fuster desaparegués del mapa cultural del país o que Bernat Metge desaparegués de la literatura catalana perquè al País Valencià hi ha un Govern que vol treure els que no són nascuts allà. El que uns procuren disgregar, crec que és missió dels altres d'agregar, coordinar i sumar. El problema és tan complex, tan ample i tan llarg, diguem, que ara no el resoldrem amb les intervencions que puguem dir aquí.

JOSEP M. CASTELLET: És clar amb el que has dit: és complicat, és difícil i en aquest moment dependrà de les persones que tinguin la responsabilitat de nomenar les persones que hagin de formar part d'aquest Consell.

88

JOAN REBAGLIATO: Voldria preguntar si en aquest concepte tan ampli de cultura catalana hi entra la literatura, perquè, en aquest cas, podria ser que a la Fira de Guadalajara es venguessin molt més els llibres editats en castellà als Països Catalans que no pas editats en català. En aquest cas, expandiríem realment la cultura catalana?

JOSEP M. CASTELLET: Jo crec que aquesta és una qüestió discutida, només, perquè s'entén per cultura catalana, jo diria, la cultura feta no solament per qüestions de llengua, sinó per moltes altres qüestions, i personalment, jo he cregut sempre que hi ha una sèrie d'escriptors catalans que escriuen en llengua castellana, que han aportat també moltes coses a la cultura catalana. L'afer concret de la Fira de Guadalajara i dels llibres en català o en castellà ha sortit als diaris; jo no puc dir res en concret perquè no ho sé, però prefereixo que es facin coses que no pensar en els perills. Primer que es facin les

coses, i els perills, ja ho veurem, si hi són o no hi són, perquè si ens acovardim d'entrada, no farem res.

EDUARD ELIES: Volia saber l'opinió del senyor Castellet sobre un dubte que tenim en aquest moment en el Col·legi d'Enginyers en Informàtica de Catalunya: fins a quin punt atreure a Catalunya la seu d'un organisme multicultural que inclogués, per tant, la cultura catalana, però també l'espanyola, seria una oportunitat de projecció de la cultura catalana o més aviat un risc de quedar diluïts?

JOSEP M. CASTELLET: Jo sempre sóc partidari que hi hagi una presència de cultura catalana, acostumat que moltes vegades institucions i activitats diverses només tinguin en compte l'altra cultura, o l'altra llengua. Però com que no sé exactament a què es refereix, no li puc contestar. Insisteixo en el de sempre: crec que no hem de tenir por.

ANTONI PUIG: Hi ha un tema recurrent, que surt a tot arreu, i que hauríem de deixar resolt d'una vegada: és el de la unitat de la llengua. Només hem de mirar què passa en altres països d'Europa. Concretament existeix una llengua aprovada pel Consell d'Europa, o sigui, oficial a Europa, que és el neerlandès; el neerlandès està unificat amb el flamenc i el flamenc és el neerlandès que parlen a Bèlgica, i hi ha més diferències, em penso, entre el neerlandès i el flamenc, que les que hi pugui haver entre el català i el valencià. I si preguntem a qualsevol belga de llengua flamenca quina llengua parla, no ens dirà que parla holandès, ens dirà que parla flamenc; i per què no podem deixar els valencians que diguin que parlen valencià? La llengua pot tenir dos noms, com és el cas que comparem. I per què la premsa, per què la intel·lectualitat no ha tocat aquest tema? Només cal que ens emmirallem en el que està passant allà, i està perfectament resolt el tema.

El flamenc no és llengua oficial; la llengua oficial és el neerlandès, i està unificat amb el flamenc.

Un altre punt és el de la lingüística. Jo havia format part de la Junta d'Òmnium en els anys seixanta, seixanta-tres, i aleshores hi havia una persona, en Triadú, que és el que va encaminar la formació de mestres a Catalunya. Quan va haver-hi llibertat de llengües es va trobar que ja hi havia més de mil mestres al país, de català, i es van guanyar cinc anys, o tres, que és el que hauria costat formar aquests mestres, que, a la vegada, en van anar formant d'altres. I això va ser molt important. Els últims anys s'ha pogut escampar la llengua a les escoles i això és bàsic per a una política cultural: si no hi ha lectors, no hi pot haver literatura; la cultura està molt bé, però han de sortir membres. La política cultural que s'ha seguit, primer en la clandestinitat formant mestres, i després a les escoles, ensenyant el català al poble, és la base important sobre la qual es pot formar una cultura, amb els consells que siguin, i totes les activitats i congressos que hi hagi.

JOSEP M. CASTELLET: Vostè em fa dues preguntes. Com he manifestat al començament, hi ha hagut l'error d'anunciar la meua conferència sobre «el futur de la llengua catalana». Jo no sóc lingüista, no em considero capacitat per donar resposta clara a les seves preguntes; penso que a la sala hi ha persones que sí que tenen aquesta capacitat i, si ells volen donar una resposta, que la donin. Jo penso humilment que no és el meu tema; no cal dir que tot el que sigui defensar el català em sembla fonamental per a tots nosaltres. També sé que hi ha molts valencians que parlen català però que diuen que parlen valencià, i em sembla que per ells és legítim dir-ho, per tant, no crec que ningú no els vulgui imposar aquesta denominació. Més aviat és un fantasma que està creat pels poders públics del País Valencià. Respecte a la segona qüestió, encara, per mi, és molt més complexa de contestar-la,

perquè es refereix a la creació de mestres i a la política educativa d'aquests últims anys, i no li ho puc contestar.

CARLES DUARTE: Durant molts anys la política que s'ha dut a terme, no només des del Govern de la Generalitat, sinó des d'altres institucions públiques, ha posat l'èmfasi en la creació, la renovació, en definitiva, en les infraestructures culturals, en l'establiment d'un mapa d'infraestructures culturals que recuperessin allò que en el seu moment, els anys trenta, s'havia somiat que fos i que permetessin una activitat cultural que tingués aquests serveis i aquestes infraestructures que permetessin un ple desenvolupament. Sembla que a hores d'ara hi ha una certa consciència que una necessitat com aquesta existia, perquè hi ha institucions en les quals hi ha participacions d'administracions molt diverses. En aquests moments la Generalitat ha anunciat la seva voluntat d'apostar per enfortir la tasca dels creadors per mitjà d'un institut que estimuli, que doni suport a la creació cultural; crec que és un encert, però a mi em preocupa si en aquest escenari que s'ha anat dibuixant es té prou en compte el paper que pot complir la societat civil en tot això, el teixit associatiu, el dinamisme tan essencial que en l'època del franquisme va tenir i que potser es pot afeblir per la força i la potència de l'acció institucional en el camp de la cultura.

91

JOSEP M. CASTELLET: Jo diria que el pes d'això que s'entén com a societat civil ha de ser determinant en el futur de l'evolució de la cultura catalana. Penso que hi ha hagut també una mala interpretació, per part dels ciutadans, de les tasques empreses per la Generalitat i les altres institucions —diputacions, ajuntaments, etc.—, moltes vegades gronxant-se, dient que no se'ls donen ajuts, suport, etc. La societat civil ha de saber prendre el paper de protagonista i voldria que en el marc d'aquest Consell de la Cultura i de les Arts es tingués

molt en compte que aquella concepció estatalista en què l'Estat ho ha de fer tot, ha desaparegut. Les institucions, i sobretot les culturals, estan per facilitar la tasca creativa dels creadors; no estan per imposar-los res, perquè, quan s'arriba a aquests extrems, tots sabem que podem arribar a situacions dramàtiques i catastròfiques, com les que han sofert els règims totalitaris, sense anar més lluny, com vam sofrir nosaltres mateixos sota el franquisme. Crec que s'hauria d'incitar, en la mesura que es pugui, la societat civil a reprendre el fet de ser capdavantera de les actuacions que es portin a terme i exigir a les institucions el suport que mínimament es necessiti (com construir infraestructures i donar subvencions justificades), però pel que fa a la resta, la societat civil n'ha de ser protagonista.

HELENA BRULL: Has posat molt d'èmfasi en el fet que aquest Consell hauria d'aglutinar tota mena d'opinions o fins i tot de gent amb ideologies molt diferents. M'ha cridat molt l'atenció, perquè per mi la ideologia és important, i molt. Crec que seria fonamental guanyar-se la base, la gent, el poble. A mi, per exemple, personalment, el que m'importa és arribar a final de mes, i com jo, hi ha molta gent; penso que hi ha una qüestió més d'arribar a la gent, perquè crec que de vegades la intel·lectualitat està amb una campana al cap, li falta tocar més de peus a terra.

JOSEP M. CASTELLET: Estem en el món futurible. Hi ha un futurible que pot ser aquest Consell de la Cultura i de les Arts, però ni sabem com serà ni sabem, si s'arriba a realitzar, què passarà. El que és important són els currículums de les persones que en formin part. Aquests currículums no vindran només determinats per l'alta cultura; han de venir determinats pel fet de ser persones que hagin treballat i sàpiguen quina és la realitat, i per tant, que sàpiguen que també hi ha

moltes persones que potser amb el seu treball no arriben a final de mes.

JOAN SEBASTIÀ: Quan s'utilitza l'expressió turisme cultural, oci cultural, lleure cultural, que són unes activitats que mouen molts mitjans, tant d'energies com de creativitat, i sobretot molts mitjans econòmics, és una apreciació personal, però normalment trobo aquestes activitats molt banals i, per altra banda, amb una gran fascinació pel món anglosaxó. Voldria saber la seva opinió d'aquesta situació.

JOSEP M. CASTELLET: Aquest és un gran tema, difícil, i si em permet, que tampoc no entra dins les meves competències. Després d'acabada la Segona Guerra Mundial, bàsicament a Europa sorgeixen el que en podríem dir les polítiques culturals. És quan hi ha un Estat del benestar, econòmic, quan la gent comença a tenir no solament temps sinó diners per ocupar el seu oci. Entenc que equiparar la paraula *cultura* a *ocupació de l'oci* pugui molestar, però és una realitat, en la mesura que la gent té més temps i té més diners pot dedicar-se més al que vulgui. I aquí també intervé l'elecció del ciutadà, i aquest és un fet que hem de respectar. En els termes que em sembla que vostè diu, aquest oci, dominat en el camp de la cinematografia i la televisió pels països anglosaxons, no és tant. Tots coneixem amics o gent que practica un turisme d'un oci cultural d'un alt nivell: no van als Estats Units sinó que se'n van a Itàlia, o a França o a Alemanya, o allà on sigui, a sentir música o a veure pintura. El tema és important perquè hi ha dues divisions: hi ha el domini nord-americà que ens imposen les pel·lícules i les sèries televisives i això ocupa un dels espais importants d'oci de les persones, però després hi ha la lliure elecció del ciutadà que busca pel seu cantó aquelles coses que creu que poden ser-li més importants i més interessants. En aquest terreny, jo no em

veuria capaç de dir més, però crec que cal sempre respectar el que faci la gent, ni que sigui el turisme cultural d'anar pels museus com uns bens, esperant que t'expliquin l'argument del quadre de Caravaggio o de qui sigui. És un tema important, però de difícil resposta.

**LA POBLACIÓ A CATALUNYA:
PERSPECTIVES
PER AL SEGLE XXI,**

A CÀRREC

D'ANNA CABRÉ,

DIRECTORA

DEL CENTRE D'ESTUDIS DEMOGRÀFICS

I CATEDRÀTICA DE GEOGRAFIA HUMANA

DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA

DE BARCELONA,

19 DE GENER DE 2005

Començo aquest article a l'estil americà, és a dir, amb un acudit:

Dos professors estan en període d'exàmens, es troben pels passadissos i l'un diu a l'altre:

—Estic desesperat! Fa trenta anys que imparteixo la mateixa assignatura i ja no sé quin examen inventar, sobretot ara que, com que a l'Autònoma ens obliguen a posar els exàmens a disposició dels estudiants a la biblioteca, ja no tinc ni l'opció de desenterrar exàmens antics, i ja no sé quin examen inventar.

L'altre diu:

—Ah, jo no tinc pas aquest problema, jo cada any els poso el mateix examen.

—Oh, però llavors els alumnes es passaran la resposta d'un any per l'altre.

—Sí, per al que els serveix... Jo cada any els canvio la resposta.

Aquest acudit té relació amb la qüestió de què tracta aquest article: posem per cas que els alumnes s'haguessin d'examinar el febrer del 2001 i haguessin de dissertar sobre la població espanyola l'any 2050. L'alumne que s'hagués documentat o que hagués anat a classes d'un professor que estigués documentat, hauria vist que l'any 2001 les Nacions Unides havien fet unes projeccions que donaven 31,4 milions d'habitants per a Espanya el 2050, Eurostat n'havia fet unes que donaven 34 milions, l'INE no n'havia fet, però algunes persones vinculades a l'INE havien donat a la premsa la xifra de 29 milions d'habitants per al 2042. Per tant, l'alumne que s'examinés diria: la població d'Espanya l'any 2050 serà d'entre 29 i 35 milions d'habitants.

Si l'alumne en comptes d'examinar-se el 2001 s'hagués examinat el 2003, quan ja havien aparegut les projec-

cions de l'INE fins al 2050, diria que la població d'Espanya el 2050 serà de 42 milions d'habitants. I si s'examinés aquest any, amb les projeccions que ha fet ara l'INE, diria que la població d'Espanya el 2050 serà de 53 milions d'habitants. En quatre anys hem passat d'entre els 29 i els 34 als 53.

Això és mantenir la pregunta però canviar la resposta, però aquí qui canvia la resposta no és el professor sinó que són els fets del passat recent que configuren el nostre present actual i que fan que vegem de manera diferent el mateix futur. Així, podem veure que parlar sobre el futur s'escapa bastant de la ciència. La meua intenció no és tirar pedres contra la meua disciplina —moltes coses es poden fer científicament—, però quan es tracta de parlar sobre el futur, el màxim que podem fer és tenir una opinió experta, d'algú que té més informació, que hi tracta més i que, en principi, té més probabilitats d'encertar, encara que s'hauria de demostrar empíricament. Però difícilment parlant del futur es pot parlar de mètode científic, perquè les lleis dels fenòmens socials no han pogut ser modelitzades d'una forma que permeti predir d'una manera creïble.

És bo recordar els problemes que té parlar del futur de la població, perquè quan es donen tres respostes per a una mateixa pregunta en tres moments relativament pròxims, com que són tan diferents entre si, no ens en podem fiar de cap. Però si en comptes de tres només se'ns en donés una, aleshores moltes vegades la temptació seria considerar aquestes xifres de població futura com si fossin una simple estadística del futur i fer-la servir per a tot. Per exemple, es poden trobar articles i treballs que diuen que l'any 2050 el percentatge de persones grans serà del 29,7%, i fins i tot del 29,72%. És a dir, s'arriben a extreure proporcions i relacions amb xifres incertes.

Si en comptes de tractar-se de la població d'Espanya es tractés de la població de Catalunya, estariem gairebé igual.

Segons les dades procedents de les projeccions oficials elaborades per l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT), concretament la de l'any 1998 i la del 2004, en sis anys de diferència i no per a l'horitzó 2050 sinó per a l'horitzó 2030, la població prevista passa de sis milions i mig a vuit milions i mig. Quant al padró continu, les dades de la població real des que es va fer la projecció del 1998 s'allunyen de les dades previstes, fins al punt que a l'última data hi ha prop de mig milió d'habitants de diferència. El fet que unes projeccions solvents, elaborades per una institució solvent, es puguin desviar de prop de mig milió d'habitants en sis anys, mostra que parlar de la població del futur, sobretot si li posem xifres, és molt arriscat.

Avui no sols és arriscat parlar de la població del futur, sinó que també ho és parlar de la població del present. Ja estem lluny d'aquells moments feliços en què tots sabíem que érem sis milions. Això no tornarà, segurament, i sobretot no tornarà de la manera en què ho vam gaudir —si més no els demògrafs—; durant vint anys vam ser sis milions i tothom ho sabia; no calia ser demògraf, ni savi, ni res, per a saber que érem sis milions. La gent del carrer, quan naixia l'habitnant del món que feia sis mil milions, podia saber que els catalans érem un 1% de la humanitat. Sabíem que a Espanya hi havia prop de quaranta milions —una altra xifra rodona que no tornarà—, sempre una mica per sota. Quaranta milions era aquella xifra a la qual mai no havíem d'arribar, un límit per sobre del qual la població espanyola estava destinada a no arribar mai —ara ja van pels quaranta-tres milions i escaig. Fent una simple divisió, tothom podia saber quin pes tenia Catalunya dins d'Espanya.

Fins que al principi de la dècada dels vuitanta va sorgir la campanya «Som sis milions», que va poder durar molt temps. Si l'any 1900 algú hagués pensat a fer la campanya «Som dos milions», que és el que érem —1.960.000—, li

hauria valgut uns deu anys, i amb una certa desviació. Però si l'any 1960 haguessin fet la campanya «Som quatre milions», que també era veritat, no hauria durat ni cinc anys, perquè al cap de cinc anys ja érem quatre milions i mig, o sigui que no s'hauria consolidat. El «Som sis milions» va durar vint anys —del 1980 al 2000— i atès el discurs que es feia aleshores semblava allò que en diuen en castellà *vir-gencita que me quede como estoy*. Semblava que no era una xifra màxima, que aquests sis milions es poguessin conservar i que no en baixéssim; era una xifra gairebé destinada a ser eterna.

Fa poc el president de la Generalitat va dir que érem set milions, o sigui que ara podrem parlar d'aquesta xifra. Però ens hem trobat que pensàvem que encara érem sis milions, i que, sense saber com ha passat, així de sobte, ens diguin que ja en som set... El problema és que no sabem quants som, i no hi ha manera de saber-ho. En aquest sentit estem en una incertesa més gran que en el passat, primer pel tipus de fenomen —l'emigració estrangera— que fa que el creixement sigui el que és i que sigui difícil de comptabilitzar, i segon que, a més a més, actualment hi ha dos tipus de fonts: les fonts que teníem de tota la vida que partien dels censos que s'anaven actualitzant, i el padró continu, que crec que amb el temps arribarà a ser una eina molt important, però que ara encara està poc rodat —sis o set anys de vida— i té defectes de funcionament i, concretament, una tendència notable a la inflació. Això té moltes conseqüències —més de les que es pensen—, perquè si no sabem ben bé quants som, tampoc no podem estar ben bé segurs de quina és la nostra fecunditat i la nostra mortalitat —si no sabem les criatures que neixen a quantes possibles mares s'han de referir, o les persones que es moren a quants candidats a morir-se es poden referir, no sabem exactament on som. Per tant, podria ser que les nostres xifres de fecunditat i de mortalitat —que

ningú no discuteix— tampoc no fossin tan exactes si la població de referència no és ben bé la que es diu.

Així, estem en un moment en què és difícil no només dir quin serà el futur sinó ja quin és el present, i difícilment podem saber el futur sense aclarir el present. Per exemple, quan va començar el padró continu, amb les estimacions que s'havien fet projectant el cens del 1991, hi havia 6.148.000 persones, i segons el padró continu, n'hi havia 6.208.000. Relativament hi havia poca diferència. Segons l'estimació dels censos, l'1 de gener del 2004 hi havia 6.600.000 persones, i segons les dades del padró continu, n'hi havia 6.800.000. Hi ha 210.000 persones de diferència —amb tendència a créixer— que, per a una població de la nostra envergadura, són moltes. Si agafem com a bona aquesta població de 6.813.000 —que és l'oficial—, i pensem que en el padró continu els creixements fins al 2005 han estat de 54.000, 99.000, 145.000, 198.000 i 109.000, és a dir, una mitjana de més de cent mil persones l'any, i a aquests 6.800.000 hi afegim el creixement mitjà del que ha estat aquests últims anys, aleshores ja estem arran dels set milions.

D'altra banda hi ha elements a favor d'això, per exemple, les targetes sanitàries: hi ha més de set milions de targetes sanitàries en circulació a Catalunya, però no tots els titulars de targetes sanitàries són a Catalunya, o potser no tots són vius. Per tant, aquesta dada, que per a captar població estrangera en situació irregular pot ser bona, no és gaire fiable perquè tendeix a la inflació.

D'altra banda es pot tractar la població des del punt de vista de la població real d'un territori, allò que al Centre d'Estudis Demogràfics se'n diu la *població amb persones-dia*, i que fins i tot l'IDESCAT va incorporar-ne els càlculs l'any 2003 i n'hi va dir *població estacional*. Si es té en compte que Catalunya és un lloc altament turístic i on per moltes raons ve gent que no és resident habitual, la població que es

troba a Catalunya al llarg de l'any en terme mitjà és bastant superior a la població de residents habituals. És difícil de quantificar-ho, però es calcula entre tres-centes mil i cinc-centes mil persones —més aviat cinc-centes mil— el nombre de persones addicionals, que representen els turistes, els visitants comptabilitzats, restant-hi tots els catalans que anem a l'estranger, sortim de Catalunya, etc. O sigui, donaria unes tres-centes mil o cinc-centes mil persones que mengen pa, gasten electricitat, etc.

Així, la població de Catalunya, pels béns i serveis que se'ls ha de subministrar, és superior a la que diuen les xifres, per consegüent, més val pensar que som set milions que no que en som sis. De tota manera, aquest excedent turístic també el teníem quan només érem sis milions, per tant, no seria just incorporar-lo només en un dels dos moments. En conjunt, podríem dir que els darrers cinc anys ha crescut mig milió llarg, i que això, per a una població que tenia sis milions —6.200.000—, és molt de creixement. És més, jo havia defensat —i encara ho podria defensar, potser amb més moderació— que hi hauria un augment de la natalitat —que efectivament s'ha produït—, però molt més moderat, tot i que pel que sembla és continuat i s'ha de veure el que dóna de si. Però, en canvi, ningú no s'esperava un retorn de la immigració de l'envergadura que hem tingut aquests últims anys.

Recentment, repassava les conclusions del meu *Sistema català de reproducció*, la meva tesi, que vaig escriure l'any 1989, en què sostenia que el sistema català de reproducció és un sistema binomial, que té dues parts: una part de reproducció biològica i una altra d'incorporació migratòria, i que la població catalana, sistemàticament —per això és un sistema—, creix per reproducció biològica i per incorporació migratòria, dos elements independents entre si però que sempre van units. Afegia que aquest sistema, que ha durat cent

cinquanta anys, segurament ja no continuarà —això estava escrit al final de la dècada dels vuitanta amb dades que arribaven fins al 1987. En aquell moment el que se sabia és que el saldo migratori de Catalunya havia estat negatiu per primera vegada el primer quinquenni dels anys vuitanta, segons la meva opinió, segurament per un excés de creixement migratori, de natalitat, durant els anys setanta i vuitanta. Això s'ha saturat, i segurament el model català basat en un creixement migratori potser està acabat. Opinava que potser era millor, pel cost en destrucció de paisatge i el creixement tan excessiu. De tota manera ens hi haurem d'adaptar, i serà difícil, perquè una Catalunya que no tingui un creixement demogràfic important basat en la immigració, és una Catalunya diferent de la que coneixem des de fa cent cinquanta anys.

Hi vaig escriure que no creia que tornéssim a tenir una altra onada migratòria comparable a les anteriors i, no obstant els ingressos migratoris, les entrades migratòries que tenim en aquests moments són equivalents a les dels anys seixanta, per a una població una mica més gran, però de la mateixa envergadura. Per tant, aquesta situació nova, que està mal mesurada, ens ha sorprès a tots, i és el que ha obligat a refer les projeccions, i ens ha obligat a canviar la resposta a la mateixa pregunta: quin és el futur de la població de Catalunya?

En relació amb aquest article se'm va comentar si no m'avorria parlar sempre del mateix. Vaig respondre que no és el mateix, que té el mateix títol, però que cada vegada va canviant, perquè el personal és diferent i l'objecte, a mesura que canvia el present, el futur canvia, fet que mostra que el futur en si no és més que una projecció del present al qual afegim d'alguna manera la nostra cosmovisió, els nostres desitjos. La prova que el futur no existeix en si mateix és que el podem canviar.

Tornant al problema de què hem tractat anteriorment de conèixer la població del present, aquestes diferències que per a Catalunya és de 210.000 persones, segons s'agafi la projecció feta pel cens o la xifra del padró continu, a escala local pot ser molt més greu. Per exemple: Castelló d'Empúries té 5.896 habitants segons la projecció del cens del novembre del 2001, i 7.530 segons el padró continu del gener del 2002 —dos mesos més tard—, és a dir, un 27,7 % més, per consegüent, hi ha un problema; Llagostera en té un 17 % més; Lloret de Mar, un 15 % més, i Calonge, un 15 %. Tots són municipis costaners. Si tenim en compte les grans ciutats, Barcelona té un 1,55 % més; l'Hospitalet, un 2,22 %; Badalona, un 2,20 %; Sabadell, un 1,86 %; Terrassa, un 3,18 %; Tarragona, un 3,58 %; Santa Coloma, un 2,28 %; Lleida, un 2,50 %, i Mataró, un 2,76 %. Aquestes són unes diferències que, si es tractessin de creixements, trigarien diversos anys a produir-se, mentre que ho fan només en dos mesos, segons es canviï la font. Per tant, hi ha un problema.

Per tancar aquest capítol, em referiré a les poblacions amb persones-dia, o les poblacions que l'IDESCAT en diu *estacionals*, que fa referència a la idea de quanta gent hi hauria comptabilitzant tots els turistes, tots els visitants i restant-li tot el nostre turisme. Com ja hem dit, a Catalunya poden ser tres-centes mil o cinc-centes mil persones l'any, però, òbviament, no tot l'any és igual, ja que quan més gent hi ha és cap al 15 de juliol, quan ja són aquí tots els estrangers i els d'aquí encara no han sortit. En aquests moments, si la cosa no canvia, aquest 15 de juliol hi hauria d'haver uns vuit milions de persones a Catalunya, aproximadament. Quan només érem sis milions, n'hi havia set milions i mig. Un dels moments més baixos deu ser quan hi ha una festa que només és festa aquí, com el pont del Pilar, el de la Puríssima, en què els estrangers no vénen i tots nosaltres som fora.

Això, que per a Catalunya pot tenir una certa importància, a escala local és molt més impressionant. Segons els càlculs fets per l'IDESCAT, Lloret de Mar, per exemple, l'any 2003 tenia vint-i-cinc mil habitants residents habituals i vint-i-set mil que eren població estacional; comptabilitzant tots els turistes de Lloret, al cap de l'any són més que els residents habituals. Si es mira el mes de juliol, o un dissabte del mes d'agost, és encara més espectacular que si es veu sobre el conjunt de l'any. L'alcalde de Lloret o la persona encarregada ha de fer una previsió de béns, serveis, etc., per a una població que és més del doble, però que a més a més té unes puntes molt impressionants.

Així, no sols és difícil parlar de la població del futur sinó que ja és difícil parlar de la població del present. Quant al futur, l'IDESCAT preveu per a l'any 2030 uns vuit milions i mig d'habitants —de fet preveu una forquilla, amb una previsió més baixa i una de més alta, però aquestes són les projeccions tendencials. Es van fer les projeccions del 1998, però en realitat ja n'hi havia unes altres de predecessores, del 1996, que es van fer amb unes hipòtesis i la projecció del cens del 1991, i després van fer tots els possibles perquè es tingués en compte el padró del 1996, i es van publicar el 1998, amb pocs canvis.

Quan es van fer les primeres, les del 1996, no hi havia cap projecció de l'IDESCAT que passés de 7,1 milions per a l'any 2030 —la més alta no passava de 7.100.000—, però gràcies a unes intervencions convençudes d'alguns membres del comitè científic —entre els quals hi sóc jo—, vam aconseguir que la projecció més alta arribés fins als 7.600.000. Allò que no podia ser és que l'any 2030 hi hagués 7,6 milions. En aquell moment això era impensable. La dada del Pla Territorial de Catalunya —que ja estava fet— tenia l'horitzó de set milions i mig d'habitants per a l'any 2030 —o 2025—; aquesta dada va ser considerada unànimement exagerada —d'on es traïen aquests set milions i mig d'habitants? La

meva opinió era que si era per una qüestió d'equipaments, més valia que en sobrés que no pas que en faltés, perquè si no hi arribàvem, aleshores es podia tenir en compte els turistes i gairebé s'hi arribava. Recordo que tothom estava en contra d'aquests set milions i mig per a l'any 2030.

Quan vam participar amb Blanes en el treball *Catalunya 2010: Prospectiva mediterrània*, que va fer l'Institut Català de la Mediterrània, nosaltres vam fer una part de projeccions i tres escenaris, i per a l'horitzó 2010 hi havia un escenari central, tendencial, que donava 6.330.000 persones; hi havia un altre escenari, que anomenàvem *restrictiu*, en cas que tot anés malament, que baixava a 5.700.000, per tant, perdíem els sis milions, i n'hi havia un tercer que anomenàvem *exuberant*, que succeïa en cas que tot anés molt bé i tot fos molt extraordinari, que donava els set milions i mig per a l'any 2010 —límit superior impensable. Aquests set milions i mig, que eren impensables per a uns per a l'any 2030, encara eren més impensables per a l'any 2010. Eren impensables quan es van fer les primeres projeccions de l'IDESCAT. Jo crec que per al 2010 sí que tindrem aquests set milions i mig, si seguim el ritme que portem ara, en què estem a prop dels set milions i encara ens falten cinc anys per a arribar al 2010, per poc que la dinàmica actual tingui un arrossegament, no cal que passin grans coses, als set milions i mig ja hi som. Per tant, haurem passat en un tres i no res de tenir un horitzó de la Catalunya dels sis milions —i tant de bo que ens hi quedem—, a una Catalunya que ja en tindrà set milions i mig. En aquest treball hi ha aquesta tendència, mentre que la de la projecció del 1998 estava gairebé estabilitzada i, amb la projecció del 2004, la població no sol arriba als vuit milions i mig sinó que la tendència continua enfilant-se.

Aquesta última idea la discutiria més, perquè he partit del que ha fet l'IDESCAT, però també m'agradaria dir-hi la meva: les projeccions acostumen a tenir unes hipòtesis que

poden admetre, per exemple, que una taxa determinada trigui uns certs anys a arribar a un nivell, es donen uns calendaris en què, un cop hi ets, no tornen enrere, és a dir, llevat d'un cas molt interessant que van fer uns americans que consistia en un exercici de metodologia, les projeccions no són mai cícliques. Ara l'INE admet per a Espanya que durant tres o quatre anys hi haurà molta immigració estrangera i que després en continuarem tenint, però l'estabilitza d'aquí fins al 2050. El que no fa ningú és dir que això baixarà fins al 2015, i que del 2015 al 2030 tornarà a pujar, i després tornarà a baixar. Així, una de les coses que fan que ens equivoquem més a llarg termini és justament no tenir en compte que les realitats són bastant cícliques i —com hem dit— les projeccions no ho són.

O sigui que a l'hora de parlar de la població de Catalunya al segle XXI —que és del que tracta l'article—, cal veure que no té la mateixa força parlar del període que va d'aquí als pròxims deu anys, parlar d'aquí al 2030, en què encara tenim unes dades a les quals recórrer, o parlar del que queda del segle XXI, que ja és pura especulació. Per tant, què ha fet aquesta diferència? Si tenim en compte les diferències entre les hipòtesis i seguint el mètode que els demògrafs anomenem *dels components*, la demografia és una cosa molt simple, no hi ha quaranta mil variables, sinó que només n'hi ha tres, que són la mortalitat, la fecunditat i les migracions, i seguint el fil d'aquests tres fenòmens es veu què ha passat perquè el que es preveu per a la mateixa data, el 2030, hagi canviat tant, i el que es veu és que tots els factors demogràfics han estat modificats a l'alça i això no s'ha fet perquè sí, sinó que s'ha fet perquè l'evolució dels tres fenòmens s'ha vist des d'un enfocament pessimista, o que la realitat era més dinàmica del que es preveia i, per consegüent, convenia modificar-los. El que menys s'ha modificat és la fecunditat; això vol dir que l'índex sintètic de fecunditat, cap a l'any 2030 —al final de la pro-

jecció—, en un cas donava 66, i en l'altre, 69. Pràcticament no s'ha tocat, perquè efectivament, si bé els naixements han augmentat notablement, i han passat de cinquanta-tres mil l'any 1995 —que va ser el mínim— a gairebé setanta-tres mil l'any 2003, és a dir, en vuit anys els naixements han augmentat vint mil, però, és clar, una part d'aquest augment és deguda a l'augment de la població. Així, la fecunditat tendeix a augmentar: en aquests moments, la fecunditat a Catalunya és d'1,38 fills per dona; l'any 1995 era d'1,15; potser no sembla gaire, però d'1,15 a 1,38, quan es mira el rànquing internacional, vol dir passar de ser dels últims a tenir una pila de països —i no ja de regions, sinó de països de l'ONU—, molt més baixos que nosaltres. Actualment la mitjana europea de fecunditat és d'1,48, i la catalana, d'1,38, i mentre que la catalana va pujant, l'europea va baixant. Baixa per dos motius: primer perquè baixa, i segon perquè Europa canvia, i en passar de l'Europa dels 15, a l'Europa dels 27, la fecunditat ha baixat, perquè els dotze nous tenen una fecunditat bastant més baixa que els quinze anteriors. Per tant, avui no estem gaire lluny del que és la fecunditat mitjana europea i amb una tendència a convergir, perquè la nostra puja i la seva baixa.

Tenint en compte això, sí que ha millorat l'escenari: van néixer setanta-tres mil criatures l'any 2003, els augments els últims quinze anys han estat de tres mil a quatre mil naixements l'any, amb unes certes variacions —per exemple, l'any 2000 hi va haver l'efecte 2000, i va augmentar més del compte i el 2001 es va aturar, perquè a la gent els feia il·lusió tenir una criatura l'any 2000 i es van anticipar. Si cada any va augmentant uns quatre mil, vol dir que si el 2004 augmentéssim quatre mil naixements, ja arribaríem a setanta-set mil. Això vol dir que jo professionalment ja em podria jubilar, perquè recordo que vaig dir: els naixements a Catalunya pujaran com a mínim fins als setanta-cinc mil, però si ja

estem a setanta-set mil ja podria plegar. Però seria una mica deshonest, perquè jo deia: arribarem a setanta-cinc mil amb sis milions, no a setanta-cinc mil amb set milions. Jo calculo que perquè ara em pugués jubilar en condicions d'encert equivalents, hauríem d'arribar als vuitanta-tres mil o vuitanta-quatre mil naixements. Aquesta xifra és la que correspondria a un model de població estacionària, un model sense creixement, que tingués els nostres habitants i la nostra esperança de vida, al qual corresponen un nombre de naixements. Aquest nombre de naixements que a nosaltres ens correspon amb la població actual i l'esperança de vida actual és d'uns vuitanta-tres mil o vuitanta-quatre mil. Si el 2004 es va arribar als setanta-set mil, no som tan lluny, o sigui que podria ser que en els pròxims anys arribéssim a aquest signe de normalitat, que no seria els famosos 2,1 fills per dona, perquè ja està completament passat, ja no hi ha cap país industrialitzat avui dia que es plantegi tenir una fecunditat de 2,1 fills per dona. Es calcula que una fecunditat per sobre d'1,6 en un context de país industrialitzat avui és alta. L'IDESCAT amb les dues hipòtesis ha calculat un índex d'un 1,69; és una fecunditat més alta que l'actual, que en el context internacional dels països rics es pot considerar mitjana tirant a alta, i és la que alguns autors, fent una sèrie de correccions, calculen que serà la descendència final de les generacions actualment en edat reproductiva quan acabin la seva vida, que acabaran amb 1,6 o 1,7 fills per dona. No és previsible que cap generació catalana de les que hem conegut fins ara es retiri de la vida reproductiva amb menys d'1,5 fills per dona, o sigui que aquestes xifres tan baixes que hem conegut d'1,15 són xifres que definiran un moment determinat, però no definiran un historial de les persones. Per comparar què representa tenir 1,6 fills per dona, cal pensar que les generacions catalanes que van néixer del 1915 al 1920 van tenir 1,66 fills per dona, però amb una diferència respecte de les actuals: els seus fills

tenien una mortalitat infantil del 10% el primer any de vida, i l'actual és del 5% —vint vegades inferior. Així, amb aquests nivells, la reproducció de les generacions catalanes actuals que acabessin amb 1,6 fills seria superior a la de les generacions catalanes del 1915-1920, que no obstant això ningú no va trobar que haguessin fet cap mal, perquè la seva falta de fecunditat va ser compensada, com tots sabem, per una immigració multitudinària, que és en certa manera el que s'està produint ara.

Quant a l'esperança de vida, en sis anys, del 1998 al 2004, l'esperança de vida ha pujat quatre anys per als homes i dos per a les dones; això és molt impressionant, però és virtual, ja que és el que es calcula que passarà. Però, què ha d'haver passat quant a la supervivència perquè en un espai de sis anys hagi pujat quatre anys d'esperança de vida? Vol dir que qui fa les hipòtesis cada any que passa li afegeix dos terços d'any d'esperança de vida als homes. Per exemple, l'INE ha calculat el mateix per a Espanya. Perquè sempre les millores de l'esperança de vida van per damunt del que s'ha previst. No s'ha vist pràcticament ningú que hagi fet previsions de mortalitat, de supervivència, inferiors al que és la realitat. Fins i tot s'han donat casos en què, en el moment de fer les projeccions, l'esperança de vida real estava per sobre de la que projectava l'estadístic amb una previsió de vint anys. Hi ha una resistència increïble a admetre les millores de l'esperança de vida, és com si en aquests nivells fes por. O pessimisme, si fos metodològic encara. Em temo que és pitjor, que la gent no sap com ens ho podem manegar vivint cent anys, que les conseqüències d'una longevitat tal fan por, i no es vol arribar a considerar. N'hi ha alguns que em demanen que torni a dir allò que de totes maneres aquestes xifres a escala individual s'haurien de reinterpretar, perquè una vida mitjana, que és l'esperança de vida, no és la vida probable. La gent llegeix això i pensa que el normal és que un home

visqui vuitanta-quatre anys —abans el normal era vuitanta i el 2030 serà vuitanta-quatre. Com que per al 2030 encara, ara l'esperança de vida deu ser menys, per tant, jo ja estic com qui diu al límit. Això no és així, l'esperança de vida no és la vida probable, la vida probable és el que en diuen la *vida mitjana*, l'edat a què la meitat de la gent arriba i l'altra meitat no, i per a una esperança de vida com la que tenen les dones actualment, de vuitanta-dos anys, la vida mitjana, segons les taules, és de gairebé vuitanta-vuit. I per als homes, amb l'esperança de vida actual, que és de setanta-set anys i escaig de mitjana, la vida mitjana és de vuitanta-dos. O sigui, que amb l'edat que tenim el 50 % de probabilitats d'arribar-hi està més per sobre que l'esperança de vida; a més a més, això és per als qui neixen avui, suposant que res no canviï, i per al conjunt de la població. Els que tenim una certa edat, ja hem superat una sèrie d'obstacles, per consegüent, qui neix avui es pot morir demà, a l'edat d'un dia, però nosaltres abans de l'edat que tenim ja no ens podem morir. Per tant, hem d'arribar més lluny que la mitjana, perquè ja hem arribat fins aquí. Ningú no té més probabilitats de ser centenari que aquell que té noranta anys i mig. Així, si la nena que neix avui té un 50 % de probabilitats d'arribar als vuitanta-vuit anys, i el nen als vuitanta-dos, nosaltres que ja tenim una sèrie d'èxits de supervivència darrere nostre, arribem més lluny. A més, molts tenim un raonable estat de salut, i això és una altra cosa a favor. I tercera, se suposa que tots tenim un excel·lent nivell educatiu, cosa que també ajuda.

Tenim el 50 % de probabilitats de superar els norantacinc anys, i més del 25 % de probabilitats de passar dels cent, i per tant, això comporta que no es facin hipòtesis gaire optimistes, i és que realment aquesta idea no l'acabem de computar, no sabem per a què serveix tota aquesta vida extraposaada en aquestes edats i amb quin pa es menja, i com que no ho sabem, preferim ser conservadors amb hipòtesis conservado-

res de mortalitat perquè ens hi movem millor. Si serveix per a alguna cosa —no vull fer diferències entre homes i dones perquè em semblaria odiós—, per al conjunt tenim més del 50 % de probabilitats de passar dels noranta-cinc, i segurament al voltant del 25 % de passar dels cent. Això, que ens ho podem aplicar a nosaltres, ho hem d'aplicar també a la població de Catalunya, perquè el que és important no és saber quin percentatge de persones té més de certa edat, perquè això depèn molt, sinó quin pes tenen les persones de més de vuitanta anys. Depèn de quantes n'hi ha, però també depèn de quantes n'hi ha de les altres; saber quin pes té la teva vida després dels vuitanta sobre la teva vida en conjunt, això sí que ens afecta a tots i ens afecta existencialment. Crec que aquesta és una de les grans qüestions que ens hem de plantejar en la població del segle XXI.

Per tant, els progressos que s'han fet en supervivència són tan importants que en pocs anys ha pujat quatre anys més en els homes i dos i escaig més en les dones. A Itàlia, segons el Listat, l'esperança de vida de les projeccions italianes ha passat de vuitanta-dos a vuitanta-vuit anys d'un dia per l'altre. I les Nacions Unides, a Nova York, no ho van fer, perquè el seu sistema informàtic no els admetia esperances de vida de més de vuitanta-dos anys; jo vaig protestar, i em van dir: «és que el nostre sistema no admet més de vuitanta-dos anys d'esperança de vida» —ara em sembla que ja l'han canviat i ja l'admeten, i les últimes projeccions que han fet fins a l'any 2030 fan unes esperances de fins a cent quatre anys. Per tant, estem davant d'una revolució gairebé teòrica, perquè quan jo estudiava ens deien que l'esperança de vida humana tenia un límit superior que eren els vuitanta anys i que d'aquí no es podia passar. Bé, les dones japoneses actualment ja passen dels vuitanta-cinc i els mateixos que van dir que no es podia passar dels vuitanta i que primer només havien fet taules model que arribaven fins als setanta-dos

com a límit, van viure prou temps per a canviar dels setantadous fins als vuitanta i després afegir dels vuitanta fins als vuitanta-cinc. Ara ja hi ha poblacions reals que estan més enllà dels vuitanta-cinc. Així, podem veure que en el món en lloc de produir-se el que pensàvem, que és que la majoria de països del món anirien convergint cap als mateixos nivells de mortalitat, s'està donant el contrari, els països que estan bé, estan cada vegada millor, i molts dels que estan malament estan cada vegada pitjor: tota la zona de l'Àfrica austral, amb la sida, etc., està perdent; per exemple, em sembla que Namíbia ha perdut deu anys d'esperança de vida en deu anys, Rússia en va perdre deu en deu anys, sobretot els homes, i ja no diguem els països en guerres; mentre que al Japó, que és capdavanter mundial des de fa molt de temps i ens porta uns quants anys d'esperança de vida amb diferència, malgrat que estan contaminats, concentrats, que fumen, etc., els japonesos ens porten tres anys o més d'avantatge, i continuen millorant; per consegüent, si els japonesos poden, nosaltres també.

Espanya, l'any passat, era el segon país del món en esperança de vida, després del Japó, passant per davant de Suècia i Suïssa, que són els nostres competidors habituals. Normalment som dels cinc primers, excepcionalment entre els deu primers. Com que Catalunya té gairebé un any més d'esperança de vida que Espanya, podem dir que, si ens comparem amb els estats de les Nacions Unides, que són els que figuren al rànquing, som segons per darrere del Japó. Si ens comparem amb regions, llavors no, perquè dins d'Espanya mateix n'hi ha que tenen més bona esperança de vida que nosaltres, com Castella i Lleó i l'Aragó. Per tant, la nostra esperança de vida és molt bona i va per a bé, i això té molta influència en el creixement de la població, però molt en particular —i aquest serà un gran problema— en la població de persones grans, perquè aquest és un tipus de progrés acumulatiu, i per tant, cada any de vida, cada persona que se salva

a qualsevol edat des dels zero anys té més probabilitats d'arribar a vella. Tots aquests progressos s'acumulen i, en termes de mortalitat i de supervivència, som en una fase molt diferent de la que s'havia donat fins fa uns vint-i-cinc o trenta anys, en què el que es donava era la democratització de la supervivència. Fa cent anys viure o morir era una loteria en què uns tenien més bitllets que els altres; la gent tenia deu fills, se'ls en morien cinc, i els que no morien de petits es morien als cinc anys, o bé agafaven una tuberculosi als trenta, i podies anar morint a totes les edats.

La millora de la supervivència va fer democratitzar la supervivència, de manera que sobreviure no era tant una loteria, si més no arribar fins als seixanta-cinc anys era un recorregut molt més homogeni, la majoria de gent anava pel mateix camí de supervivència i era a partir dels seixanta-cinc que uns començaven a tenir més sort que els altres. Ara, en aquesta fase que estem de la supervivència, ja queda poca cosa per democratitzar; en salut sí, però de supervivència ja no tant. Avui salvar vides de gent jove —que s'ha de fer perquè són les pèrdues més doloroses— és més difícil pel tipus de mortalitat que és. Avui el que s'està fent és salvar persones grans, fins al punt que el que és una persona gran ha canviat de sentit també ara. Abans una persona gran era a partir dels seixanta anys, i d'aquí a poc serà una persona de més de noranta. El concepte *gran* va canviant a mesura que no només hi ha la tercera generació, sinó que hi ha la tercera, la quarta i després vindrà la cinquena i la sisena, perquè una persona de seixanta-cinc anys, una de vuitanta-cinc, una de cent cinc i una de cent vint-i-cinc, que està documentada, són persones grans però extremadament diferents. Entre una de seixanta-cinc i una de cent vint-i-cinc hi ha seixanta anys de diferència. Així, ara aquesta millora de la supervivència està conquerint les grans edats, i aquestes grans edats són la terra ignota de l'existència humana, és un terreny en què difícil-

ment podem copiar el que feien els nostres pares, els nostres avis, o els nostres coneguts, perquè no hem conegut ningú que visqués a aquestes edats, no sabem què s'ha de fer, per això ens fa tanta por, i per això hi ha una gran contribució de les persones grans d'avui, concretament dels grans de vuitanta-cinc, que són colonitzadors de tota aquesta etapa nova, que són els que estan establint el mode. Ells no han vist persones de noranta-cinc anys i no les poden copiar, però nosaltres sí que les haurem vist. Per tant, estem en una etapa completament nova que ens desafia com a persones, però també com a societat. Saber quina utilitat donarem a tots aquests anys guanyats, saber si seguirem amb el discurs de la persona gran dependent, de la persona gran malalta —unes coses són veritat, però unes altres són discurs—, si seguirem amb això o si ens anirem adaptant a la nova realitat i, veient els recursos humans nous, una part important d'aquests són en aquests anys de vida guanyada, i aquí tenim un gran repte.

Respecte a la mortalitat i a les persones migrants cal dir que el gran creixement de la població catalana actual és degut no només a l'augment de l'esperança de vida —que també hi contribueix—, sinó —i sobretot— a la immigració estrangera. És a dir, la migració en aquest moment és tan important que no podem considerar res del que passa sense referir-nos a la immigració estrangera. És evident que la immigració tindrà un paper important en la fecunditat, primer per les persones que són, segon per l'edat que tenen, tercer —i això s'hauria d'estudiar millor—, per la fecunditat diferencial, que, al meu parer, no és tan gran com alguns pensen, però que encara no ho podem saber, perquè el que és segur és que la fecunditat de les dones estrangeres és molt més precoç que la de les dones espanyoles. O sigui, segur que en el grup de vint a vint-i-quatre anys la fecunditat de les dones estrangeres té un paper molt important, però en el grup de trenta a trenta-quatre no tant. El que no sabem és si

les dones estrangeres de vint a vint-i-quatre anys que ara estan tenint criatures, quan en tinguin trenta seguiran tenint criatures o ja les hauran tingut. Algunes vénen de països com Colòmbia, per exemple, on la pauta és l'esterilització: tenen les criatures fins als vint-i-cinc i s'esterilitzen després. Seguint aquest model, ens podríem trobar que hem rejuenit l'edat de la maternitat, però no tant; si continuen tenint criatures després, faran una contribució neta a l'augment.

L'altre misteri és què passarà amb la fecunditat, saber què faran els del *baby boom*, la gent nascuda entre el 1962 i el 1978, que són les generacions més nombroses de la nostra història. Aquests són els que tenen la clau de com creixerà la població ara. Els del 1962 ja no cal, ja que ara tenen quaranta-tres anys, els del 1978 només en tenen vint-i-set; de tota manera la novetat és que ara hi ha gent de quaranta-tres anys que està tenint criatures, no gaires, però comparat amb el que era fa deu anys sí que n'hi ha. Encara n'hi ha més que adopten criatures mitjançant les adopcions internacionals —les nacionals és un canvi de mans, però les adopcions internacionals és una aportació neta de criatures—; no és que sigui una xifra extraordinària, però representen al voltant de l'1% dels naixements. Ara, si es veu en quins grups d'edats es concentren, mostraria que hi ha una demanda de criatures a unes edats en què abans la història familiar ja estava feta. Per tant, què faran aquests nascuts fins al 1978, que van endarrerits en la formació de família, però que encara hi són a temps? Recuperaran una mica, gens, molt? Seguiran tenint criatures fins als quaranta-cinc, o s'aturaran als trenta-vuit? Del que facin aquests dependrà molt què passarà amb els naixements els anys que vénen.

Quant a la mortalitat, com hi influiran els estrangers? En un primer moment pot semblar que influeixen negativament per moltes raons comunes a totes les onades immigratòries, és a dir, les persones migrants en primer lloc vénen d'uns

països més pobres, fet que és negatiu; poden tenir seqüeles de les condicions sanitàries o socials en què han viscut als països d'origen, i sobretot poden sofrir negativament, patir les conseqüències de la situació en què viuen aquí, si viuen amuntegats, etc. O sigui, viure en condicions inferiors a les de la majoria dels habitants, pot fer que tinguin una mortalitat diferent. En aquest sentit cal tenir en compte que els metges es queixen en particular que els arriben les dones per a tenir les criatures sense haver passat cap examen prenatal, i que aleshores una sèrie de malalties que eren detectades durant l'embaràs i contra les quals es podia estar preparat, se les troben en el moment del part, sense preparació. Un efecte encara més dramàtic, per exemple, és aquest seguit d'abandonaments de nadons que hem vist aquests últims dies, sempre de mares estrangeres, que segurament ignoren que hi ha altres solucions, fins i tot si no es poden fer càrrec de la criatura. Alguns d'aquests casos han provocat la mort de la criatura. També hi ha persones d'aquí, però la majoria són mares estrangeres. En aquest sentit els immigrants, en un primer temps, segur que per la seva situació social, pel fet de ser mà d'obra precària, pel tipus de feina que fan, tenen més accidents laborals, o sigui que segur que tenen més mortalitat que els nacionals. D'altra banda, els immigrants sempre han estat i continuen sent una mostra selecta del seu país d'origen, des del punt de vista de l'empenta, de la salut. Les persones amb més mal estat de salut no migren, per consegüent, una població d'origen immigratori té durant diverses generacions un plus que es nota; per exemple, en algunes poblacions migrants de primera i segona generació de Catalunya, amb un gran component migratori, que quan es veu l'extracció social, les condicions generals, no s'entén per què tenen una esperança de vida comparable a la de la ciutat de Barcelona, la tenen precisament —des del meu parer— pel seu origen migratori recent i la gran selecció que això representa.

Pel fet de migrar, els migrants tenen més empena i més salut, i això és bo per a dues coses: una per a sobreviure i l'altra per a casar-se. Les mateixes virtuts que porten a emigrar fan que tinguin més probabilitat de casar-se i, per tant, també construeixen més famílies, etc. Així doncs, crec que els efectes de l'emigració sobre la salut potser a curt termini poden ser negatives, però molt ràpidament s'han de compensar i no han d'enterbolir necessàriament les excel·lents perspectives que tenim.

L'última qüestió és el saldo migratori. Ha canviat una mica el saldo migratori amb Espanya, de 2.410.000 persones; no sé en què es basen, perquè quan es veu com han anat les coses, no hi ha hagut una diferència notable; entre Espanya i Catalunya, les entrades i sortides van variant, però en paral·lel, quan hi ha vint mil entrades hi ha vint mil sortides, i quan hi ha quaranta mil entrades hi ha quaranta mil sortides; en tot cas deu mil persones de saldo migratori no és gran cosa; en canvi, el saldo migratori de l'estranger, de mitjana anual, ha passat de vint-i-un mil a quaranta-dos mil. Hem posat quaranta-dos mil quan les xifres que tenim actualment ja són bastant més importants. Per tant, l'element fonamental que fa que la població passi de sis milions i mig a vuit milions i mig, és, sobretot, la immigració estrangera. L'INE, en el cas d'Espanya, comptabilitza fins a cent cinquanta mil o cent vuitanta mil migrants estrangers l'any, o potser més. En tot cas, podríem discutir —per mi és l'element més difícil de preveure—, què passarà amb la immigració i amb la immigració estrangera al segle XXI, fins i tot a la primera meitat del segle XXI. Hi ha elements de tota mena, el que sí que puc dir amb tota seguretat és que, així com a les projeccions —tant les de l'IDESCAT com les de l'INE—, la tendència és una cosa continuada, sense alts ni baixos, la immigració estrangera i la immigració en general tindrà alts i baixos, perquè depèn molt directament de la situació econòmica, i la

situació econòmica té alts i baixos. Quants alts i baixos hi haurà a la situació econòmica? Ni els economistes ho saben. Mirant cap al passat es pot veure que els anys de la dècada del 1880-1889 —d'aquests gairebé ningú no se'n recorda— van ser uns anys de *boom* i els de la dècada del 1890-1900, uns anys de crisi, que els dels vint van ser de *boom* i els dels trenta van ser de crisi, que els dels seixanta van ser de *boom* i durant els setanta va començar la crisi, que els 2000 són de *boom*. Van de quaranta anys en quaranta anys. Per mi aquest moviment actual de migració durarà encara bastants anys, uns deu, d'aquí al 2015 podem continuar comptant que tindrem una immigració estrangera considerable. Depèn de com estigui l'aspecte econòmic, ara, si és així, si els anys 2000 són bons, els 2040 ho tornarien a ser, i per tant crec que la immigració estrangera, com sempre ha fet la immigració, farà alts i baixos. A favor que els alts siguin alts i els baixos no siguin tan baixos, la immigració anterior, que era espanyola, en venir aquí no adquiria drets, tenia una millor situació o no la tenia, però tenia un carnet d'identitat; la immigració estrangera, pel fet de ser aquí, té uns drets, es guanya durament uns drets de permanència que, si se'n va, perd, per tant, un cop que els han guanyat segurament és més difícil marxar. Segona, el diferencial de desenvolupament, de salaris, dels llocs d'origen dels migrants espanyols i de Catalunya, ha tendit a convergir, mentre que està per veure que aquest mateix diferencial es redueixi als països d'origen del migrants, o en la majoria d'aquests.

D'altra banda, cal pensar que una part dels migrants tenen nacionalitat espanyola, hi ha hagut una reforma d'adquisició de nacionalitat espanyola, fa un parell d'anys —crec—, per la qual es pot recuperar la nacionalitat espanyola, és a dir, aquells que hi han tingut dret i no n'han fet ús —si tens un avi espanyol—, que segons els càlculs que es van fer podria donar dret a la nacionalitat a una xifra d'entre sis-

centes mil i un milió vuit-centes mil persones, la majoria a l'Amèrica Llatina, que abans no tenien dret a adquirir la nacionalitat, i ara hi tenen dret, sense que se'ls el pugui negar. D'aquest nombre màxim d'un milió vuit-centes mil persones, i després els seus descendents, no tots es presentaran a les portes del país, però molts es trauran el passaport i el tindran a la tauleta de nit com a assegurança de vida. A més, no sols el tindran sinó que podran transmetre la nacionalitat als seus descendents. Així doncs, l'estoc d'espanyols a l'estranger que podran tornar quan vulguin, la majoria viuran en països que previsiblement estaran pitjor que aquí, no desapareixerà. De vegades diuen que encara queden un milió vuit-cents mil espanyols a l'estranger. Aquest *encara* fa que tothom s'imagini que van marxar i encara no han tornat, però la major part d'aquests un milió vuit-cents mil no ha estat aquí, són fills, són descendents, i cada vegada en seran més. Per tant, hi haurà una diàspora d'espanyols a l'estranger, que sempre serà un estoc de possibles migrants de retorn i als quals no es pot posar barreres. Després hi haurà l'arrossegament de l'onada actual, per reagrupació familiar, per l'arrelament. La diferència que hi haurà en totes aquestes regularitzacions per arrelament que es faran ara és que en el moment en què la gent tingui papers podrà començar a portar família, per tant, només l'arrossegament dels moviments que s'han donat fins ara ja garanteixen que tinguem uns quants anys de més migració en el futur. Crec que la immigració és un fenomen amb què comptarem, i potser el gran repte que se'ns presentarà, però ja avançat el segle XXI, serà quan no quedin migrants per a tothom, és a dir, quan els països que són països de migració ja no tinguin estocs de migrants exportables. Es pot veure la migració internacional de manera simplificada, com un moviment d'èxode rural a escala mundial, en què hi ha totes unes reserves de població vivint en economies tradicionals, o que fa poc que han passat

de l'economia tradicional a unes ciutats on no han acabat d'arrelar, i aquests van cap a aquests països. Però de la mateixa manera que el moviment d'èxode rural es va acabar, a escala mundial, durant el segle XXI, aquest moviment s'anirà acabant i s'acabarà, i el dia que no quedin migrants, a mesura que els possibles estocs de migrants baixin i el conjunt de països que volen importar migrants augmenti, les condicions de negociació entre països receptors i països emissors anirà canviat. El problema el tindrem el dia que no hi hagi immigrants a qui recórrer, però crec que és un fet que tindrà lloc a partir del 2030, no es donarà ara, sinó en el període de recessió que inevitablement vindrà després; potser en la següent onada alcista, que jo calculo cap al 2040, sí que no hi haurà prou migrants per a tothom. Llavors, si realment les meves previsions que viurem tants anys es compleixen, alguns encara viurem i podrem parlar d'aquest tema: l'escassetat de migrants al món del 2043, quan jo faré cent anys.

DEBAT

MODERADOR (SALVADOR GINER): Si teniu comentaris, preguntes per fer, si us plau.

EDUARD ARRUGA: Doctora Cabré, tinc la impressió que les previsions demogràfiques semblen una mica com el que li passa al Barça de futbol, és a dir, quan les coses van malament el futur el veiem negre, no farem res, això és un desastre, etc., i sis anys després, perquè la cosa va una mica millor, perquè resulta que hem guanyat alguns partits, ara ja guanyarem tots els títols els propers deu anys. Vostè també ha fet referència a la importància dels aspectes econòmics sobre l'evolució demogràfica, i sento dir-li que en aquest sentit tenim la impressió que les previsions econòmiques per als propers anys, potser començant ja el 2005, no són tan optimistes com per pensar que l'economia catalana generarà tants llocs de treball nous i tantes possibilitats d'atraure gent, des del punt de vist econòmic, no des del punt de vista demogràfic, com diu vostè, de reagrupament familiar, etc. Segurament, durant els anys 2005-2009, no podrem tenir un creixement econòmic que creï molts llocs de treball nous i generi, doncs, atracció per als estrangers, per als de fora de Catalunya, vaja, siguin de la resta d'Espanya o siguin de fora..., en tot cas de fora de Catalunya. Així doncs, pensi que si d'aquí a cinc anys ens tornem a veure segurament les seves previsions no siguin tan optimistes, perquè ens adonarem que la previsió econòmica, o la realitat econòmica, haurà fet que aquestes previsions d'immigració, que segurament continuaran, siguin un element addicional de creixement de la població, i dels set potser arribarem als set i mig o als vuit, però, segons com, un pensaria, veient la corba, que arribarem a deu milions de persones l'any 2020 o el 2025. Crec que hem de ser més pessimistes; la citaria perquè ens veiem d'aquí a cinc anys per a

veure si realment podem tornar a ser una mica, no diré pessimistes com érem fa deu anys, però sí més realistes, perquè penso que ens hem deixat anar, com he dit, com passa amb el Barça, massa amunt.

ANNA CABRÉ: Depèn de què diem de l'economia catalana, o sigui, si parlem del sector exportador, o si parlem d'un altre sector. Un dels motors de l'economia, que és la construcció, l'habitatge, de moment sembla que es desaccelera, però després diuen que no, que no s'atura. Això hi és, ho han afavorit els tipus d'interès, però també té una demanda real creada per les noves famílies, per la gent del *baby boom* que finalment s'ha decidit i per la mateixa immigració. Hem de pensar que passarà quan ara regularitzin no sé quanta gent, quan obligaran, per a regularitzar-los, a fer contractes i alguns contractes seran per a un mínim d'un any, d'altres seran per a més; què passarà quan la gent proveïda de contracte vulgui comprar pisos? Aquesta és l'altra qüestió, els estrangers també compren. Un creixement de la població com aquest va passar en els anys seixanta, crea demanda, i d'alguna forma frena la desacceleració de l'economia per altres raons. D'altra banda, els estrangers treballen en molts sectors que són relativament independents de la conjuntura, per exemple la qüestió de la cura de les persones grans, i això no és previsible que canviï; ja quasi es podria considerar més que com una producció com un consum. És un consum de serveis, moltes persones treballen en aquests serveis personals que jo crec que tenen una gran inèrcia. D'altra banda, la incorporació dels estrangers, sobretot la de les estrangeres, ha alliberat molta força de treball de les noies joves. Jo sempre dic que finalment les estrangeres tenen cura dels pares de les unes, i aquestes tenen cura dels fills de les altres a les escoles, és a dir, cada vegada hi ha més criatures de les estrangeres que són a les escoles, tenen mestres d'aquí, i elles tenen uns

pares que són assistits per la mare de l'altre. Les que volen fer de mestres, que a més és una feina fixa, amb un contracte, sí que es poden hipotecar, perquè tenen un contracte fix; la cuidadora, com que no té un contracte fix o no té contracte, no es pot hipotecar, però quan faci un temps que sigui aquí també s'hipotecarà. I llavors, és clar, el problema és aquesta espiral de la construcció, però aquest és un altre tema molt econòmic. Què passa si pugen les taxes d'interès de cop? No vull ni pensar-ho, no vull ni pensar la vulnerabilitat que tenim davant d'una pujada important de les taxes d'interès i la crisi que podria haver-hi en la construcció, i qui diu això diu el moblament i la resta. Per aquestes raons, crec que no pujaran les taxes d'interès.

MÀRIUS FOZ: Sóc el president de la Secció de Ciències Biològiques. Jo també vull felicitar molt efusivament la conferenciant, la doctora Cabré, perquè és tan interessant i tan provocativa. Jo sóc metge i no vull entrar en el tema de la salut i de l'estat de salut a partir d'aquestes edats, perquè és massa complex, però sí que voldria fer un comentari sobre les previsions; a mi m'han sorprès molt. Tots estàvem realment encara instal·lats amb el tema dels sis milions, jo em pensava que l'havíem superat una mica, però també em sorprenien les notícies que ara ja estàvem a quasi set milions, com va dir fa poc el president de la Generalitat. He vist, doncs, que en el termini de tres anys, les previsions, les dades actuals i les del futur, la previsió del 2020, del 2025, han canviat de forma molt radical i molt sorprenentment. No ho he acabat d'entendre, i evidentment és culpa meva, no de la conferenciant, perquè, encara que s'hagi incrementat la natalitat, estem encara al voltant d'1,3-1,36 naixements per dona, i això ni de lluny compensa la mortalitat, evidentment, pel que jo entenc, per tant, aquests increments han de sorgir de la immigració. Aleshores la pregunta que em faig és: com s'ha calculat?, perquè

hi ha immigració que es pot comptabilitzar més a través de la Seguretat Social i de les persones que tenen regularitzada la situació, però després hi ha molts immigrants que són els que ens trobem moltes vegades pel carrer i tots els que són *il·legals*. Jo pregunto: com s'ha calculat això?, és a dir, aquest increment, almenys actual, jo crec que és pel flux immigratori, suposo, però com s'ha calculat aquest increment de sobte? A través de les persones que han regularitzat la situació, o amb una previsió de quina és la immigració actual, a través de dades indirectes? Aquesta és la pregunta.

ANNA CABRÉ: No, són dades del padró, o sigui són persones que s'han empadronat; ara et pots empadronar encara que no estiguis en situació regular. Això és el que explica la diferència: el que està passant és que els ajuntaments, i en particular l'Ajuntament de Barcelona, no estan apuntant com a immigrants els immigrants estrangers, sinó que els estan apuntant com a omissió anterior, o sigui si no acaba d'arribar al país fa quinze dies, diu: «vostè hi era, va arribar l'any passat», omissió anterior. Així, per donar un exemple, l'Ajuntament de Barcelona l'any 2003 va comptabilitzar 643 immigrants que venien de l'estranger i 49.390 altes per omissió de població estrangera, quasi cinquanta mil, o sigui, cinquanta mil altes per omissió anterior de població estrangera, i 640 immigrants. Ara, de totes formes tots sumen al padró. Per tant, no hi ha cap estimació de quants n'hi podria haver, sinó que són els que s'han anat a empadronar. Ni hi són tots els que hi ha, ni hi ha tots els qui són, perquè n'hi ha alguns que no estan empadronats, encara que la majoria sí que s'empadronen amb vista a una possible regularització; això és el que dona constància que estaves al país. Fins i tot sembla que n'hi ha alguns que empadronen gent que no hi és, però ja preventivament. O n'hi ha que s'empadronen dos cops, o a dues províncies, perquè com que sembla que uns governs civils són

més simpàtics que uns altres, per si de cas... Però també n'hi ha molts que no són enlloc, per tant no podem saber quina certesa té la dada, no hi ha estimacions, són els que estan empadronats. Ara, per a donar-vos una idea, si tenim en compte el creixement total de Catalunya, que inclou el creixement migratori, és a dir, els que els ajuntaments reconeixen com a immigrants, això dóna per a l'any 2003, 73.500 persones, i el mateix any nosaltres tenim l'increment del padró, que són 109.000; per tant vol dir que hi ha trenta mil persones i escaig més que les que es poden justificar. Però l'any anterior encara és més sorprenent, perquè n'hi havia 73.000 de justificades, amb naixements, defuncions, etc., i vam créixer 198.000, quasi tres vegades més, o dues vegades i mitja més. Així doncs, el creixement és la immigració estrangera que s'empadrona; amb el marge que hi pugui haver que n'hi hagi de repetits...

Deixeu-me dir una altra cosa que m'he deixat a la resposta d'abans, que deia si l'any 2020 seríem deu milions; no, jo, personalment agafaria com a sostre de l'onada actual uns set milions i mig, vuit milions; arribarà a un nivell màxim d'aquest ordre, això sí, molt a ull. I després segurament s'estacionarà i si torna a créixer en el futur ja ho veurem; crec que ens podem enfilar sempre sobre la tendència.

125

N. n.: Buenas tardes, yo quisiera tocar el tema de cambios rápidos en la forma de producción tanto de mercancías como de servicios. Debido a la automatización, esta tendencia de necesitar personas extranjeras para cubrir puestos de trabajo que las personas nativas ya no desean hacer, puede tener una inflexión, debido a que si el paro aumenta —yo creo que los políticos están engañando a la población manteniendo la idea de que se van a crear puestos de trabajo, cuando en realidad por cada x millones de euros invertidos el número de puestos de trabajo cada vez es menor, debido a que se automatiza

más todos los procesos, y esto es algo necesario para competir en el mundo, ya que si otro país automatiza y yo no automatizo no puedo competir en precios en el mercado mundial—, si el paro aumenta, decía, va a tener la consecuencia de que muchas personas autóctonas van a aceptar progresivamente trabajos que en los momentos de más empleo no aceptaban, y que esto tendría una influencia en la menor demanda de población extranjera.

ANNA CABRÉ: Jo diria que en aquesta època no passarà això, per una raó, perquè les generacions que ara tenen divuit anys són unes generacions molt reduïdes, per tant, aquesta situació de competència que hi havia durant els anys vuitanta d'unes generacions molt plenes i que darrere en venia una altra encara més plena, això no es dona ara. D'altra banda, alguns dels sectors econòmics que més persones ocupen a Espanya i a Catalunya, la construcció, el turisme i els serveis, tenen un component que és bastant incompreensible; tenen uns augments de productivitat baixos i per tant jo no ho veig tan segur... A més, les projeccions d'activitats és una cosa delicada. De totes formes estic d'acord amb vostè que l'essencial és saber, no sols quin tipus d'economia tindrem, sinó quin poder tindrem en el mercat internacional, què pintarà l'economia catalana, i d'això dependrà tot. Però persones amb bona reputació i que la segueixen tenint, per cert, entre altres motius perquè han estat capaces de fer el *mea culpa*, van predir al final dels noranta que l'any, no sé si era el 2001 o el 2002, la Seguretat Social faria fallida, i lluny de fer fallida la Seguretat Social, que havia tingut entre dotze milions i tretze milions d'afiliats durant quasi vint anys, ha passat de menys dels tretze milions als disset milions i mig. Per tant, és clar, potser sí que això pot canviar, igual que si augmenta la taxa d'interès ja veurem què passa, però si hi ha una recessió internacional —i algun dia n'hi haurà, ho he predit—, fins i

tot ara dic: arribarem fins als set milions i mig o vuit milions, però com que després canviarà la situació econòmica, qui s'hi tornarà a aturar? Així doncs, jo ja hi compto que vindrà un catacrac en algun moment, però no el veig per ara, no el veig aquest any, ni l'any que ve, ni d'aquí a cinc anys exactament; d'aquí a deu anys?, doncs potser sí. En aquest sentit el fet que les generacions que arriben a l'edat de treballar siguin tan petites atenua el xoc; si en aquest moment hi hagués molta demanda de població autòctona, no trobarien població jove. Però el risc hi és i estic d'acord que el principal és la qüestió econòmica.

JAUME BERTRANPETIT: M'ha sobtat molt la manera com has tractat les dades de supervivència, d'esperança de vida, i sobretot veure amb quins supòsits; ens has donat molts supòsits, econòmics en el cas de la immigració, però no ens has donat cap supòsit en les previsions que has fet d'aquest estil, perquè fins i tot hi ha hagut algun moment que semblava que ens canviéssis l'agregada màxima de la vida, que sembla que hem de considerar molt inamovible per factors biològics molt intrínsecs. Però potser dins de les teves projeccions estàs pensant també en modificacions, potser sanitàries, potser fins i tot biotecnològiques, que tindran unes implicacions que estan, potser, molt molt enllà, que fins i tot poden ser totalment impredecibles ara. El punt seria: les projeccions que has fet, tenen alguna base concreta?

ANNA CABRÉ: Sí. Les projeccions de mortalitat no són meves, són de l'IDESCAT, jo només ho constato. Quan he dit que si viureu cinquanta anys o viureu cent anys, em feia servir a mi de conill d'índies, el que passa és que llavors he de dir la meva edat...

JAUME BERTRANPETT: Ja l'has dita abans.

ANNA CABRÉ: Ja l'he dita abans, bé, doncs ja que l'he dita... Llavors sempre dic això: una dona de la meua edat, amb la taula de mortalitat de Catalunya d'avui té un 50 % de probabilitats d'arribar prop dels noranta-un; després m'he afegit, per nivell educatiu, per estat de salut actual, sense malalties greus, un any i mig, i després com que d'aquí que arribi als noranta-cinc, que calculo millorant... Vaig veure una vegada un ordinador als Estats Units que t'ho calculava, li posaves dades i ho feia així, i per nivell educatiu superior t'hi afegien un any i mig. Vaig fer aquest càlcul més o menys, un any i mig per nivell educatiu superior, i la meua salut com que seria una cosa opinable em vaig posar un any i escaig més, amb això arribava als noranta-cinc, o als noranta-quatre i escaig. Llavors ja depèn de quant m'hi afegia per millores esperables, i aquí és on es pot fer de més i de menys. De totes formes, fixeuvos en una cosa tan grossa com el que ha passat aquest any amb els accidents de circulació, el 25 %, o sigui la xifra més baixa des del 1981 amb una població molt més important, i sense que s'hagin pres tampoc unes mesures espectaculars, perquè la veritat és que, a part d'uns quants tests d'alcohol, tampoc no s'ha vist una cosa de l'altre món. Llavors, quan tu penses tots els elements... Bé, ja no parlo de la teràpia gènica, de totes aquestes coses de les cèl·lules mare, però ara imagina que es trobés una cosa eficaç contra la diabetis, què representa això? Com més gran ets, més a prop ets dels cent anys; però, en canvi, menys et pots beneficiar dels progressos futurs. El que és més jove té més exposició al risc, però en canvi pot anar acumulant més progressos futurs; no tinc elements per a dir que una cosa compensa l'altra, però són dos elements en sentit contrari. Per tant no crec que m'equivoqui de gaire, a més he dit, i de fet podria dir en el cas de les dones, que el 50 % de probabilitats arriba als noranta-

vuit, no als noranta-cinc, i que passaran dels cent més del 25% també n'estic segura. És el problema que et trobes quan tractes del futur, quan descomptes els progressos futurs. Les cèl·lules mare, què donaran de si? No ho sabem.

JOSEP OLIVER: Sóc economista. A mi, que m'ha agradat molt la seva exposició, potser el que m'agradaria és veure una miqueta com evolucionarà la piràmide de població.

ANNA CABRÉ: Aquí tinc la del 2001, l'actual és del 2005. Heu de pensar que el 2001 els naixements eren dos mil menys que ara [2005], o sigui que si tinguéssim la piràmide de població de l'1 de gener del 2005 realment la recuperació es veuria. Si estem, com jo calculo, a uns setanta-cinc mil o setanta-sis mil naixements —heu de pensar que en aquesta punta eren cent dotze mil, per tant, no tornarem a estar aquí—, ja és notable. Ara, com evolucionarà? Quan això creixi, creixerà pertot arreu, creixerà per baix perquè hi ha més natalitat, per tant ja s'està veient que caldran més escoles...; ara, per exemple, una de les carreres més demanades és l'educació infantil, perquè calen nous mestres. Així doncs, hi haurà més criatures, hi haurà moltes més persones grans, però també, si segueixen venint immigrants, hi haurà més gent adulta. O sigui que, en principi, hi haurà més gent de totes les edats. No de totes les edats de forma uniforme. Per exemple, els joves, els adolescents, són els que migren menys. Ja hi som ara: quan les generacions buides del final dels vuitanta i principi dels noranta arribin a l'edat del permís de conduir, per exemple, els que entren ara a la universitat, pot ser que n'hi hagi pocs, ja n'hi ha pocs, i aquestes edats encara no són tan compensades pels migrants, que normalment tenen més aviat de vint anys cap amunt. Però, és clar, com que els migrants arriben..., heu de pensar que els migrants estan arribant a compensar també aquestes edats. En conjunt jo diria que hem de

preveure que hi haurà més gent de totes les edats i per a tota mena de coses, el que potser sí que no resoldrem és aquest *boom* tan increïble de gent nascuda entre el 1962 i el 1978, és únic i irrepetible, i aquests condicionaran mentre visquin les edats per les quals passin; quan eren criatures, es van haver de fer barracots per fer les escoles, quan havien d'entrar a la universitat, van introduir la selectivitat, noves facultats, nous estudis, etc.; ara hipoteques, Ikea, construcció, etc.; i el dia que es jubilin seran les pensions.

EMILI GASCH: Hi ha una variable que no has tractat que em preocupa, que és l'emigració dels catalans. Abans no emigràvem, ara tenim molta gent que va a estudiar a fora, que s'hi queda, alguns tornen, bastants, però molts s'hi queden, i com has dit abans els que marxen són els més vius i els més sans; que marxin els més sans no sé si ens afectarà, potser també, però els més vius potser sí que ho notarem més.

ANNA CABRÉ: A Catalunya, al segle XIX, hi havia tots els que anaven cap a Amèrica, que no eren precisament els més pobres, i mentre que hi havia catalans que marxaven a Amèrica hi havia aragonesos, valencians i fins i tot italians que entraven a Catalunya. O sigui, fins i tot en els moments en què està més documentada la migració de catalans, hi havia saldo migratori positiu, però no eren els mateixos els qui sortien que els qui entraven. Jo crec que, a més, a Catalunya no ho han estat mai, els mateixos, els qui entren i els qui surten. En aquest sentit i el més important, des del punt de vista numèric, no són tant els catalans —anava a dir de soca-rel, si això vol dir alguna cosa— que surten, com els anteriors migrants que retornen, que tampoc són tants com havíem pensat en algun moment. El que és segur és que de tots els equatorians que ara vénen algun tornarà a l'Equador, o sigui que tot moviment migratori important com aquest té un con-

tramoviment, una part en el mateix moment en què es dóna, en aquest cas més petita perquè, com que no poden circular, un cop que entren no surten, però en el futur hi haurà retorn d'aquests migrants. Llavors, tant per als qui ja hi eren com per als qui vénen, la qüestió és: Catalunya tindrà una cultura en què sàpiga mantenir les relacions amb la gent vinculada amb Catalunya que està fora de Catalunya? Catalunya no té diàspora, hi ha altres cultures que tenen diàspora, Catalunya és una cosa que es consumeix dins d'unes fronteres, tot el que cau dins de Catalunya és català o..., tot el que surt de Catalunya deixa de ser-ho, els fills dels catalans que viuen a Madrid no són catalans, els fills dels bascos a Veneçuela fins i tot estan en un cens, però els fills de catalans són fills de catalans però no són catalans. Aquí tenim una gran relació amb Andalusia, perquè tenim molts andalusos, però no tenim ni relacions econòmiques privilegiades, ni res d'especial. Llavors jo crec que, en un context de globalització, el fet que hi hagi catalans que surtin hauria de ser una riquesa; el fet que tinguem equatorians que vinguin i després se'n tornin, hauria de ser una riquesa; el fet que hi hagi andalusos que han estat aquí i tornen a Andalusia, hauria de ser una riquesa i potser ho és, potser Catalunya està més ben vista a Andalusia que en altres llocs perquè hi ha més andalusos de retorn; no ho sé, s'hauria de veure. Tota una sèrie de coses que si sabéssim d'aquestes anades i vingudes fer-ne una riquesa seria bo, si no, pot ser una pèrdua. O sigui que això és un repte.

131

EMILI GASCH: M'agradaria dir una cosa: tenim diàspora de baixa intensitat, però en tenim. Has parlat del retorn dels immigrants, hi ha l'Àngels Pasqual aquí. Tu que ets experta en el retorn d'immigrants...

ÀNGELS PASQUAL: M'ha agradat molt això últim que ha dit l'Anna, perquè aquest matí mateix he tingut una llarga

xerrada sobre la migració amb una persona; jo li parlava de la importància de garantir uns fluxos d'anada i vinguda; d'una banda, que no donessin estades resistents, en el sentit de gent que voldria marxar i no pot, perquè sap que li ha costat molt venir aquí i que un cop ha vingut, si se'n torna a anar potser no podrà tornar a entrar. Convindria que aquesta gent pogués provar d'anar-se'n, que una altra gent vingues, que la gent estigués en el lloc en què d'alguna manera tria estar, i que això fos una cosa que, a la vegada, servís també per a Catalunya i per als països amb els quals es fan aquestes xarxes. Però això que cadascú mira per les seves coses i vol tancar-les, jo crec que en el món en què som, amb tots els intercanvis que hi ha, això no porta enlloc. I, d'altra banda, penso que Catalunya sempre ha mirat la integració comptant que la gent que venia es quedaria aquí, i jo crec que hauríem de tenir en compte que hi ha gent que vol passar per aquí, però que no s'hi vol quedar; evidentment dependrà de les circumstàncies que se li ofereixin, però hauríem de tenir-ho en compte. Llavors potser ens podríem plantejar com els tractem, els que s'hi vulguin quedar, o si no els agrada, doncs que puguin agafar la porta i anar-se'n, però cal tenir en compte que hi ha gent que ve aquí i no ve per a quedar-s'hi. Ve, doncs, per a estar-s'hi, però mentre hi és ha de tenir serveis, ha de tenir un bon tracte, i haurem de canviar el xip de la idea de la integració: la gent que ve, com la tractarem?, com s'integraran?, i potser no es volen integrar, i aquests no cal que els integrem, vull dir que els deixem fluir d'alguna manera. Quant al retorn, pel que em preguntaves, jo crec evidentment que té raó l'Anna Cabré, que tot flux genera un contraflux i això és molt evident.

ANNA CABRÉ: Però en resposta al que ha dit en Gasch, és clar que si els catalans que marxen ara tornessin com a *indianos* i creessin els seus instituts de recerca, ara no els esmentaríem,

i tot això, seria fabulós, oi? Que se'n vagin deu o vint anys i tornin com a *patums* i aquí criïn altres savis i tot, molt bé; ara és clar, alguns van tornar com a *indianos*, i altres són a Miami, on es guanyen molt bé la vida; Miami n'està farcit de descendents de catalans que no van tornar a fer d'*indianos* aquí, sinó que han seguit un recorregut diferent, i tots tenen cognoms catalans. Això és el que hi ha dins de cada moviment, hi ha trajectòries diferents. Cal veure que aquests moviments són de persones.

**EL TERRITORI:
DINÀMIQUES I POLÍTIQUES,**

A CÀRREC

D'ORIOLO NELLO,

SECRETARI DE PLANIFICACIÓ TERRITORIAL

DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA,

16 DE FEBRER DE 2005

Abans de res, em permeto un moment de recordança i de reconeixement per a Josep Laporte, president de l'Institut, el traspass del qual es va produir precisament el dia abans de la data en què la meva conferència havia estat inicialment anunciada.

Com és sabut, el terratrèmol de Lisboa, l'any 1755, va comportar un impacte notabilíssim sobre la consciència europea de l'època. En van seguir anys i anys de debats filosòfics, teològics, científics, sobre la seva importància i sobre el seu significat. Un dels qui hi van prendre part, i de manera molt significada, és Voltaire, que anys després va incloure un dels episodis més transcendents del seu *Càndid* en aquesta circumstància. Abans però, a cop calent, Voltaire ja havia deixat escrit un poema, *Sur le désastre de Lisbonne*, on trobem aquests versos:

Lisbonne est abîmée, et l'on danse à Paris.
Tranquilles spectateurs, intrépides esprits,
de vos frères mourants contemplant le naufrage
vous recherchez en paix la cause des orages.¹

D'orages, en el territori de Catalunya, n'hem conegut molts els darrers anys i molt importants. Per això, quan em van proposar de fer aquest article, de seguida vaig pensar que, en tractar de les dinàmiques territorials, m'agradaria fer-ho des de la perspectiva dels conflictes; és a dir, entrant en l'anàlisi de les dinàmiques a partir d'allò que són avui algunes de les seves conseqüències socials més evidents, i algunes de les seves expressions més evidents, com són els conflictes territorials. I ho volia fer per dues raons: en primer lloc, una de personal, perquè no voldria que semblés, davant

1. Lisboa ha estat destruïda i a París es dansa. / Tranquils espectadors, esperits intrèpids, / dels vostres germans contempleu els naufragis / i investigueu en pau la causa dels orages.

uns fets com els que durant les darreres setmanes ens han afectat a tots, que, ni com a acadèmic ni, encara que transitòriament, com a responsable polític, fugim d'estudi i no volem entrar a parlar-ne. Hi ha una segona raó, de caire més institucional, que és voler correspondre, tan modestament com vulgueu, a la tradició de l'IEC en lloc de fer com els espectadors volterians que es miren de lluny les desgràcies dels altres per a concloure amb un «mira que interessant». He volgut ser present en totes les travessies, algunes venturoses, altres que han acabat en naufragi, per aportar des de la ciència, des de l'anàlisi, indicacions i propostes.

Tractaré, doncs, del territori de Catalunya, dels conflictes que hi tenen lloc i de les polítiques que al meu entendre són necessàries per a fer-hi front.

A Catalunya, en els darrers anys, territori i conflicte han arribat a ser gairebé sinònims. Si hom pren les pàgines d'un diari i les va passant, sovint va trobant associades aquestes dues connotacions. L'ús i la gestió del territori esdevenen avui cada vegada més conflictius. Es tracta de conflictes d'abast molt variat: n'hi ha de grans, de menuts, d'episòdics, de perllongats, d'aïllats, d'extensos, etc., però quan els mires en conjunt, sovint et fa la impressió com si el territori de Catalunya fos com un mar en tempesta, que els vents contraris el baten per tot arreu. Aquests conflictes tenen un element en comú: quin ús i quina gestió fem del territori. L'estudi d'aquests fenòmens, més enllà del memorialisme o de la crònica periodística, és encara en un estat més aviat incipient. La veritat és que d'aquests conflictes rebem sovint, a través dels mitjans de comunicació, i del debat polític, una representació molt simple. De vegades ens són presentats més aviat com la reacció egoïsta d'uns quants, per a patrimonialitzar l'espai de residència, els recursos (l'aigua, el Sol, el potencial eòlic), actuant en el més estret profit personal; i d'altres vegades, en canvi, ens són presentats com un esclat

de democràcia, de base, d'acció col·lectiva, cridada a aconseguir una democràcia territorial i social més alta.

La meua hipòtesi és que la realitat dels fets no s'adiu gaire bé ni a l'una ni a l'altra d'aquestes interpretacions simplificadores. Així ens ho mostra l'*Anuari territorial de Catalunya*, que edita la Societat Catalana d'Ordenació del Territori, societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans, fundada després del Congrés de Cultura Catalana, i que aplega, any rere any, els temes que són objecte de controvèrsia territorial. Així ens ho mostra l'*Anuari*, així ho han volgut estudiar amb un volum que van publicar ara fa un any i mig precisament sobre els conflictes territorials a Catalunya. Quina és la meua hipòtesi? La meua hipòtesi és que la conflictivitat territorial a Catalunya té avui tres explicacions fonamentals, que són: la primera, la preocupació creixent de la població per la qualitat, els recursos, la identitat, la seguretat del lloc on viu. La primera raó de la conflictivitat territorial, la raó estructural, si es vol dir-ne així, és el fenomen tan present a les nostres societats anomenat el *renaixement del lloc*. Hi ha un segon element que explica més aviat l'expressió que prenen aquests conflictes, que no pas la seva raó, que és la crisi de confiança en les formes institucionals d'expressió i representació polítiques. Els conflictes tenen una raó i prenen unes determinades formes, molt condicionades per aquesta crisi de confiança. En tercer lloc, hi ha una tercera causa que explica l'agreujament dels conflictes, que són les mancances d'unes polítiques territorials, que tradicionalment han estat mal dissenyades i, gairebé sempre, mal explicades. En aquest context, els conflictes territorials a Catalunya han de ser entesos com a respostes locals realistes a problemes concrets. Ara bé, d'aquí no se segueix necessàriament que d'aquest conjunt de reaccions se'n pugui derivar, de manera directa, una solució per al conjunt dels problemes plantejats. Aquest és el meu plantejament, la hipòtesi que tractaré de defensar, i ho faré en tres apartats: en

un primer em referiré a aquestes raons de caire més estructural, aquest renaixement del lloc, el creixement de la importància del lloc; un segon apartat el dedicaré a analitzar breument quines formes pren aquesta resposta ciutadana, i en un tercer apartat em centraré en quina resposta institucional i política reben avui aquests moviments.

Anem en primer lloc a les causes de fons dels conflictes. La proliferació de conflictes de caire territorial no és de cap manera privativa del cas català; al contrari, arreu d'Espanya, a la resta de països de l'Europa occidental, als Estats Units, al Canadà, al Japó, en una paraula, a tots els països desenvolupats, s'observa un increment de les tensions, de les polèmiques sobre l'ús del territori. Això ens indica que, a part de les causes estrictament catalanes, de caire més conjuntural, hi ha unes raons de caire estructural. Aquestes raons estructurals són dues, estretament connectades: el renaixement de la importància del lloc —a què m'he referit abans—, i la vindicació de les identitats locals. Dos temes que han irromput amb força en el debat i que tenen l'explicació en una paradoxa: l'abatiment de les barreres espacials, la reducció de les dificultats per la mobilitat dels factors sobre el territori en comptes de reduir la importància del lloc, tendeix avui a augmentar-la.

No ens hem d'aturar gaire en aquesta qüestió, perquè ha estat àmpliament debatuda. N'hi haurà prou de recordar que en les darreres dècades ha tingut lloc una reducció sense precedents de les barreres administratives, aranzelàries i físiques que durant anys, durant segles, havien dificultat els moviments dels factors de producció sobre l'espai europeu, sobre l'espai continental, sobre l'espai mundial. Mai havia estat tan fàcil com ara el moviment de mercaderies, de persones, d'informació, de capital, sobre el territori. Catalunya ha seguit en aquest camp la pauta general.

Una de les principals característiques de la nostra història contemporània ha estat aquest procés a través del

qual pobles i ciutats s'han anat obrint més i més cap a una major interdependència. Això és una novetat: encara al segle XVIII, àrees molt extenses de Catalunya vivien quotidianament en una situació molt propera a l'autarquia. Agafem el qüestionari de Francisco de Zamora: la resposta del batlle de Montesclado, a la coma de Burg, al Pallars Sobirà: «Ningún fruto ni género extranjero se usa en este lugar más que bacalao, arroz y alhajas.» Ben poc comerç.

Des de llavors ençà, al llarg de tot el procés de modernització agrària del segle XVIII, d'industrialització del XIX, dels grans avenços del XX, el territori català s'ha anat integrant més i més. I aquest augment de la interdependència, com sabem, ha arribat al seu paroxisme els darrers vint-i-cinc anys, empès per l'ús generalitzat de l'automòbil, la millora de les comunicacions, les telecomunicacions, les noves tecnologies, etc. I d'això, n'ha resultat una extensió de les àrees urbanes, una dispersió de la població i l'activitat sobre el territori de cadascuna, i una especialització creixent de cada lloc segons el conjunt. El territori s'ha integrat, la urbanització s'hi dispersa i els llocs s'especialitzen segons el conjunt. Aquesta reducció d'allò que els geògrafs hem anomenat la *impedància de la distància* podria fer pensar que els factors locals perden importància. Perquè si és tan fàcil desplaçar-se per a una persona d'aquest lloc a aquell altre, fixar la residència a Barcelona, o a Sabadell o a Osona o a Toledo, per a una empresa desplaçar-se del Vallès a Ciudad Real, a Utrecht o al Marroc, hom podria dir que el lloc, els factors locals, han perdut importància, però és exactament el contrari.

Precisament perquè resulta tan fàcil desplaçar-se, fixar activitat o residència en un lloc o en un altre, l'avantatge comparatiu que un lloc ofereix respecte d'un altre és ara molt més crucial que en cap moment anterior. És el que David Harvey va anomenar, ja fa uns anys, la *paradoxa central*. Diu: «Arribem així a la paradoxa central [de les dinàmiques

ques territorials d'avui]: com menys importants són les barreres espacials, major és la sensibilitat del capital a les diferències dels llocs i major és l'incentiu per als llocs de diferenciar-se en formes atractives, per al capital.»

Així, en un espai cada vegada més integrat, en l'àmbit català, en l'àmbit espanyol, en l'àmbit europeu, cada lloc es defineix per allò de què disposa per a oferir, per aquest avantatge comparatiu que pot oferir, pels seus atractius. I d'aquí ve tota la retòrica sobre la competència entre llocs, la competència entre ciutats, la competència entre regions, la competència entre territoris. Si és tan fàcil desplaçar-se d'un lloc a l'altre per a les activitats, per a les empreses, és fonamental allò en què cada lloc s'especialitza o es veu especialitzat. I, per tant, cada lloc pugna per trobar la seva especialització.

Ara bé, la competència a ultrança entre territoris, entre ciutats, entre regions, implica també l'existència de vencedors i de vençuts. Els qui se'n surten i els qui se'n surten menys. I la voluntat d'estar entre els primers i d'escapar al fat dels segons, es troba avui en l'origen de molts dels conflictes territorials de què parlaré. El polítòleg italià Luigi Bobbio ho ha explicat amb molta claredat, quan parla de les protestes contra les localitzacions indesitjades: «Les protestes contra les localitzacions indesitjades no són, de fet, més que l'altra cara de la competència que es manifesta entre les ciutats i entre els llocs per tal d'atreure inversions productives i localitzacions de prestigi. Es pugna per obtenir localitzacions bones o desitjades i per sostreure-les als altres, i de forma especular, com en un mirall, es lluita per allunyar de casa les localitzacions dolentes o indesitjades i per desviar-les cap a altres llocs.» Primera causa, doncs, causa estructural dels conflictes territorials, l'augment de la importància del lloc, augment real dels factors locals, dels factors de localització, i la percepció que la població en té.

Ara bé, les dinàmiques d'integració territorial tenen relació amb un altre fenomen que també és present en molts dels conflictes, que és el sorgiment i l'afirmació de noves formes d'identitat local. Quina és la raó d'aquesta renovada vindicació identitària d'arrel territorial? Afirmava que som en un món i en un territori cada vegada més integrats i és, així, un món cada vegada més dominat per fluxos que són d'abast supralocal. Ara bé, en aquest context, cadascú de nosaltres continua vivint en llocs concrets, i així les dinàmiques que determinen l'evolució de cada societat estan vinculades a uns fluxos articulats en una escala que supera de molt la nostra experiència quotidiana. I aquesta escissió entre el que Manuel Castells va anomenar *l'espai dels fluxos i l'espai dels llocs* és una de les característiques més destacades de les societats contemporànies, de la societat catalana, també. En aquesta dinàmica, individus i societats es veuen obligats a replantejar-se la identitat col·lectiva. Giddens ha definit la identitat com el resultat de la construcció d'un sentit, individual, col·lectiu, a través d'uns determinats atributs culturals: la història, el paisatge, la llengua, la forma de produir i distribuir riquesa, les tradicions, les creences. Si aquests atributs estan sent alterats i condicionats per lògiques que ens resulten incomprensibles, incontrolables, les persones poden percebre, raonadament, que la integració econòmica i territorial resulta una amenaça per a la seva identitat. I d'aquí arrenca, com se sap, aquest origen del ressorgiment de l'impuls identitàri arreu del món, sigui de caire nacional, sigui de caire religiós, sigui de caire social. És allò que de vegades s'ha anomenat la *construcció d'identitats de resistència*, però ara no és el cas d'estendre'm en aquesta idea.

Una de les fonts de sentit en la construcció d'identitats és el sentiment de pertinença territorial; i així, davant les temences i les amenaces, reals o presumptes, que comporta la integració territorial, la globalització i, en absència d'altres

alternatives versemblants, d'altres fonts de sentit, per a dir-ho com Giddens, les persones cerquen seguretat i sentit en allò que és més proper. Tornem a Castells: així és com sorgeix la paradoxa d'una política cada vegada més local en un món estructurat per processos cada vegada més globals. Hi ha producció de sentit i d'identitat: el meu barri, la meua comunitat, la meua ciutat, la meua escola, el meu arbre, el meu riu, la meua platja, la meua capella, la meua pau, el meu entorn, etc.; però és una identitat defensiva, una identitat d'atrinxerament d'allò conegut contra el caràcter imprevisible d'allò desconegut o incontrolable. Ja ho deia mossèn Cinto, que veia en la muntanya el seu refugi: «Ací del món no sento l'atronador bullici ni dels partits en guerra lo daltabaix etern.» Efectivament, un refugi vinculat a un lloc. Doncs avui, i això és una altra paradoxa, quan «l'atronador bullici», quan la integració territorial s'estén de manera definitiva arreu de Catalunya, arreu d'Europa, podríem dir pràcticament arreu del món, el lloc apareix per a molts precisament com el refugi, com l'àmbit de la identitat, com l'àmbit de la defensa. Acabo, doncs: hi ha dos motius de base, dos motius estructurals, en el renaixement de la importància que avui les societats confeixen al lloc mateix: la integració territorial de caire competitiu, que resulta en competència, que resulta en especialització, i de l'especialització vinculada a competència, de la qual poden sortir vencedors i vençuts; i la necessitat, en un món cada vegada més dominat per fluxos, d'establir, de trobar identitats locals, identitats territorials.

Un cop s'han vist aquestes causes de caràcter més estructural, entrem ara a veure quines són les característiques dels conflictes que tenim avui a Catalunya. En primer lloc, parlem del seu origen. Els conflictes, ja sabem quins són: el túnel de Bracons, l'autopista elèctrica, l'estació d'esquí de Vauquèira, la subsidència en el barri de l'Estació de Sallent, la línia elèctrica de les Gavarres, el Quart Cinturó, el

parc eòlic de Pàndols i Cavalls, fa uns anys la central de cycle combinat de Móra d'Ebre, i així podríem anar dient. Què tenen en comú la pràctica totalitat d'aquests conflictes? Què tenen l'origen en un projecte, en una actuació, que afecta un lloc concret, un, de manera sobtada, i dos, de tal forma que són percebuts per la comunitat local com una intromissió externa. Vivim aquí o allà i, de sobte, un dia ens assabentem que al costat de casa hi haurà una implantació energètica, la línia de les Gavarres, el parc eòlic, una infraestructura viària, una línia ferroviària, un dipòsit de residus, una urbanització, una activitat de lleure, un golf, que utilitzaran l'aigua d'aquesta o d'aquella altra manera, o que hi vénen a viure aquests o aquells altres que no hi havien viscut mai; o que hi volen obrir el temple de no sé quina religió. En cadascun d'aquests exemples, la intervenció exterior és entesa, per almenys una part de la població local, com una amenaça per a la seva qualitat de vida, per a la present o la futura. Aquesta part de la població local actua en conseqüència, i en oposar-se a aquella actuació s'enfronta amb altres agents i així es desencadena el conflicte. Aquests trets diferencien l'origen i la temàtica i la localització dels conflictes territorials actuals de l'altre gran episodi recent de conflictivitat sobre l'ús i la gestió del territori a Catalunya, que són els conflictes urbans dels anys seixanta i setanta. Jordi Borja, que els va estudiar en aquell moment, deia que els moviments reivindicatius urbans típics tenen la característica de desenvolupar-se sobre dos eixos principals: l'exigència d'equipaments (habitatges, serveis) i l'oposició a la política urbana quan afecta directament la població (remodelació, obres públiques, etc.). Avui constatem que el primer d'aquests dos eixos de mobilització, és a dir, els conflictes sobre l'exigència d'equipaments, el que Castells va anomenar el *consum col·lectiu*, tenen avui una presència molt menor, i potser ens n'hem d'alegrar, perquè el que ens mostra és que les necessi-

tats més peremptòries d'equipaments i de serveis (subministrament de cabals energètics, d'aigua, de clavegueram, etc.) estan resolts avui per a la majoria de la població, i això és un dels balanços positius que podem donar a la pràctica urbana d'aquests anys.

Subsisteix, en canvi, el segon eix, els conflictes derivats per l'oposició de les polítiques de remodelació o d'obres públiques. Però hi hem d'anar amb compte, perquè si els mirem tal com s'expliquen a l'*Anuari territorial*, veurem que les seves motivacions prenen un altre caràcter: els conflictes tenen una motivació ambiental, preocupació paisatgística, l'alarma per l'ús dels recursos, la inquietud per la seguretat, l'ansietat per la salut, el temor pel valor del patrimoni. Si aquells eren conflictes de caire sobretot ofensiu, proposicional, aquests són, sobretot, conflictes de caire defensiu. Si allò que caracteritzava els moviments de fa quaranta anys era la demanda de la millora de les condicions de vida, avui es plantegen sobretot com la defensa d'una qualitat de vida treballosament assumida. A partir d'aquí es configuren els trets principals dels moviments. Fixeu-vos com s'enuncien en la seva mateixa denominació: «Salvem l'Empordà», «Salvem les Valls», «Defensem...». Es tracta d'impedir, de fer front; no és la proposta, és la defensa. Aquesta és la primera característica; en tenen d'altres, de les quals esmentaré cinc. La primera d'aquestes cinc és que en lloc de recórrer normalment als camins institucionals o a les organitzacions polítiques o socials ja conformades, els moviments territorials d'avui a Catalunya es doten en cada cas d'una organització pròpia, que en la majoria dels casos s'anomenen *plataformes*, que afirmen la seva independència respecte de les institucions, els partits o les entitats preexistents; i això és una de les seves característiques essencials: una organització *ad hoc*. I per tant, segona —primera, si es vol, defensius—, aquest caire d'organització específica, que té, com és obvi, una relació

directa amb el segon element de la meua hipòtesi: la desconfiança envers institucions i partits i qualsevol forma de política ja organitzada. Tercera, circumscrits a un sol tema, al tema que els ha donat origen. Quarta, es manifesten voluntàriament apolítics. «No fem política, aquí», «Els que fan política són uns altres, nosaltres no fem més que defensar el territori, els ciutadans, però per a això no estem en política, sinó en un altre moviment». Això no implica que renunciïn a mantenir contactes amb els partits o a utilitzar les institucions, però l'afirmació de la independència és essencial, i això es reflecteix en la darrera característica que tenen, que és la d'utilitzar formes d'acció política que en part són institucionals, però que prenen també molt sovint formes d'acció col·lectiva, manifestacions, molt orientada a la seva projecció a través dels mitjans de comunicació, com és normal per a uns moviments que són locals i que tenen recursos limitats. Moviments de caire defensiu que es doten d'una organització específica, que tenen uns objectius circumscrits a un sol tema, que són d'àmbit sobretot local, que es manifesten apolítics i autònoms i que utilitzen formes d'acció col·lectiva, contenciosa, disruptiva, orientada a tenir la major projecció pública. I que, cal tenir en compte, obtenen uns resultats molt rellevants. Si els clàssics deien «l'èxit justifica l'acció», certament, si avui milers d'homes i dones arreu de Catalunya dediquen moltes hores del seu temps, s'exposen als riscos de la notorietat pública, esmercen esforços i més esforços a l'encaç de determinades reivindicacions vinculades a moviments territorials, avui podem dir que això es justifica pels efectes que obtenen, és a dir, no en tots els casos, però en molts casos, aquests moviments són capaços de condicionar de manera estricta i notable l'acció de l'Administració, de canviar-ne el curs, d'alterar el traçat d'una infraestructura, d'evitar la realització d'un projecte, d'aconseguir que aquesta o aquella intervenció es facin de manera molt diferent.

Quina resposta obtenen de l'Administració? L'Administració ha tingut una dificultat molt notable per a tractar amb aquests moviments. Dificultat, en primer lloc, per a trobar-hi l'àmbit i el llenguatge de trobada. Però la dificultat obeeix a causes més substantives: diem que els moviments es produeixen com a resultat d'una intervenció concreta en un lloc específic. La principal dificultat que ha tingut l'Administració ha estat respondre a les raons d'aquesta tria. A la pregunta fatídica que tot moviment territorial planteja, «per què aquí?», l'Administració ha tingut moltes dificultats per a respondre-hi. I quan la pregunta no ha estat «per què aquí?», sinó «per què sempre aquí?», com en el cas de l'Ebre —«per què aquí les centrals nuclears, per què aquí les centrals de cicle combinat, per què aquí els parcs eòlics, per què aquí ens volen robar l'aigua»—, aquesta acumulació, pròpia de l'efecte imant de les ubicacions no desitjades, l'Administració ha tingut molta dificultat per a respondre-hi.

D'on ve, aquesta dificultat? De no haver estat capaç de desenvolupar, malgrat una pràctica urbanística en termes generals molt positiva, instruments de planejament d'abast més ampli. Les ubicacions a què fem referència, aquestes grans infraestructures, els dipòsits de residus, el tema de l'aigua, tenen totes implicacions de caràcter supralocal, i l'Administració catalana tradicionalment ha estat incapaç de dotar-se d'instruments de planejament de caràcter supralocal, de dotar-se d'aquests marcs de referència i de dotar-los de legitimitat que els faci acceptables com a acord, com a pacte territorial. Llavors, davant la incapacitat de respondre el «per què aquí», ha vingut el «doncs aquí no». I ja tenim el conflicte. Compte, el «doncs aquí no», no sempre significa «allà sí»; no voldria donar la imatge que tots aquests moviments tenen les característiques d'allò que els americans anomenen *moviments nimby* (*not in my backyard* [no m'ho posis al pati de darrere de casa]). El moviment de l'Ebre s'oposa al

transvasament i al mateix temps s'oposa al transvasament del Roine, que segurament evitaria el de l'Ebre, i diu: «Nosaltres estem per una nova cultura de l'aigua».

Davant d'això, quines respostes es poden donar, des de l'acadèmia, des de la política, des de la ciutadania? En els incidents del Carmel, em va cridar particularment l'atenció una pancarta que vaig veure en una manifestació: «Menos política, más soluciones». Vaig pensar que els ciutadans segurament tenien tot el dret de sentir-se decebuts per la ineptitud, pel daltabaix etern de la pugna partidària, per les sospites de corrupció; però veritablement la solució és menys política? Veritablement no s'haurien de buscar noves polítiques i noves formes de fer política? Els conflictes territorials són aquí, i continuaran sent-hi, perquè són conflictes d'interès, i perquè obeeixen a causes de caire estructural. Així, el que ens ha de preocupar no és tant amagar-los o impedir-los, cosa encara pitjor, sinó tractar de donar-los un marc en el qual puguin resultar creatius, i no posar fi a situacions de bloqueig que comportin perjudici col·lectiu. Per això, al meu entendre, el primer que cal són noves polítiques territorials que siguin capaces de dir sí als efectes positius que es deriven de la integració territorial i de fer front, en canvi, als aspectes més negatius que han portat aparellats.

Comentava, al començament, que el territori de Catalunya ha tendit a integrar-se, i això, en termes generals, és, sens dubte, positiu, perquè ens dóna una massa crítica superior, perquè unifica el mercat de treball, perquè dóna un accés a la renda i als serveis molt millor del que teníem. Però aquests processos d'integració territorial —ho comentava també— s'han vist acompanyats de l'escampadissa de la urbanització sobre el territori, de l'especialització a ultrança dels llocs en massa casos, i també dels riscos de la segregació social. No és només que les nostres àrees urbanes es vagin ampliant, sinó que també, desgraciadament, això ha compor-

tat una extensió, en massa casos, d'urbanització de baixa densitat, que ha comportat l'ocupació d'àrees que segurament mai no hauríem hagut d'ocupar. Ara no és ocasió de discutir si això és resultat de l'herència dels plans que ens va llegar el franquisme, o si nosaltres —la Generalitat— no hem estat prou capaços d'aturar-ho en aquests darrers vint anys; tant se val, el resultat és el que ha estat. Francesc Manuel Muñoz, de la Universitat Autònoma, acaba de presentar una tesi doctoral, magnífica, en què explica aquest procés de dispersió territorial en aquests darrers vint anys i els seus efectes. I Carolina Martí i Elga Noell, de la Universitat de Girona, han presentat també dos treballs d'investigació en la mateixa línia, en què expliquen els efectes d'aquest procés a la Costa Brava. I Francesc González i Josep Oliveres, catedràtic de Geografia de la Universitat Rovira i Virgili, expliquen el mateix per al Camp de Tarragona.

S'ha tendit a l'especialització segons el conjunt, de tal manera que, cada vegada més sovint, hem acabat tenint aquí la residència, allà els espais comercials, allà els polígons industrials, allà les àrees de lleure, i això ha comportat no només un increment en l'ocupació del sòl, sinó també una exacerbació de les necessitats de la mobilitat; perquè si l'àrea urbana és més àmplia, la urbanització s'hi ha dispersat i cada lloc s'especialitza en un sol ús i, com és lògic, els ciutadans han de desplaçar-se ara molt més sobre el territori per a satisfer necessitats que abans acomplien en un sol lloc. I així, resideixen en un lloc, compren en un altre, porten la canalla a escola en un tercer, treballen en un quart. Aquesta especialització de caire funcional s'ha vist acompanyada, també, malauradament —i aquest és potser l'aspecte més negatiu i preocupant— de riscos de segregació social. Segons la capacitat de cada nucli familiar de licitar en el mercat del sòl i l'habitatge, determinats grups socials han acabat vivint en unes àrees, i d'altres, en unes altres. La continuïtat d'aques-

tes dinàmiques, associades a la integració territorial que està en l'origen dels conflictes de què parlava i que, com explicava, té aspectes molt positius, la continuïtat d'aquestes dinàmiques ens posaria incògnites molt feixugues sobre la sostenibilitat ambiental, l'eficiència funcional i l'equitat social del nostre territori. I és precisament per a fer-hi front, per a aprofitar allò de positiu que, sens dubte, té la integració territorial, i per a fer front a aquestes dinàmiques, que necessitem noves polítiques territorials que responguin a un model d'urbanització. Quin? Aquell que davant el procés de dispersió de la urbanització sobre el territori afirma la bondat de les densitats enraonadament elevades, dels creixements en continuïtat, de la distinció clara entre allò que és urbà i allò que volem que sigui espai obert, de la preservació d'allò que de vegades anomenem *espai buit*, però que buit ho és només d'urbanització, i que és ple, en canvi, de valors ambientals, paisatgístics, patrimonials, econòmics, que és l'espai obert. Davant la dispersió, compactat. I davant les tendències d'especialització funcional a ultrança, el nostre model d'urbanització ha de defensar la importància de la barreja i la complexitat, que és allò que fa la riquesa de la vida urbana, i que a més, redueix, en allò que és possible, les necessitats de mobilitat dels ciutadans. Davant l'especialització, la complexitat, i davant les tendències dels riscos de segregació, hem de vindicar la importància que cada àrea urbana, cada poble, cada ciutat pugui funcionar com un àmbit de redistribució social. Si es vol, per raons de justícia social, d'equitat, però també com una forma de caracteritzar l'espai urbà a través de l'equitat, de qualificar-lo, perquè l'espai urbà integrat és més atractiu, és més de bon viure, és més segur, és més competitiu que el fragmentat, que aquell on trobem guetos, barreres urbanes.

Davant la dispersió, compactat; davant l'especialització, complexitat; davant la segregació, cohesió. Compactat, complexitat, cohesió han de ser els tres eixos del nostre model

d'urbanització. Les noves polítiques territorials que calen per a fer front als conflictes territorials de què parlava han de tenir aquests principis inspiradors i han de dotar-se dels instruments següents: el primer, òbviament, és el planejament urbanístic; aquell que ja hem tingut i hem desenvolupat amb resultats força positius, malgrat algunes mancances com les que ara esmentava. Però ens calen instruments de planejament territorial d'abast més ampli, i aquests són els plans territorials, que les lleis del Parlament de Catalunya diuen que hem de fer, des de l'any 1983, i que només se'n va fer un, que va ser el de les Terres de l'Ebre, fet per Joan Anton Solans i aprovat el 2001. Falten els altres sis, entre d'altres, el metropolità. El Govern s'ha compromès a tirar endavant i a realitzar, en aquesta legislatura, aquest planejament; tant és així que en un any d'exercici, disposem ja del de l'Alt Pirineu i el de l'Aran, llestos, acabats i disposats per a ser tramitats. Aquest mes mateix tindrem el de l'Empordà; d'aquí a dos mesos tindrem el de la Catalunya central, i durant l'any 2006, si tot va bé, tindrem el del Camp de Tarragona, el de la resta de les comarques gironines, el de la regió metropolitana, i el de l'àmbit de Ponent.

Ara bé, hi ha alguns àmbits en què cal intervenir de manera més efectiva, de manera més immediata, perquè la pressió urbanística hi és molt més forta que en d'altres. Per això s'ha volgut intervenir de manera immediata sobre l'àmbit litoral. I per això es va voler impulsar el Pla Director Urbanístic del sistema costaner, que fonamentalment agafa, dels setanta-cinc municipis costaners de Catalunya, el sòl que és no urbanitzable; i aquest sòl que és no urbanitzable delimitat queda indisponible per al planejament municipal: ja no podrà ser mai urbanitzat. Algú ha dit: «és un gest»; potser sí, però és un gest de dos-cents cinquanta quilòmetres quadrats a primera línia de mar, és un gest que d'un sol cop ha preservat una superfície equivalent a dues vegades i mitja el terme

municipal de Barcelona, en el primer quilòmetre de la línia costanera. Al costat de la intervenció litoral hem iniciat plans directores urbanístics a les tres comarques pirinenques sotmeses a major pressió: l'Aran, el Pallars Sobirà i la Cerdanya. I a les tres planes que són les tres joies de la corona de la Catalunya central: la conca d'Òdena, el pla de Bages i la plana de Vic. I encara en alguns altres àmbits. Aquests instruments de planejament territorial, certament no respondran un per un als conflictes, però els donaran uns marcs i, per exemple, algun ha estat adoptat ja com a resposta al conflicte quan el Govern decideix tirar endavant l'eix de Vic-Olot per Bracons, modificant-ne el traçat, per cert, al mateix temps que inicia un pla director urbanístic per controlar els efectes urbanístics que es poguessin derivar de l'obertura d'aquest eix; el Pla Director Urbanístic de la Vall d'en Bas, de les Valls del Ges i del Bisaura. Aquesta és una part dels instruments que necessitem; l'altra, són instruments de caire normatiu: la llei de barris, destinada a lluitar contra els efectes de la segregació; la llei d'urbanisme, amb unes implicacions molt importants en matèria del mercat d'habitatge, i la llei del paisatge, que acabem de trametre al Parlament.

Ara, si només féssim noves polítiques, i en el decurs d'aquest any hem estat enraonadament diligents, i no trobéssim noves maneres d'aplicar-les i d'explicar-les, no n'hi hauria prou. I, en aquesta segona part, no estic tan segur que haguem tingut tant d'èxit com en la primera. Hem de ser capaços no només d'impulsar noves polítiques, sinó també d'aplicar-les de manera diversa i d'explicar-les, d'explicar-ne el significat. Val a dir que en això no sempre ens ajuda la capacitat de fer entendre processos complexos a través dels mitjans de comunicació; malgrat tot, no vull carregar la culpa als altres: hi ha una responsabilitat nostra.

Noves polítiques i noves maneres d'aplicar-les i d'explicar-les; això és el primer que necessitem per a fer que els

conflictes territorials siguin conflictes creatius, siguin conflictes que resultin en benefici social i no en retrocés.

No voldria acabar sense indicar que, al meu entendre, com a ciutadans, també hauríem de fer que els moviments cívics que avui tenim vagin prenent un altre caràcter; i que si avui són sobretot defensius, si avui són sobretot reactius, siguin proposicionals; si avui són monotemàtics passin a ser pluritemàtics; si avui són gairebé exclusivament locals, passin a ser multiescalars; si avui es diuen apolítics, assumeixin plenament que allò que fan és política en el millor sentit de la paraula, que és debatre el tema de l'equitat en la distribució sobre el territori. Això requereix uns moviments cívics que siguin capaços d'anar del no al sí, del *salvem* al *volem*, de la protesta a la proposta. Només així les noves polítiques troben interlocutor cívic; seria, al meu entendre reductiu, posar només sobre l'Administració la responsabilitat que això vagi endavant, que un marc diferent per als conflictes territorials vagi endavant. No es tracta de negar el conflicte, sinó de donar-li el marc adequat. Moviments capaços de trencar el marc, i els termes locals, de vincular-se en un debat més general; forces polítiques, institucions amb voluntat d'obrir-se i de dialogar amb els ciutadans fins a les últimes conseqüències; no *menys política i més solucions*, sinó més i millor política per a trobar plegats solucions. Això és el que ens cal.

DEBAT

154

MODERADOR (JOAN VILÀ-VALENTÍ): Tinc una satisfacció especial en sentir aquesta conferència, perquè d'una banda, actua una persona que coneix la qüestió i la coneix professionalment; ell és un geògraf i és lògic que parli de territoris. Em sembla que és la ciència que té més relació amb el territori. Al mateix temps és extraordinari el fet que uneix a això la capacitat en aquest moment de buscar unes solucions i aplicar-les. En aquest cas, en la persona que fa les reflexions hi ha la persona que pren decisions; i això es dona en molt poques ocasions, per exemple, a la divisió territorial de l'any 1932, en la qual, dels nou components, quatre eren geògrafs, i n'era el president en Pau Vila, i el secretari, l'Iglesias, i per primera vegada es donava aquest fet: uns geògrafs que coneixien el territori, no solament hi reflexionaven sinó que hi feien divisions, i hi donaven solucions, d'acord amb una determinada situació de la societat. I ara jo anava pensant, tants anys després, del 1932 al 2005, estic assistint a un fet que de nou és semblant a aquell. Allò va costar d'aplicar, aquella divisió comarcal es va aplicar només uns mesos durant la Guerra Civil, i s'havia iniciat l'any 1932; ho presidia un conseller, però de fet qui actuava era en Pau Vila. I ara tornem a ser aquí, esteu reflexionant sobre un fet importantíssim que és al mateix temps territorial, ambiental i social, i teniu la sort o la possibilitat d'aplicar-ho. Val la pena que ho aprofiteu. Per mi el més remarcable ha estat veure que hi havia un afany d'organització, de solució de problemes, tenint en compte una colla de fets del context que es volia solucionar i que a més això pot tenir una aplicabilitat que en alguns casos és gairebé immediata. Davant d'això em sento ple de satisfacció.

ORIOL NELLO: Moltes gràcies per les seves paraules, doctor Vilà-Valentí. Sí que voldria comentar que aquesta voluntat

de reflexió conjunyida a l'acció és una de les característiques fonamentals de l'evolució de la geografia a Catalunya. I aquest és un punt molt interessant, al meu entendre. El doctor Vilà es referia als anys trenta. Si hom agafa *La Publicitat*, posem per cas, el sorprèn de trobar de manera continuada reflexions de geògrafs sobre temes geogràfics vinculats amb l'actualitat cívica. Ell ha esmentat Pau Vila, però podríem anomenar també Gonzalo de Raparaz, Miquel Santaló, Pere Blasi, Josep Iglesias, etc. Jo diria que això ha tingut una continuïtat en el temps, que ens ha estat transmesa a la universitat, i em complau de veure com avui grups de geògrafs joves continuen implicats en aquesta tasca. Crec que aquesta és una característica molt important. També és important que l'Institut d'Estudis Catalans ho hagi acollit sempre, a través de la Societat Catalana de Geografia i la Societat Catalana d'Ordenació del Territori, cosa que fa possible allò de comprendre la realitat amb la voluntat de transformar-la. Aquesta és una de les característiques interessantíssimes de la pràctica de la geografia a Catalunya.

155

ÀNGELS PASCUAL: Després dels elogis que ha fet el doctor Vilà-Valentí, jo no puc fer menys que sumar-m'hi. T'agraeixo molt, Oriol Nel·lo, aquesta exposició, que m'ha fet pensar, segurament per deformació professional, com a professora en la llicenciatura de geografia, que alguna cosa no funciona quan no hi ha aquí una pila d'estudiants de geografia escoltant-te. Has fet una anàlisi molt sistemàtica, clara i precisa. Voldria fer un parell de comentaris. El primer és la qüestió dels moviments ciutadans; estic d'acord amb les característiques amb què els has definit, però quan has descrit la posició d'«aquí no», he pensat en alguns moviments que conec, i crec que en alguns casos no és «aquí no», sinó «d'aquesta manera, no»; i això canvia una mica les coses. Hi ha una altra cosa, una mica més de línies de fons, i que no sé si sabré

expressar bé. Quan tu deies «la gent ara té molta llibertat per a moure's»: tot té molta llibertat, s'han trencat moltes barres, hi ha llibertat, es parla d'integració del territori, de totes aquestes qüestions; jo em preguntava si això que tu has presentat en positiu, encara que després has tret aquella conseqüència que aleshores la gent es reafirma en els llocs, en les identitats, és que sí que hi ha llibertat de moviment, però potser hi ha imposició del moviment. Posem per cas, una persona jove, que viu en un poble, i es voldria quedar en aquest poble; quan va a comprar una casa es troba que els preus no li fan possible trobar-la, i llavors l'ha de buscar fora. M'ha agradat molt la idea que en haver de buscar hi ha tota una finor d'anàlisi que és necessària de fer, però aquest persona no és que tingui llibertat de moviment, és que se li imposa un moviment. No diguem la gent que està a Barcelona, i no pas d'una classe social que vagin tan justets de diners, que se n'han anat a viure a Castellar, a Sabadell, a Rubí, a Sant Celoni, perquè aquí no era possible. Ho dic perquè has presentat aquesta mobilitat en positiu, i en canvi jo hi introduiria aquest aspecte que no tot és «hem augmentat la llibertat», sinó que també hem augmentat les imposicions.

ORIOLO NELLO: Pel que fa al tema de la mobilitat, tothom que coneix el treball de l'Àngels Pascual sobre els desplaçaments de població és conscient de fins a quin punt avui tenim una contradicció que és pràcticament obscena, entre la facilitat del desplaçament i les limitacions del desplaçament de les persones. Mai com ara havia estat tan fàcil de desplaçar-se; mai com ara els factors capital, informació, mercaderies es podien desplaçar amb llibertat sobre l'espai planetari, i mai com ara ha estat tan explícita la contradicció entre les limitacions administratives i la mobilitat de les persones, en els moviments migratoris.

Això és una part. Si mirem a l'interior de les nostres àrees urbanes, hi ha molta capacitat de moure's, cert; ara,

aquesta capacitat és mitjançada per una sèrie de condicio-
nants, i en el cas de la residència de les persones, òbviament
per la seva capacitat de participar en el mercat del sòl i de
l'habitatge. Per consegüent, en l'escaquer de l'àrea urbana,
uns es mouen com a reïnes, i els altres es mouen com a peons.
Carme Trilla va fer un exercici preciós que era agafar la
renda familiar mitjana disponible en cada municipi de l'àrea
metropolitana i creuar-la amb el preu mitjà de metre quadrat
d'habitatge nou, per mostrar quin era l'esforç econòmic mit-
jà d'una llar per a adquirir habitatge en el seu municipi, i
quina era la relació entre aquest esforç i el que hauria de
fer per a desplaçar-se a algun altre municipi de l'àrea metro-
politana. El resultat era que l'esforç econòmic mitjà de la
família del municipi X, posem per cas, de Santa Coloma de
Gramenet, per a aconseguir casa a Santa Coloma de Gra-
menet no tenia possibilitat de ser inferior en cap altre muni-
cipi de l'àrea metropolitana. La família mitjana de San-
ta Coloma es desplaçava sobre l'escaquer metropolità com a
peó. Si agafaves el mateix esforç econòmic mitjà de Sitges,
posem per cas, aquest tenia moltíssim per triar sobre l'espai
metropolità.

157

És una expressió del filtre de la renda urbana, que
efectivament funciona, i que efectivament és a la base del
problema de les tendències de segregació urbana que avui
tenim. En un mercat de l'habitatge que té tres característi-
ques: primera, una gran rigidesa (el 86% és de propietat);
segona, unes formes d'utilització molt peculiars (el 34% no
és d'ús principal), i tercera, amb uns preus molt elevats i que
no paren de créixer, en aquest context, els qui tenen menys
capacitat d'accedir al mercat, on van? Allà on el diferencial
de preus en el conjunt de l'àrea urbana és més gran, a través
d'aquest mecanisme de filtre. Com que això comporta la con-
centració en aquestes àrees d'una problemàtica social parti-
cular no té un efecte positiu sobre els preus, en particular,

pels preus de l'habitatge per a la població autòctona, i això fa que el diferencial tendeixi a créixer, amb la qual cosa, encara atreu més població, etc. Si aquest mecanisme continués seríem davant els processos de formació de guetos.

Què hem tractat de fer, a través de la llei de barris, que va ser la primera llei que va voler treure aquest Govern? Intervenir de manera radical en les àrees urbanes on aquests processos es podien haver començat a produir. Intervenir-hi amb una inversió molt potent: 600 MEUR en quatre anys, en quaranta barris, per a crear la renda diferencial que permeti posar en marxa els processos de rehabilitació privats —desenganyem-nos, o ho fan els privats, o nosaltres no ho farem, perquè no tindrem mai els diners per a fer-ho. D'una banda volem enviar un missatge als ciutadans d'aquests barris en el sentit de dir: «Compte, no permetrem que la convivència es trenqui, o que les condicions de vida empitjorin en cap àrea urbana de Catalunya.» De l'altra, volem donar un missatge als ajuntaments que digui: «Nosaltres estarem al vostre costat davant unes dinàmiques que us superen molt clarament.» En tercer lloc, també al mercat, per a dir: «Alerta, que si algú pensava que era bona idea de vendre, perquè els preus anirien avall, i millor vendre ara que d'aquí a uns anys, i per tant, de vendre barat, etc., que pensi que farà molt mal negoci.» Com va fer molt mal negoci qui va vendre aquí, al Convent dels Àngels, a mitjan anys vuitanta.

Hi ha una llibertat per la mobilitat de factors, però que en el cas del desplaçament de les persones està condicionada, com no podia ser d'una altra manera, pel mercat del sòl i de l'habitatge; mercat del sòl i de l'habitatge que, al seu torn, està condicionat per l'especialització que cada lloc pren. D'aquí, per exemple, les resistències que dissortadament es presenten en alguns casos, davant les polítiques actives de localització d'habitatge protegit en alguns municipis. No ens hem d'especialitzar en això, perquè seria una d'aquelles espe-

cialitzacions negativament percebudes. Sí, però les raons dels desplaçaments residencials en l'enquesta metropolitana, els associats al mercat de treball, ens surten molt petits, però, en canvi, la gran majoria ens diuen per raó d'habitatge o per raó familiar que, com sabem, en molts casos, està també vinculada a l'habitatge: «Em vaig quedar vídua», «He tingut fills i necessitava més espai», etc. Això ens porta al tema dels *nimby* (*not in my backyard*), entre els quals, comptem-hi també els *nimby* socials, aquests que em vénen a viure al costat, i que jo no voldria. Són aquests moviments de què hem parlat en tots els casos, moviments, diguem-ne, egoistes, en el sentit propi? Jo crec que no ho podem dir això, d'una manera general, almenys per tres raons: primer, perquè la denominació *not in my backyard* presumeix que aquell qui defensa l'interès general és qui actua des de fora i amb lògica global, i aquell que s'hi resisteix amb lògica local és qui defensa exclusivament l'interès particular.

Per posar casos pretèrits, resulta com a mínim dubtós que la primera preocupació d'una empresa elèctrica, en el passat, en fer aquesta o aquella altra localització, hagi estat la defensa de l'interès local; i és també dubtós que els qui es queixen contra una estació d'esquí o contra la localització d'un port esportiu o contra la urbanització de no sé quin paratge, en tots els casos obeeixi exclusivament a raons d'interès particular. Segon, la idea de *no al pati de casa* sembla pressuposar que al pati del veí, feu el que vulgueu. I això no és així; o no és així en tots els casos. Parlàvem abans dels de l'Ebre: no al transvasament, però no al del Roine, tampoc. Què volem? Nova cultura de l'aigua; el que sigui que això vulgui dir. Però en tot cas, no aneu a empipar els altres, tampoc. I tercer, la classificació com a *nimby* prejutja també la unitat dels agents locals en el front del refús i la unitat dels agents supralocals en el front del sí; però això no es correspon a la realitat, l'evidència no la sustenta. És més complex que

això, i les interpretacions, des d'aquest punt de vista, serien massa reductives.

SALVADOR GINER: M'agradaria fer una observació. Crec que aquesta distinció que fas s'hauria de formalitzar més. Els *nimbys* en general no volen que se'ls faci res a casa seva, però cal una responsabilitat del Govern de descobrir i de descriure amb gran precisió aquests moviments cívics, que explícitament no volen que se'ls faci mal a ells —per a dir-ho d'alguna manera— però que alhora diuen que cal no fer allò. Hi ha un exemple d'això a l'aeroport de Garriguella, a l'Alt Empordà, l'oposició a aquell aeroport innecessari i que hagués esbotzat el territori —perquè, a més, hi ha l'aeroport de Roses al costat, a més del de Girona, Barcelona, Reus i la Seu d'Urgell. Era un aeroport addicional, que anava a destruir aquells pobles. Explícitament aquell moviment cívic va dir que no calia engegar cap aeròdrom més. Aquell aeròdrom era una pista d'aterratge amb casetes adossades als dos costats perquè la gent pogués sortir igual que surts de casa i pugés a Empuriabrava a la teva barca, doncs ja pugés a la teva avioneta. Van dir que allò no s'havia de fer enlloc de Catalunya. Jo no sé si heu de fer un catàleg d'aquests moviments cívics, però són importants, perquè a més de localistes són universalistes, i jo diria no nacionalistes, sinó patriòtics, perquè estan pensant en l'interès comú, i d'aquests n'hi ha pocs, però cal que ens hi fixem, tant els acadèmics com els que teniu responsabilitats, els hem d'analitzar bé, perquè són el teixit de la ciutadania més vital. La gent que fa això, en realitat, quan diuen «menys política i més resultats», les pancartes són sempre distorsions de la realitat. Ells saben perfectament que el que volen dir és «menys politikeig i lluita entre polítics pel poder, i més resultats», perquè la política, en realitat, definida pels grecs, és l'obtenció de resultats pel bé comú, per l'interès comú, per l'espai públic de la ciutadania.

La distinció, de fet, si fossis sociòleg i anessis al Carmel, la fan ells, el que passa és que la pancarta t'obliga a simplificar molt, però quan parles amb ells, ells la saben fer, aquesta distinció. En fi, jo crec que en aquest tema, si t'ho pot dir un que no és especialista en les teves coses, és important definir els moviments, els *nimbys* localistes però que tenen intenció més general; n'hi ha pocs, tu mateix ho has dit, però que cal que siguin estudiats i jo diria que fins i tot fomentats, si no volem que la política sigui cosa només dels especialistes al poder i que es transformi en una cosa realment democràtica.

ORIOLO NELLO: De fet, la politologia nord-americana, que sabeu que té aquesta mania dels acrònims, tractant de jugar amb els matisos que ara comentaves, n'ha anat desenvolupant una pila, perquè el *nimby* efectivament té aquesta connotació negativa, n'hi ha una de més neutra, que és el *lulu* (*locally unwanted land uses*).

161

SALVADOR GINER: Que seria la de Montblanc. Corregeix-me si m'equivoco, però a Montblanc només deien: «que es faci en un altre lloc», no van dir: «que no es faci enlloc», com va fer la gent de l'Alt Empordà.

ORIOLO NELLO: Sí, sí. N'hi ha de més negatives: *nue* (*not unplanned earth*); després n'hi ha una altra: *cave* (*citizens against virtually everything*), aquesta ja és molt dura, i després hi ha aquest prodigi de cinisme, que és *nimey* (*not in my election year*). Aquesta és tristament certa en alguns casos, no només «no al meu pati de darrere de casa», sinó «no en el meu any electoral». Esperem que per aquí no proliferi.

JOSEP SUBIRÀ: En primer lloc, jo coneixia aquest text, el vaig estudiar l'any passat, en geografia regional de la UOC. Tinc unes preguntes: la primera és si vostè creu que la crisi del 3%

afectarà la gestió i la percepció dels conflictes regionals. La segona és sobre el model d'excessiva dispersió urbanística sobre el territori, que crea molts problemes, com ara el model anglosaxó. Finalment, de les solucions que ha donat, que cal una plataforma cívica que doni respostes múltiples i no unitàries, llavors jo em pregunto: és possible un tipus de plataforma cívica que intenti abastar molts conflictes diferents? Jo crec que no i crec que la funció d'aquesta plataforma cívica és totalment la funció que hauria d'estar atribuïda als polítics, perquè si els polítics no poden fer aquesta funció...

ORIOL NELLO: Anem primer pel primer tema; deixi-m'ho agafar primer per la qüestió de la dispersió, les formes d'ocupació del territori, en fi, ens portaria molt lluny, a un debat general sobre quina és la millor manera d'assentament. És un debat que fa molts anys que dura. No podem generalitzar els models territorials. En el nostre context i en la realitat actual, el model d'urbanització que al meu entendre ens cal és aquest caracteritzat per aquests tres trets: els creixements en continuïtat, la complexitat d'usos i la cohesió en l'equitat social. Això no ens hauria de portar a una negació de la dinàmica de metropolitanització, que seria molt reaccionari, un tancar-se de nou cada un sobre ell mateix. Ni tampoc a una voluntat de recentralització, és a dir, de jugar-ho tot sobre una única ciutat central, perquè si féssim això, acabaríem posant tanta pressió sobre la ciutat central, sobre la ciutat de Barcelona, com de vegades ha semblat que es volia fer, que es traduiria en nous episodis d'expulsió i de dispersió. El que es tracta de fer és estructurar el territori de Catalunya com un conjunt d'àrees urbanes, integrades sobretot per uns nuclis potents, cadascun dels quals tingui aquestes tres característiques de compacitat, de complexitat i de cohesió social, capaces d'irradiar sobre el territori una qualitat de vida urbana alta. D'aquesta manera, Catalunya s'estructura com un con-

junt de ciutats, de ciutat entesa aquí com a qualitat de vida, com una ciutat feta per ciutats, com una ciutat de ciutats, que li hem dit alguna vegada. És aquest el model d'urbanització de què parlàvem.

El tema de les sospites de corrupció té una implicació directíssima sobre la credibilitat del sistema i és, des d'aquest punt de vista, un dels problemes més greus que pot tenir la relació de ciutadania amb política, perquè augmenta encara més la desconfiança i la distància entre ciutadania i política. Per a fer-li front calen canvis en la política i en l'Administració, certament, però calen canvis, com deia, també en els moviments ciutadans. I cal que els moviments ciutadans tinguin aquests horitzons més amplis de què jo parlava, perquè si són monotemàtics i locals és pràcticament impossible que arribin a donar resultats creatius. Al començament jo els deia que cadascun d'aquests moviments és una resposta realista a un impuls existent, però és molt dubtós que tots aplegats donin un bé col·lectiu. Tot i que, en alguns casos concrets, el seu triomf resulti en una millor situació que en la situació que es podria produir si la intervenció tingués lloc. Per consegüent, ens calen moviments cívics que tinguin aquesta voluntat comprensiva. Només si tenim això, que és la funció que abans feien els partits polítics, que és la funció de mediació, entre la instància política —l'àmbit del poder— i la societat civil, i que han deixat de complir-la, només si tenim moviments ciutadans capaços de donar aquestes alternatives, podrem avançar. I de fet, l'evolució d'algunes de les plataformes, de les que tenen evolucions més interessants, van en aquesta direcció. Des d'aquest punt de vista, jo ho veig amb molt d'interès i amb molta esperança.

JOSEPA HUGUET: Jo sóc d'un moviment cívic d'aquests que fem propostes, que no anem a la defensiva. Sóc d'una federació d'associacions de veïns de la Catalunya central, i ens hem

trobat que s'ha desindustrialitzat, perquè l'eix del Llobregat ha perdut indústria amb la qüestió del tèxtil. Hi havia uns petits nuclis, que són les colònies tèxtils, i aquestes colònies s'han despoblat, s'han vist degradades, han passat a formar part d'uns ajuntaments de vegades no gaire sensibles al territori, i francament, el que estem impulsant és precisament tirar endavant una protecció d'aquest territori. Generalment són nuclis agregats d'uns altres municipis més amplis, que disten quatre, deu, sis, onze quilòmetres, i no ens els estimen gaire, perquè quedem molt lluny d'aquests municipis. No és la primera vegada que parlem d'aquest tema amb l'Administració actual, que realment hi ha estat sensible. Nosaltres, a través de les associacions de veïns, ens hem posat d'acord a fer una petició d'una llei de protecció per a aquestes colònies i també hem fet extensiu això als ajuntaments implicats. Tots els ajuntaments hi estan d'acord. A mi em sembla que l'Administració, davant d'una proposta d'aquestes, positives, que no és una proposta a la defensiva, que d'entrada sembla que no ha de costar gaires diners, ens ha d'escoltar. Jo li voldria demanar al senyor Nel·lo, concretament, on hem de dirigir la nostra proposta, i les possibilitats que tenim que això realment ho agafin amb interès i amb ganes de tirar-ho endavant.

ORIOU NELLO: El que tenim al Llobregat, en aquells catorze quilòmetres, divuit colònies, no té parangó, com sabem, gairebé enlloc del món, i per tant, és un patrimoni que en primer lloc és dels ciutadans que hi viuen, però és un patrimoni de tot Catalunya i l'hem de conservar, l'hem de preservar i l'hem d'enfortir. Val a dir que ja hi ha coses fetes sobretot a mercè de l'impuls local. D'allò que s'ha fet —Eva Serra a Puig-reig, etc.—, ara, cal un instrument de gestió, i fixi's que no dic només de protecció o de conservació. Hem encarregat un pla director urbanístic de les colònies, que està desenvolupant

Joaquim Sabater, el professor de la Universitat Politècnica que ja va guanyar el premi de la Caixa Manresa sobre la conservació de les colònies del Llobregat. El que se'n derivi, ha de prendre forma de llei o forma de pla? Estudiem-ho. El que no ens ha de preocupar, em sembla, és tant l'instrument com veritablement tenir la voluntat d'engegar-ho, i fer d'aquestes colònies àmbits que siguin residencials vius, que tinguin també el valor patrimonial, però que també siguin capaços de localitzar algun tipus d'activitat econòmica, perquè, si no, no respondrien a aquell model de complexitat de què parlàvem abans.

**EL FUTUR DEL TREBALL
COM A FACTOR
DE SOCIALITZACIÓ
I COHESIÓ SOCIAL
A CATALUNYA,
A CÀRREC
D'ORIOI HOMS,
DIRECTOR GENERAL
DE LA FUNDACIÓ CENTRE D'INICIATIVES
I RECERQUES EUROPEES
A LA MEDITERRÀNIA,
16 DE MARÇ DE 2005**

Faré una reflexió sobre les perspectives del treball a la societat catalana. Em centraré, evidentment, en una perspectiva sociològica i no tant econòmica, per situar el futur del treball a la nostra societat. Estem entrant en una transició entre la societat industrial, que anem deixant, i una societat que en diem *del coneixement*, que hi anem avançant. La societat industrial ha caracteritzat tota una època històrica; però sobre la societat del coneixement, com que ara estem al començament, encara no hi ha una perspectiva històrica suficient per a posar-nos d'acord sobre com definir-la, però, amb tot, hi ha un canvi de societat en el qual el treball, i el canvi en el treball, hi té un paper important. De fet, els canvis en el món del treball o la forma en què cada societat ha organitzat el treball, han definit una societat, des dels recol·lectors, la societat agrícola, la industrial, etc. Podem discutir fins i tot si els canvis en el treball actuals són suficientment profunds per a definir tota una nova societat diferent, però això deixem que ens ho digui el temps.

Sabem, com intentaré explicar, que hi ha prou canvis que afecten suficients dimensions o aspectes del món del treball per a dir que som en una societat nova, o en una fase nova, o en una època nova de la societat industrial, però cada vegada ens és més difícil reconèixer la nostra societat com una societat industrial. De fet, la societat industrial que hem deixat era una societat en la qual el treball hi ha tingut un paper clau, és a dir, el treball industrial ha definit la societat industrial, i segurament és el tipus de societat que històricament ha provocat una valoració més elevada del treball; és a dir, en aplicar la tecnologia i el desenvolupament tecnològic, que ha provocat el desenvolupament de la indústria, ha permès uns guanys en productivitat de tal dimensió que ha permès valorar el treball com mai no havia estat valorat, i per això avui és tan car el treball, quan en altres societats el treball humà tenia molt poc valor. Per tant, és important

reflexionar sobre aquesta herència: la societat industrial ens deixa un treball altament valorat i car, que, unit a la inversió i a la utilització de tecnologies avançades, permet una gran productivitat. Aquest element serà clau en el moment de reflexionar sobre la societat actual.

La societat industrial es basa en dues activitats o dues dimensions, o també dos valors clau: el treball i la tecnologia. La unió d'aquest treball amb aquesta tecnologia és el que ha explicat tota la configuració de la societat industrial. En canvi, actualment a la societat del coneixement més que el treball pesa l'activitat del consum, ja que és més valorat socialment i col·lectivament. La tecnologia de la informació és la que es basa en el coneixement. Així doncs, a la societat industrial hi ha el binomi treball-tecnologia, que domina l'escena de la societat industrial. A la societat del coneixement a mi em sembla que hi ha un moviment, una deriva cap a consum i coneixement com a dos elements clau, estructuradors i organitzadors de la societat. En aquest binomi treball-tecnologia, la propietat de la tecnologia, la inversió, la millora tecnològica era un element clau, i el treball industrial dominava pràcticament tota la societat. Això no vol dir que no hi hagués altres tipus de treball, o que el treball industrial ho fos tot, perquè a la societat industrial hi ha hagut treballs de serveis, agrícoles, manuals, etc., però el dominant, com a valor i com a activitat de referència, era el treball dit industrial. En canvi, la societat del coneixement domina un altre tipus de treball; són els serveis els que ocupen la majoria de les activitats de les persones i la majoria del seu temps vital, ja no és el treball industrial. Recordem que a Catalunya actualment tenim un 62% de la població treballant al sector serveis, i no tant a la indústria, fet que era al revés fa trenta, quaranta o cinquanta anys.

Per tant, estem passant d'aquest home *faber*, és a dir, aquesta personalitat, aquesta identitat humana, estructurada

entorn de treball i tecnologia, a un home que encara no sabem com definir-lo, *sapiens*, *ludicus*, és a dir, un home en què, al meu entendre, i que intentaré explicar una mica més, ja no és el treball el que el defineix, sinó altres tipus d'activitats humanes, com la lúdica, o el consum, o la intel·ligència. Destaca una cosa curiosa: *homo sapiens* és el nom que fèiem servir, o que estan fent servir els antropòlegs per a definir el pas previ a l'home. Conseqüentment: en què es distingeix l'home de l'evolució històrica? En la seva capacitat de pensar. I ara resulta que definim l'activitat de la societat actual com una societat basada en el coneixement, és a dir, la capacitat de pensar. Però d'alguna forma, i això també és interessant, aquesta definició com a societat del coneixement centra la societat en la capacitat humana per excel·lència, que és la intel·ligència, el coneixement, o el pensament, coses que fins ara no havíem definit així. En aquesta evolució, em sembla que a la societat industrial hi havia una relació treball-individu-societat, en què el treball ho dominava tot molt més que en aquesta mateixa relació de la societat actual, on és més l'individu que domina, hi té una posició més dominant que no pas el treball.

És a dir, el treball industrial era un treball que ocupava tota la vida adulta, pràcticament, des que la persona tenia raó i tenia capacitat d'actuació i autonomia, ja estava treballant, i pràcticament treballava fins que es moria. En aquesta mateixa societat la incorporació —i això em sembla fonamental— a la feina, es feia en ple període de socialització adolescent, és a dir, en ple període d'identificació, de creixement de la personalitat de l'individu. El treball ja hi tenia un paper important als vuit, deu o dotze anys; la incorporació al treball als catorze i setze ja és quasi la baixada de la societat industrial, però en el moment àlgid la gent s'incorporava als vuit, deu o dotze anys a la feina, i per tant, l'organització de la feina, de l'empresa, l'activitat industrial, formava part de la

identitat d'aquest individu en el sentit que es feia persona, és a dir, adult, treballant. Aquest era un canvi fonamental a la societat que en diem del coneixement. Ara, aquesta incorporació al món del treball es fa als 18 o més de 20 anys, és a dir, al final de l'adolescència, amb uns joves ja fets.

Malgrat la incorporació de la tecnologia al treball, el treball requeria un cert esforç físic, per tant, la idea d'esforç està relacionada amb el treball industrial, fet que ara ha variat; era una activitat en sèrie, massiva, de grans concentracions, com a element dominant; també hi havia el treball no industrial i no en sèrie, però el model cultural de la societat industrial estava basat en aquest tipus de producció. Dominava també un model d'ocupació estable, malgrat que hi havia molta gent que no tenia condicions de treball adequades, que no tenia contractes, etc., però el model tenia una certa estabilitat —el treball per a tota la vida, o el pare que portava el fill a un taller o a una empresa i allà pràcticament s'hi jubilava, etc. Era també un model masculí, on les dones gairebé no hi participaven, malgrat que hi treballaven, però treballaven en una altra esfera no reconeguda com a treball industrial, i el treball industrial era un referent cultural que dominava el conjunt de la societat. I per les condicions en què es realitzava aquest treball, era un treball que generava solidaritats, per la defensa d'interessos o pels posicionaments davant de l'enfrontament de les relacions laborals. En canvi, si intentem definir el treball de la societat del coneixement, veurem que ja no ocupa tota la vida d'una persona adulta; ara els joves s'hi incorporen entre els setze i els vint anys, i ja estan desapareixent del mercat de treball, per tant, hi ha una part llarga de la vida, de gairebé vint anys, gairebé tanta com temps de treball, que és temps de formació. Ens jubilem, és a dir, no ens morim, sortosament, quan deixem de treballar, i ara tenim cada vegada més una llarga vida. Fins i tot durant aquesta vida en què es concentra l'activitat laboral, hi ha

moments d'atur i de no-treball importants; per tant el treball no ocupa tota la vida de les persones.

La socialització bàsica dels individus ja és anterior al treball, no es fa a la fàbrica ni a l'empresa. L'individu quan entra a treballar ja és adult, ja s'ha fet; així doncs, els efectes de la socialització, o la influència del treball en la identitat d'aquesta persona, seran forçosament inferiors que abans. Requereix, més que un esforç físic, un esforç intel·lectual i, per tant, hi ha també elements, com la capacitat de desenvolupar el cos per a aguantar l'esforç físic, l'habilitat de —diríem ara en paraules modernes— gestionar l'esforç físic, que era l'element clau de saber treballar. Ara en tenim un altre, d'esforç, que no és el físic: la resistència a l'estrès i a l'esforç intel·lectual. Aquests elements han canviat radicalment, encara que evidentment en una part important de treballs hi continua havent treball físic, no tot el treball és intel·lectual, però els elements intel·lectuals del treball tenen més pes avui. Per consegüent, la manera d'organitzar aquest treball intel·lectual defineix millor el treball d'avui dia que el treball de la societat industrial.

Es perd centralitat cultural; avui les societats no són les societats fabrils, no són treballistes; d'alguna manera, són més aviat unes societats d'oci, de consum, on tots aquests valors tenen més força, pes i atracció. I per tant, per exemple, la idea associada d'esforç socialitzava la societat industrial, ara l'esforç no es veu, es veu el resultat del que se'ns presenta perquè consumim, però com arriba a produir-se el que consumim desapareix. Per consegüent, a la societat actual, el treball s'amaga d'alguna manera, perd força, centralitat i domini de l'esfera cultural i de valors de la societat i s'amaga, perquè hi ha altres elements que prenen més força i substitueixen el que va representar el treball com a valor a la societat industrial. El nou model genera competència entre els individus, domina el model inestable de treball, ja no és el

treball per a tota la vida; així, també apareix un nou problema d'identitat del treball; si l'entitat del treball abans es feia entorn d'una empresa o d'una professió, d'un ofici que era el mateix per a tota la teva vida, amb la inestabilitat actual del treball, en què construeixes la teva identitat professional? Per què? Perquè al llarg de la vida faràs diverses professions o oficis, i ocuparàs diversos llocs de treball, alguns força diferenciats.

Així doncs, la construcció de la identitat professional també ha canviat radicalment els darrers anys. Finalment, és un model més masculí-femení, les dones pràcticament estan arribant a elements de paritat, malgrat que en algunes societats encara falta molt per arribar-hi, sobretot a la nostra, però ja és una societat i un model de treball en què la dona té un lloc important, tant com el masculí, i és una activitat més individualitzada, ja no és la gran concentració en una gran fàbrica, és el treball més a casa, o un treball en petites unitats, o un treball a distància, o un treball més individualitzat; fins i tot dins d'una gran empresa, són unitats ja més petites, no són grans unitats que necessiten una jerarquia molt àmplia per a gestionar-les.

Aquests canvis en el treball, al meu entendre, han afectat la societat, i per tant cal preguntar-se: abans la societat girava entorn del treball, és a dir, la sirena de la fàbrica dominava la vida del poble, de la ciutat, del col·lectiu entorn d'aquesta fàbrica, i si parlem de les colònies industrials, molt més encara; llavors em pregunto si aquí també hi ha un canvi. És evident que la nostra vida social continua molt subordinada als ritmes, a les exigències del món del treball, però considero que hem guanyat espais d'autonomia respecte del treball, i així hi ha més vida fora del treball que dins del treball. La nostra vida, tot i ser encara molt dependent en moltes coses del treball, guanya espais d'autonomia respecte del treball i de l'organització del treball. Per exemple, la fle-

xibilització horària és un element que ens permet guanyar autonomia respecte de la fèrria disciplina anterior de la societat industrial que imposava el món del treball.

El treball continua sent fonamental; és la idea que he expressat més amunt, però resta més amagat, és discontinu, i en conseqüència afecta les identitats col·lectives individuals de manera diferent del que les afectava abans; els valors que vehiculava el treball de la societat industrial han canviat, són menys presents. Més aviat és el resultat, les imatges relacionades amb el consum. Cal concloure que el treball perd pes i interès; encara que sigui una mica sorprenent, es pot discutir fins a quin punt és així. Les teories que el treball s'acaba, la fi del treball, han resultat totalment il·lusòries. El treball no s'acaba, però sí que desapareix de l'escena col·lectiva i social; en conseqüència, cal preguntar-se: el treball es devaluarà per als individus? És a dir: donarem menys importància en el futur al treball i valorarem menys el que significa el treball? Això seria la lògica d'aquest procés, i per tant també hi haurà canvis importants en les identitats professionals: per què treballarem, amb què ens identifiquem.

Hi ha hagut una època en què hi havia una forta atracció per a ser metge, economista, sociòleg, forner, etc. En les últimes dècades ser economista, metge o advocat és important, defineix molta part de la nostra vida, però no sé si ara és tan important perquè hi ha molts economistes i metges. Ja no és tan important ser forner, malgrat que el pa el necessitem i el comprem cada dia. Però les identitats, el que influeix, és a dir el treball com a influència de les identitats personals, s'està devaluant una mica; i això és contradictori, perquè les empreses necessiten amb més intensitat que abans el treball i l'adhesió del treball, i la centralitat del treball, per a augmentar la competitivitat entre les empreses. Conseqüentment, considero que tendirà a haver-hi més pressió per part de les empreses per a aconseguir que els individus treba-

llin molt i molt intensament, i es dediquin molt al treball; les empreses necessiten competir i la manera de fer-ho és afegint intensitat al treball, perquè a partir d'una mateixa tecnologia se'n tregui molt més rendiment. En canvi els individus volem viure, tenim elements per a viure que ens atrauen al marge del treball. Volem més autonomia per al treball, ja que és menys important per a nosaltres, malgrat que les empreses, al revés, ens hi aboquen. Hi ha una contradicció entre la pressió de les empreses per a augmentar la intensitat del treball i l'adhesió i la supeditació de les persones al treball i, en canvi, constatem certs guanys d'autonomia per part de la societat i dels individus respecte del treball.

Un altre element de reflexió, d'impacte, d'aquests canvis del treball a la societat, del qual parla Manuel Castells, és la dicotomia o la polarització entre treballs amb una productivitat elevada i els treballs amb baixa productivitat, o el treballador genèric, intercanviable, que pot ser substituït fàcilment. És clar, el primer treballador, és a dir, l'autoprogramable, té una productivitat elevada perquè treballa en sectors on hi ha una forta inversió, presència tecnològica, que permet un gran increment del seu valor; és a dir, en aquest col·lectiu el valor del treball es continuarà incrementant, perquè la productivitat impressionant del treball amb les noves tecnologies de la informació permet afegir valor en aquest treball.

Posem com a exemple Microsoft, analitzem l'entorn de tot aquest sector, el valor d'aquestes tecnologies —Gates ha aconseguit ser la persona més rica del món en pocs anys—; la causa és la gran productivitat d'aquest treball, perquè té un gran valor afegit. En canvi, el valor dels treballs amb baixa productivitat, del treballador genèric, al revés, tendirà a devaluar-se més per aquesta baixíssima productivitat, i això no vol dir que no siguin treballs importants, ja que poden ser treballs clau per a l'organització d'una societat, però la seva productivitat és molt baixa. Per exemple, atendre persones

grans té una baixíssima productivitat perquè una persona només en pot atendre una o dues, o tres, però no gaires més, no hi poden aplicar excessiva tecnologia, o fins ara no hi ha excessiva tecnologia —control a distància, informació a distància, que permet vigilar, controlar o supervisar moltes persones grans amb una sola central—, però tenim baixa productivitat, per tant és un treball poc valorat i mal pagat. La majoria de les persones intentaran fugir d'aquest tipus de treball; tendim, doncs, cap a una societat en què les distàncies entre el treball amb valor i el treball amb poc valor es fan més grans, i es produeix una dicotomia, com es veurà més endavant amb algunes xifres.

Per tant, la pregunta és: qui farà aquests treballs que ningú no vol fer, que estan mal pagats, que molts poden ser necessaris, però que en canvi tenen una productivitat molt baixa? Fins ara sembla que això ho estem resolent amb la immigració i, així, amb l'aportació de persones que hi estan disposades, són inversions personals molt més rendibles i estan disposades a accedir a aquests tipus de treball. Aquesta solució, via immigració —els Estats Units és una societat que s'ha muntat sobre això—, pot ser una solució sostenible, sempre que siguem capaços de mantenir taxes elevades de creixement. Si no hi ha taxes elevades de creixement, el recurs massiu a la immigració d'altres països normalment acaba sent conflictiu —un dels exemples més clars n'és el dels Països Baixos, que semblava que era el paradís de les polítiques d'integració de la immigració i finalment ha explotat en el moment en què ha deixat de créixer—; és a dir, mentre el creixement permet la integració i permet mantenir la capacitat i l'esperança de deixar aquestes feines per anar pujant i progressant socialment, el conflicte és baix. Crec que el problema de la immigració no és només un problema que puguem resoldre o reduir a una qüestió d'actituds i comportaments xenòfobs o no xenòfobs, sinó que hi ha tot un procés

d'organització social que ens porta a necessitar una gran quantitat de mà d'obra per a cobrir certs tipus de treball, però si a canvi no oferim als immigrants una mobilitat perquè aquests treballs siguin passatgers —és a dir, estan disposats a acceptar aquests treballs perquè pensen que podran passar, o ells o els seus fills, a uns altres treballs—, ells, i sobretot els seus fills, entraran en conflicte amb la societat, com passa a Alemanya, a França o a altres llocs.

Els Estats Units ha estat un país capaç d'assegurar, durant anys i a llarg termini, un creixement continuat i, per tant, és capaç d'integrar tota la immigració que pugui, mentre creixi el 4 o el 5% com està creixent encara en aquests moments i durant anys. A Europa creixem l'1, l'1,5 o el 2%. La integració de la immigració és, al meu entendre, conflictiva i serà complicada, és a dir, mentre els immigrants poden participar amb nadius a les cadenes de muntatge de Seat, de Volkswagen, o de Renault i compartir-ho, tenen l'esperança de convertir-se en un obrer, en un treballador que pot participar de l'Estat del benestar d'aquesta societat; quan estan sols, tenint cura de persones grans o fent neteges industrials, i no ho comparteixen, creuen que la seva expectativa és mantenir-ho i reproduir-ho en els seus fills, fet que tanca aquests col·lectius. I em pregunto si no tornarem a viure, amb les precaucions degudes, la formació de castes socials o grups tancats que tenen poca mobilitat entre si i poques esperances d'integració i que generen, doncs, dificultat o conflicte entre migració i societat. I em sembla que l'element clau és el creixement; si hi ha creixement hi ha possibilitats d'integració, relativament conflictiva, amb problemes, però possibilitats, i la nostra experiència a Catalunya ha estat aquesta: la capacitat d'integració de la immigració que hem tingut ha estat per l'enorme creixement que hi ha hagut els últims trenta o quaranta anys, si no, hauríem tingut alguns altres problemes.

He tractat sobre el treball, però poc de l'ocupació; l'ocupació seria el model social d'organitzar el treball; per tant, l'increment de l'atur, com es veu a tot Europa, i la inestabilitat de l'ocupació generen una nova tensió entre l'individu i el treball, és a dir, totes les societats industrials estaven pensades per a la plena ocupació i s'han desenvolupat una sèrie d'institucions socials de l'Estat del benestar pensades per a això.

A Catalunya i Espanya hem tingut el 18, el 15, el 20, el 22, el 25 i el 30 % d'atur segons les dècades —ara hem baixat entorn del 10 %—, fet que va canviar els valors, la manera d'organitzar les estratègies dels individus davant d'aquesta situació d'inestabilitat de l'ocupació; aquestes taxes van afectar de tal manera la nostra vida que avui pensem que com que tenim el 10 % d'atur estem gairebé amb plena ocupació, en canvi, Alemanya, que té una xifra d'atur semblant, considera que ja no aguanta més i que explotarà, i tenim gairebé la mateixa taxa d'atur. Així doncs, està ja tan interioritzat en el nostre comportament, i la gent jove i les noves generacions, ho han interioritzat tant, que sembla que el 10 % ja és gairebé no tenir atur. Però sols cal anar als Països Baixos o a Alemanya; el president alemany ha dit que ja no es pot aguantar més aquesta situació i que hi ha d'haver canvis rotunds i profunds; en canvi, al nostre país ja fa trenta anys i escaig que estem per sobre del 10 %. Els francesos parlen de crisi de la relació laboral —Robert Boyer—, és a dir, la crisi d'aquest model de relació salarial entre el patró i el treballador assalariat, el qual, a canvi d'un salari que progressivament anava augmentant, ha acceptat una prestació laboral, perquè això li donava un salari indirecte que li permetia un nivell de benestar social.

Ara l'empresari ja no està tan interessat en la presència ni en l'esforç físic del treballador, sinó que està més interessat en la intel·ligència de l'individu; s'ha de refer aquesta

relació salarial, perquè, a canvi de què estem disposats a oferir la nostra intel·ligència a l'empresari, o què ha d'oferir l'empresari per a aconseguir l'adhesió de la intel·ligència dels individus? Així doncs, l'esquema base de relació salarial que ha dominat la societat industrial també ha entrat en crisi, i s'ha de reestructurar d'alguna manera; el conflicte és menys col·lectiu i més juridiconormatiu individual, els sindicats tenen sobretot demandes individuals de normes que no es compleixen, més que no pas grans conflictes col·lectius, que s'han reduït molt els últims anys. Això ocorre en el mateix moment en què les empreses necessiten més adhesió i més participació de l'individu, i l'esforç que s'ha fet amb models psicològics per motivar l'individu per a aconseguir productivitats elevades a l'empresa està tocant sostre, perquè difícilment poden aconseguir més adhesió de la que han aconseguit. L'empresa necessita encara més adhesió. Així doncs, les relacions laborals de l'empresa avui necessiten trobar noves formes, de manera que els individus estiguin disposats a treballar intensament, de manera més intel·lectual, però a canvi de què? I això és el tema que avui reestructura les relacions laborals.

179

Una de les últimes idees que han sortit en la gestió de recursos humans són les competències i el desenvolupament de les capacitats de l'individu, perquè això és el que ens permet anar aconseguint mobilitzar els recursos intel·ligents de l'individu. Les experiències que coneixem en aquests moments són interessants, però funcionen només quan l'empresa està en expansió; en períodes curts d'expansió de l'empresa el mètode de gestió de les competències funciona, però quan aquesta empresa s'estabilitza hi ha problemes de frustracions i de gestió de les competències difícils, encara no s'ha trobat la manera de superar-ho. I aquestes serien algunes de les hipòtesis i dels escenaris que em sembla que, reflexionant sobre el treball a la nostra societat, podem deduir.

Llavors la pregunta seria: a Catalunya, on som, quant a aquestes hipòtesis i aquesta situació? Partint d'algunes xifres bàsiques, per exemple: el treball ja no ho és tot, o és una part només de la nostra vida; tenim una taxa d'activitat del 55 %, és a dir, que només una mica més de la meitat de la gent està disponible en el mercat de treball; la taxa d'ocupació és encara un pèl més baixa (50 %), per tant, només la meitat de la població treballa amb el model actual de treball, i això és un problema de sostenibilitat, pel salari indirecte, per les pensions, etc.

La taxa d'atur femení està entorn del 10 %, gairebé el doble que la dels homes; malgrat que s'ha reduït moltíssim, continuem tenint una proporció molt més gran de dones aturades, encara que aquesta activació de les dones en el mercat del treball encara té problemes d'absorció. I si ho fem per anys, dels setze als dinou, només hi ha el 16 % de la població ocupada, i de les de més de cinquanta-cinc, també. Així doncs, vol dir que estem anant a una situació en què el treball es considera entre els vint i els cinquanta-quatre anys, pocs treballen abans i menys després. Això no és sostenible i caldrà replantejar aquesta distribució d'una gran concentració del treball en uns anys.

La Fundació CIREM ha treballat un esquema de cercles concèntrics, al centre del qual hi ha els treballadors estables i qualificats, és a dir, el millor nucli del mercat de treball que tenia Espanya l'any 2000 era del 12,8 % de persones (Catalunya varia una mica, però no gaire més). El nucli és allò estable, qualificat, ben defensat i amb drets. Entorn d'aquest nucli en tenim un altre que hem de definir com a estable i poc qualificat, que és molt més nombrós, del 26,3 %; és un treball estable, poc qualificat, però amb drets, regulats, que forma un nucli important. La suma de tots dos seria el 38-40 % del mercat de treball. Estan en unes condicions estables, amb una minoria que és un nucli dur de qualificats i

una esfera entorn d'aquests menys qualificats o poc qualificats. En canvi, després tenim el 21% d'inestables, i dins dels inestables hi posem els qui no tenen contractes estables, però també els aturats de curta durada, és a dir, els que entren i surten ràpidament, o sovint, del mercat de treball. Per tant, tenim que d'aquest nucli estable hi ha una cinquena part que entren i surten de l'ocupació, amb molta freqüència. En canvi, hi ha el 4,3% d'aturats de llarga durada. Aquests només són els de llarga durada de tota la població, que són els que surten però no entren, és a dir, els que es queden gairebé fora de l'ocupació durant més d'un o dos anys. I finalment, tenim el 34%, una mica més d'una tercera part, d'inactius, que estan fora del mercat de treball. Així doncs, aquesta seria la foto de l'any 2000, de la distribució del que podem dir el treball a les societats en transició, a la societat de la informació o del coneixement.

Si mirem les ocupacions, hi ha algunes coses interessants en la manera de fer aquesta transició; l'ocupació del personal directiu ha augmentat el 125%, en aquests deu anys. El personal directiu ha evolucionat al mateix ritme de creixement de la població. En canvi, els tècnics i els professionals superiors han crescut el 148%, per tant vol dir que aquesta societat del coneixement requereix més titulats superiors, més tècnics i professionals d'alt nivell. En canvi, tenim una disminució important dels que en diem tècnics i personal de suport, serien els de nivell mitjà, amb estudis de secundària, persones que donen suport, ajudants de tècnics, professionals o directius. En canvi, han pujat moltíssim els empleats administratius, els serveis, on hi ha tant qualificats com no qualificats. Treballadors i serveis del comerç; així doncs, treballadors poc qualificats del comerç també han crescut més que la mitjana, el 150%. Els treballadors qualificats de la indústria i de la construcció s'han mantingut; per tant, n'ha baixat el pes, perquè ha pujat la població. El mateix ha pas-

sat amb els operadors i els instal·ladors, que serien treballadors semiqualficats, o poc qualificats, que han crescut menys que la mitjana. I en canvi, els treballadors no qualificats han crescut molt. Aquestes dades demostren que la transició de la societat del coneixement comporta una polarització dels treballs que tenen una gran productivitat i n'augmenta el valor, i que es necessiten més tècnics professionals i de serveis, però tècnics i professionals superiors, i en canvi també creixen molt els treballadors no qualificats, els treballadors amb poc valor o poca productivitat. I baixen els intermedis. Així doncs, s'observa aquesta polarització amb dues evolucions que correspondria a l'esquema teòric o escenaris que s'ha explicat més amunt.

Si aprofundim una mica més i analitzem una classificació de l'OCDE, que en Joan Trullén ha estudiat a Catalunya, sobre els llocs de treball de coneixement baix o coneixement alt en sectors manufacturers o sectors de serveis, també és força interessant el que s'observa. Hi ha 1.800.000 persones en llocs de treball que classifiquem de coneixement baix i, en canvi, en tenim 897.000 en llocs que classifiquem de coneixement alt. Així doncs, aquesta és la proporció d'aquests llocs que hem descrit anteriorment. Així doncs, considero que aquesta transició a la societat del coneixement a casa nostra té un problema, que és que encara no som capaços de transformar el model dominant de la indústria típica de la societat industrial en la indústria que avui necessita una alta concentració de coneixement i d'intensitat tecnològica; estem perdent pistonada en aquest camp. En canvi, en el camp dels serveis no, el camp de serveis de coneixement alt és el que està creixent més de tot el conjunt. Estem innovant bé en les noves formes més típiques de la societat del coneixement, que són els serveis, i en canvi estem fent malament la transició del model productiu industrial que hem heretat, el que hauríem de tenir a la nostra societat.

Finalment, només vull fer una petita reflexió sobre aquests canvis en el món del treball. Si observem la qualificació, veiem que el treball es desplaça de la indústria cap als serveis.

La base de la societat industrial, que era interactuar amb la màquina per a produir, és a dir, una activitat directament constructiva del bé, de la màquina, de la peça o del servei, és substituïda cada vegada més per la tecnologia; se'n redueix la importància dins del treball humà, i augmenta la planificació, el control, la vigilància i l'organització de processos. Aquest fet té, per mi, una gran influència en tot l'aparell del sistema de formació i d'educació bàsic a la societat del coneixement. En canvi, la producció de serveis per si mateixa té un fort contingut organitzatiu i relacional, ja que la major part dels serveis, la producció dels serveis, es relaciona amb persones o amb l'organització de coses. Així doncs, vol dir que el contingut, és a dir, la qualificació, allò que ha de saber una persona per a treballar, a més del coneixement, es requereix més capacitat de planificació, de control, de vigilància, d'organització de processos, de relacions, d'organització, i no tant la capacitat de produir, de construir coses, que ha absorbit més la tecnologia. Així doncs, es desenvolupen el que s'anomenen *noves competències personals*, amb un valor en el mercat de treball explícit, que abans no tenien aquest valor, com són la capacitat d'aprendre i d'adaptar-se, de relació, d'organització i de manipulació de la informació. Aquests elements avui són altament cotitzats i requerits en el mercat de treball de la societat del coneixement.

Si això és així com a escenari, quin model tenim a casa nostra? Tenim un model diferent del model europeu, és a dir, el model europeu que ha heretat Europa de la societat industrial és un model en què la major part de la població invertia en educació secundària i sobretot professional, és a dir, el volum de persones que tenen una titulació professional és

molt important als altres països europeus. En canvi, per a nosaltres no és així, la formació específica té molt poc pes al nostre sistema educatiu i a la mà d'obra ocupada i en canvi té molt més pes la formació general, o secundària, o superior, així, és un model diferent del model europeu; les xifres són bastant eloqüents. Si ens fixem en l'any 2003, que és l'any del qual hi ha més informació, de la població ocupada més gran de quinze anys, que, per a entendre'ns, correspon a la primària completa, la mitjana europea és del 26%; la d'Espanya, del 50%, i la de Catalunya, del 48%. Per tant, fixeuvos que a Europa tenen un nivell d'educació molt superior encara al nostre dins de la població ocupada, la resta tenen més que educació primària; nosaltres estem entorn del 50% encara.

En canvi, si anem als nivells 3-4, és a dir, a la secundària, tant de cicles formatius com de batxillerat, a Europa hi ha el 43% de la població ocupada que té aquest tipus de títols o de diplomes, i en canvi a Espanya és del 20%, i a Catalunya, del 21%. Aquesta és la gran diferència del nostre model de qualificació del model de la resta europea. En canvi, el nivell superior és, a Europa, del 23%, a Espanya, del 29%, i a Catalunya, del 30%. Això és casualitat? Per què és així? Hi podem reflexionar més, és evident.

Hi ha una manca de tradició del model de formació professional al nostre país, però possiblement el model industrial i econòmic que hem tingut durant anys no ha requerit aquesta forta inversió, perquè, si no, el país no hauria funcionat i és evident que en aquests últims trenta anys hi ha hagut una transformació, econòmica, social, cultural i política impressionants. En conseqüència, la manca de models de formació professional no és gaire disfuncional amb el que ha passat. Hem invertit molt més en educació superior, perquè teníem molta més taxa d'atur, perquè teníem molta més inestabilitat, perquè hi ha hagut una crisi d'ocupació molt

forta. I les persones intel·ligents han entès que per a situar-se millor en el mercat de treball s'ha de pujar a dalt de tot, en conseqüència no s'aturen al mig, inverteixen molt més en educació —en educació superior la majoria. El millor també —i aquesta és una de les tesis que jo defenso— és que això explica el miracle espanyol, que és el que els observadors estrangers diuen quan observen el canvi al nostre país. Aquesta inversió altíssima en educació superior és un dels factors que explica l'èxit en la transformació, perquè hi hem aplicat molta més capacitat intel·lectual elevada, que ha resolt les enormes complexitats i dificultats de fer, en tan poc temps, la transició econòmica, social, política i cultural que hem fet. Així doncs, si aquesta és la situació, la meva pregunta és: aquest model que fins ara ha estat així, pot continuar sent així? És a dir, la societat del coneixement pot tenir poca formació intermèdia? Si volem un sistema manufacturer o industrial de punta, el podem basar en una escassa formació professional de la mà d'obra? Jo no ho tinc clar, encara cal veure-ho, però jo crec que la baixa productivitat de l'economia catalana està relacionada amb aquest fet. Tot i així les tendències de la resta de països europeus també estan reduint el percentatge de persones que estan fent formació professional en aquests moments, i està augmentant el percentatge de persones que van a la universitat.

Per tant, amb l'escenari inicial del tipus de treball a la societat del coneixement és possible que s'inverteixi molt més en educació superior, o en nivells molt baixos d'educació, i els nivells intermedis tendeixin a reduir-se, en contra del model de qualificació que ha imperat a Europa els últims vint o trenta anys. L'altra qüestió és si aquest model és suficient per a promoure el canvi: una cosa és que sigui més o menys compatible amb la societat del coneixement, i l'altra que pugui promoure aquest canvi. En aquests moments la forta inversió en titulats superiors i nivells superiors universitaris pot aju-

dar molt més a promoure aquest canvi, perquè, tal com hem vist, hi ha alguns problemes de transformació, sobretot de la base industrial a Catalunya i al conjunt de l'Estat.

Per a acabar, ho resumiria breument: tenim una societat en què el treball, que ha estat un element molt important dins de la societat industrial com a factor de cohesió i de socialització, perd influència; en conseqüència, si la perd, podem preveure noves tensions entre treball i societat, sobretot en l'àmbit del treball poc qualificat. La societat del coneixement també requerirà i requereix, tal com veiem, molta gent poc qualificada.

Com a organització, en una societat altament educada cal saber com es gestionarà aquest tipus de treball amb persones immigrants. Aquest és un dels interrogants que ens cal plantejar.

En segon lloc, cal dedicar més atenció al canvi estructural, és a dir, no hi ha sols un problema de com invertir una mica més amb exportació, sobre si cal millorar una mica la R+D o millorar les inversions tecnològiques. Estem canviant de societat, i el canvi estructural d'adaptació de les institucions, del funcionament de la societat industrial, requereix una reflexió sobre transformacions estructurals que estan endarrerint o creant tensions, com hem pogut veure en aquesta evolució i en aquest canvi de societat.

I, finalment, si la societat del coneixement està basada en l'accés al coneixement, per tant, l'accés a l'educació i la formació com a element clau d'innovació, cal dedicar més atenció a l'escola i, al meu entendre, també als mitjans audiovisuals com a principals factors de socialització; si el treball perd força com a factor de socialització, el guanya l'escola, però en canvi seguim pensant en una escola del segle XX. Però no és això; l'escola està tenint el paper que hem decidit, de manera que els joves es passen vint anys formant-se i no es pot tenir una escola pensada per a estar-s'hi set, vuit o deu anys,

per a adquirir uns coneixements bàsics, o deu o dotze anys per a adquirir uns coneixements secundaris. És un altre tipus d'escola la que necessitem, que requereix un altre tipus de plantejament, si volem realment disminuir tensions a la societat del coneixement. En conseqüència, l'accés a l'ensenyament secundari i superior és clau en la gestió del canvi estructural. Al meu entendre, l'ensenyament superior s'està fent bastant bé; quant a l'accés, s'hauria de discutir més. En canvi, el punt feble de l'organització escolar del nostre país és l'ensenyament secundari.

DEBAT

MODERADOR (FRANCESC GONZÀLEZ I SASTRE): Aquesta esplèndida conferència ha tocat uns temes que són molt pròxims a les preocupacions de tots nosaltres i de la societat en general. Si hi ha algú a la sala que hi vulgui intervenir.

MÀRIUS FOZ: El felicito perquè, realment, com deia el secretari científic, considero que la conferència ha tingut un altíssim interès i per a un home com jo, que sóc metge, hi estic particularment interessat, i evidentment com a ciutadà, però no sóc expert en aquesta matèria. M'ha cridat l'atenció quan ha començat a donar xifres, realment molt demostratives, de la quantitat de persones inactives que hi ha; el 36% de la població són moltes persones inactives. Voldria fer alguna pregunta, perquè no sé si hi ha dades complementàries sobre això. Primer, en quina situació estem respecte d'altres països europeus del nostre entorn; segon, quina part d'aquestes persones inactives són del sexe femení o sexe masculí. Una part n'és el col·lectiu femení que encara no s'ha incorporat al món del treball, en algunes zones d'Espanya? Podria ser, no ho sé. I l'altra cosa és: quina part d'aquest col·lectiu està dintre d'aquest gran camp de l'economia submergida? Realment jo crec que és molt més important del que ens sembla. No sé si aquestes preguntes tenen resposta, però m'agradaria una mica més d'informació sobre aquest punt.

ORIOL HOMS: Sí, els inactius realment són molts i les taxes d'activitat són més baixes al nostre país que a altres països del nostre entorn, en què la taxa d'activitat és més elevada; però fixi's que els inactius són bàsicament els joves dels dos sexes, les persones més grans de seixanta-cinc anys, bàsicament de sexe femení perquè viuen molt més que no pas els homes; i en canvi, en les edats laborals, les dones tenen una

taxa d'activitat més baixa que els homes. Així doncs, quan diem inactius, no ens referim només als que estan en edat de treballar i no estan en el mercat de treball, sinó que el gran pes és el que en diem en aquests moments la *dependència*, és a dir, tots els que depenen d'un actiu, per edat, bàsicament. Per exemple, els malalts crònics o els que no poden treballar, que són pocs percentualment. Però això és el debat que tenim avui sobre la dependència: de dos, l'un ha de finançar l'altre, com a mínim. Per això, l'Estat del benestar té problemes de finançament, i en conseqüència ara sembla que en els pròxims anys tindrem una forma de regulació al nostre país sobre com crear assegurances per poder preveure totes aquestes contingències i poder finançar les persones dependents, que no són actives. Però, amb tot, encara tenim bastant marge per a incrementar les taxes d'activitat, sobretot les de les dones, que encara són més baixes, o ens hem de replantejar aquesta concentració i hem de dir que els joves han de treballar abans, per la qual cosa han de distribuir el seu temps d'estudi d'una altra manera, o bé que les persones grans no es retirin del mercat de treball tan fàcilment i allarguin l'activitat laboral.

189

LLUÍS GARCIA I SEVILLA: Primer de tot vull dir-te que m'ha agradat molt tot el que has explicat. Després, vull comentar una cosa per al·lusions, això de la psicologia, que és una al·lusió directa. De tota manera la part que m'ha cridat més l'atenció és aquesta darrera: tota aquesta disparitat entre els nivells ocupacionals o laborals que tenim nosaltres, respecte als d'Europa; és clar, tu has fet una descripció, però trobo a faltar potser un intent d'explicació. És a dir, i ens ficarem en un terreny que és la política, la situació del país, etc., però com que estem parlant de perspectives potser podria ser interessant. Jo diria que és un dèficit absolutament real, constatable i que es nota no solament estadísticament sinó en

aquest intent que es fa des de la universitat de col·laborar amb la indústria, com si fossin dos mons absolutament separats, quan en països industrials, com Alemanya, aquest problema no es dona mai, perquè les indústries i la universitat estan les unes al costat de l'altra, des de sempre, i probablement això és degut al fet que la carrera universitària en un país industrial acaba en enginyeria, per a dir-ho d'alguna manera, és a dir, l'individu que vol escalar, que vol aprendre, que pot donar més resultat, prefereix la formació professional, que és una formació tècnica, a la carrera normal, és a dir, que el cim de la carrera és, diguem-ho així, a les enginyeries, i no a les carreres de lletres, per a dir-ho d'una manera crua i fàcilment entenedora, és clar.

Aleshores, quan la cosa no és així, és clar que hi ha un divorci, és clar que notem un desprestigi de tots els nivells laborals mitjans, que són, jo crec, els que realment fan un país. T'ho diré tot a tall d'hipòtesi, tu pots dir blanc o negre, que la societat moderna, i concretament a Espanya, l'Estat és el principal manejador del PIB, és qui maneja pràcticament el 50 % del PIB, cosa que és una exageració; vivim una situació estrambòtica, diguem-ho així. D'altra banda, aquest PIB, que és generat per l'Estat, és d'un Estat que tècnicament ens és aliè, que té un model de societat que és completament diferent del nostre, és a dir, la nostra és una societat industrial en trànsit cap a una altra cosa, no sabem el què, però en trànsit. Però la societat espanyola no és ni ha estat mai una societat industrial, i aleshores s'han originat unes tradicions docents, per a dir-ho d'alguna manera, una manera d'entendre l'educació, que és alimentar la seva font d'ocupació principal, que són els funcionaris, i és clar quan parlem d'ocupació no parlem mai dels funcionaris. Estadísticament són molta gent que formen part d'un col·lectiu que no se suposa que estan en el 12 % que tu dius d'estables. A mi m'agradaria veure d'aquest 12 % d'estables quants són funciona-

ris, diguem-ho així, i quants són persones normals, per a entendre'ns.

I aleshores, és clar, aquest Estat, que no és nostre i que segueix una pauta educativa que no ens correspon, el que ha fomentat és precisament les universitats per a crear-se títols que després ocuparan els funcionaris, és a dir, és realment l'espanyolització de Catalunya des del franquisme ençà. S'ha notat en moltes coses, per exemple, en el nombre de bars i tavernes. I en el nombre d'universitats. I respecte a la teva idea que tenim més gent que no sap res, tenim més respecte d'Europa, tenim gent que podria servir, que són la base del país, que són els graus mitjans formatius, en tenim molt pocs, i després tenim molts universitaris. Això pot ser una esperança, jo diria l'esperança blanca, perquè realment el que saben els nostres universitaris tampoc no és comparable al que saben els d'altres països europeus. O sigui que, en resum, jo diria que sí, tot això està molt bé, però potser l'explicació és una dependència molt terrible d'una societat i d'un Estat que no són nostres i que no són el nostre model, i a mi m'agradaria saber què em diries d'això.

191

ORIOL HOMS: Aquestes xifres són molt xocants, a mi cada vegada que les treballo m'obliguen a pensar per què i jo crec que hi ha molts factors; en molts coincideixo amb el que has explicat, hi ha els històrics que són importants, però la raó explicativa d'aquesta manca en els nivells mitjans de secundària, jo diria que avui rau en l'elevadíssim grau de fracàs escolar que tenim a la primària, és a dir, nosaltres tenim més o menys un mateix nombre, percentatge i pes d'ensenyament superior que altres països avançats a Europa, fins i tot una mica més. Tenim els joves que acaben la primària que van a cicles formatius o a batxillerat, més o menys, es distribueixen en el mateix percentatge, meitat i meitat, que altres països europeus. Per tant, no és que una vegada han

acabat i poden seguir estudiant escullin més que en altres llocs anar al batxillerat, en línies generals, que a cicles formatius, a Catalunya. A la resta de l'Estat sí que van menys a cicles formatius que a batxillerat, i a Catalunya recentment pràcticament estem a meitat i meitat. En conseqüència, on és la diferència? Que la gran massa d'estudiants que acaben la primària sense certificació ja no poden seguir estudiant. Si aquesta gent seguís estudiant, com en l'últim estudi que s'ha fet de la gent que ha seguit els programes per als nois i les noies que tenien problemes a l'educació primària, després, si han seguit estudiant, han estudiat cicles formatius. Així doncs, jo crec que el que ens manca és que no pugen de la primària a la secundària prou individus, els quals es queden sense cap títol de titulació bàsica mínima, com és l'ensenyament obligatori. I això és un gravíssim problema que estem denunciant i estudiant des de fa anys, perquè aquesta gent serà la que d'aquí a vint anys serà la població ocupada, serà la població activa adulta, i què tindrem? Un percentatge elevadíssim de gent sense cap mena d'estudis bàsics complets. Aquest és el model de la societat del coneixement? No ho sé, potser sí, si el pes d'aquests serveis poc qualificats és molt ampli, potser sí que pot funcionar, però no és un model que puguem defensar ni al qual hem de tendir.

En aquests moments, els estudis sobre el fracàs escolar indiquen unes xifres entorn del 30-40%. Les últimes dades que tinc són tan alarmants que els que les tenen en aquest moment, el Govern, es pregunten què està passant, ja que està al voltant del 50% en alguns territoris. Aquest país no pot funcionar amb aquest percentatge, és que no ens podem fer cap il·lusió de futur si el 50% dels joves no certifiquen l'ESO, i, és clar, no continuen estudiant, perquè no poden. I ja fem bé que el sistema educatiu no els deixi passar als cicles formatius com abans, perquè, si no, degradem els cicles formatius. Aquests són els que ens falten, que acabarien segura-

ment a la secundària i no passarien a la universitat, ja sigui per cicles formatius, o sigui per batxillerat, i segurament una part important anirien als cicles formatius.

Per mi, la urgència en aquests moments és millorar l'ensenyament primari, perquè sigui capaç de produir, de certificar un nombre més elevat de joves que continuaran estudiant, segur, i que aquests engruixiran més aquesta capa intermèdia que ens fa falta. Aquesta és la clau, a mi em sembla, de la qüestió, a part de les raons històriques que expliques, amb què estic totalment d'acord.

LLUÍS GARCIA I SEVILLA: Aprofitant que sóc aquí, hi ha una qüestió que m'agradaria que m'aclarissis, en relació amb aquestes disparitats, perquè ara semblava que la disparitat consistia en el fet que la disminució de secundària era per un problema d'aturada dels estudis, no en relació amb l'increment d'ensenyament superior. Jo, com que pensava en aquesta discrepància i amb les dades corresponents a Europa, a Catalunya i a Espanya, la meva pregunta és: això és el mateix que passa o ha passat als Estats Units o al Japó? Perquè jo recordo que en els anys seixanta i setanta la proporció d'estudiants que anaven al *College* al Japó i a l'Amèrica del Nord era molt superior, i quan dic molt superior era gairebé el doble del que es produïa a Alemanya. A Alemanya hi havia una tendència a dirigir-se cap a la formació professional, de segon nivell, mentre que als països que deia anaven cap al *College* i, en conseqüència, continuaven després a la universitat o no, però anaven al *College*, que és l'ensenyament que nosaltres considerariem universitari, perquè està entre els divuit i els vint-i-dos anys.

ORIOL HOMS: Sí, no tinc ara les xifres dels Estats Units i del Japó, però en l'última publicació de l'OCDE hi són, i és això: jo no trauria tan ràpidament la conclusió que anem endarre-

rits i que el que hem de fer és aproximar-nos al model europeu, perquè en aquests moments a Alemanya està disminuint la població que fa formació professional, és a dir, el model industrial per excel·lència d'Alemanya era que el jove aspirava a anar a la formació professional, treballar i després, si podia, continuar els estudis, però la sortida amb més prestigi era la formació professional. Això està canviant ràpidament i els nois continuen estudiant cap a batxillerat. Una de les explicacions que vaig donar en un col·loqui internacional amb uns alemanys deia que una part del problema —a banda d'altres elements que estan influïnt en gairebé tot Europa— a la societat del coneixement és l'elevada taxa d'atur que tenim en aquests moments. És a dir, quan hi ha plena ocupació el noi diu: «No tinc pressa, tindrè feina igualment, prefereixo ara la feina i després ja pujaré». Quan no té feina i l'expectativa és l'atur, el que fa és continuar invertint més en educació per situar-se millor, i en conseqüència això també hi està influïnt.

El meu interrogant és que és possible que en el model espanyol i el català s'hagi de millorar el tema de la primària, que ens inflarà més els nivells de secundària, però segurament no arribarem a tenir els models europeus d'altres països, perquè aquests estan en retrocés cap a una presència major d'estudiants universitaris, com als Estats Units i al Japó d'altres anys. Per tant, l'estructura dels Estats Units és molt més complicada, tant pel sistema educatiu com per la seva base industrial, perquè, és clar, la seva potència industrial, la dels Estats Units, no la té als Estats Units, la té a fora, però els rendiments se'ls emporten als Estats Units. Possiblement aquest és el model que necessita Europa per a créixer; si no, no creixerà i si no creix tindrà els problemes que tenen ara Alemanya, els Països Baixos, França o Dinamarca. Per això dic que jo no asseguraria tan clarament que hem de seguir el model alemany, o el model francès, dominant els

anys anteriors, sinó que possiblement passarem directament a uns models més de societat del coneixement menys industrial, on sembla que aquest esquema de més educació superior i no tanta de secundària sigui més funcional.

CATALANISME, NACIONALISME

I SEGLE XXI,

A CÀRREC DE

JOSEP M. PUIG SALELLAS,

MEMBRE DE LA SECCIÓ

DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS,

20 D'ABRIL DE 2005

D'entrada, vull fer un aclariment, que és una obvietat: a l'hora de definir una determinada ideologia o, simplement, si es vol, un determinat corrent polític, tots aquests mots, sens dubte reductors, han de ser vistos amb un cert distanciament. I suposo que tothom hi estarà d'acord; sobre aquesta base, doncs, puc entrar en matèria.

1. LA LLARGA DECADÈNCIA INSTITUCIONAL

No deixa de ser sorprenent que, després de segles de decadència política, aquest país hagi estat capaç d'emprendre una dinàmica, precisament política, de recuperació institucional certament notable. Que ve d'enllà, perquè la història ens explica que es configura a partir de la segona meitat del segle XIX, amb allò que hom qualifica, en general, de catalanisme.

La decadència venia de lluny. Ens podríem situar en el 1409, quan mor Martí I l'Humà i, premort el seu fill Martí el Jove, s'extingeix, després de quatre segles, el Casal de Barcelona. Comença aleshores amb els Trastàmara —una gent vinguda de fora que, en realitat, pensava en la Corona de Castella— un procés de distanciament entre el país i el seu sobirà, que és lògic que tingués el seu impacte en el marc institucional. Més si pensem que érem a les portes d'un dels grans moments culturals de la història d'Europa, que, com és natural, deixà també la seva empremta en l'ordenament del poder polític: el Renaixement.

Un procés que s'accelera l'any 1469, quan el futur Ferran II es casa amb Isabel de Castella, perquè aleshores, com es comprovarà amb el protagonisme excel·lent dels interessos castellans en el descobriment d'Amèrica, els d'aquell regne s'anteposaran de manera decidida als de la Confederació.

L'atonia s'incrementa amb els Àustria; si bé Carles I i Felip II comencen convocant les Corts i jurant les Constitu-

cions, segons Henry Kamen¹ aquest formalisme té lloc fonamentalment per a obtenir el finançament que calia per a les guerres de l'un i de l'altre. I el fet és que, al final d'aquella dinastia, ni Felip IV ni Carles II les convocaran mai més.

És un procés lent de degradació; malgrat el redreçament econòmic del final del segle XVII, després del desastre del 1714, la població tindria la sensació que el procés polític de difuminació, iniciat gairebé tres-cents anys abans, restava definitivament clos. I el cas és que no seria així.

Tots sabem que hi ha dos factors que impulsaran de manera decisiva el retrobament. D'una banda, el progrés econòmic, empès per la industrialització i, bàsicament, a partir d'un moment donat, per l'expansió de la indústria tèxtil, que, de fet, com a conseqüència precisament de la unificació de l'Estat després de la Guerra de Successió, s'havia vist afavorida per la consegüent caiguda de les duanes interiors. De l'altra, el redescobriments d'una identitat cultural digna i, en primer lloc, d'una llengua que pervivia, malgrat que, des de la Reial cèdula de 23 de juny de 1763, sota Carles III, el rei il·lustrat, hom l'estava expulsant de manera sistemàtica de la vida pública i de l'ensenyament.

És un procés llarg, implacable, que culminarà al segle XIX i que té un exponent certament il·lustratiu amb la Llei d'instrucció pública de 8 de setembre de 1857, que, en l'ordenació general del sistema educatiu, com la cosa més natural del món, pot ignorar totalment l'existència d'altres llengües a l'Estat, per ocupar-se només de l'ensenyament de la llengua castellana.

No cal dir que la Llei Moyano —que aquesta és la denominació corrent d'aquella norma— forma part d'un bloc legislatiu que es projecta també sobre l'activitat administra-

1. Henry KAMEN (1997), *Felipe de España*, Madrid, Siglo XXI de España, p. 52 i 93.

tiva i judicial, que, amb la Llei orgànica del notariat, de 29 de maig de 1862, desfà l'últim reducte que havia restat fidel: les escriptures públiques.

Però el gran revulsiu per a la configuració d'això que denominem *catalanisme* vindrà de l'àmbit del dret privat i, més concretament, des de la defensa del dret civil.

2. ELS TRES GRANS TEXTOS DEL FINAL DEL SEGLE XIX

El dret civil de Catalunya, profundament arrelat en el dret romà, fou respectat pel Decret de Nova Planta gràcies als bons oficis del terrassenc Francesc Ametller, il·lustre botifler, membre del Consejo de Castilla i de la Junta Superior de Gobierno y Justicia del Principado, que advertí dels grans inconvenients que, per a l'economia del país, havia de significar la implantació del règim econòmic de *gananciales* al matrimoni i, en l'àmbit successori, la de la llegítima castellana dels dos terços. Però, a mitjan segle XIX, el dret civil corria un altre cop el perill de desaparèixer.

El punt de partida era evidentment a la Constitució del 1812, que, a l'article 278, amb la gran referència del Codi napoleònic, havia determinat que «El Código civil y criminal y de comercio serán unos para toda la Monarquía, sin perjuicio de las variaciones que por particulares circunstancias puedan hacer las Cortes.»

És l'esperit que impulsarà el projecte de Codi civil del 1851, que pretenia la generalització del dret civil de Castella i que, al final, serà el gran toc d'atenció per als diferents corrents polítics que, des del confús particularisme d'Almirall als grups prou dispersos que predicaven el catalanisme, estaven sorgint al país. En definitiva, el gran revulsiu que dinamitzarà políticament les potencialitats que representaven l'estranya confluència d'interessos que s'havia teixit entre els

protagonistes d'aquell retrobament cultural i els d'aquell impuls econòmic que estava vivint el país.

La reacció serà potent i és en aquest marc que, el 1885, es publica el primer dels tres documents més representatius del moviment catalanista del final del segle XIX: el Memorial de Greuges o, més exactament, el *Memorial en defensa de los intereses morales y materiales de Cataluña*.

Segons indica González Casanova,² Valentí Almirall en fou el redactor principal. El cas és, però, que som encara només en el marc del dret civil, lluny per tant de la política en sentit estRICTE, per bé que en la conclusió 6, hom indiqui que «debería devolverse a las legislaciones regionales la movilidad que les es necesaria para irse atemperando a las necesidades y corrientes de los tiempos». Però això, segons la conclusió 7, només sobre la base de comissions de codificació específiques, que «pudieran proponer al Poder legislativo [per tant, el mateix Estat] las modificaciones, reformas o derogaciones justas y convenientes al derecho regional».

No era, doncs, encara la reivindicació d'un marc legislatiu propi i, en la conclusió 8, només es reclamava la constitució de tribunals que, «por su organización y calidades de sus individuos, ofreciesen garantía segura de la exacta aplicación de la legislación regional».

Però les aspiracions de més abast existien i el pas endavant, i certament que notable, es donaria només tres anys després amb el Missatge a S. M. Maria Cristina d'Habsburg-Lorena, reina regent d'Espanya, comtessa de Barcelona. Som el 1888; el país està immers en l'empenta de l'Exposició Universal i el document ja no es deté, com el Memorial, en una defensa del dret civil dins del marc institucional vigent: entra de manera decidida en la reivindicació política:

2. J. A. GONZÁLEZ CASANOVA (1974), *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1998)*, Barcelona, Curial, p. 153 i s.

Desitgem, doncs [diu el text amb una evident nostàlgia històrica], que torni a posseir la nació catalana ses Corts generals lliures e independents, obertes pel Cap de l'Estat o son lloctinent, en les quals hi tinguin representació directa totes les classes socials, des de les més humils a les més elevades; Corts en les quals es votin los pressupostos de Catalunya i la quantitat amb què té de contribuir nostre país als gastos generals d'Espanya.

És a dir, en termes actuals, bastant més que el concert econòmic. Naturalment, no s'oblidava la llengua i, anant molt més enllà que l'actual article 3 de l'Estatut, hom reclamava:

Que la llengua catalana sia la llengua oficial a Catalunya per a totes les manifestacions de la vida d'aquest poble. Que l'ensenyança a Catalunya sia donada en llengua catalana. Que sian catalans los Tribunals de Justícia i totes les causes i litigis se fallin definitivament dintre del Territori.

Per tant, allò que avui es reclama per al Tribunal Superior de Justícia. Però hom demanava, a més, «que els càrrecs de la nació catalana los nombrin los catalans mateixos, procurant que recaiguin en catalans los càrrecs polítics, los judicials, los administratius i los d'ensenyança». I seguidament, en un retorn a un fet institucional que fins i tot havia respectat Felip V a les Corts del 1702 —les darreres de la història—, s'instava «que vinga lo Cap de l'Estat d'Espanya a jurar a Catalunya ses Constitucions fonamentals com a condició indispensable d'antic establerta per exercir a dreta llei la sobirania en lo Principat».

L'abast de la reivindicació era certament notable i, vista avui, fins i tot resulta políticament ingènua, si no som

capaços de situar-la en el marc de decadència que vivia aleshores l'Estat, que culminarà amb la pèrdua de les colònies i la crisi del 1898. Però resta encara el tercer document.

Són les Bases de Manresa, que es redactaran en la dècada següent a la del Missatge, el 1892, amb el protagonisme d'Enric Prat de la Riba, la personalitat política emergent, però presidit l'esdeveniment per Lluís Domènech i Montaner. En consonància amb la seva denominació, era un projecte de llei de bases destinat no només a regular l'encaix de Catalunya en el marc estatal. L'impuls del moviment catalanista era, doncs, evident i, en menys de deu anys, s'havia passat d'un inventari de greuges per justificar la defensa del dret civil propi, primer, a una declaració programàtica i, després, a un text d'abast constitucional.

Les Bases eren disset, la primera de les quals es destinava a descriure, institucionalment i quant a competències, l'anomenat *poder central*, i es preveia, per exemple, l'existència d'un anomenat *Alt Tribunal*, format per magistrats a raó d'un per cada una de les regions, que havia de resoldre els conflictes interregionals i els de les regions amb el poder central, en el benentès, però, que «aquest tribunal no es considerarà superior jeràrquic dels tribunals regionals, que funcionaran amb completa independència».

La resta de les Bases es destinava a l'anomenat *poder regional* i hom preveia l'existència de les Corts, per bé que —en un pas enrere, en relació amb el Missatge a la reina regent— elegits els seus membres no per sufragi universal, sinó per «sufragi de tots los caps de casa, agrupats en classes fundades en lo treball manual, en la capacitat o en les carreres professionals i en la propietat, indústria i comerç, mitjançant la corresponent organització gremial en lo que possible sia».

D'altra banda, es donava al poder executiu una dimensió només burocràtica, tot confiant-lo a «cinc o set alts

funcionaris nomenbrats per les Corts, los quals estaran al davant de los diversos rams de l'administració regional». Quant al poder judicial, «s'organitzarà restablint l'antiga Audiència de Catalunya» i «son president i vicepresidents, nomenbrats per les Corts, constituiran la suprema autoritat judicial de la Regió».

Finalment, en allò que feia referència a l'oficialitat lingüística, «la llengua catalana serà l'única que, ab caràcter oficial, podrà usar-se a Catalunya i en les relacions d'aquesta regió ab lo Poder central».

De fet, si s'examinen les competències que la Base 1 reservava al poder central, es podria pensar que l'objectiu era una estructura confederal de l'Estat, perquè, més enllà de sectors tan evidents com les relacions internacionals, els exèrcits —que aleshores només eren el de mar i el de terra—, els aranzels i les duanes, i la formulació del pressupost, es reservava a l'Estat una presència important només en matèria de carreteres, ferrocarrils, canals i ports d'interès general. I calia deduir, a més, que es partia també d'una total autonomia regional en matèria d'impostos, atès que «en lo que no arribin les rendes de Duanes, deurà distribuir-se entre les regions a proporció de sa riquesa».

Deixant de banda la crítica negativa que ha de merèixer la forma de constituir les Corts i la concepció funcional del poder executiu, per no parlar de la notable imprecisió amb què es fan els plantejaments competencials, és evident que les Bases volien dissenyar un marc important d'autonomia política, que, lògicament s'havia de fonamentar en l'existència d'una ideologia més o menys definida i d'un ampli suport entre les classes dirigents.

I d'aquí a la configuració del partit polític que rendibilitzés electoralment el sentiment catalanista només hi havia un pas.

3. EL PROTAGONISME DE LA LLIGA

S'esdevé el 25 d'abril de 1901, quan té lloc la fundació de la Lliga Regionalista. El qualificatiu de *regionalista* és indicatiu i no cal dir que l'home fort és Prat de la Riba, que, en una línia de coherència intel·lectual, el 1906 estableix la necessària base teòrica del catalanisme: em refereixo, naturalment, a la publicació de *La nacionalitat catalana*.

«A cada nació un estat», ens diu Prat, i continua: «Aquesta és la fórmula sintètica del nacionalisme polític, aquest és el fet jurídic que ha de correspondre al fet social de la nacionalitat.» No ignora, però, que l'objecció «que mil vegades s'ha fet al moviment catalanista i es fa pertot arreu als moviments semblants» és «la d'anar enrere, de tornar als estats petits, de desfer el camí de la història, retrogradant al clan, a la tribu, al feudalisme».

«Segons aquesta llei de la història [segueix el discurs de Prat], el món ha d'encaminar-se a fer estats més complexos, més grans cada dia.» Però observa tot seguit que «si això és veritat que en res pot contradir-se també ho és i veritat primària, que la llei de l'estructura natural de la societat humana universal és la llei de les nacionalitats».

Quina ha de ser aleshores la fórmula política que resolgui aquesta contradicció? Diu Prat: «Conseqüència de tota la doctrina aquí exposada és la reivindicació d'un Estat català, amb unió federativa amb els estats de les altres nacionalitats d'Espanya. Del fet de la nacionalitat catalana neix el dret a la constitució d'un Estat propi. D'un Estat català.» Però aquest és només un punt de partida o, si es vol, una expansió de l'esperit i, des d'aquest [la política és l'art de les coses possibles], cal retornar a una realitat evident, que Prat coneix prou bé i que acabarà imposant la seva llei.

És a dir, «del fet de l'actual unitat política d'Espanya, del fet de la convivència secular de varis pobles, neix un ele-

ment d'unitat, de comunitat, que els pobles units han de mantenir i solidar. D'aquí l'Estat compost». És, doncs, la combinació del que el polític qualifica de «dos fets primaris, fonamentals: el de la personalitat nacional de Catalunya i el de la unitat d'Espanya».

I, amb un text certament retòric, qui sap si expressió de la sensació d'encert que, pel seu equilibri, li produiria la fórmula política exposada, conclou: «Així el nacionalisme català, que mai ha estat separatista, que sempre ha sentit intensament la unió germanívola de les nacionalitats ibèriques dintre de l'organització federativa, és aspiració enlairada d'un poble que, amb consciència del seu dret i de la seva força, marxa, amb pas segur, pel camí dels grans ideals progressistes de la humanitat.»³

L'obra de Prat, amb totes les tensions que s'hi endevinen, és la gran síntesi del pensament catalanista, que d'alguna manera es concretarà en la fórmula «per Catalunya i l'Espanya gran» i que, en qualsevol cas, el 1914, obrirà les portes del procés de recuperació institucional en el qual encara ens trobem avui.

El que passa és que els límits polítics eren molt importants. I és que, si potent era l'empenta ideològica del catalanisme, com es pot comprovar en els textos que he anat examinant, era més potent encara la línia de defensa d'una monarquia unitària, que no admetia altra divisió que la provincial establerta el 30 de novembre de 1833 per Javier de Burgos.

Per tant, el primer pas d'aquell procés de recuperació no podrà excedir d'aquest marc. Naturalment, m'estic referint a la Mancomunitat, que neix amb el Reial decret de 26 de març d'aquell any. Segons el seu article primer, en efecte, «en cumplimiento de lo dispuesto en el Real Decreto de 18 de

3. ENRIC PRAT DE LA RIBA (1999), *La nacionalitat catalana*, Barcelona, Columna i Proa, p. 66 i s.

diciembre de 1913, autorizando a las diputaciones a mancomunarse para fines exclusivamente provinciales, se aprueba el adjunto Estatuto, por el que se ha de regir la Mancomunidad catalana, compuesta por las provincias de Barcelona, Gerona, Lérida y Tarragona».

Els límits restaven clars i, per tant, hom era conscient que feia falta un segon impuls que passés del fet administratiu a la dimensió política. Que és el que pretenia —i que no aconseguirà— el projecte d'Estatut d'autonomia aprovat per l'Assemblea de la Mancomunitat el 25 de gener de 1919, amb previsió d'unes competències certament notables per al que, com a les Bases de Manresa, s'anomenava *poder regional*. Des de l'ensenyament, el règim local o el dret civil fins a l'Administració de justícia o el nomenament de notaris i registradors, passant per les obres públiques que no fossin d'interès general espanyol, la sanitat i l'ordre públic, amb la policia, per tant.

Curiosament, no es feia cap referència a l'oficialitat lingüística, però era evident que es pressuposava que la llengua catalana era la de l'ensenyament. I el sistema de finançament tornava a ser el de concert.

Però el projecte no prosperarà: naufragarà després de la crisi del Govern de García Prieto, a qui succeirà l'imprevisible comte de Romanones. I és que, en una actitud prou coneguda, l'oposició de les forces polítiques espanyoles de dreta i d'esquerra fou frontal en el debat parlamentari dels dies 10 i 11 de desembre de 1919, i duríssimes les respostes de Maura i d'Alcalá Zamora al discurs de Francesc Cambó.

4. EL DECLIVI

Prat de la Riba havia mort abans, el 1917, i és el començament del declivi del catalanisme. Cambó pronunciarà aleshores el conegut discurs de Gràcia, amb la famosa expressió de

«Monarquia? República? Catalunya!». Però, a més, acabada la Primera Guerra Mundial, coneguda aleshores com la *guerra europea*, el país havia entrat en una fase de seriosos enfrontaments socials i, al final, el 13 de setembre de 1923, precisament des de Barcelona, el general Primo de Rivera dóna el cop d'estat.

És l'obertura d'un parèntesi que afectarà profundament la Lliga i que, naturalment, serà la fi de la Mancomunitat, dissolta per la disposició transitòria cinquena de l'*Estatuto Provincial* de 20 de març de 1925: per tant, som novament al punt de partida. D'altra banda, eren molt notables els interrogants polítics que, especialment per aquella agitació social, s'havien obert en les consciències d'alguns ciutadans integrats en els rengles del catalanisme.

I, quan, tancada la dictadura, es torna a allò que podríem denominar la *normalitat política*, un cop desaparegut Prat de la Riba, la gran referència del catalanisme no podia ser altra que Francesc Cambó. Però aquest ja no era el polític jove del vibrant discurs en defensa dels drets de Catalunya davant d'Alfons XIII, a l'Ajuntament de Barcelona, el 7 d'abril de 1904, ni el polemista brillant dels debats en el parlament espanyol que havia arribat a ministre i que fins i tot havia estat temptat per Alfons XIII al més alt nivell. Es tractava, en canvi, d'un personatge que ja era cosmopolita, que s'havia enriquit i que comprava obres d'art, però que, a més, tenia problemes de salut.

D'altra banda, en aquell moment crucial, la seva gran iniciativa serà la constitució del Partit Reformista, precisament amb Santiago Alba, un home que sempre s'havia oposat a l'autonomia de Catalunya. Que acabarà en no-res.

Era, doncs, l'evidència de la necessitat d'un relleu que no serà només generacional, sinó social també. Perquè l'àmbit polític del catalanisme s'havia eixamplat i, el 12 d'abril de 1931, qui guanya les eleccions municipals no és la Lliga

—que aleshores ja no es deia Regionalista, sinó Catalanista—, sinó un partit gairebé improvisat, però republicà i d'esquerres.

La inèrcia política, doncs, era imparabile, s'obrien les portes de la Segona República i, a Catalunya, la torxa de la reivindicació havia passat precisament a l'esquerra sota una altra etiqueta: la del nacionalisme.

Podem dir, doncs, que el catalanisme havia fracassat? Crec que la resposta no tindria el menor interès: senzillament, havia cobert el seu cicle polític i almenys ningú no li podrà negar el mèrit d'haver estat el primer a plantejar de manera nítida la qüestió de l'encaix polític de Catalunya en el marc d'un Estat incapaç fins aleshores —i encara avui— de percebre'n la complexitat cultural.

El cas és, però, que hi havia encara un altre factor que cal tenir en compte; però aquest venia de fora.

5. L'AUTODETERMINACIÓ COM A IDEAL

Aleshores ja feia tretze anys que, exactament el 18 de gener de 1918, el president americà Thomas Woodrow Wilson havia formulat els seus catorze punts, el quart dels quals afirmava que «totes les aspiracions nacionals ben definides hauran de rebre la satisfacció més concreta que pugui ser atorgada».

No és pot dir que el text —d'altra banda, una mica críptic— fos un model de tècnica jurídica i, de fet, ni tan sols emprava el mot *autodeterminació*. Però, en dimensió europea, era la referència convenient per al segon gran objectiu dels vencedors d'aquella Primera Guerra Mundial: sota l'impuls del primer ministre francès Georges Clemenceau, al costat de la humiliació d'Alemanya —en definitiva, la revenja de la humiliant derrota de França, el 1870, a Sedan—, el desmantellament de l'Imperi austrohongarès.

Una estructura política complexa que, amb una amarga nostàlgia, ens recorda Stefan Zweig en les seves memòries recentment publicades, quan ens explica que havia nascut el 1881 «en un imperi gran i poderós, en la monarquia dels Habsburg», i afegeix: «però no la cerqueu als mapes: n'ha estat esborrada sense deixar rastre».⁴

L'al·lusió no és gratuïta, perquè, com hem vist, almenys inicialment, aquell imperi havia estat la gran referència política per a la ideologia catalanista, com es comprova de manera evident en alguns passatges d'aquell Missatge a la reina regent, adreçat precisament a Maria Cristina d'Habsburg-Lorena, una princesa austríaca.

El tracte que l'Imperi havia donat a la qüestió hongaresa —en definitiva, la fórmula de la unió personal— havia de ser per als redactors d'aquell text la pauta per a una organització d'Espanya que integrés de manera adequada la realitat diferenciada de Catalunya: «Heu vingut [deia el Missatge] d'un gran poble a on es procura atendre la vida de totes les nacionalitats harmònicament al voltant del cap de l'Estat, com practica vostre magnànim parent Francesc Josep I, que no confon los poders, sinó que, esclau de lo que les lleis antigues disposen, se ceneix per igual la corona imperial d'Àustria i la corona real d'Hongria.» I es qualificava Hongria de «mirall de Catalunya».

Però, després del 1918, la nova ordenació política d'Europa havia canviat la referència. Perquè, si per al catalanisme aquesta havia estat el tracte donat a Hongria per l'Imperi fins a la guerra europea, ara resultava que, després de la pau, en el Tractat del Trianon, signat el 1920, precisament sobre la base de la doctrina de l'autodeterminació, aquell país centreeuropeu —per bé que notablement mutilat el seu

4. Stefan ZWEIG (2001), *El món d'ahir: Memòries d'un europeu*, Barcelona, Quaderns Crema, p. 10.

àmbit cultural per les fronteres excessives que es reconeixien a Romania i a Iugoslàvia— havia esdevingut ni més ni menys que un estat independent.

D'altra banda, com he dit, el nou impuls venia d'una esquerra que clarament es declarava republicana i, per tant, la pauta ja no havia de ser la unió personal, un concepte d'arrel evidentment monàrquica que, en el cas de Catalunya, havia tingut, a més, una referència sota la dinastia dels Àustria. Lluny, doncs, dels equilibris dialèctics que hem vist en *La nacionalitat catalana*, es podia parlar d'independència. I aquesta era la qüestió.

El text de referència pot ser ara el projecte d'Estatut de Núria del 1931, el preàmbul del qual afirmava que «la Diputació provisional de la Generalitat de Catalunya, en la redacció del projecte únic d'Estatut, ha partit del dret que té Catalunya, com a poble, a l'autodeterminació». I, reblant el clau, l'article 2 declarava que «el poder de Catalunya emana del poble», evidentment, el català.

Es tractava d'un discurs nou, que, d'altra banda, tampoc no quedava tan lluny del d'aquelles Bases del 1892. Naturalment, una altra cosa seran també els resultats tangibles, i el fet és que, ja en el mateix text de Núria, una cosa era el preàmbul i una altra de molt diferent el text articulat. I, d'altra banda, després, en arribar a Madrid, els obstacles seran els de sempre i, per tant, els resultats es quedaran més aviat curts.

6. LA PRIMERA AUTONOMIA

Com tots sabem, l'Estatut del 1932 es quedarà molt lluny del sentit institucional que, si és que en tenia cap, algun ingenu hauria pogut deduir de la proclamació d'abast confederal que Francesc Macià havia fet, des del balcó de la Generalitat,

el 14 d'abril de 1931. I fins i tot d'aquells plantejaments del text de Núria.

I és que, al final, les regles del joc s'hagueren de fixar un altre cop enmig de l'oposició del nacionalisme espanyol de dreta i d'esquerra, i encara gràcies a l'impuls de Manuel Azaña i —tot s'ha de dir— a la sensació de pànic que havia provocat l'intent de cop d'estat del general Sanjurjo, el 10 d'agost d'aquell any 1932. I n'hi ha prou de comprovar que la data del text estatutari és la de 9 de setembre següent.

No cal dir que aquelles afirmacions solemnes de Núria es quedaren en no-res i el seu article 1 simplement proclamava que «Catalunya es constitueix en regió autònoma, dins de l'Estat espanyol, d'acord amb la Constitució de la República i sota el present Estatut».

Però, continguts a part, el fet que cal constatar és també que el nacionalisme havia assolit la primera institucionalització política des del 1714, quan, com hem vist, un cop fracassat el projecte d'Estatut del 1919, el catalanisme no havia pogut passar del fet només administratiu de la Mancomunitat.

Però cal reconèixer que, amb la Segona República, el marc estatal era un altre. S'havia entrat en una nova concepció de l'Estat, allunyada del monolitisme institucional que imposava la concepció monàrquica, i l'article 11 de la Constitució del 1931 admetia que «si una o más provincias con características históricas, culturales y económicas comunes acordaran organizarse en región autónoma para formar un núcleo político-administrativo, dentro del Estado español, presentaran su Estatuto con arreglo a lo establecido en el art. 12».

Com és prou sabut també, la del 1932 serà una autonomia complicada. Primer, a causa de la irracional aventura del 6 d'octubre de 1934, que acabaria amb el Govern de la Generalitat a la presó i que donaria lloc a una interrupció que durarà fins a les eleccions de 16 de febrer de 1936, i aleshores ja érem a les portes de la Guerra Civil.

7. L'IMPACTE DE LA GUERRA CIVIL

El teló final caurà amb la llei franquista de 5 d'abril de 1938, quan les tropes nacionals estan entrant a Catalunya, llei que, un cop acabada la guerra, fou complementada per la de 8 de setembre de 1939.

Segons l'exposició de motius del primer text, prou expressiva en els seus termes, «cualquiera que sea la concepción de la vida local que inspire normas futuras, el Estatuto de Cataluña, en mala hora concedido por la República, dejó de tener validez, en el orden jurídico español, desde el día diecisiete de julio de mil novecientos treinta y siete». No hi ha, doncs, derogació expressa, perquè el fet es té per evident: «no sería preciso, pues, hacer ninguna declaración en este sentido».

La raó de fons és un altre cop el dret de conquesta, per bé que, en realitat, la finalitat de la llei era limitada: només el restabliment de la demarcació provincial i, si «la entrada de nuestras gloriosas armas en territorio catalán plantea el problema», l'article 1 el solucionava simplement amb la restauració de les quatre províncies.

Més prudent —naturalment des d'un punt de vista de tècnica jurídica—, el segon text, en el seu article únic entra, ara sí, en l'aspecte derogatori i afirma que «quedan sin efecto, y por tanto dejarán de aplicarse desde esta fecha, todas las leyes, disposiciones y doctrinas emanadas del Parlamento de Cataluña y del Tribunal de Casación, restableciéndose en su integridad el Derecho existente al promulgarse el Estatuto».

En qualsevol cas, eren un altre cop la terminologia i els objectius del nacionalisme espanyol més dur, però allò que importa és que Catalunya desapareixia institucionalment una altra vegada i hom tornava al marc polític anterior a 1931.

La història posterior és prou coneguda i, el 18 de desembre de 1979, quan, en virtut de la Llei orgànica-

ca 4/1979, s'aprova l'Estatut, hom ha entrat en el tercer acte d'aquell procés de recuperació institucional iniciat amb la Mancomunitat. Però crec que allò que cal constatar és que el catalanisme de la Lliga ja no tindrà lloc en la nova escena política i fracassarà l'intent de ressuscitar-la, i naufragarà de manera patent en les primeres eleccions autonòmiques de 1980.

L'impacte de la Guerra Civil —a l'inici de la qual molts dels seus homes foren perseguits i s'hagueren d'exiliar, simplement perquè arriscaven la vida— fou implacable. Marcarà, doncs, un abans i un després, i una bona part d'aquella gent s'acabarà passant al cantó franquista, fins i tot amb renúncia pública del seu passat polític.

La referència pot ser Ferran Valls i Taberner, l'il·lustre medievalista, membre destacat abans d'aquella guerra de les noves generacions de la Lliga, amb la figura alta, el cap noble, sempre vestit de negre —el recordo amb afecte a les classes de primer curs dels denominats aleshores estudis comuns de la llicenciatura de filosofia i lletres. Era a les portes de la mort, que tindria lloc el 1942, i havia escrit un text de títol prou il·lustratiu: *Reafirmación espiritual de España*. I és que, en definitiva, el moment polític d'aquell catalanisme havia passat, sense retorn, a la història.

8. LA SEGONA AUTONOMIA

El seu espai era ocupat per un altre nacionalisme, liderat per Jordi Pujol, diferent també d'aquell primer d'Esquerra Republicana de Catalunya, que, al seu torn, amb prou feines havia pogut resistir les dures conseqüències dels quaranta anys de dictadura.

Entre d'altres raons perquè, a mitjan dècada dels setanta del segle passat, els joves d'ideologia esquerrana esta-

ven absorts amb la lectura reverent d'*El capital*. Si no amb la referència política de la Unió Soviètica, més o menys filtrada a través de les tesis de Gramsci.

La pauta ens la donen els resultats de les primeres eleccions democràtiques, les del 15 de juny de 1977. Qui guanya és el PSC, amb 870.352 vots i el segueixen, per bé que a notable distància, el PSUC, amb 558.132 vots, i la UCD, amb 515.293. I no és fins al quart lloc que, amb 514.647 vots, hom troba el Pacte Democràtic per Catalunya, coalició formada per Convergència Democràtica de Catalunya —que Jordi Pujol havia fundat a Montserrat el 1975— i pels socialistes de Josep Pallach, aleshores ja difunt, però que s'acabarien integrant al PSC.

És cert, però, que, encara en el marc del nacionalisme, Unió Democràtica de Catalunya tenia 172.791 vots, però Esquerra només arribava als 149.954.

El que passa és que aquest mapa polític no tindrà continuïtat en les primeres eleccions autonòmiques del 1980, en les quals, enmig de la sorpresa general, no guanyarà el partit socialista, sinó el nou nacionalisme.

L'explicació és senzilla i prou coneguda per tothom. D'una banda, la burgesia havia decidit que s'havia d'entendre amb Convergència, com abans de la Guerra Civil s'havia entès amb la Lliga, per exemple, aleshores, a l'hora de demanar el proteccionisme aranzelari i, ara, beneficis fiscals del 95% en els impostos de patrimoni i de successions per a les empreses familiars. De l'altra, el PSC era un món complex, on manava una gent que formava part de les *elits*, i no només les intel·lectuals, del país, però qui dipositava els vots era fonamentalment la immigració, i aquesta, que estava tot just iniciant la identificació amb el país, es desentenia del Parlament de Catalunya.

Naturalment, aleshores ja teníem el nou Estatut, el del 1979, que, en el seu preàmbul es limita a prendre com a

referència sobreentesa el de la Segona República, tot indicant que «en el procés de recuperació de les llibertats democràtiques, el poble de Catalunya retroba les seves institucions d'autogovern», tot afegint que el dret que s'exercita «és el dret a l'autonomia que la Constitució reconeix i garanteix a les nacionalitats i regions que integren Espanya».

Lluny quedava qualsevol rastre del dret a l'autodeterminació i, sobre aquesta base, l'article 1 es limita a afirmar que «Catalunya, com a nacionalitat i per accedir a l'autogovern, es constitueix en Comunitat Autònoma». Per tant, en el marc de les dues possibilitats —nacionalitats i regions— de l'article 2 de la Constitució del 1978.

Una alternativa que, com és prou sabut, ha quedat desdibuixada després sobre una doble base. Primer, amb l'aplicació, més enllà de la geografia previsible —Catalunya, el País Basc i Galícia—, del concepte de nacionalitat, tot estent-lo a Andalusia en aprovar-se, el 30 de desembre de 1981, el seu Estatut. Segon, amb la generalització del concepte d'autonomia política de l'article 152 de la Constitució, que, enfront de l'autonomia només administrativa de l'article 148, semblava reservat a aquelles tres nacionalitats.

Però ara no és aquesta la qüestió. Allò que importa és constatar que aquell mapa inicial de les eleccions autonòmiques era transitori i la perspectiva de què disposem ara ens mostra una evolució, no cal dir que lenta, però constant, cap a l'esquerra. I és que, fruit d'un imparable canvi social, s'estaven produint dos fets cabdals, que, al final, han donat lloc a un nou equilibri de forces.

Un és la reaparició significativa d'Esquerra Republicana de Catalunya, que comporta la reafirmació d'aquell nacionalisme del 1931, que se segueix declarant independentista, en contrast evident amb les imprecisions que, fruit en part —però no totalment— de les limitacions que comporta l'exercici efectiu del poder, han aparegut en el de Convergència.

Per exemple, quan Jordi Pujol, en una conferència pronunciada a Madrid el 1999, per tant en el tram final de la seva carrera política, afirmava que —tradueixo— «he defensat el dret a la diversitat, a la diversitat, per descomptat, a la de Catalunya dins d'Espanya, però també a la de tots. Sens dubte la nostra és més marcada que d'altres, potser la que més, però, en fi, aquesta diversitat nostra amb característiques pròpies de nació dins del conjunt d'Espanya és quelcom que hem defensat sempre».⁵

Des d'un punt de vista institucional, els termes són imprecisos. Fins i tot podríem parlar d'un cert retorn al raonament contradictori, per bé que doctrinalment més elaborat, de Prat de la Riba a *La nacionalitat catalana*; però sembla que ara tot té lloc sense tanta tensió i sense plantejar clarament quina ha de ser, en perspectiva catalana, la definició jurídica del marc polític convenient.

Però potser és l'altre fet el que més crida l'atenció: és a dir, la implicació en la política catalana, a partir especialment del fet municipal, de la segona generació dels immigrants dels anys seixanta i setanta del segle passat. Una implicació que, des del meu punt de vista, està donant lloc a un fenomen certament cabdal: l'aparició d'un segon catalanisme o, si voleu, d'un catalanisme que podríem qualificar de *relatiu*. La qual cosa ens du evidentment a canviar de segle.

9. UNA NOVA SOCIETAT

Des del meu punt de vista, en aquest començament del segle XXI, sempre en la perspectiva del procés de recuperació institucional, hi ha un fet cabdal: la identificació progressiva

5. Jordi PUJOL (2000), «Paraules del President de la Generalitat», Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, p. 193.

amb el país de la gent procedent de les grans immigracions d'aquells anys. Perquè, no ens enganyem, els catalans de quatre cognoms són una minoria.

De fet, com és prou sabut, n'hi havia hagut abans una primera, d'immigració: la del començament del segle XX, amb la referència de l'Exposició Universal del 1929. Però és una gent que, a través de tres o quatre generacions, ha tingut temps d'identificar-se amb la dinàmica social, econòmica i política, fins i tot cultural, d'un país que ja han fet seu. La qüestió, en canvi, és la segona i, per tant, la gent vinguda durant la vigència del sistema polític anterior, quan Catalunya no existia institucionalment.

No cal donar xifres sobre la magnitud d'aquest moviment migratori: són prou conegudes. En canvi, m'agradarà de fer una breu reflexió, a partir de les referències que ens ofereix Anna Cabré en el llibre *El sistema català de reproducció*, malgrat que el treball estigui fet sobre dades del 1986, per tant, fa gairebé vint anys, quan la població de Catalunya era de 5.978.633 habitants.

Segons Cabré, si no haguessin existit les dues onades immigratòries del segle XX, enfront d'aquests gairebé sis milions, els habitants de Catalunya haurien estat només 2.370.000. Per tant, en xifres rodones, un 40% de la població de 1986 o, allò que és igual, el 60% dels catalans tenien aleshores una procedència exterior, amb totes les imprecisions que comporta aquesta terminologia; però allò que importa és que, lògicament, la proporció no pot ser inferior ara.⁶

A partir d'aquest mapa demogràfic, és normal que, segons dades de l'Institut Català d'Estadística, els primers cognoms dels catalans siguin els de García —és cert que de possible origen medieval també—, Martínez i López, de ma-

6. Anna CABRÉ (1999), *El sistema català de reproducció*, Barcelona, Proa, p. 181 i s.

nera que cal baixar molt per trobar els Torres, que poden ser d'origen doble, i els Vila. I els Puig, que ens creiem tan importants, no superem el lloc 37.

Però, en el revers, segons una enquesta realitzada el 2004 per la Generalitat, relativa al grau d'identificació de la població de Catalunya amb el país, solament el 13% dels enquestats es declaraven només espanyols (el 7,6%) o més espanyols que catalans, mentre que el 41,7% es declarava només català (el 16,1%) o més català que espanyol. Entremig, la proporció dels que se sentien les dues coses a la vegada era del 39,8%.

Són graus d'identificació certament notables, perquè, si més d'un 60% dels catalans, en una, dues o tres generacions, tenen les seves arrels fora del país, cal deduir que una bona part d'ells està dins del 40% que opta per l'equidistància i, matemàticament, fins i tot resta marge perquè alguns entrin en el 40% que opta per la identificació catalana.

El que succeeix és que, com és lògic, aquest procés d'identificació, que fins i tot pot semblar ràpid, no és necessàriament cultural també i, per tant, es produeix l'impacte lògic quant a les actituds lingüístiques. És a dir, les estadístiques coincideixen a situar l'ús de l'una i l'altra llengua en xifres de prop del 50%, amb un desequilibri evident entre el rerepaís de Barcelona i la resta de Catalunya.

Vol dir, per tant, que hi ha catalans de sentiment que parlen habitualment en una llengua que no és la que l'article 3 de l'Estatut qualifica de llengua pròpia del país i, per tant, cal admetre l'existència d'altres referències d'identificació, la determinació de les quals correspon sens dubte als sociòlegs.

En el benentès que la dinàmica d'integració no resta tancada. I la referència és també a aquell informe; segons aquest, en efecte, gràcies sens dubte a l'impacte d'un sistema educatiu basat en la llengua del país, més enllà de quin sigui

l'ús habitual d'aquesta, el 74,5% dels ciutadans de Catalunya la sabien parlar i el 74,4% estaven en condicions de llegir-la, sobretot els més joves.

Com és natural, tot aquest procés d'identificació té el seu reflex en les actituds polítiques i, aleshores, la referència ha de ser necessàriament el Partit dels Socialistes de Catalunya, la base sociològica del qual és precisament aquesta segona immigració i que, tot i la seva dependència del socialisme espanyol, és evident que ha iniciat una nova dialèctica: aquell catalanisme que he qualificat de relatiu, el qual només és possible —i per això precisament és relatiu— en el marc d'aquella dinàmica, a vegades lenta, d'identificació de la seva clientela amb el país.

La referència d'autoritat és a les resolucions del 10è Congrés del Partit, que va tenir lloc a Barcelona del 23 al 25 de juliol de 2004, concretament, en l'apartat dedicat a la denominada «Espanya plural». Segons aquestes resolucions, «Catalunya i Espanya necessiten un nou impuls que consolidi el projecte de l'Espanya plural: un projecte federal de caràcter plurinacional, ni unitari ni centralista, que es basi en l'acceptació i el consens ampli i profund entre els diferents pobles d'Espanya».

Un projecte federal, continua el document, «que ha de quedar garantit en el nou text constitucional i que ha de permetre que s'hi sentin còmodes tant les nacions històriques com Catalunya, com la resta de regions i nacionalitats que conformen l'Estat espanyol». L'aposta, doncs, és «per una Espanya que assumeixi definitivament, sense traumes ni suspicàcies la seva realitat diversa».

Però, després d'aquest punt de partida, és evident que la base social —que és la que és i, al capdavant, la que diposita els vots a les urnes— imposa les limitacions convenients i hom matisa tot seguit que, «per tant, des de la ferma convicció de la realitat nacional de Catalunya, cal una tasca de

moderació, de diàleg i d'integració en tots els àmbits i institucions». I això «vol dir més i millor autogovern, és a dir un govern per als ciutadans i les ciutadanes. Vol dir, per tant [i aquí entra en joc la dialèctica que podríem qualificar de *compensatòria*], prioritzar les persones i llurs necessitats socials sobre les pàtries».

Per això he parlat de catalanisme relatiu. Un catalanisme que, com d'altra banda és natural, quedava lluny de les preses de posició fetes en els congressos, gairebé coetànies, dels dos partits nacionalistes.

10. ELS FACTORS NOUS

Naturalment, tots sabem que aquestes constatacions —que poden ser compartides o no— no tanquen, vist en un sentit dinàmic, el mapa polític de la societat catalana d'aquest inici del segle XXI, perquè, d'una banda, estem vivint tot el problema de la tercera immigració i, de l'altra, resta la incidència que hi pugui tenir la construcció de la Unió Europea.

La nova immigració ha estat objecte d'un tractament específic en aquest cicle, a cura precisament de l'anterior president de la Generalitat; per tant, no crec que calgui insistir sobre la seva importància en el marc de la qüestió que ens ocupa. En qualsevol cas, és un problema més difícil de resoldre que el de les dues immigracions anteriors, a causa evidentment d'un distanciament cultural especialment notori quan es tracta de gent educada en un fet religiós tan allunyat de la cultura occidental com és l'islam.

Però aquest ja no és només un problema de Catalunya, com, en bona mesura, succeí en les dues immigracions del segle XX: és un fet europeu i fins i tot un fet del Primer Món. El que passa és que, al revés d'aleshores, ara Catalunya existeix i, a més, segons l'article 15 de l'Estatut, amb una com-

petència notable —no tota la que voldríem, és cert— en una matèria tan decisiva com és l'ensenyament.

Però ja he dit que crec que la qüestió ja ha estat tractada a bastament en aquest cicle i, malgrat el seu atractiu, no hi vull insistir. Resta, en canvi, la construcció europea, especialment notòria en aquests dies, quan estem en plena fase de ratificació del denominat Tractat pel qual s'estableix la Constitució per a Europa.

No ens enganyem: el Tractat és una potent línia de defensa construïda pels partidaris del concepte d'Estat nació, la configuració escrita de la qual ha estat confiada a un equip dirigit per un personatge d'ideologia tan notòria com Valéry Giscard d'Estaing. I, com a pauta a aquest respecte, tots sabem quina ha estat l'evolució del text quant a les referències que, al costat de les dels ciutadans i dels estats, es feien inicialment als pobles.

És cert que en el preàmbul se cita els pobles d'Europa, però és evident també que hom està pensant en els estats que signen el Tractat, perquè resulta que els pobles dels quals es parla, «sense deixar de sentir-se orgullosos de la seva identitat i de la seva història nacional, estan decidits a superar les seves antigues divisions i, cada cop més estretament units, a forjar un destí comú».

Per si quedés algun dubte, l'article 1.1 ens explica prou clarament quins són els protagonistes del document: «la present Constitució, que neix de la voluntat dels ciutadans i dels estats d'Europa de construir un futur comú, creen la Unió Europea, a la qual els estats membres atribueixen competències per assolir els seus objectius comuns».

I, al costat d'aquest plantejament tan nítid —és a dir, només estats i ciutadans—, l'article 1.2, entre els valors de la Unió, afirma el seu respecte als drets humans i precisa: «incloent-hi els drets de les persones pertanyents a minories». Per tant, ni tan sols les minories —i no diguem els pobles—,

sinó només les persones que les integren i, per tant, tornant al punt de partida, el protagonisme del ciutadà i de l'Estat, i res de drets col·lectius.

És cert que l'article 1.3, al final de l'apartat 3, fa una referència a allò que anomena «diversitat cultural i lingüística». Però l'actitud és merament passiva, de forma que d'allò que es tracta és, simplement, d'afirmar el respecte a aquella diversitat, però a distància, sense preveure no ja un objectiu de foment, sinó ni tan sols el de manteniment de l'estatus actual.

Com és cert també que, en la secció segona del capítol I del títol VI, es parla del Comitè de les Regions. Però és un òrgan que es rep sense convicció i que ni tan sols se sap qui l'ha d'integrar, de manera que el primer article que se li dedica, el III-386, preveu només que el Consell de Ministres, a proposta de la Comissió Europea, per unanimitat, en determinarà la composició, que pot arribar a tres-cents cinquanta membres.

Per tant, l'escepticisme ha de ser total, al marge fins i tot del caràcter només consultiu de l'òrgan i de la desgana amb què hom veu els seus dictàmens, de forma que, segons l'article III-388, si aquests no s'emeten en el termini d'un mes, se'n podrà prescindir.

En el fons, però, aquest distanciament no deixa de tenir la seva lògica, i és que, en l'actual estructura de la Unió, és molt difícil, per no dir impossible, l'assoliment d'un encaix adequat per a un fet regional —naturalment, en terminologia europea— com el nostre.

El greuge que cal fer al Tractat, doncs, és la seva ignorància —una ignorància volguda— de l'existència de fets regionals que, des del punt de vista cultural i per raó del nivell de reconeixement polític assolit dins de l'Estat respectiu, reclamaven un tracte específic. Per exemple, preveient que els estats concernits haurien d'establir en el si del seu

dret intern els mecanismes necessaris per a donar-los entrada en aquelles preses de decisió que els podrien afectar.

Però l'observació és ingènua perquè, en el fons, això és el que volien evitar els qui controlaven la redacció del Tractat. I precisament per aquestes raons, penso que, quan en el darrer referèndum es va voler afirmar que d'allò que es tractava era de dir sí a Europa, conscientment o no, no es deia la veritat. Perquè el fet és que aquest país és Europa des que, segons la crònica, l'any 785, veient d'on bufava el vent, els meus ancestres de Girona van decidir de lliurar-se a Carlemany.

11. EL NOU POSSIBILISME

Però, un cop fetes aquestes consideracions, allò que importa és veure fins a quin punt el Tractat està realment en condicions de ser el gran, definitiu, marc de defensa del concepte d'Estat nació.

Jo tinc la impressió que el cicle històric d'aquesta forma d'organització del poder polític ha iniciat la fase final, i això per dues raons. D'una banda, perquè, al costat dels Estats Units, la Xina o l'Índia, les magnituds no encaixen amb les exigències, no només econòmiques, de la nova ordenació de les relacions internacionals. De l'altra, perquè, des de l'òptica del ciutadà, pugna amb l'increment del sentit crític d'aquest, quan d'allò que es tracta és de valorar l'eficiència de les administracions a l'hora de donar satisfacció a les seves exigències, cada cop més altes, de benestar.

Malgrat que alguns autors —com ara el qui fa uns anys va afirmar ni més ni menys la fi de la història—⁷ clamin

7. Francis FUKUYAMA (2004), *La construcción del Estado*, Barcelona, Ediciones B.

últimament, per bé que pensant fonamentalment en el Tercer Món, per la reconstrucció de l'Estat.

Tots sabem, en canvi, que, a escala europea, la mundialització exigeix una altra ordenació política, per exemple, en matèria econòmica —i no només la política monetària—, però també en matèria de defensa i de política exterior, i això només és possible precisament a costa de les competències estatals. I, aleshores, la reflexió sembla òbvia: el text del Tractat pel qual s'estableix una constitució per a Europa només pot ser un punt de partida, perquè el marc d'actuació directa de les institucions europees que resulta del seu títol III —que és el que defineix les competències de la Unió— és certament estret.

Però, al costat d'aquesta erosió política des de dalt, hi ha la que es produeix des de baix, i aquí, com he dit, el ciutadà és un fet determinant. Perquè el seu progrés cultural estimula el seu sentit crític i, aleshores, la gran pregunta és per quina raó objectiva els impostos que jo pago no han de ser administrats primerament, abans de qualsevol solidaritat, en benefici meu i precisament per les autoritats que tinc més a l'abast, amb les quals m'és molt més fàcil la relació i, per tant, la formulació de les meves peticions.

La conseqüència aleshores és una imparable dinàmica d'increment del poder regional; l'estem vivint a Europa i més enllà, enfront de les lògiques resistències dels grans grups de pressió —polítics, mediàtics, financers, els cossos de funcionaris, com acabem de veure amb les resistències al trasllat a Barcelona de la Comissió Nacional del Mercat de les Telecomunicacions—, que, instal·lats sòlidament a les capitals dels estats, controlen des de sempre el poder central.

Una dinàmica que no cal dir que a Espanya assoleix la seva més notòria exteriorització amb les actuals reivindicacions, a Catalunya i a Euskadi, de més autonomia.

Però, no ens enganyem: ara com ara, això no és la independència, i, ens agradi o no —a mi no m'agrada—, hi ha

raons objectives que fan lògica aquesta negativa. D'una banda, perquè la nostra societat és la que és, i aleshores em sembla evident que la segona immigració no ha arribat encara al grau d'identificació amb el país que ja ha assolit la primera.

Però, de l'altra, perquè no podem negligir el poderós factor econòmic i és que, un cop caigudes les duanes interiors després del 1714, són gairebé tres segles d'unitat de mercat i, al final, resulta que el dèficit de la balança comercial catalana amb la resta del món es compensa, i fins i tot esdevé positiva, quan entra en joc el comerç amb Espanya.

Són referències que condicionen les actituds dels empresaris, començant pels sectors més significatius de l'economia catalana, com ara el farmacèutic o l'agroalimentari, per no parlar de La Caixa, que és evident que té una posició destacada en empreses com Telefónica, Endesa, Gas Natural o Repsol, de clar abast estatal, sense oblidar-nos evidentment d'Abertis, d'Immobilària Colonial o d'Aigües de Barcelona. Però també la dels sindicats, perquè, al final, estan en joc els llocs de treball.

I, si se'm permet la referència, que certament no és una broma, tinc els meus dubtes sobre si pot ser independentista el Futbol Club Barcelona, mentre la Champions League no hagi substituït, si és que s'hi arriba, la Lliga espanyola.

Però resta encara un altre obstacle, que és jurídic: la potent línia de defensa que ha construït la Constitució del 1978. Des de la redacció de l'article 2 —que, si bé ens diu que l'Estat està integrat per nacionalitats i regions, ho fa després d'afirmar la indissoluble unitat de la nació espanyola—, a l'article 8, que posa sota l'empara de les forces armades la defensa de la integritat territorial d'Espanya, passant per l'estrict control estatal de la convocatòria de referèndums, que resulta de l'article 149.1.32 i del 92. Per no parlar de la possibilitat que, segons l'article 155, té el Govern de l'Estat per, amb la majoria absoluta del Senat, suspendre l'autonomia.

Una línia defensiva que, quan entri en vigor —caldrà veure, però, què passa amb el referèndum francès—, completarà aquell Tractat europeu que, al seu article 1-5, afirma que la Unió «respectarà les funcions essencials de l'Estat, especialment les que tenen per objecte garantir la seva integritat territorial, mantenir l'ordre públic i salvaguardar la seguretat nacional».

Amb la qual cosa, és evident que allò que es pretén és, sempre a la defensiva, d'elevat l'actual realitat física dels estats ni més ni menys que a la categoria de fet essencial.

Crec que és la millor confirmació d'aquella actitud a la defensiva que he pressuposat. Però que, per tot allò que s'ha comentat, al final, resulta anacrònica. És a dir, en perspectiva llarga, em sembla evident que el camí de recuperació institucional iniciat a Catalunya pel catalanisme al començament del segle passat, del qual ara estem vivint una nova etapa amb la reforma de l'Estatut del 1979, és un procés sense retorn.

Un fet, per tant, històricament irreversible que, des del meu punt de vista, en l'objectiu següent —perquè d'aquí a quinze, vint o vint-i-cinc anys, evidentment no jo, se'n tornarà a parlar—, ha de tenir la vista posada en l'assoliment d'una relació de tipus confederal.

I és que sempre he cregut que el gran impuls per a la consolidació del fet democràtic ha de venir de la mà de la projecció del poder sobre el territori, i això significa un increment del protagonisme de les estructures polítiques més properes al ciutadà. Un impuls que, malgrat totes les resistències, crec que, ja ara, està tenint a Europa i més enllà, el seu impacte en l'organització dels estats.

Si fem de les magnituds de Catalunya el punt de referència, podríem dir que, des d'un punt de vista territorial o pel seu nombre d'habitants, la major part dels països integrants de la Unió Europea són estats d'una dimensió que

qualificaré de *regional*. I, dels grans, Alemanya, igual com Àustria, és un estat federal —que, per cert, ha viscut darrerament la decidida actitud dels *lands* contra la reforma del *Bundesrat* que pretenia el poder central—, Espanya té una estructura autonòmica que és irreversible i que és evident que està en fase d'aprofundiment; el Regne Unit ha reconegut els fets territorials d'Escòcia i del País de Gal·les; Portugal té un règim d'autonomia per a les illes Madeira i les Açores, i, darrerament, Itàlia, amb totes les complexitats de la política d'aquell país, ha entrat en un procés d'organització federal. Resten només França i Polònia.

Crec, doncs, que les referències són notables, i, precisament per aquesta raó, en un altre lloc, pensant naturalment en Europa, he parlat d'un cert retorn a l'edat mitjana. Però també de la conveniència, en el marc del procés de reforma estatutària que tenim en marxa, de fer ús, ja des d'ara, del concepte de drets històrics que figura en la disposició addicional primera de la Constitució.⁸

El Tribunal Constitucional, en les sentències 76/1988, de 26 d'abril, i 88/1993, de 12 de març, ha deixat establert que l'al·lusió que fa aquella disposició als territoris forals —punt de referència per al reconeixement dels drets històrics— no s'ha de circumscriure al País Basc i a Navarra, i és en aquesta direcció que la disposició addicional cinquena de l'Estatut d'Aragó ha estès de manera expressa el concepte a aquest territori.

Per a Catalunya —si és que, vist el precedent aragonès i més enllà d'una realitat cultural diferenciada que és evident, fes falta adduir una referència formal—, el nexa amb el concepte de dret històric és, com a mínim, aquell manteniment després del 1714 del nostre dret civil. I les finalitats

8. Josep M. PUIG SALELLAS (2003), *Catalunya: la penúltima cruïlla*, Barcelona, Edicions 62, p. 314 i 279.

són clares: d'una banda, la justificació, ja des d'ara, d'un tracte bilateral en la relació amb l'Estat i, de l'altra, amb vista a la reforma estatutària que tindrà lloc d'aquí a deu, quinze, vint anys, l'assoliment de la relació de tipus confederal a la qual he fet més d'una al·lusió. Però això ja seria un altre article...

DEBAT

MODERADOR (SALVADOR GINER): Si hi ha alguna intervenció, observació, comentari o pregunta per a fer, ara se n'obre el torn.

JOAN A. ARGENTER: En relació amb l'última afirmació sobre els drets històrics, jo li volia preguntar: no sé si vostè va escoltar la viceministra del Govern espanyol, que va dir que la noció de drets històrics, del concert econòmic, només es podia aplicar al País Basc i a Navarra. Aleshores, suposo que això es devia fer amb coneixement d'aquesta Sentència del Tribunal Constitucional.

JOSEP M. PUIG SALELLAS: El Tribunal Constitucional és el màxim intèrpret de la Constitució. El fet és que en dues sentències ha pres unes posicions, com tota la doctrina del Tribunal Constitucional; no es pot dir que sigui una doctrina nítida, però és evident que la direcció és la de no limitar el concepte de territori..., perquè el concepte no és de dret històric, el concepte és el de territori foral. La disposició general primera diu que es reconeixen drets històrics als territoris forals. Igual com l'article 2 de la Constitució no ens diu quins territoris són nacionalitats i quins són regions, i així s'ha pogut reconèixer el concepte de nacionalitat a Andalusia, en el seu Estatut, i d'aquí ha vingut tota la generalització després del sistema autonòmic. En conseqüència, la disposició addicional tampoc no ens diu que els únics territoris forals siguin el País Basc i Navarra, encara que és evident que quan es redacta el text s'està pensant en els drets forals, concretats bàsicament en el que després ha estat el concert econòmic. Però, és clar, hi ha un altre argument més potent: l'Estatut d'Aragó, una llei orgànica aprovada pel parlament espanyol, reconeix a l'Aragó drets històrics, per tant, ja tenim un text

que forma part del bloc de la constitucionalitat que reconeix explícitament que hi ha un territori, que és l'Aragó, en conseqüència, no és Navarra ni el País Basc, que té drets històrics. Si l'Aragó té drets històrics, òbviament en pot tenir Catalunya, en pot tenir el País Valencià, en poden tenir les Illes, per tant, aquesta és una qüestió que fins ara ha estat negligida. Jo mateix considero que el concepte de dret històric és una mica benpensant, però, naturalment, en política, totes les argumentacions són vàlides i del que es tracta no és tant que nosaltres puguem tirar més canonades amb el concepte de dret històric, sinó que allà, a l'hora de reconèixer-nos una determinada bilateralitat, per exemple, en la relació, puguin tenir una excusa per a emparar-se davant de la clientela política que no és la que viu a Catalunya. Així doncs, des d'aquest punt de vista, jo crec que el nou Estatut hauria de recollir el concepte de dret històric, en la línia d'allò que ha fet l'Estatut d'Aragó, i a partir d'aquí, en el futur, tota dialèctica és possible. Insisteixo que, des del meu punt de vista, s'ha de basar en l'assoliment de la relació bilateral, i en allò que fa referència a l'estructura de l'Estat, en una dinàmica que ens porti a la confraternitat, és a dir, al retorn a la situació històrica anterior a l'any 1714.

231

N. n.: Quan parla de tots els drets històrics o de la situació de Catalunya dins de l'Estat espanyol, veig que des del punt de vista espanyol hi ha un problema, i és que nosaltres establím les nostres reivindicacions com si nosaltres fóssim els únics, com si haguéssim de tenir una relació bilateral entre Catalunya i l'Estat espanyol. Però l'Estat espanyol, en aquests moments, m'imagino que també té un altre problema, que és què passa amb la resta de les comunitats autònomes quan Catalunya fa de carro que tira i reivindica una sèrie de drets. Després sempre hi ha Andalusia, que s'hi apunta. Com articula la relació amb la resta de les comunitats autònomes de

l'Estat? Això és un problema que és afegit per a l'Estat espanyol, imagino. Sempre tindrem aquest llast.

JOSEP M. PUIG SALELLAS: Sí, però les coses són el que són, i no cal donar-hi voltes. El fet evident és que, quan es redacta la Constitució, l'any 1978, ja se sap que a l'Estat espanyol hi ha uns territoris que són diferents dels altres, i per això l'article 2 parla de «nacionalides y regiones», concepte que després no ha estat desenvolupat, però si vostè passa de l'article 2 a la disposició transitòria segona, que diu que determinats territoris, aquells que van fer un plebiscit sobre un Estatut d'autonomia anteriorment, tenen un procés específic d'accés a l'autonomia, i això només ho havien fet Catalunya, el País Basc i Galícia, Catalunya obtenint l'Estatut l'any 1932, el País Basc, l'any 1937, en plena Guerra Civil, i Galícia només fent el plebiscit, era evident que la cosa quedava clara. Més encara si partim de la base que al títol vuitè de la Constitució hi ha dues classes d'autonomia, l'autonomia administrativa, de l'article 148, i l'autonomia política, del 152, que és l'únic article que parla de govern, d'assemblea legislativa i de tribunal superior. El que passa és que després ha vingut la generalització.

Naturalment això crea un problema, és cert. Però, primer, la dinàmica reivindicativa de territoris com Catalunya i el País Basc —i ara es posa en evidència— és molt superior a l'altra dinàmica reivindicativa. Segon, el pes específic de Catalunya en els resultats electorals de l'Estat espanyol té una certa importància, i això té la seva incidència, no només en l'àmbit del socialisme, sinó que la comença a tenir, també, encara que molt tènue, en l'àmbit del Partit Popular. Això que diu vostè és cert, ara el que és evident és que la dinàmica de reivindicació que té Catalunya és molt superior a la dinàmica de reivindicació que té la Rioja, per exemple. Per tant, es tracta, en aquest marc, d'obtenir allò que es pugui i d'acumular

totes les argumentacions possibles, en el benentès que mai no s'aconseguirà allò que nosaltres creiem que hauríem d'aconseguir. Però, és clar, partim d'una realitat històrica que és la que és, i hem de jugar les regles del joc. Així doncs, estic d'acord amb vostè que hi ha aquesta circumstància d'igualació. És a dir, el nacionalisme espanyol ha tingut una tècnica molt clara a l'hora de plantejar aquesta qüestió, que és la generalització de les autonomies. La Constitució, si es llegeix el títol vuitè, recull que hi pot haver regions que no tinguin estatut d'autonomia, de manera que preveu la possibilitat que siguin impulsades pel Govern central. Per tant, generalització del sistema, a partir sobretot del cop d'estat del tinent coronel Tejero, i la LOAPA, pactada per la UCD i el PSOE, i segon, generalització sobre la base de l'autonomia política de l'article 152. És clar, aleshores és una tècnica per a difuminar les autonomies de Catalunya i del País Basc, però això té un efecte bumerang. Avui, el fet autonòmic és imparable, ja no hi ha manera de tornar enrere, i desenganyí's, si l'espoli fiscal de Catalunya és terrorífic —alguns dels qui som aquí hem assistit avui a un dinar en el qual el professor Tremosa ens ha fet una exposició il·lustrativa del sistema, és a dir, arribem a graus del 9% del PIB—, si això és així, és clar, la reivindicació política és inevitable, i això penetra en els ciutadans, perquè això convenç no només els qui són nacionalistes a Catalunya, sinó també els qui, sense ser-ho, volen un major benestar: escoles, sanitat, etc. Així doncs, és un procés que, si és cert que es mou en aquest àmbit que diu vostè, fa que inevitablement als territoris de més dinàmica econòmica es demanin més competències. I després de Catalunya, no en dubti ni un moment, vindrà el País Valencià i les Illes, sobretot les Illes, que són objecte d'un espoli fiscal superior al nostre, segurament.

233

N. n.: Ja que ho ha citat, quina credibilitat atorga a aquests estudis sobre aquests pretesos espolis?

JOSEP M. PUIG SALELLAS: Primer, no sóc un expert, jo li diré el que ja sabia, però que avui he acabat d'aprendre. El professor Tremosa ens ha explicat que la mesura d'aquest espoli, en definitiva, el problema de les balances fiscals, és un problema de metodologia. Ens ha explicat que hi ha dues metodologies, una que podríem qualificar de més corrent, que es limita, en termes simplificadors, a calcular els diners que surten via impostos i els que tornen via inversions, i una altra, que és la que s'ha inventat des de Madrid, que és que, en aquest marc, una part de les inversions no es comptabilitza només a Madrid, sinó que se centrifuga a tot l'Estat. M'explicaré: en aquesta segona metodologia, les obres del Teatro Real, a Madrid, no s'apliquen, per a aquests economistes, a la Comunitat de Madrid, sinó que es considera que, com que el Teatro Real és d'interès nacional, es reparteixen per totes les comunitats autònomes. I això passa, continuo dient el que ens ha explicat el professor Tremosa, i això ja era prou conegut, amb els 400.000 funcionaris que hi ha a Madrid. O sigui, aquests 400.000 funcionaris, els diners que obtenen els apliquen fonamentalment a Madrid, anant al cinema, comprant, anant al restaurant, etc., i també se centrifuguen, o sigui, es reparteixen per tot l'Estat espanyol. Aleshores, amb aquest segon sistema, aconseguen no rebaixar el dèficit fiscal de Catalunya, sinó que la Comunitat de Madrid passa d'un resultat zero a ser contribuent net molt important. Però no aconseguen, òbviament, reduir el dèficit fiscal de Catalunya. Per tant, també el segon raonament ens segueix donant una posició que no podem mantenir. I, per això, en aquest sentit, un altre economista important, aquest dia...

N. n.: No sé si en el Teatro Real, pero bueno, seguro que hace inversión por ejemplo como el Fòrum, otro tipo de bienes de interés cultural, etc., que también me imagino que deben contabilizarse de ese modo. Y el Fòrum queda en Barcelona.

JOSEP M. PUIG SALELLAS: No, és que no m'he explicat bé, es veu. Fixi's bé. Les obres del Fòrum es comptabilitzen com a inversions de l'Estat a Catalunya, en la part que hi contribueix l'Estat, malgrat aquesta addició de recursos, diguem-ne, a favor de l'Estat, resulta aquest dèficit fiscal del 9 % del PIB. Però és que aplicant la tècnica segona, que és la que afavoreix la posició de la Comunitat de Madrid, les obres del Fòrum no s'aplicarien a Catalunya a l'hora de fer la comptabilització de la balança fiscal, sinó que es repartirien a tot Espanya, ja que es consideraria que són d'interès general. Per això s'obté un resultat diferent a la Comunitat de Madrid. El que no pot fer el segon sistema de comptabilització és reduir el dèficit fiscal de Catalunya, perquè és el que és. El que sí que aconseguix és que, inversions que es fan a Madrid, per tant el resultat econòmic beneficia la Comunitat de Madrid, es considera que beneficien tot Espanya, i, per tant, es comptin també com a benefici de la Rioja, de Catalunya, d'Andalusia, del País Basc, etc. Aquest és el tema.

235

MODERADOR: S'ha inventat un sistema. En un país molt centralista com és el Regne Unit —la gent sempre pensa en França, però el Regne Unit és molt centralista— hi ha un mètode que es podria aplicar aquí, però que no s'aplica, que és senzillament el següent: l'Estat anglès ha intentat fa temps arreglar aquest sistema descentralitzador de debò de serveis centrals. Per exemple, la central de ferrocarrils, les grans oficines, no em refereixo sols a estacions, és a la ciutat de Reading, a 35 milles (50 o 60 quilòmetres) del centre. El control de tot el trànsit del Regne Unit és al país de Gal·les, el control fiscal, tot el Ministeri d'Hisenda, tret de la presidència, del ministre mateix, és a Birmingham. Fa temps que ho estan fent. L'Òpera de Manchester és una òpera nacional; l'Òpera d'Edimburg és una òpera nacional, pagada absolutament pel Govern. No hi ha solament el Covent Garden a Londres, que

és l'òpera nacional britànica. Això sí, i no han fet més que el 5%. Ells calculen que trigaran cent anys a descentralitzar l'Estat britànic, tret del Govern central, perquè és un procés molt lent. Tota la resta és espoli.

JOSEP M. PUIG SALELLAS: I, si em permetes, el Tribunal Constitucional alemany, com que aquest problema s'ha donat últimament amb l'entrada de l'antiga Alemanya de l'Est, és clar, els *lands* més potents s'han queixat, i el Tribunal Constitucional ha donat com a referència, segons les interpretacions, les xifres del 4% o del 5% del PIB, però és clar, nosaltres arribem al 9%. Entre altres coses, el progrés econòmic de Catalunya és molt notable sobre la mitjana europea fins als anys 1996-1998, i a partir d'aquell moment, ara, està caient en picat, de manera que si vostès agafen els últims gràfics que s'han publicat resulta que la participació en la riquesa nacional de Catalunya cada vegada va quedant més endarrerada. És positiu per a l'Estat en general que els sectors més potents, els territoris més potents, es trobin en aquesta circumstància? Jo crec que no, i el professor Tremosa ens donava una cita, una frase d'aquestes una mica gràfiques però que són indicatives, d'un economista canadenc que deia que els sistemes com el que s'està aplicant actualment a Espanya comporten que els pobres dels territoris rics financin els rics dels territoris pobres.

MODERADOR: I a Alemanya el Tribunal Constitucional no és a Berlín, és a Karlsruhe, ben lluny. El sistema no és britànic i veig que hi ha altres països que també ho han inventat.

N. n.: Nosaltres, els catalans, contribuïm a altres coses. Per exemple, és evident que el pont aeri entre Barcelona i Madrid —que no figura per a res en la balança fiscal— subvenciona totes les línies d'aviació d'Iberia, que van a Canàries o van a

Sevilla o a Galícia o a altres punts d'Espanya. I el pont aeri, encara que en teoria és entre Barcelona i Madrid, no el paguen la meitat els madrilenys i la meitat els catalans, perquè per cada madrileny que ve a Barcelona, hi ha deu catalans que van a Madrid. I, com el pont aeri, no em vull estendre, però jo tinc una llista de sis casos d'aquests, entre els quals s'està parlant de la logística, per exemple el fet que Barcelona sigui capital del Mediterrani i estiguem lligats a la barrera de la via ampla que tenim a Espanya.

Resulta que a tot Europa hi ha una estructura viària que permet la *panelització*, per exemple, dels vagons, o sigui que quan una mercaderia se'n va, posem, de Milà a Berlín, es van acumulant vagons a Berlín i després agafen una màquina de tren amb cent vagons buits, això no val res, i els porten a Amsterdam, que és on fan falta. A Espanya quedem fora d'això; així doncs, com vol que Barcelona sigui un centre logístic, si a l'hora de la veritat a Europa tenim una complicació molt més carregada? Aleshores, el transport a Espanya, és clar, el ferrocarril no es desenvolupa, el transport s'ha de fer per carretera, i a un cost altíssim. Com això, tinc una llista de sis, però no em vull estendre.

Quant a Europa, crec que si mirem enrere, quan es va començar amb la dinamo, el carbó i l'acer, fins ara, fins al Tractat de Niça, s'ha avançat moltíssim i la constitució que han fet a Europa no podia ser imposar a Europa una revolució tremenda com ho hauria estat donar el poder a les regions, sinó que de la mateixa manera que han mantingut els ajuntaments, s'han mantingut els estats. Però en el preàmbul de la Constitució es parla dels pobles d'Europa. I després s'instaura el Comitè de les Regions, que serà consultiu obligatòriament. El Comitè de les Regions, amb quatre-cents membres! Evidentment, si s'ha de consultar per a moltes coses o no es consulta o bé quan es consulta es va reclamant, serà una tendència que anirà endavant. Aquí hem sofert

molts estats revolucionaris, hem sofert la FAI, hem sofert Franco, hem sofert les conseqüències de dues guerres d'Europa en aquest segle, la guerra mundial, i fins i tot, si mirem més recentment, hem sofert l'Aznar, i escolti, amb la Constitució europea, aquesta que discutim, no hi cap una guerra mundial, no hi cap un nazisme, no hi cap un Franco i no hi cap anar a enviar tropes a l'Iraq, sense l'acord del Parlament europeu.

**SESSIÓ DE CLOENDA
DEL CICLE: CONTRIBUCIONS
DELS PONENTS NOMENATS
PER LES SECCIONS,**

9 DE MAIG DE 2005

SECCIÓ DE CIÈNCIES
BIOLÒGIQUES,
A CÀRREC DE
LLUÍS GARCIA I SEVILLA

LA QÜESTIÓ *IDENTITÀRIA* AL REGNE D'ESPANYA: DADES DEL CIS¹

1. MOTIUS PER TRIAR EL TEMA

Hi ha certa proclivitat a considerar com a cultura catalana, i concretament quant a la literatura, l'expressada en espanyol per catalans. En part, la definició imperfecta de *llengua* del nostre diccionari, el normatiu, permet aquesta interpretació: «Sistema de signes orals, reflectit sovint en un codi escrit, que serveix bàsicament per a la comunicació». Aquesta definició minimitza excessivament les propietats identificadores d'una llengua i, en general, dissocia clarament, i pens que erròniament, una llengua de la societat que conforma. Malgrat això, sembla evident que la minimització identificadora de la nostra llengua prové, fonamentalment, de la forta pressió (política, mediàtica, de dèficit fiscal, etc.) que pateix tota la nostra societat. És un cas particular de conformitat social.² Cal recordar que la conformitat social exercida per una majoria, natural i real o augmentada artificialment pel poder, sobre una minoria pot alterar la percepció dels minoritaris fins a fer-los acceptar fets que objectivament no són certs. Atès que la nostra societat està sotmesa a una forta pressió desnacionalitzadora, és raonable esperar que molts dels nostres ciutadans arribin a dubtar de la nostra posició «resistencia-

242

1. L'autor vol agrair els comentaris de na Mercè Garau, els comentaris i l'ajut tècnic de n'Imma Grande, els comentaris i les informacions de n'Albert Padró-Solanet i d'en Rafael Castelló, i les anàlisis d'aquest darrer. Així mateix regracia a en Josep M. Mestres per les correccions i els suggeriments lingüístics.

2. Paradigma experimental d'Asch, vegeu LI, GARCIA I SEVILLA (1999), *Conformitat social i identitat lingüística*, Barcelona, IEC.

lista» i, fins i tot, arribin a pensar que per ventura en feim un gra massa i que, per contra, *ells* tenen raó.

Amb la intenció de fornir, dins aquest cicle de conferències, d'una perspectiva completament nova i real per al segle que just acabam d'encetar, miraré d'analitzar les dades científiques que semblen donar la raó als nostres desnacionalitzadors. I, això, a partir de llurs pròpies dades, les dades més oficialistes espanyoles: les del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS). Aquestes dades, i llurs interpretacions, han estat obtingudes dins l'ambient de *pressió conformadora* exercida sobre la nostra societat. I aquesta pressió no prové només del fet d'ésser una minoria demogràfica, una minoria real, sinó que som posats artificialment en minoria pel poder polític i els seus òrgans, entre d'altres el CIS. La pressió conformadora, tècnicament, minoritza els resultats obtinguts per les enquestes, tant en el sentit d'evitar que els entrevistats s'expressin lliurement com que autocensurin les respostes per tal de fer-les compatibles amb allò que el poder espera que diguin.

243

2. ESTRUCTURA DE L'ENQUESTA

Si hom cerca *identidad* al web del CIS (<http://www.cis.es>), troba, tot passant per «Catálogo de encuestas», «Comunidades autónomas», «Identidad territorial», dues enquestes: «Instituciones y Autonomías (I)» del 1998 (estudi 2286) i «Instituciones y Autonomías (II)» del 2004 (estudi 2455). En realitat, és la mateixa enquesta, amb petites variants, administrada amb un interval de sis anys:

- Enquesta «Instituciones y Autonomías»: 66 preguntes
  - Sobre la problemàtica del Regne: 5

- Sobre la problemàtica de l'«Autonomía» de l'entrevistat: 21
  - Sobre la problemàtica de l'«Ayuntamiento» de l'entrevistat: 4
  - Sobre l'organització de l'«Estado de las Autonomías»: 15
  - En relació amb el comportament electoral de l'entrevistat: 7
  - En relació amb els sentiments identitaris de l'entrevistat: 2
  - En relació amb les idees polítiques i religioses de l'entrevistat: 3
  - Sobre la identificació de l'entrevistat: 3
  - Sobre la situació econòmica i laboral de l'entrevistat: 6
- Semàntica del qüestionari: Constitució espanyola de 1978
- «España»
  - «política nacional»
  - «Parlamento de la Nación»
  - Etcètera
- Persones entrevistades
- Ciutadania espanyola de devuit anys o més
- Preguntes d'identificació
- Pregunta 57 «Sexo: Hombre / Mujer»
  - Pregunta 58 «Edad: 18-24 / 25-34 / 35-44 / 45-54 / 55-64 / 65 y +»
  - Pregunta 59 «¿Podría decirme la Comunidad Autónoma en la que ha nacido Ud.? ¿Y en la que nació su padre? ¿Y su madre?»

— Pregunta 47, just l'anterior a la d'identitat territorial:

Pregunta 47

¿Qué término prefiere utilizar Ud. para referirse a su Comunidad Autónoma? ¿Es una región o una **nación**?

Una región (Pasar a Pregunta 47a)

Una nación (Pasar a Pregunta 47b)

Ninguno de los dos, otro término (*NO LEER*)

SÓLO A QUIENES SE REFIEREN A SU COMUNIDAD AUTÓNOMA COMO UNA REGIÓN

Pregunta 47a

Y en relación con el sentimiento regionalista, ¿podría decirme, por favor, dónde se colocaría Ud. en una escala de 1 a 10, en la que el 1 significa el mínimo regionalismo y el 10 el máximo regionalismo?

245

SÓLO A QUIENES SE REFIEREN A SU COMUNIDAD AUTÓNOMA COMO UNA NACIÓN

Pregunta 47b

Y en relación con el sentimiento nacionalista, ¿podría decirme, por favor, dónde se colocaría Ud. en una escala de 1 a 10, en la que el 1 significa el mínimo nacionalismo y el 10 el máximo nacionalismo?»

— Pregunta d'identitat territorial:

Pregunta 48

¿Con cuál de las siguientes frases se identifica Ud. en mayor medida?

Me siento únicamente español
Me siento más español que de mi comunidad
Me siento tan español como de mi comunidad
Me siento más de mi comunidad que español
Me siento únicamente de mi comunidad

Tot el qüestionari sembla dissenyat per a exercir una forta pressió conformadora, en el sentit nacional, en la persona que respon, per a aconseguir-ne una resposta *espanyolista*. Podem deixar de banda aspectes tan fonamentals com la llengua del qüestionari i la llengua de l'entrevista, en espanyol, que, d'entrada, explícitament no accepta l'existència, dins el Regne d'Espanya, de societats diferents de l'única oficialment existent: la coneguda com a *espanyola*. També podem deixar de banda, de moment, que l'enquesta és feta per un representant acreditat d'un organisme del Govern espanyol.

246

Semànticament, l'enquesta confon, em pens que deliberadament, el concepte politicoorganitzatiu de *estat* amb el concepte de *nació*, propi de les ciències socials. Per a evitar aquesta confusió caldria usar el terme «Regne d'Espanya», *olim* «Regne de Castella» o, més ben dit encara, de «Castella i Lleó», terme que més s'ajusta a la realitat històrica d'aquest *estat*³ creat per les accions seculares de diverses dinasties, guerrejant o aliant-se matrimonialment entre elles, per tal de conservar o d'engrandir el seu patrimoni familiar territorial. En tot cas, aquesta ideologia característica de la Constitució espanyola de 1978 és ben lluny de la idea de *nació espanyola* de la segona⁴ Constitució espanyola, la coneguda com de Cadis o de 1812, l'article 1 del capítol 1 del

3. L'autor refusa cedir sota la pressió conformadora i escriure llagoterament amb majúscula aquest nom comú i d'altres de semblants.

4. La primera és la de Baiona o de 1808.

títol I de la qual declara: «La Nación española es la reunión de todos los españoles de ambos hemisferios», afirmació que permet distingir entre el conjunt («reunión») dels individus, vertadera font de les accions, i els territoris, humanament inactius. Per contra, la Constitució espanyola de 1978 defineix la «Nación española» més aviat com un territori indefinit, per no especificat, però que implícitament és allò que resta dels dominis territorials hereditaris dels reis de Castella i Lleó, *nunc* d'Espanya.⁵

Seqüencialment, el qüestionari reserva les preguntes més «difícils», sobre la situació econòmica i laboral de la persona entrevistada, al final de l'entrevista, quan hom pot suposar que la persona entrevistada ja s'ha confiat que l'enquestador no pretén fiscalitzar ni baixes laborals, ni negocis, etc., il·legals. A més, just abans la persona entrevistada ha respost, com de passada i sense donar-hi importància, sobre la seva identificació, reduïda al sexe i a l'edat. Per contra, la seva identitat nacional és inquirida just abans de demanar-li per les seves idees polítiques i religioses, dins el bloc més íntim i personal, quan ja la persona entrevistada ha estat atabalada per múltiples preguntes sobre la problemàtica dels diversos nivells politicoadministratius. I encara més, la pregunta identitària, la 48, és precedida per una altra, la 47, que sembla ideada per intimidar la persona que respon, ja que se li inquireix per la ideologia política quant a l'organització politicoterritorial del Regne. Efectivament, és l'únic lloc del qüestionari on el mot *nación* té el significat que li donem en català i en les ciències socials. Per a una persona simplement informada o sensible al tema, és un canvi de registre sorprenent. Fins aquell moment, l'entrevistador d'un organisme ofi-

5. Per a una exposició més extensa d'aquest tema, vegeu LI. GARCIA I SEVILLA (2003), «Per a desacomplexar un tema tan "sagrat"», a *Balança fiscal amb Espanya i subsidiarietat entre illes*, Eivissa, Res Publica, p. 99-200.

cial espanyol o bé confonia *estat* i *nació*, o *ciutadania* i *nacionalitat*, o bé abusava dels termes i reservava el mot *nació* només per al concepte de *Espanya*. És una situació d'entrevista no gens neutral. Poca gent, en aquestes circumstàncies, es declararia nacionalista [no espanyol]. Primer de tot, caldria que la persona entrevistada ho fos, però també que tengués prou coratge o poder social per a manifestar-ho davant una persona percebuda com a fonament «antinacionalista». Per tot això, i a més a més del nacionalisme de la persona entrevistada, aquesta declaració seria producte, d'una banda, d'una sèrie d'interaccions entre característiques de l'entrevistador i de l'entrevistat, com ara l'edat, el sexe, la nacionalitat, la llengua, el nivell educatiu i la classe social dels dos interactuants i, de l'altra, de les característiques de l'enquesta, del lloc de l'enquesta i de la llengua, tant la de l'enquesta com la del qüestionari emprat en l'entrevista. És esperable, doncs, una clara infraestimació del nacionalisme entre les persones entrevistades. Després d'aquesta complexa situació, l'entrevistador l'interrogarà amb la pregunta 48, la que ens ocupa. Analitzarem detalladament més endavant (vegeu «3.5. La *incomoditat* de la resposta») la manca de resposta a la pregunta 48 com a *sortida* d'un percentatge d'entrevistats en aquesta situació entujosa.

Quant a la identitat territorial. Les societats humanes estan establertes en un territori, i la forta territorialitat dels humans fa que s'identifiquin amb el territori on han nascut i/o on han estat pujats i/o on viuen. Els dissenyadors de l'enquesta, en lloc d'aprofitar la pregunta 59 per a refinar el concepte que té l'entrevistat de la seva pròpia identitat territorial o nacional, n'usen una altra, la pregunta 48, que no és de resposta oberta, sinó que **explícitament** obliga a triar entre dos termes: *espanyol* i *de la meua comunitat*. Tanmateix, cal advertir, en descàrrec dels dissenyadors de l'enquesta, que els sociòlegs nostrats usen àmpliament la pregun-

ta 48, sense cap mena de crítica, que denominen *escala d'identitat nacional subjectiva*.⁶

TAULA 1
Territorialització de la pregunta 48

<i>Territori</i>	<i>Gentilici que substitueix «de mi comunidad»</i>
«Andalucía»	«andaluz»
«Aragón»	«aragonés»
«Canarias»	«canario»
«Cantabria»	«cántabro»
«Castilla y León»	«castellano-leonés»
«Castilla-La Mancha»	«castellano-manchego»
«Cataluña»	«catalán»
«Comunidad de Madrid»	«madrileño»
«Comunidad Foral de Navarra»	«navarro»
«Comunidad Valenciana»	«valenciano»
«Extremadura»	«extremeño»
«Galicia»	«gallego»
«Islas Baleares»	«balear»
«La Rioja»	«riojano»
«País Vasco»	«vasco»
«Principado de Asturias»	«asturiano»
«Región de Murcia»	«murciano»

249

Aquesta pregunta està «territorialitzada» (taula 1), amb un esforç evident per a fer-la versemblant. Però aquesta pretesa versemblança és només aparent. Per exemple, a les Illes Balears les possibles respostes a la pregunta 48 eren:

6. N'Albert Padró-Solanet, després de resseguir-ne l'origen arriba a concloure que l'escala sembla que fou introduïda per J. J. Linz el 1976.

Me siento únicamente español
 Me siento más español que balear
 Me siento tan español como balear
 Me siento más balear que español
 Me siento únicamente balear

Remarquem que el gentilici *balear*, si bé començà a agafar embranzida a partir del segle XVII com a substitut del de *mallorquí*, en tant que natural del Regne de [la ciutat de] Mallorca, aquest procés fou interromput amb l'anorreament del regne i l'annexió del seu territori i dels seus habitants al Regne de Castella. Actualment, amb l'estructura política autonòmica, torna a cobrar importància, si bé la majoria de la població usa, com a gentilici, el de natural de la seva illa. Si el cas *balear* té problemes d'acceptació, n'hi ha d'altres que són, senzillament, improcedents; així, un ciutadà de la Comunitat Foral de Navarra és emmordassat perquè no es pot definir com a basc, i un ciutadà de la comunitat uniprovincial de Madrid, nascut a la dita vila i descendent de madrilenys durant generacions, no es pot declarar castellà de tota la vida!

Malgrat aquesta territorialització aparent de la pregunta, l'altre terme de la comparació és arreu *espanyol*, sense adaptacions de cap mena, sense saber que els gentilicis serveixen per a identificar-se davant un altre grup i que varien segons davant qui hom s'identifica. Així, jo mateix, pujat a Palma, dic que sóc *de Ciutat* davant d'un mallorquí de Bunyola, o *mallorquí* davant un menorquí, o *balear* a Catalunya, o *català* a Londres. Sense saber que els gentilicis tenen significats diversos segons les llengües i que, per això, un català o un valencià es poden identificar com a espanyols perquè per a molts d'ells el concepte de *Espanya* és purament geogràfic, com Europa o Àsia. Sense saber que en català *castellà* és encara un sinònim, i de molt el majoritari, de *espanyol* en el sen-

tít nacional del mot. Quants catalans es declararien espanyols si l'alternativa fos entre *català* i *castellà*? Quants valencians, o balears, es declararien espanyols si l'alternativa fos entre *valencià*, o *balear*, i *foraster*? Saben els constructors de l'enquesta del CIS que a Canàries els nacionalment espanyols són per ells anomenats *godos* i que els ciutadans espanyols no nacionalment espanyols són simplement *peninsulars*?

TAULA 2
Format de pregunta actitudinal i la seva valoració

<i>Què us sembla més important: la igualtat o la llibertat?</i>	<i>Valor</i>		
	<i>Actitud</i>	<i>Pro igualtat</i>	<i>Pro llibertat</i>
Només és important la igualtat	3	7	1
Molt més la igualtat que la llibertat	2	6	2
Més aviat la igualtat que la llibertat	1	5	3
Les dues per igual	0	4	4
Més aviat la llibertat que la igualtat	1	3	5
Molt més la llibertat que la igualtat	2	2	6
Només és important la llibertat	3	1	7

Però el més sorprenent de la pregunta 48 és el seu format «actitudinal». Recordem que una *actitud* és bàsicament una disposició valorativa, sense correlat objectiu, que apunta a un blanc objectivable (persona, grup, acció, fet, situació, etc.). Una actitud és un compost quasi inextricable entre unes idees (component cognitiu), uns estats emocionals (component emotiu) i uns comportaments (component conatiu). El més fàcil d'avaluar, perquè hom ho pot fer amb paper i llapis, és el component cognitiu que, si bé expressat verbalment de diverses maneres, és generalment anomenat *opinió* o *creença*. Quan mesuram una opinió, com la presentada a la taula 2, la resposta «Les dues per igual» val mètricament 0, perquè implica que la persona explorada no té una opinió

formada (ni *anti* ni *pro*), i per això es mostra *neutral*; ço és, no sent *ni fred ni calor* (component emotiu) per l'objectiu proposat ni farà res, ni a favor ni en contra, per l'objectiu avaluat (component conatiu). La pregunta de la taula 2 contrasta dues idees abstractes generalment anomenades *igualtat* i *llibertat*, idees implicades en el judici de moltes situacions de la vida quotidiana i en el debat social. Però es pot aplicar el mateix format de pregunta a judicis sobre comportaments més concrets, com ara l'avortament. Ja hem comentat que el component verbal pot variar substancialment, tot i mesurar la mateixa actitud. Per exemple, en el cas de l'avortament, una expressió com «els embrions humans tenen tots els drets d'una persona» seria un valor alt pro igualtat, mentre que «només les dones poden decidir sobre els seus propis embarassos» seria un valor alt pro llibertat. La persona que no tengués un judici clar sobre l'avortament, o que no es volgués pronunciar, probablement respondria amb una expressió de valor 0, com per exemple: «ja m'està bé la legislació actual sobre l'avortament».

La resposta neutral amb valor mètric 0, és sempre, i de molt, la resposta majoritària, fora que hom examini una població sensibilitzada per la qüestió, amb clares opinions formades, desviades de la neutralitat. Aquest centre actitudinal és el que cerquen els polítics en les eleccions per a obtenir la majoria dels sufragis. Però és molt difícil mantenir-se en el centre de totes les opinions o creences sobre tots els temes per dues raons fonamentals: l'una, perquè hi ha diverses expressions verbals que, tot i la disparitat aparent, conformen una mateixa actitud en els components emotius i conatius. I, l'altra, perquè les actituds estan íntimament interrelacionades, i si ens acostam al centre d'una actitud ens allunyam d'una altra. Les influències socials (informacions, debats, discussions, etc.) polaritzen la situació en el sentit que la gent pren partit per una idea o per la contrària. Els

humans, quan es troben influïts antagònicament cap a l'acceptació o el rebuig d'una idea sense correlat objectiu,⁷ en comptes d'anivellar-nos cap al valor 0 —la neutralitat i la resposta racional més òbvia—, ens dispersam cap als extrems. Dit d'una altra manera, les influències, a favor o en contra, per a fer-nos definir, en lloc de fer-nos incrèduls, de fer-nos baixar el petit o gran convenciment que teníem cap a una de les posicions, ens augmenta el convenciment cap a una de les posicions enfrontades. Probablement era l'efecte desitjat pels dissenyadors de l'enquesta del CIS i provocat tant per la pregunta anterior com pel format de la pregunta 48. Caldria que els dissenyadors de l'enquesta fossin científicament honestos i mesurassin com cal l'actitud *espanyolista*, sense subterfugis, ni marrades, ni el·lipsis, ni paranys, ni indirectes.

Tot passa com si els dissenyadors de l'enquesta ignorassin l'existència de la variabilitat nacional, o *ètnica*, com l'anomena l'American Psychological Association, cosa que no ignora la sociologia internacional. Per als dissenyadors de l'enquesta, no hi hauria tal variabilitat entre els ciutadans del Regne: tothom és homogèniament igual als altres, fora de l'edat i del sexe. I deuen pensar que si qualcú defensa el contrari és perquè manté i manifesta una actitud política determinada. Per a evitar la manifestació d'aquesta «actitud», usen bé gentilicis «asèptics», amb un respecte exagerat i escrupolós a les divisions i noms administratius, o gentilicis sense prou arrelament, o d'impossible identificació nacional o historiconacional, com els comentats de *balear*, *basc*, en el cas de Navarra, o el cas flagrant de *castellà*, no usat així enlloc. Però *tothom* pot respondre que és *espanyol*, si més no per *ciudadania*. Aquesta suposada intenció explicaria el format

7. I fins i tot amb correlats objectius! D'ací les fortes discussions entre científics; malgrat que el mètode científic prima la racionalitat, està basat en les proves objectives i considera l'experiment com l'àrbitre suprem.

actitudinal de la pregunta 48 i la polarització sobre el tema fomentada per la pregunta immediatament anterior, la 47.

Encara que els dissenyadors de l'enquesta ignorin l'existència de la variabilitat nacional, l'enquestador *sap*, no ja al final de l'administració de l'enquesta, sinó des de la conversa inicial prèvia, el *sexe*, l'*edat* i la *nacionalitat* de la persona entrevistada. Tot sovint, el *sexe* no és demanat sinó apuntat directament per l'enquestador, altrament resultaria ofensiu per a la majoria dels entrevistats. L'anotació de l'edat és ocasió de comentaris ràpids i breus entre l'enquestador i l'entrevistat per marcar la casella de l'interval d'edat corresponent. Seguint aquesta manera de procedir, no seria més raonable demanar directament a l'entrevistat si és «andaluz, aragonés, canario», etc., segons el lloc de naixement o el lloc de residència? Després de demanar-li tantes de coses, per què no demanar-li les raons per les quals es considera andalús, etc.? Aquestes raons, l'entrevistat les sap molt millor que no pas els problemes que té la seva comunitat o el Regne.

TAULA 3
El sexe mesurat amb format de pregunta actitudinal

¿Con cuál de las siguientes frases se identifica Ud. en mayor medida?	Valor	
	«Hombre»	«Mujer»
«Me siento únicamente hombre»	+ 2	- 2
«Me siento más hombre que mujer»	+ 1	- 1
«Me siento tan hombre como mujer»	0	0
«Me siento más mujer que hombre»	- 1	+ 1
«Me siento únicamente mujer»	- 2	+ 2

Si els dissenyadors de l'enquesta ignorassin l'existència de dos sexes entre els humans i pensassin que qui defensa que existeixen ho fa per una actitud politicosocial, per ventura avaluarien el sexe de l'entrevistat amb el format de

la taula 3. Els entrevistadors, amb tota probabilitat, es negarien a avaluar el sexe amb el format de la taula 3, llevat que els assegurassin que és un «experiment». Si no es neguen a avaluar la nacionalitat de la mateixa manera és perquè comparteixen la ideologia dels dissenyadors de l'enquesta: la variabilitat nacional no existeix per a ells dins el Regne.

3. L'ACTITUD MESURADA PEL CIS

Acabam de comentar que la pregunta 48, una pretesa mesura d'identitat, no sols té el format d'una mesura actitudinal sinó que també és col·locada de tal manera dins l'enquesta com per a provocar una «actitudinalització», polarització o disminució de la resposta neutral. I tot confegit en el sentit de facilitar o forçar les respostes «espanyoles» en detriment de les antagòniques. Malgrat tots aquests esforços, els resultats (taules 4 i 5) confirmen ben clarament que, llevat d'excepcions, el conjunt del Regne i la gran part dels territoris mostren que la majoria absoluta de la població es troba en el valor 0 (taula 2), el neutral: «Tan espanyol com de la meua comunitat». Com caldria esperar, d'entrada, en la mesura de qualsevol actitud.

Les excepcions són notables. Les Illes Balears, les Canàries, Catalunya, Galícia, la Comunitat de Madrid, Navarra i el País Basc no són neutrals l'any 1998 (taula 4). Les Illes Balears, Catalunya, la Comunitat de Madrid i el País Basc no ho eren, de neutrals, l'any 2002 (taula 5). Aquestes oscil·lacions per ventura són producte de l'atzar de les mostres, emperò, en qualsevol cas, sembla raonable acceptar que les Illes Balears, Catalunya, la Comunitat de Madrid i el País Basc presenten un resultat estable, ço és, fiables més enllà d'errors de mostra. Justament, Catalunya, la Comunitat de Madrid i el País Basc són els casos paradigmàtics i exemplars

TAULA 4
*Percentatge de respostes a la pregunta 48
de l'estudi 2286 del CIS (maig 1998)*

<i>Territoris</i>	<i>Només espanyol</i>	<i>Més espanyol que de la meva comunitat</i>	<i>Tan espanyol com de la meva comunitat</i>	<i>Més de la meva comunitat que espanyol</i>	<i>Només de la meva comunitat</i>	<i>No ho sap / No respon</i>	<i>Nombre (N)</i>
Andalusia	7,6	5,8	65,5	16,4	3,5	1,1	961
Aragó	5,6	10,7	57,1	16,5	2,2	7,9	496
Astúries	3,5	3,5	62,0	25,2	2,4	3,5	492
Illes Balears	13,2	13,7	38,4	22,8	4,8	7,2	461
Canàries	3,4	1,7	49,3	30,2	14,7	0,6	523
Cantàbria	20,5	3,6	60,9	8,1	2,0	4,7	443
Castella - la Manxa	24,8	5,8	63,7	2,3	1,7	1,7	532
Castella i Lleó	22,6	13,4	54,2	4,1	2,1	3,6	611
Catalunya	13,0	7,6	43,1	23,4	11,5	1,4	911
Extremadura	3,3	3,5	80,5	10,5	1,2	1,0	486
Galícia	6,3	5,4	47,1	30,3	8,7	2,1	630
la Rioja	5,8	6,8	77,0	4,8	1,9	3,6	413
Madrid	30,6	14,1	45,3	3,3	1,5	5,1	813
Múrcia	26,9	13,8	52,4	4,9	1,4	0,6	487
Navarra	4,3	1,7	41,0	25,2	18,5	9,4	417
País Basc	4,9	3,3	38,0	24,6	24,1	5,2	577
País Valencià	18,5	10,7	57,7	9,5	2,4	1,3	719
REGNE D'ESPANYA	14,3	8,1	53,1	15,6	6,2	2,7	9.972*

* El CIS dóna un total de 9.976, i no 9.972, que és la suma total.

TAULA 5
 Percentatge de respostes a la pregunta 48
 de l'estudi 2455 del CIS (setembre 2002)

Territoris	Només espanyol	Més espanyol que de la meua comunitat	Tan espanyol com de la meua comunitat	Més de la meua comunitat que espanyol	Només de la meua comunitat	No ho sap / No respon	Nombre (N)
Andalusia	6,7	7,3	70,1	12,6	1,9	1,3	982
Aragó	4,5	5,1	73,2	14,4	1,4	1,4	492
Astúries	4,1	4,1	66,5	20,7	2,4	2,2	493
Illes Balears	11,9	4,5	48,5	16,3	11,0	7,8	447
Canàries	5,0	1,6	52,3	22,6	15,0	3,4	499
Cantàbria	17,1	11,0	57,1	10,8	0,4	3,6	445
Castella - la Manxa	22,8	13,8	57,1	2,2	0,6	3,5	536
Castella i Lleó	27,5	12,0	55,3	2,8	1,5	1,0	608
Catalunya	12,4	7,7	37,3	24,3	16,2	2,2	922
Ceuta	12,2	6,9	70,6	5,3	3,3	1,6	245
Extremadura	3,3	5,6	75,3	13,4	1,9	0,6	486
Galícia	5,4	3,8	57,6	25,1	6,8	1,3	606
la Rioja	8,4	11,2	50,0	17,5	1,4	11,5	418
Madrid	30,0	13,7	42,8	2,5	2,2	8,8	808
Melilla	12,4	9,2	66,4	2,0	6,4	3,6	250
Múrcia	21,1	8,2	65,7	2,7	1,8	0,4	487
Navarra	2,9	3,6	55,1	20,3	11,3	6,8	443
País Basc	4,5	3,3	33,7	18,8	24,7	15,0	579
País Valencià	20,5	13,0	51,5	12,5	1,2	1,2	730
REGNE D'ESPANYA	14,2	8,5	53,6	13,8	6,4	3,5	10.476

Nota: Han estat eliminades de totes les anàlisis les dades de Ceuta i les de Melilla perquè el CIS no enquesta aquestes ciutats l'any 1998.

de tota mena de comentaristes. Les Illes Balears, la societat més minoritzada de tot el Regne, com les dades objectives, les econòmiques, mostren,⁸ també ha estat foragitada pels comentaristes... Allò que s'ha esbombat, seguint la idea que la pregunta 48 mesura identitat, és que els nacionalismes perifèrics són molt minoritaris o residuals,⁹ perquè tant a Catalunya com al País Basc els percentatges de «Només de la meva comunitat» no són ni de molt els majoritaris i, encara més pervers, que el nacionalisme basc és *excloent*, perquè, a diferència del català, el percentatge de persones que mantenen una doble identitat, l'espanyola i la pròpia en diversos graus o *identitat dual*, és inferior. Així, combinant les taules 4 i 5 (taula 12), la suma de les respostes que impliquen acceptar tant la identitat espanyola com la de la comunitat («Tan espanyol com...», però també «Més espanyol que...» i «Més de la meva comunitat que...») al País Basc és el 60,85%, mentre que a Catalunya és el 71,7%. Així, doncs, «nacionalismo vasco excluyente» però «nacionalismo catalán integrador» per la seva «identidad dual».¹⁰ Però res no diuen aquests comentaristes¹¹ que també la Comunitat de Madrid és *excloent*, perquè el seu total d'aquestes respostes duals també suma, justament!, 60,85%. I no ho diuen perquè els deu resultar molt difícil esbrinar què exclouen els madri-

8. *Balanza fiscal amb Espanya i subsidiarietat entre illes*, (2003), Eivissa, Res Publica.

9. J. J. LINZ *et al.* (1981), *Informe sociològic sobre el cambio en España 1975-1981*, Madrid, Euroamérica; J. J. LINZ, (1986), *Conflicto en Euskadi*, Madrid, Espasa-Calpe; J. R. MONTERO i M. TORCAL (1990), «Autonomías y comunidades autónomas en España: Preferencias, dimensiones y orientaciones políticas», *Revista de Estudios Políticos*, núm. 70, p. 39-74.

10. J. J. LINZ (1986), p. 26-27.

11. Per exemple, en l'estudi longitudinal de Montero i Torcal (1990), que se centra en bona part en la «pregunta 48», els autors no n'extreuen cap conclusió en aquest sentit.

lenys. Sembla immediat, per a ells, pensar que els bascos exclouen ésser bascos i espanyols alhora, però els és impossible pensar que també els madrilenys, exclouen, seguint el mateix raonament, ésser espanyols i madrilenys alhora? Una prova més que la pregunta 48 no mesura la identitat.

3.1. *Consistència interna del qüestionari*

Però quina actitud mesura la pregunta 48? La resposta es fa clara llegint el qüestionari sencer (<http://www.cis.es>). Els apartats més importants són «Sobre la problemàtica de l'Autonomia de l'entrevistat» amb 21 preguntes i «Sobre l'organització “del Estado de las Autonomías”»: amb 15 preguntes (vegeu «2. Estructura de l'enquesta»). Aparentment, l'enquesta tracta d'avaluar una suposada «complexitat» del funcionament «del Estado de las Autonomías» provocat pels tres nivells implicats: «central», «autonómico» i «municipal». Ja hem comentat a bastament la semàntica de l'enquesta, però quant a les preguntes concretes hom també detecta malfiança cap a l'organització «autonòmica» de l'estat:

259

Pregunta 21

Como es lógico, puede haber distintos puntos de vista entre el Gobierno de su Comunidad y el Gobierno Central sobre un problema o política concreta. Cuando esto sucede, ¿cuál cree Ud. que debe ser la actitud del Gobierno de su Comunidad?

Someterse y aceptar los criterios del Gobierno central
Colaborar y negociar su postura sin llegar a un enfrentamiento
Enfrentarse abiertamente al Gobierno central en defensa de los intereses de la Comunidad Autónoma

Lògicament, aquesta pregunta hauria d'haver estat triple. Hi manquen les alternatives «puede haber distintos puntos de vista entre el Gobierno de su Comunidad y su Ayuntamiento» etc. i «puede haber distintos puntos de vista entre su Ayuntamiento y el Gobierno central», etc. Denota, doncs, un punt de vista estrictament centralista com els resultats, d'altra banda, també mostren.

Primer de tot, comentem un aspecte tècnic general: la pregunta 47b (taula 6), com d'altres del qüestionari, no té valor neutral, no ofereix un nombre senar d'alternatives de resposta: respondre 5 en nacionalisme, el que respondria una persona que es vol mostrar o se sent «mitjana» en aquesta actitud, no és el valor central, el neutral (taula 2), sinó que és el valor més alt de la part baixa de l'escala, equivalent a 4,5. Això minimitza el valor del «nacionalismo» avaluat, perquè ben mesurat seria més alt, concretament 7,8 el 1998 i 7,9 el 2002, i no 7,02 i 7,07 respectivament (taula 6). Malgrat la minorització, hom pot considerar molt alt el valor obtingut en «nacionalismo».

La taula 6 mostra que els percentatges de «Només espanyol» coincideixen, especialment l'any 1998, amb un dels extrems de la manifestació d'una actitud política (pregunta 14): «Un Estado con un único Gobierno central sin autonomías». Igualment, els percentatges de «Només de la meva comunitat» coincideix amb l'altre extrem: «Un Estado en que se reconociese a las autonomías la posibilidad de convertirse en naciones independientes». Paga la pena de remarcar que devers un 12,5 % dels enquestats consideren una nació, en el sentit català i científic del terme, la seva comunitat autònoma (pregunta 47); malgrat això, la meitat d'ells no es decanta, a l'enquesta i com caldria esperar, per la independència de la seva nació (pregunta 14).

TAULA 6

Tast de consistència interna de les respostes a la pregunta 48

<i>Regne d'Espanya «TOTAL NACIONAL»</i>	<i>Només espanyol</i>	<i>Més espanyol que de la mera comunitat</i>	<i>Tan espanyol com de la mera comunitat</i>	<i>Més de la mera comunitat que espanyol</i>	<i>Només de la mera comunitat</i>
1998	14,3%	8,1%	53,1%	15,6%	6,2%
2002	14,2%	8,5%	53,6%	13,8%	6,4%

Pregunta 14

«Le voy a presentar ahora algunas fórmulas alternativas de organización del Estado en España. Dígame, por favor, ¿con cuál está Ud. más de acuerdo?»

1998

- «Un Estado con un único Gobierno central sin autonomías» 14,0%
- «Un Estado con comunidades autónomas como en la actualidad» 45,8%
- «Un Estado en el que las comunidades autónomas tengan mayor autonomía que en la actualidad» 24,1%
- «Un Estado en que se reconociese a las autonomías la posibilidad de convertirse en naciones independientes» 6,5%

2002 (pregunta 15)

- «Un Estado con un único Gobierno Central sin autonomías» 9,2%
- «Un Estado con Comunidades Autónomas como en la actualidad» 48,1%
- «Un Estado en el que las Comunidades Autónomas tengan mayor autonomía que en la actualidad» 26,5%
- «Un Estado en que se reconociese a las autonomías la posibilidad de convertirse en naciones independientes» 6,3%

Pregunta 47

«¿Qué término prefiere utilizar Ud. para referirse a su Comunidad Autónoma? ¿Es una región o una nación?»

1998

«Una nación» 13,1%

2002

«Una nación» 12,3%

Pregunta 47b

«Y en relación con el sentimiento nacionalista, ¿podría decirme, por favor, dónde se colocaría Ud. en una escala de 1 a 10, en la que el 1 significa el mínimo nacionalismo y el 10 el máximo nacionalismo?»

1998

Mitjana 7,02; DE 2,25

2002

Mitjana 7,07; DE 2,18

3.2. *El centralisme*

La pregunta 14 (taula 6) és una altra avaluació d'una actitud, el centralisme, amb una escala parella. Clarament, el seu valor central, el de *neutralitat*, és «Un Estado con Comunidades Autónomas como en la actualidad». I és el valor central no sols perquè expressa l'acceptació de la situació vigent de fa molts anys, sinó també perquè, empíricament, aquesta alternativa obté els percentatges majoritaris de resposta, els neutrals, ni a favor ni en contra. Valorada correctament (taula 7), aquesta pregunta, mostra un augment de l'anticentralisme, probablement no significatiu, entre l'any 1998, 203,9 punts, i el 2002, 210,1 punts.

TAULA 7
Pregunta 14: La mesura del centralisme

262

<i>Respostes a la pregunta 14</i>	<i>Valor</i>		
	<i>Actitud</i>	<i>Pro</i>	<i>Anti</i>
«Un Estado con un único Gobierno Central sin autonomías»	1	4	1
«Un Estado con Comunidades Autónomas como en la actualidad»	0	3	2
«Un Estado en el que las Comunidades Autónomas tengan mayor autonomía que en la actualidad»	1	2	3
«Un Estado en que se reconociese a las autonomías la posibilidad de convertirse en naciones independientes»	2	1	4

El biaix de l'escala cap al centralisme (taula 7), un graó, dificulta la resposta anticentralista, dos graons, perquè obliga la persona que respon a separar-se més de la centralitat o neutralitat, del valor 0. Aquest esbiaixament infravalora substancialment les respostes anticentralistes i mostra molt bé la intencionalitat dels dissenyadors de l'enquesta: minimitzar al màxim la problemàtica multinacional del

Regne. Encara que les xifres dels resultats del CIS fossin reals i no pas minimitzades com ho són, per a qualsevol governant hauria d'ésser molt preocupant que devers un 6,4% dels seus conciudadans considerin de bon de veres la possibilitat de separar-se políticament de l'estat i ho declarin obertament. Davant aquesta greu conflictivitat, el CIS sembla haver optat per amagar-la en lloc de fer-la evident.

3.3. *Fiabilitat de la pregunta 48*

Tornant a la qüestió identitària, tant si la pregunta 48 mesura una actitud com una identitat, com les dues coses alhora, ha de mostrar respostes estables, ço és, amb correlacions positives i estadísticament significatives entre l'any 1998 i el 2002, perquè tant les actituds com les identitats són estables en els individus.

TAULA 8
*Estabilitat de les respostes de desset comunitats
(sense Ceuta i Melilla)*

<i>Respostes</i>	<i>Correlació 1998-2002</i>	<i>P</i>
Només espanyol	0,9671	0,001
Més espanyol que de la meua comunitat	0,4812	0,1
Tan espanyol com de la meua comunitat	0,6224	0,01
Més de la meua comunitat que espanyol	0,8784	0,001
Només de la meua comunitat	0,9208	0,001
No ho sap / No respon	0,4697	0,1
(Més espanyol que de la meua comunitat + Tan espanyol com de la meua comunitat)	0,7573	0,001

P: Nivell de significació.

Efectivament, i com mostra la taula 8, totes les respostes, llevat de dues, són significativament estables. La poca estabilitat (0,4812) no significativa de «Més espanyol que de la meva comunitat» i el substancial i significatiu augment d'estabilitat (0,7573) de la categoria conjunta («Més espanyol que de la meva comunitat» + «Tan espanyol com de la meva comunitat») indica que el valor 0 actitudinal, el neutral, es troba en un punt indeterminat entre aquestes dues categories i no en el punt suposadament central, el del «Tan [...] com [...]». Aquesta desviació cap l'«espanyolitat» del valor 0 podria ésser un efecte general de la concepció i estructura general de l'enquesta i/o de la pressió conformadora exercida sobre l'entrevistat en el moment d'administrar el qüestionari. També podria ésser un efecte específic per mor que l'escala seria curta i no permetria les respostes matisades entorn del valor 0. Vet ací com podria ésser una escala de 7 punts:

Em sento:

Únicament espanyol

Clarament més espanyol que no pas de la meva comunitat

Més aviat espanyol que no de la meva comunitat

Tan espanyol com de la meva comunitat

Més aviat de la meva comunitat que no espanyol

Clarament més de la meva comunitat que no pas espanyol

Únicament de la meva comunitat

3.4. *La pressió cap a espanyol*

En Rafael Castelló¹² ha fet una anàlisi de correspondències entre la pregunta 48 (la *identitària*, la que analitzam) i la 14

12. Comunicació personal.

(la *centralista*, la referent a l'organització del Regne), tot seguint les idees exposades suara, a partir de les dades directes, *microdades* per als sociòlegs, i no de les agregades que proporciona el web del CIS —les que usam en aquest article. Així, ha fusionat les bases de dades de l'enquesta «Instituciones y Autonomías (I)» de 1998 i la d'«Instituciones y Autonomías (II)» de l'any 2002. L'anàlisi d'en Castelló obté quatre agrupacions ben nítides que corroboren els punts següents: 1) Són pràcticament coincidents els valors «Únicamente español» i «Un Estado con un único Gobierno central sin autonomías». 2) Són pràcticament coincidents «Únicamente de mi comunidad» i «Un Estado en que se reconociese a las autonomías la posibilidad de convertirse en naciones independientes». 3) Són pràcticament coincidents «Me siento más de mi comunidad que español» i «Un Estado en el que las Comunidades Autónomas tengan mayor autonomía que en la actualidad». 4) «Un Estado con Comunidades Autónomas como en la actualidad» es col·loca entre «Me siento más español que de mi comunidad» i «Me siento tan español como de mi comunidad» si bé més a prop d'aquest darrer. Aquest apartat 4 confirmaria tant que l'escala *identitària* té el valor 0 en un lloc indeterminat entre «Me siento tan español como de mi comunidad» i «Me siento más español que de mi comunidad» com que l'escala *centralisme* té el valor 0 en «Un Estado con Comunidades Autónomas como en la actualidad».

265

Tot passa com si *centralisme* (pregunta 14) i *identitat* (pregunta 48) fossin la mateixa actitud malgrat llur diversa expressió verbal, tal com mostra la taula 9 amb les dades conjuntes dels anys 1998 i 2002 (taules 6 i 12). La taula 9 és feta segons l'escalament suara explicat del centralisme (taula 7), i la determinació del valor 0 de l'escala *identitària* a partir dels resultats de la taula 8. En primer lloc, la taula 9 faria patent la ideologia de declarar-se *espanyol* i, en segon lloc, mostraria la força espanyolitzadora de la pregunta

TAULA 9
El centralisme de la identitat

<i>Respostes a la pregunta 14</i>	<i>%</i>	<i>Respostes a la pregunta 48</i>	<i>%</i>	<i>Variació</i>
«Un Estado con un único Gobierno Central sin autonomías»	11,6	«Únicamente español»	14,3	+2,7
«Un Estado con Comunidades Autónomas como en la actualidad»	46,9	«Más español que de mi comunidad» «Tan español como de mi comunidad»	61,7	+14,8
«Un Estado en el que las Comunidades Autónomas tengan mayor autonomía que en la actualidad»	25,3	«Más de mi comunidad que español»	14,7	-10,6
«Un Estado en que se reconociese a las autonomías la posibilidad de convertirse en naciones independientes»	6,4	«Únicamente de mi comunidad»	6,3	-0,1
NHS/NR	9,8	NHS/NR	3,1	-6,7

Variació: Diferència entre els percentatges de resposta.

implícita a la pregunta 48: «Però, vostè, és espanyol o què?». Efectivament, la pregunta 14, malgrat la seva imperfecta escalabilitat, és una tria entre quatre possibles respostes prou al començ de l'entrevista. Per contra, la pregunta 48, feta després d'estovar la persona que respon amb múltiples preguntes des de la perspectiva centralista, especialment just darrere d'inquirir el posicionament nacionalista de l'entrevistat i formulada amb totes les manques de rigor que hem comentat, té un efecte devastador: el valor 0, el neutral, augmenta un 14,8 %, el valor 1 *antiespanyol* disminueix un 10,6 %; i les respostes NHS/NR (No ho sap / No respon) també disminueixen un 6,7 %. Amb tota probabilitat, l'augment del valor 0 seria conseqüència de la disminució tant de les respostes amb valor 1 *anti* com de les NHS/NR. Com cal-

dria esperar, l'efecte espanyolitzador és inferior en aquells que ja tenen una actitud més ferma, però també en el sentit d'«espanyolitzar» la resposta: el valor 1 *pro espanyol* augmenta un 2,7% i el valor 2 *anti* disminueix 0,1%. Una nova prova de minorització.

3.5. *La incomoditat de la resposta*

Les dades del CIS distingeixen entre el fet que l'entrevistat declari que «No ho sap» i que «No respon». Ben conscient que l'enteniment dels resultats d'una enquesta necessàriament depèn de la determinació de les variables que generen aquests tipus de resposta, en totes les anàlisis he mantingut separades aquestes dues respostes i no hi he trobat pautes estables. Per contra, sumant-les, el panorama és més clar, cosa que voldria indicar que l'entrevistador marca l'una o l'altra un mica a l'atzar i/o que els diversos entrevistadors no mantenen els mateixos criteris en marcar l'una o l'altra. Així, la manca d'estabilitat (taula 8) de «No ho sap / No respon» (NHS/NR) orienta cap a canvis en una pretesa pressió conformadora general o d'administració, que seria més intensa l'any 2002 (3,5% NHS/NR, taula 5) que no pas l'any 1998 (2,7% NHS/NR, taula 4). Seguint els raonaments que hem exposat anteriorment (vegeu «2. Estructura de l'enquesta»), aquesta «pressió», expressada en els canvis de NHS/NR, seria més fàcilment detectable a les comunitats [nacionalment] no espanyoles que no pas a les espanyoles.

Si entenem el percentatge de NHS/NR de cada comunitat com un indicador de la incomoditat global que genera en els entrevistats la formulació de la pregunta 48, la taula 10 indicaria la direcció i la potència dels efectes d'aquesta incomoditat. Les correlacions d'aquesta taula s'explicarien per la hipòtesi següent: *L'actitud antinacionalitat de l'entre-*

TAULA 10
*Correlacions dels cinc tipus d'identificació amb la manca
de resposta (NHS/NR)*

Comunitats Autònomes	Només espanyol	Més espanyol que de la meva comunitat	Tan espanyol com de la meva comunitat	Més de la meva comunitat que espanyol	Només de la meva comunitat
1998					
Totes (N = 17)	-0,1431	0,0695	-0,4045	0,1638	0,2542
Espanyoles (N = 11)	0,0545	0,3391	-0,1933	-0,1124	-0,3380
No espanyoles (N = 6)	-0,5207	-0,2637	-0,6571	0,3023	0,4343
2002					
Totes (N = 17)	-0,0988	-0,0535	-0,6716**	0,1404	0,5162*
Espanyoles (N = 11)	0,1787	0,4508	-0,7537**	0,0806	-0,0099
No espanyoles (N = 6)	-0,4672	-0,6149	-0,5334	-0,1899	0,7916+

N: Nombre.

Nivell de significació:

+ p < 0,1

* p < 0,05

** p < 0,01.

No [nacionalment] espanyoles: Països Catalans, País Basc, Navarra i Galícia.

Les dades de Ceuta i Melilla del 2002 no han estat considerades.

*vistador crearia una pressió conformadora sobre l'entrevistat
que el forçaria bé cap a l'espanyolitat, bé cap a «No ho sap /
No respon».*

Efectivament, la correlació més alta de totes les del 1998 (-0,6571), si bé no significativa estadísticament pels pocs graus de llibertat, indicaria que les comunitats no [nacionalment] espanyoles minoritzen llurs respostes davant una pregunta aparentment identitària, tot disminuint-les al valor 0 («Tan [...] com [...]») i, en ordre decreixent, disminuint-les (-0,5207) també a «Només espanyol» i augmentant-les (0,4343) a «Només de la meva comunitat». Per con-

tra, entre les [nacionalment] espanyoles no s'observa aquest efecte minoritzador, sinó un augment (0,3391) de «Més espanyol que de la meva comunitat» i una disminució (-0,3380) de «Només de la meva comunitat», no significatius estadísticament tampoc.

Tanmateix, l'any 2002, com si hagués augmentat la pressió conformadora dels entrevistadors, l'efecte minoritzador es mostra clarament també entre les comunitats [nacionalment] espanyoles que disminueixen ben significativament (-0,7537) llurs respostes al valor 0 («Tan [...] com [...]). Entre les no [nacionalment] espanyoles, s'observa la correlació més alta de totes (0,7916), quasi estadísticament significativa malgrat els pocs graus de llibertat, cosa que indica un augment de llurs respostes a «Només de la meva comunitat».

En **resum**, i més enllà de la significació estadística, la manca de resposta (NHS/NR) amaga un efecte minoritzador molt clar l'any 2002 que es mostra diferent segons la nacionalitat de les comunitats. Entre les comunitats no [nacionalment] espanyoles i per ordre de magnitud de l'efecte: augmenten llurs respostes a «Només de la meva comunitat» i les disminueixen a «Més espanyol que de la meva comunitat», «Tan [...] com [...]) i «Només espanyol». És a dir, sota la *pressió conformadora es territorialitzen*, mostren més arrelament a la seva comunitat, es mostrarien, en definitiva, més *identitaris*. Entre les comunitats [nacionalment] espanyoles i per ordre de magnitud de l'efecte: disminueixen llurs respostes a «Tan [...] com [...]) i les augmenten a «Més espanyol que de la meva comunitat». És a dir, sota la *pressió obliden* la identitat territorial i es decanten cap una actitud *espanyolista*.

El mal és voler avaluar alhora amb una mateixa pregunta una identitat i una actitud no necessàriament relacionada, com passaria amb les parelles següents: *mascle-masclista*, *femella-feminista*, *ecòleg-ecologista*.

3.6. Una prova independent de pressió conformadora

En Jordi Sànchez¹³ ha recollit una llarga sèrie d'administracions de la pregunta 48 a Catalunya. Durant un període de tretze anys (1984-1996) el CIS i l'Institut de Ciències Polítiques i Socials (ICPS) administraren la dita pregunta de l'enquesta que analitzam a diverses mostres de població de Catalunya. El CIS administrà la pregunta a 10.967 ciutadans i l'ICPS a 12.849.

TAULA 11
Percentatges mitjans de respostes a la pregunta 48 obtinguts pel CIS i per l'ICPS a Catalunya

<i>Respostes</i>	<i>CIS</i>	<i>ICPS</i>	<i>t</i>	<i>P</i>
Només espanyol	11,0	12,1	-0,93	0,373
Més espanyol que català	9,4	6,3	4,29	0,001
Tan espanyol com català	43,0	43,5	-0,18	0,859
Més català que espanyol	23,4	22,0	0,98	0,350
Només català	10,8	14,8	-3,12	0,01
No ho sap / No respon	2,4	1,4	2,21	0,05

CIS (Centro de Investigaciones Sociológicas).

ICPS (Institut de Ciències Polítiques i Socials).

Proves *t* de comparació de mitjanes amb el seu nivell de significació *P*.

Tal com mostra la taula 11, significativament, i d'acord amb la nostra anàlisi anterior, el CIS obtingué un percentatge més gran que l'ICPS en «Més espanyol que català» i en la manca de resposta (NHS/NR).¹⁴ Per contra, l'ICPS obtingué un percentatge més elevat en «Només català». Els

13. J. SÀNCHEZ (1998), «Identitats col·lectives i cultura cívica dels catalans», a S. GINER (dir.), *La societat catalana*, Barcelona, Institut d'Estadística de Catalunya.

14. J. SÀNCHEZ (1998) no proporciona aquesta dada. L'he obtinguda restant de 100 la suma dels percentatges de les respostes.

resultats del CIS confirmen la nostra hipòtesi perquè les seves maneres forçarien l'entrevistat bé cap a l'*espanyolitat*, bé cap «No ho sap / No respon». Per contra, la probable absència d'una actitud *antinacionalitat* per part de l'equip d'enquesta de l'ICPS facilitaria que més ciutadans es declarassin com «Només català».

3.7. *La identitat mesurada pel CIS*

Tanmateix, es fa difícil pensar que els entrevistats hagin respost *només* en termes polítics, actitudinals, sense que llur identitat territorial o nacional no hi hagi intervingut gens, perquè aquesta identitat és inclosa dins la pregunta formulada. Per això, i parsimoniosament, hom pot predir que les dades observades són producte d'una mescla entre una resposta actitudinal i una d'identitària. L'anàlisi factorial de les dades pot destriar aquesta barreja. Per això, hem fet anàlisis factorials mirant d'aconseguir factors independents, mitjançant la rotació Varimax, de les dades conjuntes dels anys 1998 i 2002 (taula 12).

La figura 1 confirma que totes les respostes de la pregunta 48 poden ésser explicades per dos factors ortogonals, ço és, independents i estadísticament significatius tant pel test de la tartera de Cattell com pel seu valor propi. El primer factor (3,30) és pràcticament el doble d'important que el segon (1,76). Un cop feta la mateixa anàlisi només amb les respostes que s'han mostrat estables (taula 8) només hi surt un factor significatiu, si bé hem forçat la solució a dos factors per tal d'interpretar millor els factors resultants.

Les taules 13 i 14 mostren les saturacions factorials dels dos factors obtinguts que hem anomenat *actitud* —centralista— i *identitat* —territorial. Havíem predit que encara que la pregunta 48 és, per moltes raons analitzades, una

TAULA 12
Percentatge mitjà conjunt de respostes a la pregunta 48 (1998 i 2002)

<i>Territoris</i>	<i>Només espanyol</i>	<i>Més espanyol que de la meua comunitat</i>	<i>Tan espanyol com de la meua comunitat</i>	<i>Més de la meua comunitat que espanyol</i>	<i>Només de la meua comunitat</i>	<i>NHS/ NR</i>	<i>Nombre (N)</i>
Andalusia	7,15	6,55	67,8	14,5	2,7	1,2	1.943
Aragó	5,05	7,9	65,15	15,45	1,8	4,65	988
Astúries	3,8	3,8	64,25	22,95	2,4	2,85	985
Illes Balears	12,55	9,1	43,45	19,55	7,9	7,5	908
Canàries	4,2	1,65	50,8	26,4	14,85	2,0	1.022
Cantàbria	18,8	7,3	59,0	9,45	1,2	4,15	888
Castella - la Manxa	23,8	9,8	60,4	2,25	1,15	2,6	1.068
Castella i Lleó	25,05	12,7	54,75	3,45	1,8	2,3	1.219
Catalunya	12,7	7,65	40,2	23,85	13,85	1,8	1.833
Extremadura	3,3	4,55	77,9	11,95	1,55	0,8	972
Galícia	5,85	4,6	52,35	27,7	7,75	1,7	1.236
la Rioja	7,1	9	63,5	11,15	1,65	7,55	831
Madrid	30,3	13,9	44,05	2,9	1,85	6,95	1.621
Múrcia	24,0	11	59,05	3,8	1,6	0,5	974
Navarra	3,6	2,65	48,05	22,75	14,9	8,1	860
País Basc	4,7	3,3	35,85	21,7	24,4	10,1	1.156
País Valencià	19,5	11,85	54,6	11,0	1,8	1,25	1.449
REGNE D'ESPANYA	14,25	8,3	53,35	14,7	6,3	3,1	19.953

272

mesura d'una actitud per la seva aparença (vàlidesa de fàcies) no podia deixar de provocar en l'entrevistat qualche tipus de declaració territorial. L'examen de les saturacions factorials confirma també aquesta interpretació. Efectivament, «Només espanyol» i «Més espanyol que de la meua comunitat» saturen màximament i en positiu el primer factor i no gens el segon; «Només de la meua comunitat» presenta

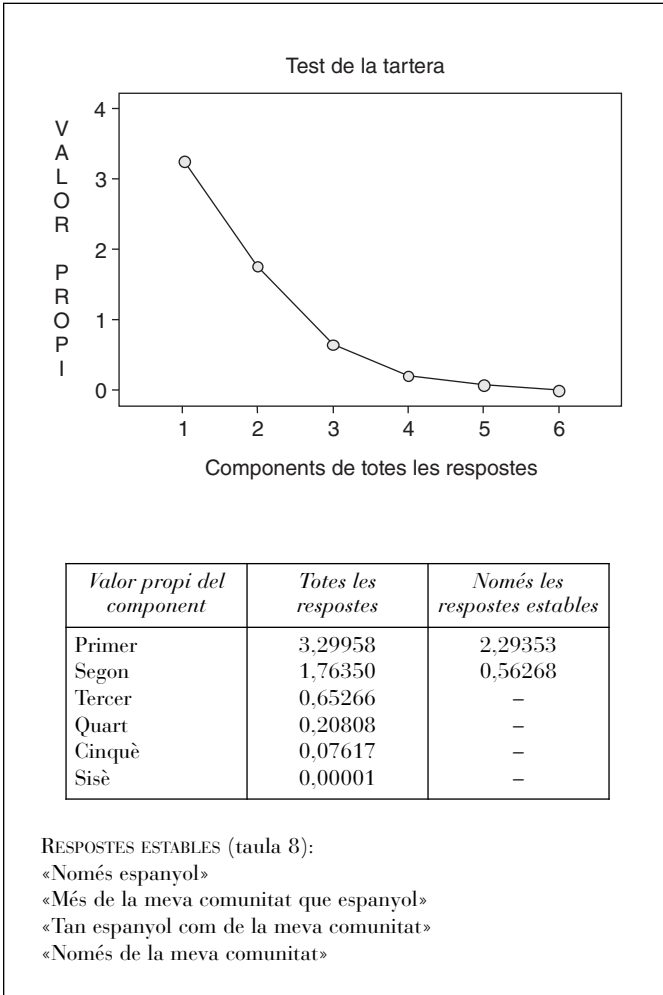

FIGURA 1. Anàlisi factorial dels percentatges mitjans de les respostes a la pregunta 48.

TAULA 13
Matriu factorial rotada de les respostes de la pregunta 48

	<i>Factor</i>	
	<i>Actitud</i>	<i>Identitat</i>
Més espanyol que de la meva comunitat	9585	-0450
Només espanyol	9561	0661
Més de la meva comunitat que espanyol	-8859	2866
Tan espanyol com de la meva comunitat	-0544	-9486
Només de la meva comunitat	-5647	7577
NHS/NR	-0521	7473

Anàlisi de components principals seguida de rotació Varimax.

El primer factor explica el 55 % de la variància i el segon el 29,4 %. Total explicat: 84,4 %.

El zero decimal ha estat suprimit.

TAULA 14
Matriu factorial rotada de les respostes estables de la pregunta 48

	<i>Factor</i>	
	<i>Actitud</i>	<i>Identitat</i>
Només espanyol	9845	0986
Més de la meva comunitat que espanyol	-8841	3672
Tan espanyol com de la meva comunitat	-0826	-9856
Només de la meva comunitat	-5146	8082

Anàlisi de components principals seguida de rotació Varimax. Forçat a dos factors.

El primer factor explica el 61,8 % de la variància i el segon el 33 %. Total explicat: 94,8 %.

El zero decimal ha estat suprimit.

saturacions molt altes i positives en el segon factor i saturacions significatives i negatives en el primer, aquestes darreres interpretables com a antiactitudinals; aquesta posició antiactitudinal és l'única significativa en la resposta «Més de la meva comunitat que espanyol»; «Tan espanyol com de la meva comunitat» mostra, per contra, una màxima saturació negativa en el segon factor, com antiterritorialitat; finalment,

NHS/NR es mostra saturat significativament només en el segon factor. En substància, tot allò que hem posat en relleu en totes les anàlisis anteriors resta reflectit en les solucions factorials. D'altra banda, paga la pena remarcar l'alt grau explicatiu de les anàlisis factorials, 84,4% amb totes les respostes (taula 13) i el 94,8% amb les respostes que han mostrat fiabilitat o estabilitat (taula 14).

4. INTERPRETACIÓ DE LES DADES

Resulta si més no sorprenent que calgui arribar a fer anàlisis factorials per a arribar a concloure que la pregunta 48 conté una petita part de mesura identitària, malgrat que aquesta pregunta és *aparentment* identitària i ha estat usada a tort i a dret no sols com a mesura identitària, sinó també com a escala d'identitat nacional subjectiva i amb la pretensió d'avaluar identitats nacionals duals o excloents. *La pregunta 48 és, ras i curt, fonamentalment una mesura de centralisme.*

275

4.1. *La interpretació «clàssica»*

Tanmateix, abans de fer una interpretació purament factorial de les dades de la taula 12, en farem una de més clàssica tot usant les dades directament i interpretant-les sense considerar les múltiples fallades que hi hem detectat a partir de les anàlisis de contingut, de consistència i d'estabilitat fetes. Així, entendrem per *sensibilització* el percentatge dels enquestats que no han respost el valor 0 neutral (taula 2), és a dir, Sensibilització = 100 - (percentatge de «Tan espanyol com de la meva comunitat»). Entendrem per *incomoditat de resposta* el percentatge de «No ho sap / No respon» d'acord amb els resultats de l'estudi d'aquest tipus de resposta (vegeu

«3.5. La *incomoditat* de la resposta»). Entendrem per *desarrelament* una mesura que contrasti la part semàntica més rellevant i òbviament *territorial* (taula 1), local i propera, de la part semànticament més *deslocalitzada*, *espanyola*, comuna i contrapunt de totes les *territorialitats*. Seguint les valoracions de la taula 3, «Tan espanyol com de la meva comunitat» seria el valor 0, ni territorial ni deslocalitzat. «Més de la meva comunitat que espanyol» seria el valor 1 de territorialitat i «Només de la meva comunitat» en seria el valor 2. Simètricament, «Més espanyol que de la meva comunitat» seria el valor 1, i «Només espanyol», el 2 quant a desterritorialització. Multiplicant cadascun d'aquests percentatges de resposta pel seu valor i restant-los obtindrem un valor de contrast entre ells: $\text{desarrelament} = (2 \times \text{«Només espanyol»} + \text{«Més espanyol que de la meva comunitat»}) - (\text{«Més de la meva comunitat que espanyol»} + 2 \times \text{«Només de la meva comunitat»})$. Un valor negatiu en *desarrelament* comporta el contrari, ço és, *arrelament*. Si hem anomenat aquest contrast *desarrelament*, i no *arrelament*, és perquè la variable va en aquest sentit en el conjunt del Regne (taula 12): $[(2 \times 14,25) + 8,3] > [(2 \times 6,3) + 14,7]$. La taula 15 ha estat confeïda amb les mesures anteriors tot ordenant els territoris pel seu valor en *desarrelament*.

Quant a la sensibilització pel tema territorial (taula 15), o pretesament identitari, i per la part alta són significatives les del País Basc, Catalunya, les Illes Balears i la Comunitat de Madrid, per aquest ordre. Per la part baixa també són significatives la d'Extremadura i la d'Andalusia. Recordem que un valor de 50 en sensibilització voldria indicar que la meitat de la població entrevistada no té un judici clar format. Així, doncs, les poblacions d'Extremadura i d'Andalusia destaquen per la seva manca de judici sobre el tema. Per contra, només la Comunitat de Madrid entre els territoris [nacionalment] espanyols i el País Basc, Catalunya

TAULA 15
Interpretació clàssica de les dades

Territoris	Sensibilització		Incomoditat de resposta		Desarrelament	
	Qualificació	Valor	Qualificació	Valor	Qualificació	Valor
País Basc	Molt alta	64,15**	Molt alta	10,10**	Molt baix	-57,80**
Canàries	Inapreciable	49,20	Negligible	2,00 ⁺	Baix	-46,05*
Navarra	Apreciable	51,95 ⁺	Alta	8,10*	Baix	-42,70*
Galícia	Inapreciable	47,65	Negligible	1,70 ⁺	Negligible	-26,90 ⁺
Catalunya	Alta	59,80*	Negligible	1,80 ⁺	Negligible	-18,50 ⁺
Astúries	Negligible	35,75 ⁺	Inapreciable	2,85	Negligible	-16,35 ⁺
Extremadura	Baixíssima	22,10**	Baixa	0,80*	Inapreciable	-3,90
Illes Balears	Alta	56,55*	Alta	7,50*	Inapreciable	-1,15
Aragó	Negligible	34,85 ⁺	Inapreciable	4,65	Inapreciable	-1,05
Andalusia	Baixa	32,20*	Negligible	1,20 ⁺	Inapreciable	0,95
la Rioja	Negligible	36,50 ⁺	Alta	7,55*	Inapreciable	8,75
REGNE D'ESPANYA	Inapreciable	46,65	Inapreciable	3,10	Inapreciable	9,50
Cantàbria	Inapreciable	41,00	Inapreciable	4,15	Apreciable	33,05 ⁺
País Valencià	Inapreciable	45,40	Negligible	1,25 ⁺	Apreciable	36,25 ⁺
Múrcia	Inapreciable	40,95	Baixa	0,50*	Alt	52,00*
Castella - la Manxa	Inapreciable	39,60	Inapreciable	2,60	Alt	52,85*
Castella i Lleó	Inapreciable	45,25	Inapreciable	2,30	Alt	55,75*
Madrid	Alta	55,95*	Alta	6,95*	Molt alt	67,90**

⁺ mitjana ± ½ DE

* mitjana ± 1 DE

** mitjana ± 1½ DE

** mitjana ± 2 DE

277

i les Illes Balears entre els territoris no [nacionalment] espanyols destaquen per la seva «preocupació» pel tema. Tant d'enrenou mediàtic i resulta que el debat sobre els nacionalismes, perifèrics o no, és una pugna localitzada entre la Comunitat de Madrid i la meitat dels territoris (3/6), o la majoria si hi incloem Navarra, que s'acosta a la significació estadística, no [nacionalment] espanyols. La resta de la

població, tant per territoris com pel conjunt Regne, no sembla interessada ni preocupada majoritàriament pel tema.

Quant a la incomoditat de resposta, el valor més gran correspon al País Basc, seguit de Navarra, la Rioja, les Illes Balears i la Comunitat de Madrid, en ordre decreixent. Els valors més petits s'observen a Múrcia i Extremadura, territoris [nacionalment] espanyols i, en aquest sentit, paradigmàtics de la no-conflictitat esperable de la tria forçada del grau d'acceptació entre el gentilici regional i el nacional propis. Però aquesta explicació, invertida, només és aplicable al País Basc, on la població enquestada trobaria molta incomoditat a ésser forçats a triar entre dos gentilicis nacionals i no entre un de regional i un altre de nacional. El cas de Navarra —ja ho hem comentat—, originaria incomoditat en aquells que, percebent la tria entre dos gentilicis nacionals, són abocats forçadament a triar un de *regional*, navarrès, com a única alternativa a *espanyol*. En els casos de les Illes Balears —ja comentat—, així com en el de la Rioja i el de la Comunitat de Madrid —també ja comentat—, la incomoditat podria provenir de la manca de historicitat de nous gentilicis regionals creats administrativament com a conseqüència de l'organització autonòmica del Regne. Malgrat tot l'anterior, allò més rellevant és la manca d'incomoditat de resposta, estadísticament significativa, entre la població de Catalunya, únic territori sensibilitzat pel tema però que no «protesta» quan el forcen a triar entre *espanyol* i *català*. Això no ens ha de fer oblidar la *pressió conformadora* quasi experimentalment demostrada en aquest territori (vegeu «3.6. Una prova independent de *pressió conformadora*»). L'explicació seria que per a la població de Catalunya la tria forçada no seria entre dos gentilicis nacionals, ni entre un de nacional i un de regional, sinó, senzillament, entre un de nacional —*català*— i un de referent a la ciutadania de la persona entrevistada —*espanyol*.

Quant a la mesura de desarrelament, ens trobam amb tot el problema de la concepció de la pregunta 48 amb les seves múltiples fallades. Tanmateix, seguint una interpretació *clàssica*, torn a repetir que prescindirem de totes les anàlisis fetes i usarem només els seus continguts explícits: un contrast entre l'autoadscripció local o general a un territori. Cal advertir, primer de tot, que aquesta adscripció es fa davant un «conciudadà», un entrevistador del CIS. Cal tenir molt clar que un grup d'extremenys situats a París i interrogats per un parisenc, amb tota probabilitat, no es mostrarien insensibilitzats pel tema ni trobarien còmoda la pregunta d'haver de triar entre si se senten francesos o extremenys; més aviat trobarien que la pregunta és absolutament fora de lloc, perquè ells són i se senten espanyols, malgrat que a Extremadura i davant entrevistadors connacionals del CIS dirien com a grup (taula 12) que se senten més aviat extremenys que no pas espanyols. Per això, allò realment més sorprenent de la taula 15 no són els valors alts en arrelament sinó els alts en desarrelament. Efectivament, què té d'estrany que els ciutadans del Regne que viuen al territori tradicional del poble preromànic i més antic de tot el sud d'Europa, se sentin bascos o no, com els que viuen a un arxipèlag africà amb un fus horari diferent del metropolità, se sentin canaris o no, es declarin significativament arrelats al seu territori, ço és, amb alts valors negatius en desarrelament? Igualment, no és gens estrany que quasi arribi a la significació estadística l'arrelament de territoris amb llengua pròpia i diferent de l'espanyola, com Galícia, Catalunya o Astúries. El que sorprèn és el poc arrelament de la població de les Illes Balears i sobretot el desarrelament quasi significatiu dels ciutadans del País Valencià, si bé aquest país no és tot ell de llengua catalana. En definitiva, el que crida més l'atenció és l'alt i estadísticament significatiu desarrelament dels ciutadans de Múrcia i molt especialment dels ciutadans tradicionalment «caste-

llans», de les autonomies de Castella - la Manxa, Castella i Lleó i el cas extremadíssim de la Comunitat de Madrid; i que es declarin «deslocalitzats» davant un connacional i conciuatà del Regne.

En essència, els estats moderns hereus sociològics de monarquies basades en la coerció física i en un aglutinant social fonamentalment religiós han hagut de canviar aquest aglutinant per un de nacional per tal de mantenir la *unió* dels diversos pobles sotmesos a la mateixa monarquia. D'ací la indefinició i la mescla dels gentilicis referits als regnes, els territoris, les nacions i les llengües. Els hereus de la monarquia francesa optaren per eixamplar el seu nom fonamentalment nacional, *francès*, a tot el territori de la monarquia; per contra, els hereus sociològics de la monarquia castellana optaren per apropiar-se d'un nom geogràfic, el d'Espanya,¹⁵ amb la mateixa finalitat. Per això, els habitants dels territoris de l'antic Regne de Castellà (i Lleó) i que han conservat durant més temps l'adjectiu *castellà* per a qualificar llur territori estarien mancats d'un gentilici regional. Completant el raonament, per als tradicionalment «castellans» la tria forçada no hauria estat entre dos gentilicis nacionals, ni entre un de nacional i un altre de ciutadania, ni entre un de nacional i un de regional, sinó, senzillament, entre dos de regionals, un de vell i de tudat —*castellà*—, i un de nou —*espanyol*. El mal és que els hereus sociològics del Regne de Castella, *nunc*, d'Espanya, proposen aquest mateix gentilici, *espanyol*, tant per als ciutadans del Regne com, abusant encara molt més, per a la nació que ideològicament usarien per a justificar, sense connotacions monàrquiques obsoletes, l'estat heretat de la dinastia reial.

15. Vegeu la nota 5.

4.2. Interpretació factorial

Les interpretacions clàssiques dels resultats de la pregunta 48 són complicades, perquè necessàriament han d'ésser diverses, ço és, adequades a la situació polítohistòrica de cada territori. Tanmateix, aquestes interpretacions, sense deixar d'ésser consistents amb les dades, esdevenen clarament generals i uniformes a partir de les anàlisis de contingut, de consistència i d'estabilitat fetes i que són sintetitzades per l'anàlisi factorial. Hem mostrat que la pregunta 48 conté dos factors: un de bàsic i de molt potent, que és una actitud políticsocial identificada com a centralisme i un altre de molt menor que seria un factor identitari. D'ací la semblant ordenació, especialment en els valors alts, dels territoris tant a la taula 15, feta segons la mesura global de desarrelament, com a la taula 16, feta segons el primer factor.

La taula 16 mostra les puntuacions factorials en l'actitud centralista mesurada per la pregunta 48; és, doncs, una mesura esbiaixada cap al procentralisme o, dit d'una altra manera, una mesura que minoritza les respostes anticentralistes. S'hi observa una aclaparadora majoria de territoris de població anticentralista, en diversos graus, com si fos l'estat d'opinió bàsic de la població total del Regne: els valors negatius. Enmig d'aquest panorama anticentralista contrasten Cantàbria, País Valencià, Múrcia, Castella - la Manxa, Castella i Lleó i la Comunitat de Madrid, amb actituds centralistes en diversos graus: els valors positius. És més, excloent-hi Cantàbria, aquest grup de territoris dibuixa a la taula 16 una àrea geogràfica ben delimitada i que correspondria al rerepaís de la ciutat de Madrid. No sembla arriscat, doncs, suposar que l'actitud centralista s'origina a la capital del Regne de Castella, *nunc*, d'Espanya, on té el valor més alt, i es propaga pel territori *viscut* (viatges, estades) pels hereus sociològics de les idees i dels beneficis del Regne que no volen perdre el

TAULA 16
*Interpretació factorial de les dades. Puntuacions en el factor
 actitud centralista*

Territoris	Totes les variables		Només les variables estables	
	Qualificació	Valor	Qualificació	Valor
Canàries	ANTI ALTA	-1,39952	ANTI ALTA	-1,14318
Astúries		-1,01514		-1,01249
Galícia		-1,00267	ANTI MODERADA	-0,99336
Navarra		-1,04575		-0,95065
País Basc	-0,89134	-0,78752		
Extremadura	-0,77951	-0,76326		
Aragó	ANTI BAIXA	-0,29208	ANTI BAIXA	-0,58203
Andalusia		-0,42481		-0,48049
Catalunya		-0,28799		-0,28271
la Rioja		0,11831		-0,21676
Illes Balears	PRO BAIXA	0,17528	PRO MODERADA	-0,02793
Cantàbria		0,45676		0,66411
País Valencià	PRO MODERADA	0,83571		0,70555
Múrcia	PRO ALTA	1,10924	PRO ALTA	1,23886
Castella - la Manxa		1,07849		1,28413
Castella i Lleó		1,40495		1,39887
Comunitat de Madrid	PRO MOLT ALTA	1,96007	PRO MOLT ALTA	1,94884

Els territoris han estat ordenats per les seves puntuacions factorials en *actitud* centralista de l'anàlisi només amb les respostes estables.

control de llurs privilegis i de llurs avantatges: la vertadera base de llur actitud centralista. Aquests hereus sociològics serien una xarxa de famílies riques i poderoses interrelacionades entre elles i una gran massa de funcionaris, i llurs famílies, cooptats entre ells. Poca és la població de la *villa y corte* que no visqui directament o indirecta de l'*erario públic*. Atès que les actituds són producte de la interacció entre

persones, del cara a cara, la població del País Valencià actua-
ria com un mur de contenció: d'una banda, és tan accessible
per a la gent de Madrid com Múrcia; però, de l'altra, és un
territori no [nacionalment] espanyol, cosa que fa que sigui
un terreny difícil per a la sembra del centralisme disfressat de
nacionalisme espanyol. És més, per ventura la taula 16 es
podria explicar totalment per l'acció conjunta de dues varia-
bles: l'accessibilitat del territori des de Madrid i la nacionali-
tat del territori. Així, a igualtat de nacionalitat, a menys
accessibilitat menys actitud centralista, com són els casos de
Canàries i de Múrcia; a igualtat d'accessibilitat, a diferent
nacionalitat menys actitud centralista, com són els casos de
Múrcia i del País Valencià. Naturalment, l'accessibilitat no
seria només la possibilitat de desplaçament, com el pont aeri
Barcelona-Madrid, sinó també la teranyina madrilenya de les
oposicions a funcionari, entre d'altres.

La taula 17 mostra les puntuacions factorials del petit
factor identitari que mesura la pregunta 48. El panorama
dibuixat per aquesta taula és completament diferent de l'an-
terior: els territoris amb identitat, dins el conjunt, són els no
[nacionalment] espanyols, llevat de Galícia i el País Valencià,
i incloent-hi la Comunitat de Madrid i Canàries. Cal remar-
car que en el cas de la identitat no tenim un tall clar, un va-
lor 0, com en el cas de l'actitud centralista, de manera que
hem qualificat de *mitjana* la zona $0 \pm 1/2$ DE, que corres-
pondria a la personalitat mitjana del Regne. Amb aquest
referent cal entendre els territoris que hi destaquen i que
suara hem esmentat. Dins aquesta comparació, només crida
l'atenció la personalitat diluïda d'Andalusia que o bé és el
producte del nostre prejudici de considerar-la ben *caracterís-
tica*, idea que no corrobora la seva puntuació factorial, o bé
la personalitat andalusina forma una part tan típica de l'ima-
ginari espanyol que la mateixa Andalusia resta diluïda con-
frontada a la mitjana espanyola.

TAULA 17
*Interpretació factorial de les dades. Puntuacions en el factor
 identitat territorial*

Territoris	Totes les variables		Només les variables estables	
	Qualificació	Valor	Qualificació	Valor
Extremadura	MOLT DILUÏDA	-1,80973	MOLT DILUÏDA	-1,81011
Andalusia	DILUÏDA	-1,14135	DILUÏDA	-1,04607
Aragó	MODERADAMENT DILUÏDA	-0,63672	MODERADAMENT DILUÏDA	-0,99306
la Rioja	MITJANA	-0,17982		-0,89379
Astúries	MODERADAMENT DILUÏDA	-0,86360		-0,87196
Castella - la Manxa	MITJANA	-0,44978	MITJANA	-0,40468
Cantàbria		-0,28953		-0,38471
Múrcia	MODERADAMENT DILUÏDA	-0,58897		-0,28224
País Valencià	MITJANA	-0,30084		-0,06668
Castella i Lleó		-0,11433		-0,00155
Galícia		-0,15483		0,21959
Canàries		0,18039		0,67933
Comunitat de Madrid	ACUSADA	1,03966	MODERADAMENT ACUSADA	0,73922
Navarra		1,05025	0,79241	
Illes Balears		1,12275	0,83385	
Catalunya	MODERADAMENT ACUSADA	0,83259	ACUSADA	1,41591
País Basc	ACUSADÍSSIMA	2,30387	ACUSADÍSSIMA	2,07457

Els territoris han estat ordenats per les seves puntuacions factorials en *identitat territorial* de l'anàlisi només amb les respostes estables.

5. CONCLUSIONS

Ens sembla demostrat que la pregunta 48 és, fonamentalment, una mesura de centralisme. Ens sembla clar que la pregunta 48 no és l'adequada per a avaluar els sentiments de pertinença nacional. Ens sembla provat que les interpretacions dels resultats de la pregunta 48 quant a la identificació nacional són errònies. Sembla mentida que una mesura com la pregunta 48 hagi estat usada amb la finalitat d'avaluar identitats nacionals, un tema capital en un regne plurinacional, sense uns estudis previs sobre la seva fiabilitat, la seva sensibilitat i, sobretot, la seva validesa.¹⁶ En definitiva, hom inventa un procediment de mesura i decideix des del poder, sense estudis teòrics ni proves empíriques, que aquest procediment «mesura» la identitat nacional. Aquesta manera de procedir constitueix, al nostre parer, un cas flagrant de «pseudoavaluació». L'avaluació de les opinions i de les actituds de la població és especialment important en les democràcies amb pocs i xerecs instruments democràtics, com la del Regne d'Espanya, on la població només elegeix representats que figura que expressaran les opinions i actituds dels electors, però que no permet, sinó des del poder, la votació d'idees, els referèndums vinculants promoguts des del comú dels ciutadans. Aquests referèndums són els únics mecanismes socials que permeten, precedits d'un debat social de mesos on tothom pot arribar a formar-se una opinió, copsar, amb valor democràtic i fins i tot científic, les idees de la

285

16. Hom posà l'arada davant el bou: «El tema de la identidad nacional es de enorme complejidad y aquí sólo podemos explorar algunos aspectos utilizando unos indicadores derivados de las respuestas a una serie de preguntas relacionadas con el tema. Indudablemente merecería un estudio en profundidad con entrevistas cualitativas, preguntas abiertas, discusiones de grupo, etc., pero ello queda para otros investigadores» (Linz, 1986, p. 27-28).

població. Per aquesta manca de contrast referendari, les enquestes sociològiques fetes des del poder en sistemes democràtics de baixa intensitat sempre tenen el perill i la temptació d'incórrer en la pseudoavaluació:

[...] l'avaluació és una situació social asimètrica i moltes vegades qui mana diu que avalua per tal de justificar les seves decisions. Ara bé, en democràcia hom tria qui mana, i per tant al triat no li cal més legitimitat, ni científica ni tècnica, per exercir el seu poder, i si cerca avaluar, mitjançant procediments científicament incorrectes o simplistes, les conseqüències dels seus actes, llavors entendrem que polititza l'avaluació, sostraiant-la del seu àmbit científic-tècnic. [...] aquesta incorrecció [...] també fa que siguin elegits com a instrument de justificació de polítiques directives mancades d'argumentacions racionals i empíriques. És allò que, com a catalans, i a tall d'exemple, patim: ens conculquen els nostres drets polítics i lingüístics a tots els nivells i després hom fa enquestes a la nostra població on es *veu clarament* que els catalans renuncien a emprar llur llengua en moltes situacions; aquestes enquestes són usades per demostrar *científicament* que els catalans, en l'aspecte lingüístic, encara tenen més del que els cal. Aquesta pseudodemonstració científica ens revolta, no sols per la seva falsedat, sinó també perquè ens humilia profundament. Hem d'evitar, emperò, que el nostre rebuig, o acceptació, d'una avaluació sigui basat en motius emocionals, perquè ens desagradaria o no. Cal que, com a científics, usem les armes de la ciència: Tota mesura és part inextricable d'una teoria, i la teoria implícita d'aquest cas no fa referència a cap concepció filosòfica del *lliure albir*, sinó que es refereix als mecanismes, tan coneguts d'altra banda, de la repressió sòcio-política, de la *domesticació* d'una pobla-

ció per part d'un poder polític; per tant, allò que detecten les dites enquestes són els efectes de la repressió i no cap altra cosa.¹⁷

Si no és possible fer referèndums, quant a la mesura de l'actitud colgada dins la pregunta 48, el centralisme, i per a fer-la explícita, proposaríem mesurar, amb escales àmplies i senars, parelles de mots antònims, cosa que no sols permetria refinar la mesura sinó també estudiar-ne la fiabilitat. Així, si de bon de veres el CIS ens vol demostrar que som justament nosaltres els que estam en minoria dins el Regne, i no pas ells, podrien avaluar el centralisme d'aquesta manera:

Y en relación con la organización del Estado, ¿podría decirme, por favor, cómo puntuaría Ud. los siguientes principios organizativos de 0 a 10, en la que el 0 significa nada y el 10 el máximo?

Autoritarismo
Democracia
República
Monarquía
Centralismo
Federalismo

287

17. LI. GARCIA, J. REIG, R. TORRUBIA i G. VERGER (1998), «La interferència del poder sobre l'avaluació: Quatre casos de pseudoavaluació», a R. GUERRERO (ed.), *Llibre d'actes del Quinzè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana*, Barcelona, Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, p. 155-182.

SECCIÓ DE CIÈNCIES

I TECNOLOGIA,

A CÀRREC DE

SALVADOR REGUANT

1. L'IMPACTE DEL DESENVOLUPAMENT CIENTIFICOTÈCNIC EN EL NOSTRE PAÍS

Crec que val la pena fer un petit plantejament des de l'angle de la ciència i de la tècnica, per tant en aquest article tractaré sobre l'impacte del desenvolupament científicotècnic en el nostre país. Una atenció a la nostra societat amb vista a aquest segle XXI, i mirant concretament quina és la situació i la problemàtica que el creixement constant de la ciència i de la tècnica comporta per al nostre poble, explicaré un dels aspectes que m'han semblat més rellevants i interessants per ser discutits.

2. ELS FETS

290

Principalment des de l'últim terç del segle XX i en creixement continuat, les noves aportacions i perspectives derivades de la recerca en ciència i tecnologia, i sobretot de la seva aplicació a la indústria, en la repercussió en la vida quotidiana dels humans, és un fet major i nou en les societats humanes, particularment dels països desenvolupats.

D'altra banda, en aquestes societats s'han desvetllat preocupacions i pors, com a resposta a aquestes novetats, al costat de ser ben poc conscients que estan produint canvis en els costums i en els espais, com —també— en tot l'entorn que acostumem a anomenar *medi ambient*.

Finalment, l'evidència que cap acció humana no és neutra i, en particular, que la ciència i la tecnologia no només deriven de cada una de les branques del saber i les afecten sinó que hi ha d'haver una transversalitat. És una idea que va naixent i a la qual cal dedicar una atenció particular.

3. TRANSVERSALITAT

Analitzem aquesta transversalitat. Aquest és, evidentment, un tema que comença a ser tractat, però amb un excés de timidesa. Les petites —alguna vegada grans— enveges i recels són degudes a corporativismes, tal com històricament i encara avui es manifesta entre els enginyers i els llicenciats en ciències, per a posar un exemple que ha saltat al domini públic d'una manera força evident en aquests últims mesos —encara estan a l'ordre del dia, i faciliten poc la transversalitat, àdhuc en ciència.

Això, evidentment, s'agreuja per la cada vegada més necessària especialització del professional científic o tècnic que fa, com s'ha dit amb ironia, que cada vegada se sàpiga més de menys i s'arribarà a saber tot de res. Al costat d'això, per fortuna, tampoc no és possible el progrés en el coneixement de la realitat, a través de les ciències, tancant-se en la pròpia especialitat, fet que obliga a col·laboracions fructíferes.

Al marge d'aquestes consideracions encara massa de via estreta, estem abocats a plantejar-nos una transversalitat molt més completa, i de la qual ens hauríem de fer conscients i propagandistes eficaços, des de tots els angles de l'acció humana. La transversalitat ha de comprendre la ciència, la tècnica, la cultura científica dels ciutadans, les humanitats, la sociologia, el dret i les eines de govern.

L'especialització excessiva des de la ciència experimental fins a l'acció de govern, els dos extrems, passant per la psicologia i la sociologia, els poders mediàtics, per a citar els elements més notoris, fan que molt sovint moltes de les persones pertanyents a un grup o un altre dels mencionats com a exemple no sàpiguen que no saben, situació que s'ha convertit d'estúpida en perillosa en molts casos.

4. UN BREU ANECDOTARI

Segurament ara com mai es produeixen situacions particularment irracionals, sovint ben inconscients del que signifiquen en la societat, a través de conviccions molt fermes, sobre allò que és bo o és dolent per a l'individu i la societat. Segons sembla, els anglesos, per a posar l'exemple d'un país particularment desenvolupat, tenen un pànic enfront del progrés en la producció de transgènics, cosa que no sembla afectar gaire els seus cosins, els americans. Segons la informació de què dispo, França ha demostrat molt poca preocupació pel fet de tenir centrals nuclears, mentre que a casa nostra, a Alemanya i a altres llocs, s'han pres decisions de govern absolutament contràries al creixement d'aquest tipus de centrals energètiques. En un àmbit més local, les medicines alternatives són més convincents per a una part important de la població que la medicina oficial, sotmesa en molts aspectes a controls presumiblement més seriosos que la majoria d'alternatives. Moltes d'aquestes opcions deriven de propagandes massives, ben sovint en el sentit contrari al desenvolupament de la ciència i la tècnica, en una sospita profundament arrelada que desconfia precisament d'aquest desenvolupament. En aquest àmbit hi ha apòstols i escolans, els uns han reflexionat a la seva manera i han arribat a unes determinades conviccions i les exposen, els altres, que jo en dic els *escolans*, formats particularment pels que surten als mitjans de comunicació cada dia, diaris, revistes, televisió, els resulta més rendible jugar amb la sospita que amb qualsevol forma d'idees clares i demostrables. Val a dir que sovint la mentalitat superba dels tècnics, que creuen que la seva opinió és infal·lible, ha ajudat a crear aquesta situació malaltissa.

5. ESBÓS D'UNA PROPOSTA

El problema exposat, tal com el tenim ara, és molt complex, i la meua intenció fonamental en tractar-lo ha estat contribuir a una presa de consciència en el nostre país, de manera que la nostra societat pugui viure i créixer en un ambient favorable a si mateixa, i no entrebancada constantment per errors i desviacions, sovint ben perillosos, que no ajuden a preveure un segle XXI equilibrat, harmoniós i profundament humà.

Un plantejament previ i absolutament necessari és que ni la ciència, ni la tècnica, d'una banda, ni la societat ni l'estructura i la pràctica política, de l'altra, estan quietes i, així doncs, no es pot pensar en decisions i pràctiques de llarga durada. Cada dia hem de saber on és la ciència i la seva aplicació, on són les exigències i les opinions dels ciutadans, on i com ha d'actuar el Govern per a complir la seva missió primordial de governar per al poble, i amb el poble.

Hi hauria d'haver un organisme dependent del Govern, de consulta obligada, que orientés les preguntes que cal fer-se davant de qualsevol novetat de la ciència, que planteja crear o modificar aspectes, en la fabricació de materials o la construcció d'edificis, laboratoris, fàbriques, per fer-la eficaç i útil per als humans. La urgència de la creació d'aquest organisme és particularment greu, perquè ja fa una colla d'anys que estem patint opinions provinents del desenvolupament tecnocientífic en un extrem, i dels governs en l'altre, que al marge de la seva perillositat o inutilitat, no són ni rendibles econòmicament, ni serioses humanament. En concret, i en un àmbit de relació amb la meua feina, el Parlament de la Generalitat ha aprovat per unanimitat unes normes inaplicables i absurdes, encara que no es tracti de cap problema de salut pública. Potser hauria estat útil que haguessin sabut que no sabien, cosa que hauria estat senzilla si hi hagués hagut l'organisme a què faig referència. Cal

insistir que aquest organisme, format per poques persones perquè sigui eficaç, ha d'orientar les preguntes, no decidir les respostes, normalment, ja que són els experts de cada àmbit els que n'han de ser els protagonistes.

Intentem imaginar un exemple: es tracta de construir una fàbrica per produir un determinat producte nou, que ha suscitat reserves en alguns llocs, i que no se sap ben bé quines repercussions pot tenir, tant l'emplaçament i el funcionament de la fàbrica, com la presència del nou producte en qüestió; evidentment, aquí la petita comissió ha de saber orientar les preguntes que cal fer als entesos en la matèria en concret de què es tracta; també els que coneixen com s'ha de plantejar la construcció d'una fàbrica d'aquest tipus, tant des de l'angle arquitectònic, com social i ciutadà, d'una banda, com de la tècnica de construcció, de l'altra. No podem oblidar tampoc quines preguntes cal fer als juristes, perquè l'acció del Govern pugui ser eficaç i correcta en l'ordre de permisos i garanties.

Orientar les preguntes, només ho pot fer gent que tingui uns coneixements sobre els diversos àmbits en què cal fer-les. Per tant, és necessària la presència de científics i juristes experimentats, per a citar només els que es poden considerar els dos extrems, amb els experts intermedis que es creguin convenients.

SECCIÓ FILOLÒGICA,

A CÀRREC DE

VICENT PITARCH

De Castelló de la Plana estant, aquesta aportació gira a l'entorn de tres aspectes: el primer fa referència a la intensitat i l'extensió amb què es produeixen avui les transformacions socials; en segon lloc, adduiré uns quants indicadors que il·lustren l'estat de salut que manifesta la nació catalana, i finalment, tot partint del panorama esbossat, em permetré de fer alguna proposta sobre les funcions que podem atribuir a l'Institut d'Estudis Catalans dins la societat actual.

Potser no hi ha gaires desavinences a reconèixer que la dinàmica que ara mateix assoleix el procés de les noves tecnologies i dels fluxos migratoris produeix en el panorama universal uns impactes de dimensions colossals, sens dubte sense precedents i potser imprevisibles, sota els quals emergeix el món amb una nova faç que hom identifica com a globalització. Tot plegat genera al si de la humanitat una crisi profunda i generalitzada. Per descomptat, unes tals convulsions incideixen de manera immediata damunt els ressorts tradicionals que han cohesionat fins avui els pobles, i, doncs, heus ací que els nous reptes que se'ns plantegen arreu mitjançant la proposta de la interculturalitat de vegades no fan sinó qüestionar la identitat nacional, el sentiment de pertinença i protecció sota el qual ens hem arrecerat sempre les comunitats humanes a la cerca d'aixopluc personal i col·lectiu. En contrapartida, tampoc no podem ignorar que, precisament com a reacció d'autodefensa, hom constata la revifalla de la consciència ètnica, fins al punt que els valors de la identitat semblen cotitzar a l'alça als nostres dies.

En qualsevol cas, els canvis i la crisi constitueixen un dels signes vistents del temps que corre. Convindria, doncs, no perdre de vista que la circumstància bé podria assolir conseqüències de catàstrofe en les comunitats marcades per la inseguretat, això és, que travessen, ara mateix, per una situació de debilitats o d'incerteses. Com podria ser, ves per on, el cas de la catalanitat.

No m'agradaria de fer el paper del derrotista, però no es pot negar que l'actual no és pas una conjuntura favorable a la catalanitat. Com més va més es generalitza la percepció d'un aflujament en els principis ètics i en la conducta moral que regeix la vida pública i la convivència ciutadana. Paral·lela a un cert enviliment ètic s'eixampla en proporcions alarmants, i amb efectes potser irreversibles, una degradació —sovint mitjançant l'extorsió— del territori que fa feredat. Ara mateix assistim a l'espoli dels darrers reductes de paisatge amb rostre humanitzat que ens quedaven a tot el litoral valencià. D'altra banda, hi abunden els indicadors que avalen una certa recessió econòmica, al Principat i al País Valencià, si més no; de tots dos, per cert, ha desaparegut l'antiga capacitat, que van desenvolupar en tantes èpoques, de protagonitzar la innovació tecnològica i l'avantguarda artística.

No cal dir que unes tals desercions esdevenen especialment arriscades en aquesta hora crucial en què el tren de les noves tecnologies circula a un ritme vertiginós. Com és sabut, el fet de perdre'l representa despenjar-se de la trajectòria de la història actual. Sense innovació tecnològica i la seva socialització no hi ha economia viable a les nostres latituds, de la mateixa manera que sense el suport dels nous recursos tecnològics tampoc no hi ha planificació educativa ni cultural amb cara i ulls. Justament comencen a ser perceptibles les valls profundes —potser insalvables— que obren al món l'accés a les noves tecnologies, l'autèntica força discriminatòria entre pobles, entre sectors socials i entre individus. La situació és, sens dubte, alarmant. En el nostre cas, si no ens manteníem a l'alçada de les circumstàncies, tot situant-nos en sintonia amb la nova era tecnològica, bé podríem trobar-nos exposats a assistir a l'anihilament definitiu de la nació catalana. Amb la màxima urgència, doncs, cal potenciar els plans de recerca i innovació, tot situant-los al capdamunt de la política institucional i de les prioritats socials, sense menys-

nir-ne una coordinació plausible entre els diversos països catalans.

Em fa l'efecte que hauríem de reconèixer que, ara com ara, encomanem la sensació de ser una nació en letargia, força desballestada i amb escassa capacitat de resposta. Mentre sota la fèrula dels estats es refreda la utopia magnífica de construir l'Europa dels pobles, a escala domèstica constatem que l'estructura autonòmica erosiona, sota l'aparença d'unes bondats democràtiques, tot l'entramat —territorial, administratiu, ideològic i lingüístic— de la catalanitat. D'aquesta manera, atrapats en unes condicions adverses, ens trobem immersos en la contradicció que representa el fet de formar part de l'era de la informació global alhora que la nació catalana es mostra vergonyantment incapaç de dotar-se d'una mínima política de comunicació quant als grans mitjans de masses i que sigui compartida pels diferents països, una política que hauria d'abastar, com és lògic, el sistema educatiu i, per descomptat, l'àmbit editorial català, ara mateix tocat per una crisi greu. La societat xarxa —l'aldea global— demana, com més va més, unes estructures comunicatives a escala de cada *aldea* ètnica progressivament més tecnificades i alhora més cohesionades. No cal dir que la indústria tecnològica de comunicacions constitueix ara mateix un dels reptes inesquívables que té la pervivència de la comunitat catalanoparlant.

I posats a considerar el món de l'educació dins la perspectiva europea, no podem estar-nos de denunciar l'atemptat que podria representar la supressió de la titulació de filologia catalana, una eventualitat que, pel cap baix, constituiria un greuge comparatiu i de difícil justificació en el cas que se n'hi mantinguessen d'altres, com ara la de filologia espanyola.

Naturalment, al bell mig de les perspectives amb què hom pot considerar el país des d'aquesta posició precisa del començament del segle XXI hi ha, en un lloc preferent, la reforma anunciada dels estatuts d'autonomia. El de Catalu-

nya sobretot ha reeixit a suscitar una colla d'expectatives, les quals hem de confiar que no se'n vagin en orri. D'entrada, hi ha una abundant eufòria concentrada en la consideració rigorosa de la condició nacional de la llengua catalana amb l'exigència corresponent de ser coneguda pel conjunt de la ciutadania. No cal dir amb quina tensió hom segueix aquest procés des del sud de la Sènia, en aquelles latituds on el nou model d'estatut que debat el Parlament de Catalunya és considerat com una mena de far d'esperança enmig d'un panorama polític, el valencià, definit per projectes més aviat mesquins, en el qual el procés de reforma estatutària continua marcat per les ombres que hi projecta la caverna.

Com a germana gran de la catalanitat, Catalunya no pot abdicar el seu paper d'avantguarda en el camí de la reconstrucció nacional, una funció que ha exercit, per bé que amb fortuna diversa, d'ençà de la Renaixença. En efecte, sense les pautes que eixien del Principat, al País Valencià no haurien sorgit, de cap de les maneres, ni els projectes renaixentistes de Constantí Llombart i Teodor Llorente, ni els moviments València Nova o la Joventut Valencianista, ni la generació de la República que va ser capaç d'il·luminar l'acceptació de la reforma fabriana, coneguda com a Normes de Castelló (1932). Per descomptat, sense uns tals precedents, no hauríem comptat amb el disseny renovat de catalanització que representen figures emblemàtiques com Sanchis Guarner, Joan Fuster o Vicent Andrés Estellés. A fi de comptes, no ho oblidéssim pas, aquest llegat patriòtic forma part del patrimoni comú de la catalanitat i s'ha constituït i desenvolupat a l'empara i sota el mestratge de l'Institut d'Estudis Catalans, el seu referent inqüestionable.

Convindria posar el màxim d'èmfasi en l'alta dimensió social (per descomptat científica, però sobretot cívica, nacional) amb què excel·leix aquesta institució des de la qual fem aquestes reflexions. És evident que la societat catalana no

s'ha adonat encara, ni de bon tros, que l'Institut d'Estudis Catalans és la institució oficial absolutament única que abraça l'àmbit global de la catalanitat. De la transcendència d'aquesta realitat em temo que no ens n'haguem fet càrrec en els termes necessaris. I no seria superflu de repensar aquesta condició —sense obviar les responsabilitats nacionals que comporta—, ara que som a les portes de commemorar el centenari de la institució, l'autoritat de la qual potser prova de soscar la recent Acadèmia Valenciana de la Llengua.

En definitiva, en aquesta cruïlla històrica, i a punt de complir cent anys, el paper nacional de l'IEC assoleix unes exigències de protagonisme i unes fites de transcendència formidables. I irrenunciables.

**SECCIÓ DE FILOSOFIA
I CIÈNCIES SOCIALS,
A CÀRREC DE
SALVADOR GINER**

Vull fer unes breus reflexions sobre la supervivència crònica d'aquest país a través de la història, per a entendre una mica l'esdevenidor. Encara que tractaré d'història, voldria dirigir els meus pensaments cap al futur del nostre país.

Cada país, cada comunitat nacional, té la seva història i la seva peculiaritat, i totes són úniques per definició. La nació és una de les poques entitats socials que no en permeten la generalització, per definició, perquè són úniques i són diferents. La nostra té una peculiaritat. Si mirem la història de Catalunya, aquesta ens ha de fer pensar sobre la seva capacitat d'entrar al segle XXI d'una manera reeixida i sobreviure. Jo hi he identificat set o vuit cruïlles històriques, en les quals la continuïtat de la societat catalana estava en qüestió, i en les quals se n'ha anat sortint. És possible que hi hagi altres societats —estic segur que n'hi ha a Europa— que es poden comparar amb nosaltres respecte a això. Segurament Polònia és un dels casos més espectaculars, i també algun altre, però sobretot Polònia a partir del segle XVIII i de les diverses particions i intents de destrucció massiva de la nació polonesa; el mateix podria dir d'Irlanda —i es podria allargar la comparació. El cas és que, com més mirem la història de Catalunya, més observem i constatem que hi ha hagut situacions de cruïlla en les quals la nació ha sobreviscut —faré servir una paraula poc racional, miraculosament.

Sé que els historiadors durant molt de temps, en els darrers cent anys, enduts pel positivisme i per les altres ideologies contemporànies en les ciències socials, han insistit a rebutjar la idea que la història podia haver estat diferent. Bé, això ha esdevingut un dogma de la historiografia. Recentment, tanmateix, s'ha començat a estudiar —curiosament primer al Regne Unit, i també als Estats Units— que hauria pogut passar si Hitler hagués mort en el moment que va tenir lloc l'atemptat dels demòcrates, quan la metra-

lla li va passar per un costat; què hauria passat si Napoleó no hagués guanyat la batalla de Toló. Ho estan fent historiadors molt seriosos.

No podria arribar a aquests extrems de relativisme, però puc detallar unes quantes fites que tothom coneix. El primer cas: hi ha hagut un fenomen inicial, el sorgiment del nostre país, de la nostra societat, identificada com a tal, a l'entorn de Prada, al Conflent; Guifré el Pelós va néixer a Rià, un poblet del costat, cosa que potser pot explicar la seva incapacitat d'expandir-se cap a Narbona. Això el va forçar a crear un monestir alternatiu a Ripoll i a tirar cap al sud. Catalunya va néixer doncs en una situació de marca; hi ha marques que han desaparegut —la marca hispànica en aquest cas—, i hi ha terres de marca que romanen. D'altres ho han estat, però fins avui no saben quina entitat tenen, com el cas de Lorena —de Lothringen, per a dir-ho tècnicament, com ho diuen els historiadors. Lorena i Alsàcia són el cas típic de terra de marca que mai no ha trobat la identitat definitiva malgrat els esforços. Últimament, amb el rebuig dels alemanys a intervenir-hi i els esforços dels jacobins francesos a Alsàcia i Lorena, no té identitat enterament francesa. En el nostre cas, l'expansió va ser cap al sud, vers terra sarraïna; fou la primera crisi. Vam néixer de la crisi.

La segona crisi fou la de l'absorció per la Corona d'Aragó. El preu immens que es va pagar va ser el de la fragmentació: Catalunya anava creixent; va arribar finalment a Tortosa, però va haver d'admetre alhora la restricció del seu territori de sobirania directa. Entrar al regne d'Aragó, crear un regne inestable al Rosselló, el regne de Mallorca i la separació de València com a regne foren la solució confederal que ens havia d'afeblir per sempre. Catalunya va haver de donar autonomia més enllà de la Sénia, envair Múrcia però retirar-se després a la banda del nord d'Oriola. Les darreres repercussions d'aquestes febleses fundacionals les estem vivint

avui amb el sistema d'autonomies precàries i les prohibicions de la Constitució espanyola, del Regne d'Espanya, on hi ha la prohibició constitucional de formar coalicions entre els pobles germans, o entre el mateix poble.

Aquesta ha estat una altra manera de sobreviure. I, naturalment, la crisi de la Mediterrània amb la caiguda absoluta de Barcelona, que va arribar a tenir només uns vint-i-cinc mil o trenta mil habitants, després de la invasió otomana de la Mediterrània, la qual ens va impedir l'expansió atlàntica, amb l'excepció coneguda de la prosperitat valenciana del segle XVII. I, evidentment, amb totes les excepcions que es vulguin, es tracta d'una altra supervivència. Una altra desfeta que no cal explicar amb detalls és la del 1714, amb l'escapçament de la noblesa catalana; va permetre en gran mesura que la burgesia pugés i es desenvolupés a partir del 1714. No és que ho volguessin els reis castellans i els francesos, que van posar en aquella ciutadella immensa els canons apuntant a la ciutat de Barcelona. Les conseqüències no volgudes ni desitjades del 1714 van ser l'aburgesament de la nostra societat. Tot i que sóc molt conscient, havent llegit Pierre Vilar i Vicens Vives, que potser tot això venia de molt abans. Els sociòlegs tenim una teoria que vull assenyalar, que és una llei de desenvolupament històric: com més feudal és un país, més burgès n'és el desenvolupament. I com diu Ernest Bloch, historiador francès del feudalisme, les zones més *feudalitzades* d'Europa eren Normandia, el sud d'Anglaterra, Catalunya i la Borgonya. És a dir, la feudalització nostra va fer que vuitanta anys —gairebé un segle— abans de la Carta Magna anglesa, els usatges de Catalunya reconeguessin l'existència d'homes lliures i homes honrats i els drets bàsics de qualsevol pagès. Eren drets elementals, no s'han d'idealitzar. Mentrestant es desenvolupava una cultura política pactista, com l'explicà Francesc Eiximenis al segle XIV, i també Vicens Vives al XX. Es consolidà una cultura de pactes que ha

arribat fins avui, i que caracteritza el nostre tarannà en la vida pública i també en la privada.

Tenim un altre cas de supervivència extraordinària, que crida molt l'atenció: la revolució industrial. L'evolució industrial a la catalana és fascinant per una raó, com ho és també en certa mesura la revolució industrial i burgesa del Piemont i la Llombardia. Tot i que els estudis demostren que en el cas del Piemont i la Llombardia hi ha bastant capital estranger, sobretot austríac i suís, que accelera el desenvolupament econòmic de Torí i Milà, i d'algunes altres ciutats del nord d'Itàlia. En el nostre cas, està provat que, a partir de les fargues de Ripoll i fins a la industrialització barcelonina, hi ha hagut una dinàmica autònoma de desenvolupament. De manera que som l'única societat ibèrica industrial autònoma, segurament, perquè al País Basc és posterior. Al sud dels Alps, es crea doncs una burgesia, i una revolució industrial no protestant certament, sinó catòlica, amb una transformació urbana considerable: la creació d'una gran metròpoli, la ciutat de Barcelona. Això representà també una crisi, perquè va implicar revolució industrial, entrada massiva d'immigrants, transformació urbana amb un problema endèmic per als espanyols, i per a nosaltres. El «problema català», per a Madrid, al segle XIX, esdevé absolutament obsessiu. No saben què fer-ne.

Es provoca així un fenomen curiosíssim, del qual he tingut oportunitat de parlar en alguns estudis. Al segle XIX, Espanya com a unitat política no era prou potent, ni era prou jacobina i eficaç. Era molt feble. Els francesos comencen a transformar els bretons, els catalans, els bascos, els alsacians, en francesos, a través del servei militar i les escoles públiques. El francès desplaçà així les llengües perifèriques. No és doncs l'heroisme dels catalans solament, sinó també la feblesa, en gran mesura, de l'Estat centralista espanyol el que fa que a molts llocs de tots els Països Catalans l'idioma es continuï mantenint. Llavors succeeix aquest

fenomen tan interessant: la industrialització, al segle XIX, va intensificar la nostra identitat ètnica en el sentit no racista ni racial, sinó de diferenciació social i cultural. Al final del segle XIX, o abans de la Setmana Tràgica del 1909 —per Catalunya són anys crucials: 1906, Congrés Internacional de la Llengua Catalana; 1907, fundació de l'Institut d'Estudis Catalans; 1909, Setmana Tràgica—. Hi ha un bloc d'anys que mereixen molta atenció.

Al final d'aquesta època, el nostre país era ètnicament més diferent que abans, és a dir, hi havia l'idioma, una burgesia que anava descobrint el nacionalisme després del catalanisme regionalista i un moviment cultural potentíssim, representat pels nostres poetes i pintors. Just abans del Noucentisme, Catalunya era l'única sortida industrial d'Espanya, tot i que Bilbao també era important, amb el capital anglès —amb els alts forns de Babcock Wilcox— i les inversions britàniques que compraven ferro i carbó —se l'enduien a Anglaterra per refinar-lo, normalment, però es creava al País Basc. Després van desenvolupar la banca, aquest curiós fenomen que al segle XIX, en lloc de socavar la identitat nacional, la va intensificar. És un fenomen excepcional perquè ens fa diferents de la resta d'Espanya a partir de la Franja, ja que cap a l'oest hi ha en certa mesura un desert demogràfic i encara més un desert industrial.

A més, la primera revolució industrial espanyola, un intent d'industrialització que en primer lloc va sorgir a Màlaga, no va donar fruit. Una altra crisi que es va superar creant la nostra peculiaritat. La següent és la franquista, amb la seva mena de *jacobinisme de dretes* —m'invento aquest terme, amb el vostre permís—, d'un ordre polític reaccionari. El franquisme, en ser feixista, intenta sistemàticament el genocidi cultural i lingüístic; s'intenta de debò. Els intents de transformar la llengua catalana i la nostra cultura en un patuès i en una cultura folklòrica havien estat iniciats molt

abans. No s'havia inventat res, però el franquisme ho codifica, ho sistematitza. La paraula *catalanista*, com la paraula *comunista*, és perseguida i és suficient per a dur algú al Camp de la Bota perquè l'afusellin o per a enviar-lo a l'exili. L'estigmatització del poble català és sistemàtica, i el genocidi cultural i la repressió del nostre poble són també sistemàtics. El que passa és que vam tenir, un cop més, la sort —de vegades els déus immortals ens ajuden— que el franquisme no tenia l'eficàcia del feixisme prussià dels nazis, i més o menys per això, per la incapacitat matussera de l'Administració franquista, no ens va acabar de destruir.

Encara que no atribueixo cap potència mística al meu poble, el que constato són unes supervivències pràcticament miraculoses. N'he identificat sis com a mínim. Segur que els historiadors comentarien que no és que n'hi hagi sis, sinó que n'hi ha més: les guerres civils de Barcelona, la Busca i la Biga o els enfrontaments dels nyerros i els cadells, entre d'altres. Però cal mirar la història com l'estic mirant, fent-li una mica de violència. La propera crisi, en la qual estem ja ara immersos, és la més delicada, la més subtil. És a dir, estem en una situació en què sóc incapaç d'identificar un sol factor, o dos, o tres, que ens determinin. N'hi ha molts. L'Institut s'ha pronunciat sobre algun d'ells. L'Institut d'Estudis Catalans va presentar un llibre, coordinat per Josep Enric Llebot, a la Generalitat de Catalunya, sobre canvi climàtic, i l'Institut, sense finançament exterior, va fer un estudi breu, però em sembla que amb una certa autoritat, sobre l'ús social del català; es tracta d'un llibre blanc prou contundent. Contesto categòricament que l'ús social del català està en crisi, en una situació molt seriosa —no cal que ho desenvolupi, ja que el Ple de l'IEC s'ho va mirar amb lupa i ho va confirmar. Crec que no tenim la darrera paraula en res, ni en això, però l'acadèmia de la nació catalana s'hi va pronunciar: la situació és greu.

Mentrestant l'endèmica subordinació politicoadministrativa del país continua, tant a Europa com al Regne d'Espanya. L'aparició del poliglotisme em preocupa menys perquè és més folklorica. Però en canvi el bilingüisme, en què un idioma pot desplaçar l'altre, és un perill claríssim; les migracions en canvi són diferents. Hi ha una qüestió a la qual no puc respondre, a la qual haurien de respondre els antropòlegs, com aquella comparació entre Esparta i Atenes: Atenes era una societat molt més elàstica, molt més relativística, però absorbia —i encara som atenencs—; en canvi Esparta era rígida i no absorbia, i no admetia ni els immigrants. Espero que no siguem espartans.

Hi ha un fenomen a Catalunya que els antropòlegs haurien d'estudiar, perquè la nostra capacitat d'absorció d'immigrants ha estat espectacular, primer amb els aragonesos els anys vint, després amb els murcians, després amb la massa enorme d'andalusos. No sé quina capacitat tenim en aquests moments d'admetre els nous immigrants, tot i que són menys en quantitat, en comparació dels anys quaranta o cinquanta.

Hi ha processos de secularització molt intensos. El país s'està secularitzant. Els estudis de sociologia de la religió donen diversos resultats, dels quals un company nostre, Joan Estruch, n'ha fet algun estudi notable. Evidentment apareixen moltes sectes i noves religions, però també hi ha un declivi de la pràctica religiosa catòlica. De manera que tot això està canviant, cosa que no havia passat abans; teníem la Catalunya anarquista i la Catalunya carlina, evidentment, però en aquests moments hi ha un entrellat molt més complex en el terreny de les creences sobrenaturals.

Avui hi ha més elits que no pas burgesia; quant a la vella burgesia catalana, encara hi ha algunes famílies que tenen la llotja al Liceu o que viuen a Pedralbes, però la burgesia catalana industrial com a tal no existeix. Tot i així, hi ha

elits tecnoburocràtiques, sovint amb poc patriotisme i una gairebé nul·la identificació amb el país, en molts casos. Estan més identificats amb el país els professionals, els arquitectes, els advocats, els col·legis professionals, els periodistes mateixos; en canvi, les capes altes molt menys. Estan apareixent noves classes mitjanes; i encara que no estic d'acord amb aquests sociòlegs reaccionaris que diuen que ara no hi ha proletariat, el que sí que no hi ha és el proletariat d'esperdanya antic i indomable.

En fi, hi ha tot el que he comentat, combinat amb una població estable, com ha demostrat la demògrafa Anna Cabré, tot i que ha insistit que hi haurà una mena de pujada de la població, i n'hi ha ja ara, perquè tots els fenòmens demogràfics són cíclics. El creixement demogràfic ja no serà espectacular, tret del produït per la immigració, que certament ho és.

Ho he treballat una mica, tot i que amb no gaire autoritat, amb sondeigs i treballs que he fet amb col·legues. Tret de la llengua, està desapareixent la singularitat de la societat catalana. Al nord de Perpinyà hi havia una societat molt rural, que es diferenciava per la llengua, però era la França més endarrerida, fins al Massís Central era molt pobre. Cap a l'oest hi havia la Terra Ferma i els Monegres, i a casa nostra hi havia una societat pròspera, industrial, burgesa, activa, i amb revoltes d'obrers, i fins i tot la Setmana Tràgica. No tot era bonic, però era una societat amb una vitalitat intensa i diferent. Avui dia hi ha indústria a Tolosa, al Llenguadoc, i hi ha un pol industrial molt potent a Saragossa, de manera que de Bilbao a Barcelona abans hi havia un desert i ara hi ha un continuïtat industrial, a partir de Fraga. Fraga és una ciutat industrial potent; poc després, a uns quants quilòmetres, tornem a trobar industrialisme, desapareix la singularitat. Un altre exemple, abans els sociòlegs deïem que Catalunya tenia una potent societat civil associativa o institucional: els Lluï-

sos de Gràcia, l'Orfeó Català, el Centre de Lectura de Reus, el Liceu de Barcelona o la Unió Esportiva de Sants la representaven. A qualsevol lloc del país trobàveu societats columbòfiles, excursionistes, filatèliques, dansaires. Hi havia un teixit de la societat civil; tenim una societat civil molt peculiar, molt intensa, formada per colles de castellers o entitats sardanistes. Aquesta activitat del nostre poble ens fa molt atractius. Suposo que és perdonable que hom es complagui a contemplar la seva pròpia societat.

Estudis recents han demostrat però que, per exemple a Andalusia, hi ha un creixement del teixit de la societat civil, no tradicional, no de les *hermandades* i *cofradías* sinó de la societat civil moderna: moviments ecologistes, de protecció, moviments feministes a Sevilla, a Còrdova, a Màlaga, molt intensos. És a dir, el fet diferencial —el nostre factor diferencial sempre és la llengua— del teixit social està minvant considerablement, de la qual cosa potser m'alegro, perquè desitjo que els andalusos, els francesos i els italians millorin la qualitat de la seva vida associativa. En tot cas la nostra identitat estructural, no lingüística, també està desapareixent.

L'últim fenomen és el de la mundialització, que no sé exactament com anirà, com ens hi instal·larem. M'imagino que és ambivalent. La mundialització també ens permetrà sobreviure, de la mateixa manera que ens permetrà entrar al *.cat*. (Cal recordar que l'Institut d'Estudis Catalans és membre fundador de l'associació, d'aquest moviment del *.cat*, com no es podia esperar menys de nosaltres.) També ens permetrà practicar no solament la llengua franca, l'anglesa, sinó també la nostra. Suposo que la mundialització és ambivalent, però també soccava identitats i planteja unes noves generacions de joves catalans que potser veuen les coses d'una altra manera, menys intensa, menys angoixada, que no pas la nostra generació.

Ara bé, pel que fa a la capacitat de supervivència extraordinària del nostre poble no crec en el misticisme de les nacions d'atribuir-la a cap força màgica, però m'agradaria que algun dia els antropòlegs, els psicòlegs, que fan sondeigs sobre actituds, ens en donessin la resposta. Realment és un fet extraordinari en el marc de la història moderna d'Europa.

**SECCIÓ HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA,**

A CÀRREC

D'EVA SERRA

Em van demanar a l'inici de l'actual curs acadèmic la participació en la taula rodona per a la Secció Històrico-Arqueològica. La meva aportació parteix del coneixement només parcial del cicle de conferències.

Aquestes conferències han parlat de salut, de país, de llengua, de cultura, de demografia, d'organització del territori, de socialització a través del treball i de catalanisme o nacionalisme polític. És a dir, s'ha fet un repàs d'alguns dels principals reptes interns de la societat catalana actual des de la perspectiva dels desafiaments propis i internacionals.

Vull fer tres reflexions breus:

— La primera, valorativa del cicle a partir del seu coneixement parcial.

— La segona, una aproximació crítica sobre el moment polític actual, que em sembla necessari fer, si cal assumir conclusions sobre el cicle i els seus objectius.

— La tercera, una valoració de la societat civil actual.

De les conferències conegudes voldria destacar allò que m'ha semblat més valuós. De l'aportació de Josep Laporte, la relació que ha establert entre política i salut, conscient que la salut no és merament un afer mèdic. De la de demografia d'Anna Cabré, el seu optimisme, no sols pel que fa a l'augment de l'esperança de vida —que pot ser un fet més o menys positiu segons la qualitat amb què allarguem la vida—, sinó sobretot pel rejuveniment que promet la nova immigració a la nostra societat, qüestió que ha recollit amb encert Puig Salellas en indicar la importància que les dues onades immigratòries del segle XX han tingut per a la vitalitat del país. Tanmateix ens calen mecanismes d'integració social. Força interessant ha estat en aquest sentit la conferència de Jordi Pujol sobre immigració. Efectivament som davant de nous desafiaments, que no podem pas obviar en nom d'allò que en diem *políticament correcte*. Els riscos del moment reclamen una voluntat d'intervenció política, una reactualit-

zació del binomi drets-deures ciutadans i una reactualització de la cohesió social enfront de qualsevol passivitat o de fer veure que no passa res. Ara, una cosa és certa, sense papers, sense treball, sense escolarització i sense habitatge i sanitat, la societat no pot reclamar integració. Cal elevar, doncs, el llistó de la implicació i el nivell de la consciència política enfront dels nous fenòmens socials, en benefici del país i dels nouvinguts. M'ha semblat envellida la intervenció de Josep M. Castellet. És propi dels anys seixanta defensar una política instal·lada en un bilingüisme estatalista consolidat. La societat catalana reclama un reforçament de la cultura nacional —que no s'ha de confondre amb l'estatal—, segons unes bases lingüísticoculturals pròpies creatives, amb una segona llengua franca per a funcionar, que no és l'espanyol, i una realitat civil segurament poliglota. Els models estatals monolingüístics o de bilingüisme regionalista han passat a la història. D'altra banda, al meu entendre, el discurs de Josep M. Castellet segueix definint com a cultura catalana, i sense cap visió crítica, tot allò que, gràcies al franquisme i a les transaccions de la transició, s'ha fet amb el monopoli cultural del país. Al costat d'aquest dèficit crític, la ponència no fa cap esment als Països Catalans com a marc d'identitat lingüísticocultural, si més no. Des del passat i sense cap visió completa de la nació catalana, la conferència sobre un projecte cultural català per al segle XXI és del tot inadequada.

Pel que fa a la intervenció de Puig Salellas, em centraré en allò que comparteixo o en allò que difereixo perquè em permet situar la segona reflexió. Penso que caldria revisar la visió excessivament decadentista dels segles XV al XVII. Malgrat la manca de dinastia pròpia, una qüestió no pas menor a l'època, el marc legislatiu i institucional era sòlid i va permetre una resistència permanent per a neutralitzar la desertització de la política imperial. El creixement del segle XVIII és fruit de les estructures socials i polítiques dels segles XVI i XVII

i no de cap unitat econòmica borbònica. El discurs dels segles XIX i XX de Puig Salellas m'ha semblat molt interessant des d'un punt de vista jurídic, però massa impregnat històricament d'uns trets exclusivament vicentianosoleturians no compensats pels trets populars i democràtics que altres historiadors com Josep Termes han assenyalat pel que fa als orígens i a la qualitat social del catalanisme.

Segurament caldria tenir presents aspectes importants, com les continuïtats històriques soterrades a través del segle XVIII borbònic, el republicanisme federal del XIX, la formació social catalana compartida pel País Valencià amb una estructura de classes mitjanes i populars de pes social important i menys subalternes del que es pensa. Tot i la pèrdua de sentit de poder polític, la pressió del passat històric en l'afer polític hi va ser, així com un funcionament social de tendència més democràtica que oligàrquica per raons d'estructura social en transformació, perquè hi havia condicions per a fer-ho, per raons de passat històric i per raons d'experiència política que procurava adequar empíricament el marc polític a les necessitats del model social. En definitiva, la mancomunitat noucentista és un ajustament polític plegat d'empirisme per a poder sobreviure sota un estat impropï. Puig Salellas diu en més d'una ocasió que les solucions catalanes tenien lloc enmig de l'oposició del nacionalisme espanyol de dretes i d'esquerres (1919, 1932). Això ens obligaria, també amb vista al segle XXI, a caracteritzar la naturalesa social de l'Estat espanyol. Des del meu punt de vista ha estat i continua sent una estructura política d'origen imperial i caràcter autoritari fruit d'un pacte social d'oligarquies financeres, terratinents, militar i funcionarial en què la burgesia catalana ha estat col·laboradora subaltern. Sense aquesta caracterització prèvia no es pot entendre el catalanisme o el nacionalisme català, sempre només vist en termes economicoburgesos i ben poques vegades en termes populars democràtics. És una

manera d'obviar la història particular dels catalans en el procés de formació de la democràcia com a manera d'entendre les relacions polítiques necessàries per a adequar-les a la seva estructura social. Això em sembla important, perquè l'odi espanyol al catalanisme no és l'odi als catalans, és l'odi a la democràcia. Una anàlisi de la història del País Valencià ens demostra precisament el caràcter fronterer del país entre el populisme dretà de vocació més espanyola i el civisme democràtic de vocació més catalana.

La pressió espanyola ha alterat sempre les bases democràtiques de la nostra societat, finalment esclafades per un franquisme irreversible. La meritocràcia i l'obrerisme radical de la nostra societat van ser pràcticament liquidats. Com en temps de Felip V, el nostre model polític no va morir de mort natural sinó per la força de les armes.

L'estructura de classes catalana ha canviat per raons repressives, per l'intervencionisme de l'Estat i pels canvis de l'economia mundial. En el marc d'aquests canvis, el país va refer la memòria històrica a través de classes socials populars mitjanes autòctones de caràcter confessional i conservador, les úniques populars que van poder sobreviure a la crema; a través també de classes benestants de marxisme o socialisme il·lustrat, i a través d'una nova classe obrera poc urbana i amb poc passat democràtic. Tal com diu Puig Salellas, l'Estatut de Sau no és autodeterminista. No ho podia ser. No sols per imperatius d'Estat sinó per febleses nacionals. Tanmateix jo substituiria el concepte de *catalanisme relatiu* que Puig Salellas proposa i enraonaria més de *democràcia relativa*. I sobretot parlaria més de les febleses de voluntat política catalana lligades a les febleses d'unes elits, que són això, més elits que no classes dirigents. L'acceptació d'una incerta Espanya plural dins una Europa dels estats indubtable no és més que el reflex d'una dimissió nacional i democràtica. Per aquesta mateixa raó no comparteixo la separació que fa Puig Salellas

entre necessitats socials de necessitats pàtries, perquè no hi ha les necessitats pàtries en abstracte. En canvi, comparteixo amb Puig Salellas la consideració que els plantejaments estatutaris són anacrònics perquè no es poden defensar els drets col·lectius dels pobles i de les identitats fora de la ciutadania tot deixant aquesta en mans dels estats. A Europa, fa segles, des de Grècia si més no, el nivell identitari sempre comporta un referent de ciutadania. És cert el que diu Puig Salellas que el cicle històric de l'Estat com a forma d'organització política ha iniciat la fase final i s'ha incrementat el sentit crític del ciutadà. D'acord que la mundialització exigeix una altra ordenació política, però al costat del reforçament del concepte de ciutadania, perquè amb la possessió d'aquest concepte és quan les persones i els pobles tenen i poden defensar drets polítics i socials.

Si volem atorgar a les conferències una certa voluntat d'incidència ens cal intentar lligar els seus discursos amb el discurs del país. Per mi, tot aquest esforç de reflexió o les ambicions de la nostra presidència d'elaborar llibres blancs d'orientació per als polítics només té sentit des d'una posició nacional i democràtica sense ambigüitats: nacional vol dir des d'una visió de Països Catalans que aquestes conferències considero que no han tingut. Cal aclarir si som *principatins* o nacionals. Democràtica vol dir des de les necessitats de la nostra societat en plena independència fora de pressions de partits propis o forasters. Aparentment això són obvietats. Però em sento obligada a parlar-ne perquè hi ha aspectes inquietants dins la nostra societat, com està posant en evidència el debat de l'Estatut, que ens obliguen a preguntar-nos si l'Estatut és un mer instrument ideològic de propaganda mediàtica o és un instrument fruit de la voluntat política d'un projecte de país.

La reflexió pot semblar fora de lloc o no pertinent. Però al meu entendre estem vivint uns moments de feblesa

nacional i democràtica (frivolitat política) que fa pensar en l'existència de greus dèficits democràtics. S'observen febleses nacionals per l'existència d'aspectes de dimissió de poder públic al costat d'un ideologisme polític poc seriós. Com és possible pensar en un estatut, barallar-se per si cal dir si som o no som una nació, tot deixant de banda els poders fàctics que actuen al nostre país i estan canviant les nostres condicions de vida, des de la famosa línia de molt alta tensió fins a la política hidràulica de l'ACA o de l'AGBAR? Fa molts anys que s'ha deixat de parlar de poders fàctics, i una democràcia no es pot permetre aquest luxe. Es discuteix l'Estatut, no sols sovint al marge del finançament, sinó de la llei electoral i del model lingüísticocultural, energètic, de comunicacions o hidràulic —per al model català és tan important un Ebre com un Xúquer viu, o la política lingüística de la Generalitat en relació amb poders fàctics editorials com Planeta o la ponderació territorial del vot en un marc polític que vol portar més presons a la Segarra, fora de la cosmopolita Barcelona. Sense connectar uns models per a defensar, i uns poders fàctics —sovint reforçats per l'Estat— que hauríem de neutralitzar amb l'Estatut, som davant d'un estatut ideologista mancat de projecte de país i de voluntat política. La política hauria de ser, si més no, l'art de corregir els desafiaments.

319

Dir «Som una nació» hauria de voler dir una voluntat de reconeixement del nostre territori nacional —i la qüestió dels Països Catalans no es pot obviar. Vol dir una voluntat de ser una unitat d'organització social europea i una voluntat de racionalització pròpia dels recursos. Vol dir començar a aprendre a distingir entre espai propi o regió espanyola. Vol dir saber quin és el subjecte polític i no passar-se el temps rumiant la millor fórmula de subordinació. No hi ha cap rastre de tradició garibaldina en la formació de l'Estat espanyol, que no és ni ha estat mai un marc de racionalització nacional sinó un factor de distorsió. Amb el temps, l'únic que ha can-

viat són els mitjans de l'Estat —política imperial als segles moderns, exèrcits i provincialització als segles contemporanis, monopolis econòmics i culturals estatals actualment. Segles enrere vam ser un territori de pas d'exèrcits imperials; ara som un territori de pas d'exèrcits energètics. La dependència política d'una estructura estatal tan impròpia ens deforma com a país i ens fa un país contrafet i esguerrat.

Altres símptomes inquietants tenen a veure amb l'afebliment de la democràcia. Aquests símptomes són diversos, però en podem indicar algun d'important, com l'expansió dels partits polítics com a plataformes clientelars que tendeixen a envair l'opinió pública, a segrestar les institucions cívi-ques i a substituir els models d'integració, solidaritat i cohesió social per la formació —via subvenció, si cal, i a la manera del *panem et circenses* romana— de grups de pressió —en el fons clienteles de vots—; des de les *ferias de abril* fins als *lobbys* llatinoamericans estimulats clientelament, entre d'altres, es poden aguditzar els conflictes socials sense referents. Això és un fet que, evidentment, va més enllà de casa nostra, però en el nostre cas ja és impulsat per una llarga trajectòria de populisme o Il·lustració franquista. No hem sortit indemnes del totalitarisme franquista i estem immersos en grans canvis de model social força coixos de democràcia i de consciència política nacional. La democràcia s'ha convertit en una tècnica electoral per a dretes i esquerres i això ens perjudica greument com a país.

Podríem afegir-li els desafiaments de la mundialització. Cal dir que no sabem ben bé on som, si hi ha iniciativa política pròpia en el terreny internacional o si hi ha teixit empresarial amb dinàmica pròpia. Volem empresariat de sectors productius o ja ens va bé el model de sol i platja franquista o convertir-nos en un mer parc temàtic? Coneixem les nostres estructures socials actualment? El desafiament de la globalització imposaria més pensament científic, si el que

volem és fer política nacional i no només gestió administrativa d'interessos aliens o d'interessos combinats de monopòlis econòmics i Estat.

Hi ha un món reivindicatiu, que pertany a l'escenari extraparlamentari, més despert del que podríem esperar en la lluita per l'aigua, per les infraestructures viàries o energètiques o en la defensa del patrimoni industrial o cultural. La societat civil està molt debilitada i, tanmateix, menys preocupada pel vot; té en la seva tasca quotidiana valors positius de model de país, sovint enfrontats amb la política convencional. Tot i l'intent de segrest polític de la debilitada societat civil aquesta va fent, en una realitat quotidiana de treball diari. El Fòrum de les Cultures, per exemple, va menysprear l'exposició completa sobre les llengües a «Veus». Uns professionals de qualitat fora de les ambicions clientelars de la política han estat capaços d'organitzar i fer-nos rumiar a la Universitat de Barcelona. Si més no, l'exposició «Les llengües a Catalunya» és un inventari real de l'actual realitat lingüística a Catalunya. Només els mestres i les mestres saben la relació que s'estableix entre aquestes comunitats i Catalunya. L'exposició ha verificat el descobriment que algunes d'aquestes comunitats fan de les identitats pròpies en ser a Catalunya. Els amazics descobreixen millor que a cap altre lloc d'Europa la seva condició de poble sotmès. Això és un terreny obert d'identificació interactiva que afavoreix els processos de cohesió democràtica d'integració nacional. Sense oblidar altres col·lectius importants des d'aquesta perspectiva, com el de Veu Pròpia.

Les meves conclusions són aquestes: necessitat de coneixement científic del país, projecte nacional real i no virtual, democratització de la política, crítica al clientelisme polític, opinió pública lliure i potenciació d'una societat civil fora del segrest institucional.

**DEBAT: «PERSPECTIVES
DEL SEGLE XXI:
POBLACIÓ, SOCIETAT I PAÍS»,
23 DE MAIG DE 2005**

MODERADOR (RICARD GUERRERO): Obro el col·loqui a les persones aquí presents, per si volen fer algun comentari general directe.

ALBERT BALCELLS: Naturalment en un debat com aquest hi ha el risc de la improvisació, però evidentment quan un sent parlar uns col·legues té l'instint de voler dialogar amb ells. Jo crec que aquesta iniciativa d'establir aquest debat és molt útil, o hauria de ser molt útil, perquè si l'Institut és sentit només en tant que federació d'activitats acadèmiques, aquest debat forma part, diríem, dels seus trets diferencials. Però també, al mateix temps que ho celebro, crec que he de dir una cosa, que tots estem pensant, i és que en aquest debat estan presents menys de la quarta part de les persones que formen part del cens d'un ple normal de l'Institut, i en canvi em sembla que té un interès especial; i això potser és la manifestació més clara d'un fet que Reguant ens ha expressat, que estem molt tancats cadascun de nosaltres en la seva disciplina, sense comprendre que d'aquest diàleg sorgeix un enriquiment de la nostra mateixa especialització. Aleshores jo el que voldria dir, seguint el discurs de la taula, és que —i no tinc més remei que parlar d'història, perquè el nostre sociòleg ha estat molt historiador—, primer de tot, l'Estat espanyol va ser molt eficaçment nacionalitzador anticatalà, contràriament a la tesi de la feble capacitat nacionalitzadora de l'Estat espanyol, que aconsello que es plantegi, generada per historiadors catalans, que ha agradat molt a Madrid, i això sol ja ens hauria de crear alerta.

Jo crec que, al contrari, quan Pompeu Fabra, encara infant, comença la seva carta des de l'estiueig i parla dels seus parents i comença escrivint en castellà i diu: home, no, això no ho puc fer, si parlo sempre en català, i comença a escriure les seves cartes familiars en català, hi ha dos fenòmens alhora: d'una banda, evidentment, aquest infant que fa

una cosa així, encara que no hagi llegit el *Canigó* de Verdaguer, a la Renaixença —perquè, si no, no s'atreviria a fer aquesta gosadia—, però, de l'altra, és la gran eficàcia d'un procés de descatalanització, de crear una diglòssia, en la qual el català estava en grandíssim perill; així doncs, jo crec tot el contrari: l'Estat espanyol va ser molt eficaç en la descatalanització.

Amb això es crea un mite —estic contentíssim; no hi ha hagut a l'Europa mediterrània un altre poble que davant d'una situació així hagi reaccionat com el català—; és a dir, quan França perd a Sedan davant de Prússia, més de la meitat dels infants francesos no parlaven francès, i el que hi ha no és un 98 en una lliga regionalista, en una regió catalanista, sinó que hi ha en definitiva la incapacitat de l'occitanisme per a passar a la creació d'un regionalisme polític viable, com serà després el català. A Itàlia parlaven italià només els de la Toscana, o sigui que en el moment de la unificació hi ha un problema de diversitat lingüísticocultural terrible. Ja sé que són mons molt diferents, però vull dir que el fet és que els catalans responen a la seva minorització amb un complex de superioritat, que, com tots els complexos, té aspectes negatius, però que és una solució d'emergència.

Aquesta solució, aquest complex de superioritat, és el Noucentisme, del qual l'Institut és directament fill, perquè l'Institut i el Noucentisme són el mateix. De manera que, és clar, el que hi ha és la creació d'una mena d'autoestima que avui dia resulta sorprenent, perquè pensem que al mateix temps que es crea l'Institut hi ha un fet que nega completament el missatge de civisme, de superioritat civilitzadora, de convivència, que és la Setmana Tràgica, i això deixa molt demoralitzada la societat. Després vindrà el pistolisme, és a dir, en plena Mancomunitat, creant xarxa telefònica, institucions de cultura i d'ensenyament. És l'època en què mataven pels carrers, o sigui que hi ha un grau de violència a la histò-

ria de Catalunya contemporània terrible. Tres guerres civils, les tres guerres carlines del segle XIX, a part de totes les revoltes, més urbanes, més el que ha estat el segle XX. Llavors, en aquest nou fènix que ens ha dibuixat el professor Giner, crec que hi ha un episodi molt clar: al final del franquisme, quan érem estudiants demanàvem una càtedra de català, i vam haver de veure com assemblees d'estudiants patien la ressaca del 1968, sense que hi hagués hagut un 1968 aquí, ja que deien que això del català era la llengua de la burgesia, o al revés, que parlessin castellà a les assemblees.

SALVADOR GINER: Bandera Roja, ho deia això.

ALBERT BALCELLS: I això passava fins i tot a la universitat més catalanista, que era la nova, a Bellaterra. Aleshores realment el perill de desballestament del país era molt gran, i jo crec que encara estem en allò, malgrat que després hi va haver tot un procés en què la recuperació nacional va aparèixer, inseparable de la democràcia i de la lluita per la justícia social. Aleshores a mi em sembla que actualment no tenim aquell grau de violència social amb què es va fer aquest país, la qual cosa en principi és molt positiva. D'una banda, es desballesta la indústria pesant, està en qüestió la burocràcia centralitzada de l'Estat i estem en una època en què algú diu que la nova etapa de les noves tècniques de comunicació el que està afavorint és una *reedició* d'allò que Pierre Vilar havia dit del capitalista lil·liputenc català del segle XVIII, o sigui que hi ha possibilitats que les petites empreses, segons com s'organitzin, tinguin una viabilitat que no tenen els grans mastodonts.

De l'altra, crec que podria tornar a sortir en aquest sentit una virtut autoorganitzativa, que jo crec que en part ja ha sortit, perquè Sabadell i Terrassa, com deia un amic meu economista el 1975 en una conversa privada, s'havien de convertir en un poble com aquells del Far West, abandonats.

En canvi, han sobreviscut, han trobat una adaptació, hi ha hagut dues formes industrials i d'urbanització. Per tant, malgrat l'enèsima crisi de la indústria tèxtil catalana que estem patint amb les importacions xineses, crec que hi ha una capacitat heretada, llargament cultivada, que es pot tornar a salvar, tant si hi ha una gran burgesia catalana com si no. Però alhora —i no tinc cap fórmula evidentment, ni la proposta, no sóc arbitrista—, si no recuperem, sobre unes bases realistes i autocrítiques, l'autoestima brutal, idealista, del Noucentisme, estem perduts, i crec que estem en una època millor que a l'època de Prat de la Riba. L'època de Prat de la Riba era molt més complicada perquè tenien aquella autoestima tan idealista que estaven fabricant aquells homes i que és la base del naixement de l'Institut d'Estudis Catalans. Aleshores jo em pregunto —i no tinc resposta—: per què nosaltres no tenim aquell grau d'autoestima, quan avui dia tenim uns elements, uns grans desafiaments, però alhora uns elements molt més estables, valuosos i efectius, que els que teníem en aquella època en què Catalunya estava molt més *inerte*, la societat catalana era immensament més convulsa i problemàtica que l'actual? Aleshores només assenyalo això: si no aconseguim, sense aquell idealisme noucentista de l'Eugeni d'Ors, un tipus de nova autoestima comparable a aquella, estem perduts, tot i tenir molts més elements per a encarar el futur que la Catalunya de Prat de la Riba.

327

MODERADOR: Per al·lusions, i molt breument, la Universitat Autònoma de Bellaterra era una estructura clarament franquista i es va fer per allunyar els estudiants o els joves llicenciats d'aquella època; el primer rector va ser franquista. Però hi va haver una llibertat, un esperit de llibertat, i encara que segurament Bandera Roja va fer el que va fer, no vam tenir cap problema a fer des del primer moment les classes en català. Hi havia una política i un esperit de concòrdia; segu-

rament que ningú no ens feia cas, allà abandonats al Vallès, però des del primer moment la Universitat Autònoma de Bellaterra va tenir un esperit de llibertat i de renovació abans de la mort del dictador. I, com suposo que molts de vosaltres, el dia que va morir el dictador, a la nit, allà ningú se'n va anar, almenys a la Facultat de Ciències, i el dia següent —no sé d'on en van treure tantes—, estava ple d'ampolles de cava buides, se les havien begudes. Jo com a testimoni ho puc dir.

FRANCESC VALLVERDÚ: Seré molt breu, perquè la veritat és que alguns dels ponents s'han passat molt dels deu minuts, tot i que és comprensible perquè el tema ho demanava. Totes les intervencions m'han interessat molt i cada una mereixeria un debat intens, perquè tracten de qüestions molt importants. Jo destacaria, particularment, la del doctor Reguant, potser perquè les altres no han estat tan sorprenents. Només voldria fer una menció —per al·lusions d'amistat, perquè hi vaig intervenir una mica—, a la referència que Josep M. Castellet no va parlar exactament sobre el que s'havia proposat. És que realment ell no havia de parlar de llengua, perquè ell havia dit cultura catalana i el seu futur, cultura catalana en el sentit de creació, no pas en el sentit antropològic, i així doncs s'ha de pensar si en Castellet havia de formar part o no d'aquest cicle; jo crec que això s'ha de tenir en compte. En canvi,estic molt d'acord que el model no pot ser poliglòt, perquè poliglòt és una cosa molt personal, i parlar d'un moviment social poliglòt, multilingüe, no funciona. Una persona com la Carme Junyent, que és molt crítica amb la normalització lingüística, parla que el multilingüisme pot ser la solució de la nostra crisi sociolingüística, i crec que és un element més que cal tenir en compte.

BLANCA SERRA: Doncs jo animaria l'Institut d'Estudis Catalans que faci un altre cicle, que continuï aquest cicle de pers-

pectives del segle XXI, perquè em sembla que hi ha aspectes que no s'han tractat prou, com ara l'aspecte dels Països Catalans com a territori en construcció i amb autoidentificació, etc.; a més si parlem del segle XXI, hauríem de saber què està passant amb la gent que ara té catorze, quinze o setze anys, quines perspectives hi ha. Sembla que les conclusions de l'informe PISA no eren gens favorables; quin tipus de català culte hi ha al nostre cap —si és que n'hi ha algun? Si ha de ser això o ha de tenir moltes llengües, què ha de saber, què és el que l'ha de preocupar. Podria ser objecte d'un altre cicle de perspectives, oi? A veure què passa amb la gent més jove, que al cap i a la fi serà la protagonista d'aquest segle XXI. I probablement altres elements com l'ecologia, etc., o el que ha assenyalat Salvador Reguant. Convindria fer un altre cicle i invitar gent que toqui altres teules... Miri, per exemple això de la meritocràcia, que em sembla que havia de ser la clau del Noucentisme, i que ara està en crisi també, és a dir que no sembla que el que hagi de dirigir la societat sigui la meritocràcia, sinó qui té més quartos, o qui és més penques o té més contactes quant a màfies. Això m'agradaria saber-ho també.

329

SALVADOR GINER: De totes les intervencions he de contestar brevíssimament la del doctor Balcells. Ell en sap més que jo —ho dic molt seriosament— però hi ha un debat. Albert: tu t'has posat al costat del factor desnacionalitzador dels governs espanyols, i jo no ho veig del tot clar, tu en saps més, però reconeix que un país com és Espanya, que té tres guerres carlines, quatre amb la Guerra Civil, amb el general Mola i *los navarros*, quatre guerres civils; i els governs isabelins i altres governs madrilenys no poden controlar ni el Maestrat, ni el País Basc, tret de Bilbao, perquè Zumalacárregui no va entrar a Bilbao, en una paraula no poden controlar el territori, mentre van perdent totes les colònies imperials, no sembla

que sigui un estat jacobí potent. És l'única observació que volia fer.

EVA SERRA: Jo volia plantejar que no hi ha miracles a la història. Si el nostre país d'alguna manera ha continuat, potser en part cal veure'n la causa en la naturalesa de l'Estat espanyol, d'una banda, però, de l'altra, en les estructures socials de Catalunya, és a dir, la propietat. És un tema fonamental; i l'altre tema fonamental ha estat durant molts segles el repartiment de la fiscalitat d'Estat a Catalunya. És a dir, emfiteusi, representació en l'època, més fiscalitat amb un rei molt pobre, és fonamental. Perquè aquí hi ha un problema de l'estructura de classes de Catalunya, que no té res a veure amb l'espanyola, ara potser sí, però no ha tingut mai res a veure amb l'espanyola. I després hi ha una altra cosa que també voldria plantejar i és que durant la transició es va parlar molt de poders fàctics i ara no se'n parla mai, i estem parlant d'Estatut sense parlar de poders fàctics, i per mi això és ideologisme pur, i prou.

PUBLICACIONS DE LA PRESIDÈNCIA

Títols publicats

- 1 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Sessió inaugural del curs 1999-2000* (1999)
- 2 *Debat sobre humanitats* (2000)
- 3 *Els premis Nobel de l'any 1999: Cicle de conferències* (2000)
- 4 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Restauració de la Casa de Convalescència: Octubre 2000, acte inaugural* (2001)
- 5 *Els premis Nobel de l'any 2000: Cicle de conferències* (2001)
- 6 *Homenatge als nostres pobles i a la seua gent: Segon cicle de conferències al nord del País Valencià* (2001)
- 7 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Seu de Castelló de la Plana: Juny de 2001, acte inaugural* (2001)
- 8 *Debat sobre les plantes transgèniques* (2002)
- 9 Pendent de publicació
- 10 *Any Mossèn Alcover: Presentació de la Lletra de convit 2001* (2003)
- 11 *L'aigua i el medi: Cicle de conferències* (2003)
- 12 *La ciència en la història dels Països Catalans: Presentació del projecte* (2002)
- 13 *Els premis Nobel de l'any 2001: Cicle de conferències* (2002)
- 14 Joan MARTÍ I CASTELL, *Institut d'Estudis Catalans: Del Dictamen acord de 1907 als Estatuts de 2001* (2002)
- 15 *Atles lingüístic del domini català: Presentació del primer volum* (2002)
- 16 *Homenatge als nostres pobles i a la seua gent: Primer cicle de conferències al sud del País Valencià* (2004)
- 17 *La terra i el medi: Cicle de conferències* (2005)
- 18 Josefina SALORD RIPOLL, *Els filòlegs menorquins i l'Institut d'Estudis Catalans* (2003)

- 19 *Educar en la política: Dotze raons per a la participació en la vida pública: Presentació del llibre* (2003)
- 20 *Els premis Nobel de l'any 2002: Cicle de conferències* (2004)
- 21 *Els premis Nobel de l'any 2003: Cicle de conferències* (2004)
- 22 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Declaracions institucionals sobre la llengua catalana* (2004)
- 23 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Perspectives del segle XXI: Recerca i país: Declaració institucional* (2004)
- 24 *Perspectives del segle XXI: Recerca i país: Cicle de conferències* (2006)
- 25 *Els premis Nobel de l'any 2004: Cicle de conferències* (2006)
- 26 *Sessió sobre el dèficit fiscal: Conferències pronunciades el 10 de febrer de 2005* (2005)
- 27 *El foc i el medi: Cicle de conferències* (2007)
- 28 *L'aire i el medi: Cicle de conferències* (2008)
- 29 *El naixement de Jaume I: Drama històric amb pròleg, quatre actes i epíleg* (2008)
- 30 *Jaume I i la seva època: Anàlisi breu d'un important llegat polític i cultural* (2008)
- 31 *Els premis Nobel de l'any 2005: Cicle de conferències* (2008)
- 32 Màrius FOZ I SALA i Francesc GONZÀLEZ I SASTRE (cur.), *Malalties emergents* (2010)
- 33 *Jornades d'homenatge a Ramon Aramon i Serra en el centenari de la seva naixença (1907-2007)* (2011)
- 34 *Acte d'homenatge a Jordi Mir* (2011)
- 35 Josep M. MESTRES, *Cent anys de correcció de textos i normalització a l'Institut d'Estudis Catalans (1907-2007)* (2012)
- 36 Albert BALCELLS, *L'Institut d'Estudis Catalans: Una síntesi històrica* (2012)

- 37** Károly MORVAY, *Els bons usos es perden: Petit diccionari fraseològic cerdanià* (2012)
- 38** *Perspectives del segle XXI: Població, societat i país: Cicle de conferències* (2012)

